

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
Bakı Biznes Universiteti

S.A.Əmirxanov, I.H.Hüseynov

**DÜNYA MUZEYLƏRİ
VƏ
TARİXİ MƏDƏNİYYƏT ABİDƏLƏRİ**
Ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
tərəfindən təsdiq edilmişdir.

Bakı – 2008

Rəyçilər:

Mikayıl Abdullayev, *Xalq rəssamı, akademik.*

Şəhrəddin Məmmədov,
fəlsəfə elmləri doktoru, professor.

Solmina Dadaşova,
professor.

Ramiz Ağayev,
professor.

Elmi redaktor:

Arif Əzizov,
professor, əməkdar incəsənət xadimi.

Redaktor:

Mübariz Süleymanov,
sənətsünaslıq namizədi, dosent.

Ders vəsaitində İtaliya, İngiltərə, Fransa, Macarıstan, Amerika, Hollandiya, Belçika, İsveçrə, Rusiya, Almaniya, Azərbaycan və digər ölkələrdə məşhur muzeylərin, tarixi mədəniyyət abidələrinin yaranması, inkişafı, ayrı-ayrı sənətkarların müxtəlif dövrlərdəki yaradıcılıq nümunələrindən bəhs edilir.

Turana qılıncdan daha kəskin ulu qüvvət,
Yalnız mədəniyyət, mədəniyyət, mədəniyyət!
H.Cavid

Giriş

Muzey - latınca «Muzeum» sözündən olub, incəsənətin bütün komponentlərini özündə təmsil edən ilham perilərini toplandığı yer-«muzalar məbədi» deməkdir. Mədəniyyət müəssisələrindən biri kimi muzeylər - tarixi yaddaşları əks etdirən, zamanın sınağından çıxarılıb çıxmadığına zənginləşən, nəsillərdən-nəsillərə yadigar qalan ən qiymətli xəzinədir. Doğru deyiblər ki, «Keçmişini bilməyən, bu gününü başa düşməz». Bu baxımdan muzeylər, məhz dünyanın dünənki real gerçəkliklərini öyrənmək, sabahına isə açıq gözlə baxmaq üçün yaradılan əsl tərbiyə ocaqlarıdır. Milli və ümumbəşəri mədəniyyətin tarixi keçmişini dərk etmək, onun qədim yaddaş salnaməsini qoruyub saxlamaq, yaşatmaq və gələcək nəsillərə çatdırmaq hazırda muzeylərin və muzey işçilərinin qarşısında duran ən başlıca və ümdə vəzifələrdən biri hesab olunur.

İstər keçmişin bizə gəlib çatan qiymətli tarixi mədəniyyət abidələri, istərsə də müasir dövrdə yaradılmış gözəl sənət nümunələrini gələcək nəsillər üçün mühafizə etmək bu gün olduqca vacibdir. Belə ki, hazırda Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi özünün milli oyanış, milli özünüdərk dövrünü yaşayır. Bu dövr hər bir şəxsin milli mənsubiyyətini dərk etməsi, soykökünə qayıdış, keçmişin ibrət dərslərindən nəticə çıxarmaq, tariximizi böyüməkdə olan nəsillərə hərtərəfli və düzgün öyrətmək, habelə başqa xalqların mədəniyyətinə və adət-ənənələrinə hörmət və məhəbbət hissi ilə yanaşmaq və s. məsələlərlə səciiyələndir. Milli şüur-millət tarixi yaddaşı, milli mənəvi- əxlaqi dəyərləri. Vətən əxlaqı. Vətənə məhəbbət, milli həmrəylik, milli və ümumbəşəri qürur hissləri kimi mühüm keyfiyyətləri də özündə əks etdirir.

Bu baxımdan dünya muzeylərinin, tarixi mədəniyyət abidələrinin təbliği və öyrənilməsi hazırda Azərbaycanda

yaşayan hər bir vətəndaşın, tarix və Vətən qarşısında duran vətənpərvərlik, beynəlmiləçilik borcu sayılır. Bu işin səmərəli təşkili isə bu gün müstəqil Respublikamız üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Tarixi inkişafın müxtəlif mərhələlərində ayrı-ayrı hakimiyyətlərin meydana gəlməsi nəticəsində ehramlar, sərdabələr tikilmişdir ki, hər bir tikintinin öz məqsədi olmuşdur. B.e. əvvəl IV minillikdə Qədim Şərqdə - Misirdə dövlətlərin əmələ gəlməsi nəticəsində hər bir padşah (firon) özü üçün ehramlar tikdirmişdir. Fironlar hakimiyyətlərinin böyüklüyünü tikdirdikləri ehramlar- sərdabələr vasitəsilə nümayiş etdirmişlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, ən böyük ehram b.e. təxminən 2600 il əvvəl firon Xeops üçün Memfis yaxınlığında tikilmişdir. Hündürlüyü 147 metr olan bu ehramın ətrafına dövrə vurmaq üçün bir kilometrə qədər yol getmək lazımdır. Maraqlı haldır ki, ehramın tikintisinə 2000-3000 qayma daş işlənmiş və bu daşların ən kiçiyinin ağırlığı 2 tondur. Ehramların yaxınlığında bütöv bir qaya parçasından sfinks-«insan başlı nəhəng aslan» heykəli yonumuşdur. Heykəlin hündürlüyü 20 metrdən artıqdır. Fironlardan biri sfinks şəklində təsvir olunmuşdur ki, onu «Dəhşətli atası» adlandırırlar.

Misirlilər yaratdıqları incəsənət əsərlərində öz həyatlarını təcəssüm etdirməklə bərabər, etiqad və baxışlarını da ifadə etmişlər. Maraqlıdır ki, Misir heykəltəraşları insan surətlərinin təsvirində böyük ustalıq işlətmişlər.

Qədim Hindistanda Aşoka padşahlığı dövrünün möhtəşəm abidələri, b.e.ə. I minilliyə aid Çin yazıları, Qədim Çində ağacdan tikilmiş evlər (təəssüf ki, həmin evlər bu günədək qalmamışdır), gildən düzəldilmiş müxtəlif məmulatlar, modellər planetimizdə ilk dəfə olaraq Şərqdə inkişafın labüdlüyünü sübut edir, mədəniyyətin, incəsənətin əmələ gəlməsi və yayılmasından xəbər verir.

Avropada ən qədim dövlətlərdən olan Yunanıstanda - Krit adasında b.e.ə. III - II minilliklərə aid zəngin daş evlər və xarabalıqların aşkara çıxarılması, bu dövrdə Kritdə,

Avropada ilk dövlətin yaranması, mədəniyyətin xeyli inkişaf etməsini göstərir. B.e.ə. V-IV əsrlərdə Ellin mədəniyyəti özünün ən yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. Bu incəsənətdə quldar demokratiyasının inkişafı, azad ellinlərin abidələri, dünya görüşləri, zövqləri öz parlaq təzahürlərini tapmışdı. Bu dövrdə yunanlar Afinanı öz ölkələrinin ən gözəl şəhəri hesab edirdilər.

Adətən yunanlar cənub günəşindən qorunmaq üçün ağac dirəklər üzərində qurulan talvarların-portiklərin kölgəsinə yığışaraq dincəlir, söhbət edirdilər. Sonralar get- gedə ağac dirəklər daş və mərmər sütunlarla əvəz olunmağa başladı. B.e. əvvəl VI-V əsrlərdə iki növ sütunlardan-dorik və ionik sütunlardan istifadə olunurdu. Şəhərin ən böyük bayramları məbədlərin ətraflarında keçirilirdiyinə görə ellin memarlığının əsas əlamətləri bu binaların tikintisində tam dolğunluğu ilə təzahür etmişdir.

Məbəd «Allahın evi» hesab edilirdi. Buna görə də bu binalar düzbucaqlı olmaqla hər tərəfdən portiklərlə əhatə edilirdi. Başqa binalardan fərqləndirmək üçün onu hündür bünövrə üzərində tikirdilər, eyni zamanda onu bayırdan və içəridən heykəllərlə bəzəyirdilər.

B.e. əvvəl V əsrdə yunan heykəltəraşları insan bədəninin hərəkətlərini təsvir etməyi öyrənmişdilər: insanlar qaçarkən, döyüşərkən, disk və nizə alarkən təsvir edilirdilər. Afina heykəltəraşı Mironun yaratdığı «Diskatan» heykəli bu baxımdan diqqətə layiqdir.

Beləliklə, iqtisadiyyatın sürətli inkişafı, əvvəlcə şəhər-dövlətlərin, sonralar isə ayrı-ayrı güclü dövlətlərin əmələ gəlməsi hər sahədə olduğu kimi elm, mədəniyyət və incəsənətin də rəqabətli şəkildə inkişafına səbəb olmuşdur. İtaliyanın, Fransanın, Almanıyanın, Hollandıyanın, Belçikanın, Türkiyənin, İsveçrənin, Amerikanın, Rusiyanın, Azərbaycanın və digər dövlətlərin incəsənət nümunələri yaranmağa başlamış, əvvəlcə şəxsi toplantılar şəklində, sonralar isə ictimailəşdirilərək muzeylərdə saxlanılaraq, nümayiş etdirilmək üçün eksponatlaşdırılmışdır.

İtalyanların, ispanların, fransızların, ingilislərin, azərbaycanlıların, almanların, niderlandların, macarların.

çexlərin və digər xalqların həyat və məişətində geniş istifadə edilən bədii sənətkarlıq nümunələrinin zəngin tarixi vardır. Bu xalqların incəsənəti əsrlər keçdikcə formalaşmış zənginliklərini, gözəlliklərini daha da artırmaqla şəxsi kolleksiyalarda və muzeylərdə cəmləşərək, b.e.ə. I minillikdən başlayaraq bu günə qədərki tarixi mərhələləri sənətkar yaradıcılığı baxımından nümayiş etdirməkdədir. Ayrı-ayrı tarixi dövrlərdə yeni ideallar formalaşmağa başlamış, antik mədəniyyət həqiqət və gözəlliyin birləşməsi üçün şərait yaratmış, incəsənət məntiqli realizm üçün «yola» çevrilmişdir.

XIV əsrin əvvəllərində rəssam-sənətkarlar hiss olunacaq dərəcədə aydın, təsirli formaların yeni yollarını axtarır, öz yaradıcılıqlarını maraqlı doğuracaq dərəcədə təcəssüm etdirmək istəyirdilər. Artıq İntibah dövrü mədəniyyəti özünə xas bədii çalarına düşürdü. Şair Dante və rəssam Cotton, dahi yazıçılar Petrarka və Bokkaçço, XV əsrin birinci yarısında yeni incəsənət növünün yaradıcıları - memar Brunelleski, rəngkar Mazaçço, heykəltəraş Donatello, dünya şöhrətli sənətkarlar Leonardo da Vinçi və Mikelancelo kimi bir çox digər ustalar intibah mədəniyyəti nümunələri yaratmışlar.

Hələ 4 min il bundan əvvəl Azərbaycan ərazisində yaşayan müxtəlif tayfaların gildən, daşdan, metaldan orijinal formalı qab-qacaq, müxtəlif silahlar və bəzək əşyalarını düzəltdikləri, həyat və məişətlərində onlardan istifadə etdikləri hamımıza məlumdur. Sonrakı yüzilliklərdə getdikcə Azərbaycan sənətkarlığının inkişafı, zənginləşməsi, bu nümunələrin dünya muzeylərində, şəxsi kolleksiyalarda qorunması, nümayiş etdirilməsi bir daha onu sübut edir ki, bizim ustad sənətkarlarımızın hazırladıqları gözəl nümunələr, incilər dünya incəsənətinin inkişafına təkan vermiş, ayrı-ayrı dövrlərdə öz sürətli inkişafı ilə fərqlənmişdir. Hazırda biz fəxrle Londonun «Viktoriya və Albert», Parisin «Luvr», Nyu-Yorkun «Metropoliten», Florensiyanın, Romanın, Berlinin, Budapeştin, Vyananın, İstanbulun, Tehranın, Bağdadın, Qahirənin, Sankt- Peterburqun, Moskvanın zəngin muzey kolleksiyalarına

baxarkən, orada Təbriz, Naxçıvan, Gəncə, Quba, Bakı, Şəki, Şamaxı və Qarabağ ustalarının bacarıqlı əlləri ilə müxtəlif tarixi dövrlərdə yaradılmış sənət nümunələri ilə rastlaşırıq.

Avropada müasir tipli muzeylərin yaranması və inkişafının obyektiv amilləri

XVI-XVII əsrlərdə Avropada müasir tipli muzeylərin əmələ gəlməsi, peşə sənətkarlığının nəzərə çarpacaq dərəcədə inkişafı ilə əlaqədar idi. Böyük coğrafi kəşflər, yer kürəsinin şarşəkilli olmasının meydana çıxması, bir sıra elmi kəşflər, kitab çapının sürətli inkişafı nəticəsində biliklərin yayılması kimi məsələlər incəsənətin, o cümlədən rəssamlıq və heykəltəraşlığın fəaliyyətinə təkan vermişdir.

Avropanın müxtəlif ölkələrində əmələ gəlmiş bu cür mənəvi sıçrayış, bir sıra elmi və ictimai tələblərlə bağlı idi. İtaliyada, İngiltərədə, Fransada, Almaniyada və bir sıra ölkələrdə inkişaf əlaqəli belə tələblər nəticəsində müxtəlif kolleksiyalar, bu kolleksiyaların ayrı-ayrı elm xadimləri tərəfindən sistemləşdirilməsi, nəhayət onların elmi şəkildə araşdırılması, muzeylərdə cəmləşdirilməsi daha böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Muzey toplantıları bazasında elmi-tədqiqat işlərinin aparılması, Qədim Şərqdə və Avropanın bir sıra qədim şəhərlərində aparılan arxeoloji qazıntılar, böyük tarixi əhəmiyyətə malik bir çox antik əşya və nümunələrin aşkara çıxarılmasına səbəb olmuş, ayrı-ayrı xalqların tarixi və inkişafı haqqında elmi nəticələrə gətirib çıxarmışdır. Muzeylər get-gedə elmi mərkəzlərə çevrilmiş, dünya mədəniyyəti və incəsənətinin sistemli şəkildə öyrənilməsinə şərait yaratmışdır. Muzeylərin yaranması həm də iqtisadi və siyasi çəkişmələrlə əlaqədar milli dirçəliş meyillərinin güclənməsi ilə daha güclü vüsət alırdı. Məsələn. Macarıstanda çoxəsrlik Habsburqlar hakimiyyətinə qarşı milli müqavimət hərəkatının getdikcə güclənməsi, bu hərəkatın başlıca tələblərindən biri olan macar dilinin qəbul edilməsi, macar tarixi abidələrinə yüksək münasibət

bəslənilməsi ilə nəticələndi. Bu da Macarıstan Elmlər Akademiyası və Macarıstan Milli Muzeyinin yaranmasında öz əksini tapdı. Və yaxud qeyd olunmalıdır ki, bu muzeyin yaradılmasında həm də fransız maarifçiliyi ideyalının bütün Avropada, eləcə də Macarıstanda təsviri sənət nümunələri və digər bir sıra eksponatların geniş əhali arasında şöhrət tapması müəyyən mənada əhəmiyyətli rol oynamışdır. Belə ideyalın təsiri altında Avropada digər böyük Milli Muzeylər - Praqadakı Milli Muzey (1818), Berlindəki Köhnə Muzey (1828) və s. yaradılırdı.

XIX əsrin ilk onilliklərində alman xalqının əksər hissəsi muzeylərdə saxlanılan tarixi və mədəni abidələrlə tanış olmaqdan məhrum idilər. Lakin Napoleonla apanlan gərgin mübarizədə alman xalqının əldə etdiyi müvəffəqiyyət nəticəsində milli özünüdərk meylləri güclənmiş, xalqın öz keçmiş tarixinə, mədəniyyətinə və incəsənətinə marağı qat-qat artmışdır. Və həmin dövrdə geniş kütlələr üçün bədii kolleksiyaların əldə edilməsi, muzeylərin açılması tələbi meydana çıxmışdır. XIX əsrin 20-ci illərində Almaniyada yeni kütləvi muzeylər yaranmağa başladı.

XIX əsrdə Rusiyada da tarix profili muzeylər şəbəkəsi əmələ gəlmişdir (1811-ci ildə Feodosiyada, 1825-ci ildə Odessada, 1826-cı ildə Kerçdə və s.).

Fransada, Almaniyada, İngiltərədə. Belçikada, Hollandiyada, Amerikada, Polşada, İsveçrədə ardıcıl inkişaf yolunu tutan muzeylərin yaranması həm Avropada, eyni zamanda başqa qitələrdə də incəsənətin inkişafından xəbər verir.

I FƏSİL İTALİYA MUZEYLƏRİ.

1.1. Uffitsi Qalereyası. Florensiya.

Fiorensiyanı çox haqlı olaraq «intibahın beşiyi» adlandırırlar. Hələ XIII əsrdən etibarən qabaqcıl şəhər-respublikaya çevrilən Florensiyada artıq, bu dövrdə orta əsr peşəkarlığı çərçivəsində ilk dəfə olaraq yun parça istehsalı inkişaf etmiş, yeni kapitalist istehsalı inkişaf yolunda həlledici amilə çevrilmişdi. Şəhərlərin feodallarla mübarizəsi ardıcıl xarakter almışdı: XIII əsrin ortalarında bütün Fiorensiyanın hakimiyyəti altında olan ərazilərdə kəndlilər təhkimçilik hüququndan azad oldular, «Ədalət Qanunu» isə 1292-ci ildə feodalları bütün hüquqlardan məhrum etdi. Bu konstitusiya İtaliyanın digər şəhər-dövlətlərində, eləcə də ölkədən kənarlarda nümunəyə çevrildi. Elə həmin dövrdə Florensiyada yeni ideallar formalaşmağa başlayırdı. Antik mədəniyyət həqiqət və gözəlliyin birləşməsi üçün şərait yaratdı, incəsənət məntiqli realizm üçün yola çevrildi.

ilk növbədə hiss olunacaq dərəcədə aydın, təsirli formaların yeni yolları rəssam-sənətkarlar tərəfindən tapılırdı ki, artıq tərəqqi dövrü mədəniyyəti öz inkişafını davam etdirirdi. XIV əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış şair Dante və rəssam Cottonu, bu yüzilliyin ortalarında fəaliyyət göstərmiş dahi yazıçılar Petrarka və Bokkaçonu, XV əsrin birinci yansında yeni incəsənət növünün yaratıcıları - memar Brunelleski, rəngkar Mazaçço, heykəltəraş Donatello, dünya şöhrətli sənətkarlar Leonardo da Vinçi və Mikelancelonu yada salmaq kifayətdir. Bu dahilər florensiyalılar olmuşlar.

Petrarka ilə tərəqqi etmiş və onun ardıcılı olan klassik latın, nəinki dirçəliş üçün yeni, kübar dairələrinə mənsub əsasda dünyagörüşünün formalaşmasında da böyük siyasi qüvvəyə çevrilmişdi. Çox haqlı olaraq XV əsrin əvvəllərində Milan hersoqu qeyd etmişdir ki, Florensiya respublikasının katibi, latın dilinin məşhur mütəxəssisi Koiuçço Salutati tərəfindən ona göndərilən məktub minlərlə Florensiya atlısından da qorxulu, təsirli idi. Artıq o dövrlərdə kitabxanalar və toplantılar əmələ gəlməyə başlayırdı.

Florensiyalı Nikolo Nikkolininin yaratdığı kitabxana, sağlığında bütün arzu edənler üçün gərəkli olsa da, ölümündən sonra isə, Mediçilər həmin qayda-qanunu saxlayaraq, ortaya çıxan borcları ödəməklə onun varisinə çevrilmişdilər. Beləliklə, dünyada ilk, sadə kütləvi kitabxanalardan biri fəaliyyət göstərməyə başladı.

Rəssamlar varlı sexlərin sifarişləri əsasında şəhərdə müqəddəs yerlərin, başlıca olaraq kilsələrin tikintisi, təmiri, tərtibi və bəzədilməsi ilə məşğul olurdular. Rəngkarlar və heykəltəraşlar ictimai əhəmiyyətli binaları, məsələn, Palatso Vekkionu (Köhnə Saray), Florensiya Respublikası dövlətinin iqamətgahını, varlı şəhər sakinlərinin saray və evlərini bəzəyirdilər. Böyük İctimai əhəmiyyətə malik incəsənət, rəsm əsərləri və heykəltəraşlıq nümunələrinin toplanması üçün şərait yarandı ki, bu da Avropada birinci olaraq Florensiyada muzeylərin və şəkil qalereyalarının yaranmasının başlanğıcını qoydu.

Hazırda dünya şöhrəti qazanmış Uffitsi Rəsm Qalereyasının əsası XV əsrin ortalarında qoyulmuşdur. Qalereyanın taleyi Mediçilərlə, Florensiyanın varlı bankirləri, istehsalat və siyasi xadimləri ilə sıx bağlı olmuşdur. Ayırı-ayrı dövrlərdə burada münaqişələr baş vermiş, Mediçilər bu münaqişələr nəticəsində Florensiyadan qovulmuş, yalnız 1434-cü ildə vətənə qayıtmağa müvəffəq olmuşlar. Bu nəslin başçısı Böyük Kozimo (1389-1464) hakimiyyəti öz əlində mərkəzləşdirərək, respublika quruluşunu saxlayırdı. Digər vətəndaşlardan o, həm geyiminə, həm də özünü aparmağına görə fərqlənmək istəmirdi, sadəlik tərəfdarı idi. Rəssamlar arasında öz populyarlığı ilə tanınan Kozimo, Florensiyanın və onun kənarlarındakı özünün saray və villalarının bəzədilməsi üçün onlara sifarişlər verirdi. Eyni zamanda Böyük Kozimo antik incəsənət əsərlərinin toplanması ilə də məşğul olurdu.

Kozimonun nəvəsi - cəlalı hesab edilən Lorenzo (1449-1492) babasının yolunu davam etdirmiş, sifariş və toplantılıq işini daha da artırmışdır. Özünün düşündüyünə görə ona nüfuzu, hörməti, şöhrətinin artması üçün rəssam - sənətkarların əhatəsində olmaq çox vacib idi. Saray

bağlarında antik heykəltəraşlıq nümunələri bir yerdə toplanırdı. Məşhur ustalar - Filippino Lippi, Andrea Verrokkio, Sandro Bottiçelli Lorenso dövründə onun sifarişlərini yerinə yetirirdilər.

1482-ci ildə otuz yaşlı Leonardo da Vinçi Milana getməyə məcbur oldu, çünki onun sənətkarlığına Florensiyanın ehtiyacı yox idi, sənətinə layiqincə qiymət verilmirdi, həm də saray incəsənəti onun heç xoşuna gəlmirdi.

Lorensonun ölümündən sonra 1492-ci ildə kral VIII Karlın başçılığı ilə fransız qoşunları Florensiyaya həmlə etdi və Lorensonun oğlu Pyero ilə birlikdə Mediçilər 1494-cü ildə fransızların bütün tələblərinə razı olaraq ölkədən qovuldular. Fransa kralı və onun himayədarları tərəfindən Mediçi sarayı qarət edilmiş, bütün toplantılar, incilər oğurlanmışdır. 1494- cü ildə, nəhayət, Respublika elan edildi və 1512-ci ilə qədər davam etdi. Mediçilər yenidən Florensiyaya qayıtdılar, 1513-cü ildə Papa taxt-tacına sahib olmaq üçün Lorensonun oğlu Covanni Mediçi (1475-1521) seçilir və X Lev adını qəbul edir. 1523-cü ildən 1534-cü ilə qədər VII Klimente (1478-1534) adı altında Culio Mediçi (Lorensonun qardaşı oğlu) Katolik kilsəsinin başçısı seçilir. 1527-ci ildə isə ispanlar Romanı istila və talan etdilər, 1529-cu ildə Florensiya yenidən ayağa qalxdı, Mediçilər ölkədən qovuldu. Florensiya 11 ay mühasirədə qaldı, dahi heykəltəraş Mikelancelo müdafiənin qüvvətləndirilməsində var-qüvvəsi ilə çalışırdı. Lakin daxildə vəziyyət çox ağır olduğundan, aclıq və xəstəliklər, eyni zamanda ağır təxribatlar ucbatından Mediçilər yenidən Florensiyaya qayıtdılar və öz hakimiyyətlərini möhkəmləndirdilər.

Florensiyanın tarixində yeni dövr başlandı. Bütün İtaliyada iqtisadiyyatın çətinliyindən daxili bazarda vəziyyət gərginləşmişdi. Buna görə də Aralıq dənizi və Atlantik okeanı vasitəsilə Amerika və Hindistana yolun açılması müsbət hal idi. İtaliya artıq aparıcı ölkə kimi fəaliyyət göstərmirdi. Belə bir vəziyyətdə artıq, feodal qayda-qanunu bərpa edilməyə başlayırdı (bu hələ XIII əsrdə şəhərli əhali tərəfindən ləğv edilmişdi). Bu da ispanların üreyincə idi.

Onlar İtaliyanın həm şimalında (Milan), həm də cənubunda (Neapol) möhkəmlənirdilər. Əlbəttə, iqtisadi sahədəki belə böhranlar təbii ki, ideologiyada da öz təsirini göstərməyə bilməzdi.

Florensiya bürokratik dövlətə çevrilmişdi. Medicilər sülaləsinin davamçısı zalım hökmdar, zirək siyasətçi I Kozimo (1519-1574) 1557-ci ildə Sieni tutmaqla, öz dövlətinin ərazisini genişləndirdi və 1569-cu ildə o. Hersoq seçildi. I Kozimo tanınmış memar, rəssam və incəsənət tarixçisi Corco Vazariyə (1511-1574) həvalə etdi ki, hakimiyyət orqanları üçün möhtəşəm inzibati bina (dəftərxana, xəzinədarlıq, hüquq-mühafizə orqanları üçün yer və s.) tiksin. Bu, italyanca Uffizi adlanırdı, sonralar burada şəkil qalereyası yerləşdiyindən, öz əvvəlki adı ilə - Uffitsi Qalereyası adlandırıldı. Bu bina nəinki Florensiyanın şəhər salınmasında böyük əhəmiyyətə malikdir, həm də şəhər ansamblının ümumi məsələlərinin həllində əsas əhəmiyyətə malikdir.

Florensiyanın tarixi baxımdan iki mərkəz: əzəmətli Santa Mariya del Fore baş kilsəsi və Palasso Vekkio sarayı (Köhnə saray) olmuşdur. Baş kilsənin ətrafında mərkəz əmələ gəlmişdi, Palasso Vekkioda hökumət yığıncaqları keçirilirdi və əvvəlcə Florentin Respublikası nümayəndələrinin, sonra isə Toskan hersoqlarının iclasları olurdu. Burada I Kozimo üçün iş otaqları və başqa otaqlar hazırlanmışdı. Palasso Vekkio qarşısında Pyatso del Sinyorita meydanı canlanırdı. Uffitsi binasını elə tikmək qərara alınmışdı ki, meydan, Arno çayının sahililə birləşdirilsin.

Vazari Uffitsi binası üzərində 1560-cı ildən 1574-cü ilədək işləmişdir. Onun ölümündən sonra Alfonso Paricci tikintini ilk plan əsasında başa çatdırdı. Birinci olaraq Uffitsi Qalereyasında Medici bədii kolleksiyalarının bir hissəsini ömrünün son illərində I Kozimonun oğlu Hersoq I Françesko (1541-1587) yerbəyer etdi. O, yuxarı mərtəbədəki Şərqləyici (binanın təkibində olan açıq, sütunlu qalereya) şüşə pəncərələrlə əhatə etməyi əmr etdi ki, nəticədə burada geniş və uzun, işıqlı koridor əmələ gəldi. Bu, «Heykəllər qalereyası» adlanır. O zaman bu işin yerinə

yetirilməsi memar Buontalentiyə həvalə edilmişdi. 1780-ci ildə memar Gasparo Mariya Paleotti tərəfindən neoklassik stildə «Niobi salonu» tikildi. Həmin ildə Qalereya kütlələrin üzünə açılmışdı.

1618-ci ildən 1666-cı ilə qədər Tisian, Annibal Karraççi, Parmiccaniko, Mantenye, Federiqo Baroçio, Albrect Dyürer, Paolo Veroneze, Rogir Van der Veyden və digər sənətkarların bir sıra əsərləri Qalereya tərəfindən alınmışdı.

1737-ci ildə Mediçilər nəslindən olan sonuncu Hersoq Can Qastone vəfat etdikdən sonra, onun bacısı Anna Mariya - Lyudovika bütün bədii toplantıları Toskan dövlətinə təhvil verdi və şərt kəsdi ki, bu sənət nümunələrindən heç biri Florensiyanın hüduqlarından kənara çıxarılmınsın. XVIII əsrdə Uffitsi Qalereyası kilse və monastrlardan daxil olan əsərlər hesabına daha da zənginləşdirilmişdi.

Belə ki, 1757-ci ildə Leonardo da Vinçinin (Monte Olivetodan), 1785-ci ildə Albertinellinin, 1796-cı ildə Corconenin, 1799-cu ildə Simone Martininin sənət nümunələri Uffitsi Qalereyasına verilmişdi. İtaliyanın birləşdirilməsi və Toskanın italyan krallığına daxil edilməsi (1860) hadisələrindən sonra Uffitsinin maliyyələşdirilməsi dövlət hesabına keçdi.

Bədii toplantılar Qalereyanın yuxarı mərtəbəsində yerləşir. Uffitsinin digər binalarında dövlət arxivi və kitabxana fəaliyyət göstərir. Əvvəllər qalereyanın tərkibinə şəkillərlə bərabər, heykəltəraşlıq nümunələri, tətbiqi incəsənət əsərləri, gemmalar (üstündə yazı və yaxud şəkil qazılmış qiymətli daş) və rəsmlər daxil idi. XIX əsr ərzində muzeylərə aid yeni tələblərə uyğun olaraq, kolleksiyalar hissələrə bölünmüş və Donatello, Benvenuto Çellini, Verokkio, della Robbianın işləri Uffitsi, arxeoloji və Barcello Milli Muzeyləri arasında paylanmış, rəsmlər və qravürələr üçün isə ayrıca otaq ayrılmışdı ki, bu toplantı hazırda dünyada ən zəngin olmaqla, Uffitsi binasının aşağı mərtəbəsində yerləşir. Beləliklə, Uffitsi Qalereyasında ancaq rəsm əsərləri, antik heykəltəraşlıq abidələri və

müxtəlif dekorativ əhəmiyyətli toxunma məmulatları qalmışdı. Elə buna görə də 1890-cı ildə Palasso Vekkioya tərəf bir neçə kiçik otaq da tikildi. Zənginliyin daha da artırılması üçün 1914-cü ildə Siendəki Pinakotekadan (şəkil qalereyası) Albrect Altdorferin «Müqəddəs Floriananın gedişi» və 1925-ci ildə Pitti Qalereyasından Andrea Mantenyenin «Kardinal Karlo Mediçinin portreti» əsərləri aınaraq Uffitsi Qalereyasına gətirildi.

Qalereyada köklü elmi ekspozisiyanın təşkilinə Birinci Dünya müharibəsindən sonrakı illərdə başlandı. Nümunələr ağır müharibə illərində qorunmaq üçün müxtəlif yerlərə paylaşırlmış, bu zaman həm coğrafi, həm də xronoloji prinsiplər ciddi şəkildə nəzərə alınmışdı. Elə bu məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün memarlıq baxımından salonların bir neçəsi lazımı şəkllə salınmış, işıq sistemi yaxşılaşdırılmış, təhlükəsizlik qaydaları nəzərə alınmışdır.

İkinci Dünya müharibəsi zamanı Uffitsi Qalereyası az zərər çəkməmişdir. 1944-cü ilin yayında bombardman zamanı muzey binası zədələnmiş, şüşə arakəsmələr dağılmış, bir sıra zalların divar və tavanlarındakı əl işləri nümunələri uçulub tökülmüşdü. 1946-cı il iyunun 10-da təntənə ilə elan edilmiş yeni Respublika hökuməti təcili surətdə bərpa işlərinə başladı. Artıq 1948-ci ildə müşahidə üçün Şərqləyici ətrafındakı salonları ilə birlikdə 1952-ci ildə işə Qərb lociyası özünə yanaşı otaqları ilə birlikdə geniş tamaşaçı kütləsinin üzünə açıldı. Qeyd etmək lazımdır ki, bu yenidənqurma zamanı muzeylər haqqında bütün müasir elmi tələblər çox ciddi şəkildə nəzərə alınmışdır. Işıq sistemi, isti aylarda günəş şüalarından qorunma mexanizmləri, istilik sistemləri, hava dəyişmə sistemi, yayda salonlara sərin havanın verilməsi üçün qurğuların quraşdırılması, havanın vaxtaşırı dəyişdirilməsi üçün lazımi avadanlıq çox yüksək şəkildə fəaliyyət göstərir.

Qalereyanın ekspozisiyalarında bir sıra yeniliklər vardır ki, bu da günün tələbləri ilə səsleşir. Ekspozisiyalarda kolleksiyalar tarixi ardıcılığa əsasən düzölmüşdür.

Müxtəlif coğrafi rayonlarda, lakin eyni vaxtda yaradılan əsərlər bir yerdə nümayiş etdirilir. Məsələn,

Niderland rəssamı Hüqo van der Qusun «Portinari triptixi», onun müasirləri olan florentin ustaları ilə birgə Niderland sənətkarları Rogir van der Veydenin, Hans Memlinqin əsərləri isə Filippino Lippi və Sandro Bottičellinin əsərləri ilə birlikdə nümayiş etdirilir.

Muzey kolleksiyaları həm tarixi, həm də tərkib etibarilə böyük maraq doğurur. Burada Florentin və digər sənətkarlıq məktəbləri bütün keyfiyyətləri ilə təqdim edilir. İntibah dövrü-XIV, XV, XVI əsrlər yüksək şəkildə, XVII, XVIII yüzilliklərin nümunəvi əsərləri nisbətən zəif nümayiş etdirilir, 1800-cü ildən sonrakı nümunələr isə demək olar ki, yox dərəcəsinədir. Florensiya tarixi muzeydə parlaq şəkildə işıqlandırılmışdır ki, İtaliyada İntibah dövrünün rəngkarlığı əhatəsində bu, öz gücünü daha da artırır. Bottičelli, Filippino Lippi kimi rəssamlar dünyanın heç bir muzeyində buradakı kimi hərtərəfli təqdim edilməmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, o dövrün monumental rəngkarlıq ustalarından yuxarıda adları çəkilən rəssamların əsərləri kilsə, monastrlarda saxlanılmışdır. Buna görə də, bu baxımdan Uffitsi Qalereyası heç bir rəqibə malik deyil. Başqa bir spesifik xüsusiyyət isə, Uffitsi Qalereyasında görkəmli elm və incəsənət xadimlərinin müxtəlif dövrlərdə işlənmiş portretlərinin nümayişidir ki, bunun da əsasını XIII əsrin ortalarında kardinal Leopold Medlçi qoymuşdur. Uffitsidə olan rəssamların belə avtoportretləri dünyanın heç bir muzeyində yoxdur. ^

Dəhşətli sellər Florensiyanın bədii toplanlıları və kitabxanasına nəzərə çarpacaq miqdarda ziyan vurmuşdur. Adətən suyu az olan Arno 1966-cı ildə noyabrın 4-də milyon kubmetr çirkli su və dağılmış çənlərdə neftlə birlikdə şəhəri basmış, çoxlu dağıntılar törətmişdir. Şəhərin bir çox sakinləri evsiz-eşiksiz, ərzaqsız, içməli susuz qalmışdır.

Bu sel zamanı 300-ə yaxın şəkil qismən zədələnmiş, qalan əsərlər isə zərər çəkməmişdir.

' Вах: Галерея Уффици. Флоренция. Москва. «Советский художник», 1968, стр. 13.

Qalereyada Protorenessans rəngkarlığının dahi nümayəndəsi Çimabuenin (Çenni di Pepo) «Madonna taxt-tacda», Sien rəngkar Duçço di BuonInsenyanın (1250-1318/9) «Madonna Ruççelai», Mazaççonun (Tomazdo di ser Covanni di Mone) «Madonna körpəsilə, müqəddəs Anna və mələklərlə», Beato Anjelikonun (Fra Covanni da Fezole) 1430-1435-ci illərdə yaratdığı «Madonnanın tacgüzarlığı», Paolo Uççellonun (1396-1475) 1456-1460-cı illərdə çəkdiyi «San Romano yaxınlığında döyüş». Filippo Lippinin 1441-1447-ci illərdə işlədiyi «Madonnanın tacgüzarlığı», «Madonna körpə və iki mələklə», Pyero della Françeskanın 1465-1466-cı illərdə çəkdiyi «Urbın Hersoqu Federiqo da Montefeltro», «Batista Sfortsanın portreti», Kosme Turanın «Müqəddəs Dominik», Andrea Mantenyanın triptixi, «Kardinal Karlo Mediçinin portreti», Luka Sinorellinin «Müqəddəs ailə», 1480-ci ildə tamamlanmış «Çarmıxa çəkmə», Dominiko Qirlandayonun «Madonna taxt-tacda körpə və müqəddəslərlə», Lorenso di Kredinin «Andrea del Verrokkionun portreti», Fillipino Lippinin «Qoca, portreti», Pyetro Perucinonun «Franchesko della Operenin portreti», Franchesko Françanın «Evancelist Skappinin portreti», Sandro Bottiçellinin «Yudifilərin qayıtması», «Pallada və kentavr», «Yazın alleqoriyası», «Böhtan», Mikelancelo Buonarrotinin «Müqəddəs ailə». Rafael Santinin «Papa X Lenin kardinallar Culio Mediçi və Luicci Rossi ilə portreti», Bronzinonun «Lukretsi Pan Çatikinin portreti», «Eleonora Toledskinin oğlu Covanni ilə portreti», Romaninovun «Avtoportret», Annibal Karraççinin «Vaxxankalı», Karavacconun «Gənc Vaxx», «Meduza», Albrect Dürerin «Ata portreti», Rembrandt Harmens Van Reynin «Qoca Portreti», Peter Paul Rubensin «Izabella Brandtın portreti» və digər məşhur sənətkarların əsərləri nümayiş etdirilir,

1.2. Roma muzeyləri.

Üç mln il bundan əvvəl rəngarəng Palatinsk təpəliyində Tibr çayının sol sahilində kiçik hərbi şəhərcik

yanarmışdı. İllər keçdikcə elə buradaca insan həyatının mədəniyyət və incəsənətinin inkişafında həlledici əhəmiyyətə malik abidələrlə zəgin gözəl bir tarixi şəhər yarandı.

Romanın yaranma tarixi b.e. əvvəl VIII əsrə təsadüf edir. Artıq yaranmasından iki əsr sonra, yəni b.e. əvvəl VI əsrdə, serviya Tulliya dövründə şəhər sürətlə inkişaf etmiş və yeddi Roma təpəliyində yerləşmişdir.

Beş yüz illik bir müddət keçdikdən sonra isə həmin şəhər-dövlət Aralıq dənizi sahillərinin yeganə və hüquqi sahibinə çevrildi. Roma, dahi imperiyanın başında durmaqla, öz iqtisadiyyatı və mədəniyyətinin inkişafı yolunda bütün işlərin öhdəsindən gəlirdi. Qısa bir müddət ərzində şəhərdəki bütün ağac tikintilər daş binalarla əvəz edilmişdir. Kvartalların tam tikintisi üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirilirdi, ictimai binaların yaradılmasında - teatrlar, sirkələr, forumlar, triumflar və digər binaların tikilməsinə xüsusi diqqət yetirilirdi ki, hazırda da belə binaların qalıqları muzeylərə, tarixi abidələrə çevrilmişdir.

Roma müxtəlif dövrlərdə böyük dağıntılara məruz qalmış, təntənəli triumfal gəzintilərin şahidi olmuş, sonralar bu dağıntıların bəziləri bərpa edilmiş, eyni zamanda möhtəşəm binalar, saraylar tikilərək mərmərdən bəzədilmişdir. Şəhər ayrı-ayrı dövrlərdə tamamilə ölü şəhərə çevrilmişdir. Getdikcə idarəçilik formaları dəyişilmiş, bir ictimai formasiya digəri ilə əvəz edilmiş, lakin adamların incəsənət abidələrinə, əsərlərinə olan münasibəti dəyişməz olaraq qalmışdır. Şəhər minilliklər dövründən bu günlərə qədər gözəlliklər daşıyıcısına çevrilmişdir. Dünyada heç bir şəhər Roma kimi öz incəsənət abidələrinin sayı və zənginliyi ilə öyünə bilməz. Antik qalıqlarla bərabər İntibah dövrünün gözəl binaları, kilsələri, orta əsrlər sarayları ilə birlikdə şəhərə xüsusi gözəllik verir. Kilsə və sarayların interyerlərini (binanın daxili hissəsi) Kavallini, Arnolfo di Kambio, Beato Anjeliko, Filippo Lippi, Kozimo Rosselli, Melotso da Forli, Rafael, Mikelancelo, Perucino, Penturikkio, Bernini və bir çox unudulmaz ustaların gözəl işləri bəzəyir, gözəlləşdirir. 195-Ci r. Belə aqcaman

sənət abidələri yarandıqlarından yüzilliklər keçməsinə baxmayaraq çox güclü, canlı estetik təsirə malikdirlər. Elə buna görə də heç də təəccüblü deyildir ki. Romanın tarix və mədəniyyət abidələri ilə ta bu günlərə qədər müxtəlif millətlərdən və ixtisaslardan olan insanlar maraqlanmışlar.

Roma dövlət muzeyləri içərisində Vatikan muzeyləri, Kapitoliy Muzeyi, Milli heykəltəraşlıq Muzeyi, Müasir İncəsənət Muzeyi, Yuliy villası (Etruskiy Muzeyi), Milli Qalereya və Borqeze Qalereyaları öz kolleksiyaları ilə daha məşhurdurlar. Bütün bu muzeylər içərisində zəngin incəsənət əsərlərinə malik Borqeze və Roma Milli qalereyaları özlərinə məxsus şöhrət qazanmışlar. Burada italyan incəsənətinin başlıca bədii istiqamətlərini göstərən dahi sənət ustalarının əsərləri saxlanılır.

1.2.1. Borqeze Qalereyası

Romanın Borqeze Qalereyası öz əhatəsi və məzmunu ilə dünyanın Luvr, Ermitaj, Metropoliten muzeyləri, Uffitsi və yaxud Pitti qalereyaları ilə müqayisə edilməsə də, çox qiymətli incəsənət əsərləri toplanan Muzeydir. Muzeyin bir çox kolleksiyaları dünya şöhrəti qazanmışdır. Romaya səyahət edənlər arasında çox az sayda adam tapılar ki, buraya baş çəkməsin, gözəl fəvvarələrlə əhatə olunmuş və heykəltəraşlıq əsərləri ilə bəzədilmiş görkəmli parkda yerləşən muzeyin zallarında müxtəlif sənətkarların sənət inciləri ilə tanış olmasın.

Borqeze Qalereyası 1902-ci ildə yaradılmışdır. Muzeyin kolleksiyaları Borqeze ailəsi tərəfindən dövlət hesabına keçirilmiş, geniş əhali kütləsinə nümayiş etdirilir. Kolleksiya isə hələ XVII əsrin birinci yarısından toplanmağa başlanmışdır. Qalereyanın yaranması böyük bir ailənin tarixi ilə bağlıdır ki, bu ailə, mərkəzi Romada yerləşən, sərhədləri Umbriya və Markeyədək uzanan böyük bir sahənin sahibi olmuşdur.

1550-ci ildə Siendən Romaya gələn varlı patrisian mənşəli Markantonio Borqeze üzüm əkilən Pinço dağında kiçik torpaq sahəsi alır. O, tezliklə Flamin! Astalii ilə evlənir. Artıq XVII əsrdə bu sahə get-gedə genişlənərək 100

hektara qədər artır. 1605-ci ildə Markantonionun böyük oğlu Flaminii Astaliidən doğulmuş Kamillo Borqeze V Pavel adını qəbul edir.

XVII əsr İtaliya tarixində yeni, lakin sevindirici olmayan bir dövrə çevrilir. İntibah dövrünün mədəniyyət və incəsənətinin parlaq inkişafı artıq arxada qalmışdı. İtaliyanın əksər hissəsində ispanlar ağalığ edirdi. Ölkədə kəndli hərəkətləri və narazılıqları baş verirdi. Yoxsulluq baş alıb gedirdi. Bu dövrdə güclü kardinallar və knyazlar ağılaşmaz var-dövlətə sahib olduqlarından, öz aralarında möhtəşəm saray və villaların tikilməsi, bunların məşhur sənətkarlar tərəfindən heykəltəraşlıq və rəngkarlıq nümunələri ilə yüksək ustalıqla bəzədilməsində sanki yarışdılar. Kristina Şvedski, Qonzaqo, Dorla Pamfili, kardinallar Sfondrato,

Kolonna və Farneze belə

şəxsiyyətlərdən olmuşlar. V Pavel elə bu baxımdan heç də yuxarıdakı şəxslərdən geri qalmaq istəmirdi. Bir sıra kilsələrin, villaların tikilməsi onun adı ilə bağlıdır. V Pavelin dövründə Akva Paolo su kəməri çəkilmiş, Kvirlnal sarayı yenidən tikilmiş, nəhayət ilahi Pyotr baş kilsəsinin tikintisi başa çatdırılmışdır. İctimai tikintilərlə məşğul olan V Pavel, həm də öz ailəsini yaddan çıxarmamışdır. Qohumu Şiplone Kafarellini öz oğlu kimi qəbul edən və onu kardinal təyin edən V Pavel, Kafarellinin hesabına çoxlu miqdarda pul vəsaiti keçirir. Kardinal Borqeze V Pavelin köməyi ilə kolleksiyaların toplanılmasına daha çox fikir verməyə başladı.

Satın alınmış əşyalar və hədiyyələr hesabına çox qısa müddət ərzində o, dövrünün ən zəngin knyaz kolleksiyası toplusunu yaradır. 1607-ci ildə verginin verilməməsi ucbatından bir neçə əsər, o cümlədən gənc Karavacconun «Xəstə Vakx», «Meyvə səbəti tutmuş gənc» tabloları kolleksiyaya daxil edildi. Bir qədər sonra isə Karavacconun daha bir əsəri - «Madonna Palafreneri» kolleksiyaya qatıldı.

Şipione Borqeze 1608-ci ildə kardinal Sfondratodan 70 əsər alır ki, bu əsərlər içərisində Tisian Veçellionun şedevrləri də var idi. Bir qədər sonralar Tomazzo della

Portaya məxsus çox zəngin antik heykəltəraşlıq kolleksiyaları toplandı.

Bu dövrlərdə ardıcıl şəkildə aparılan axtarışlar nəticəsində əldə edilən antik heykəltəraşlıq nümunələrindən Borqezenin kolleksiyalarına da pay düşürdü. Kolleksiya toplamaq üçün hər cür vasitədən istifadə etməyə çalışan kardinal, hətta cinayətə belə əl atırdı. Belə ki, onun əmrilə Peruccedəki San Françesko kilsəsinin dindarları gecə ikən həmin kilsədən Rafaelin «Xaçdan çıxarıma» əsərini oğurlayaraq Romaya göndərməyə müvəffəq olurlar.

Kolleksiya Kardinalın planına əsasən təşkil edilirdi. Kardinal əsasən XVI-XVII əsrlər ustaları, Roma, Emilian və Venesian rəngkarlıq məktəblərinin nümayəndələri ilə maraqlanırdı. O, hər hansı sənətkarın əsərini toplamaqla bərabər, bu rəssamın həyat və yaradıcılığı haqqında tam məlumat əldə etməyə çalışırdı və buna da nail olurdu. Tisian, Veroneze, Dosso Dossi, Karavacco və başqa tanınmış rəngkarlar haqqında Kardinal tam məlumata malik idi. O, gənc heykəltəraş Lorenzo Bernininin gələcəkdə böyük sənətkar olacağını atası ilə birlikdə parkda Borqeze villasını tərtibatı cəhətdən gözəlləşdirərkən sezmiş, böyük talanta malik bir ustanın yetişdiyini hiss etmişdi. Bununla belə o, rəssamın yaradıcılığını o qədər qiymətləndirmişdi ki, hətta gənc Bernininin «Prozerpınanın oğurlanması» və «Apollon və Dəfnə» əsərlərini Kardinal Lyudovizidən geri götürmüşdü. Lorenzo Bernininin əsas sifarişçisi olmaqla, Şipione Borqeze öz kolleksiyalarını sənətkarın heykəltəraşlıq əsərləri ilə daha da zənginləşdirmişdir.

Kolleksiya toplamaqdan əvvəl Şipione Borqezədə belə bir fikir yarandı ki, böyük, möhtəşəm, yaraşlıqlı, gözəl bir saray tikdirsin. Əlbəttə, bu saray muzey kimi yox. Kardinalın dostları ilə birlikdə sevimli incəsənət əsərləri arasında istirahət etmə və əylənmə yeri kimi nəzərdə tutulurdu. ^

' Бах: Музеи Рима. Галерея Боргезе. Национальная галерея. Москва, «Изобразительное искусство», 1971, стр.9.

Sarayın tikintisi və parkın abadlaşdırılması memar Flaminio Pontsioya tapşırıldı, onun ölümündən sonra isə bu iş Covanni Vazansioya tapşırıldı. Saray 1606-cı ildən 1619-cu ilədək tikildi. Sarayın aşağı otaqlarında, eləcə də parkda zəngin antik heykəltəraşlıq kolleksiyaları, yuxarı otaqlarında isə rəngkarlıq əsərləri yerləşdirilmişdi. Villa şöbəsində o dövrün tanınmış dekoratorları məşğul olurdular.

1633-cü ildə, ölümündən bir az qabaq Şipione Borqeze özünə davamçı olaraq qardaşı II Markantonionu təyin etdi. Kolleksiyaların məhv olmaması, oğurianmaması üçün xüsusi komissiya təyin edildi. Heykəltəraşlıq və rəsm əsərləri irsən müvafiq davamçıya keçərkən belə bir komissiyanın həlledici rolu ondan ibarətdir ki, hər bir kolleksiya tam şəkildə həmin davamçıya təhvil verilir. Bununla Şipione Borqeze istəyirdi ki, gələcəkdə bu kolleksiyalar məhv olmasın, itib-batmasın, nigah və toy mərasimlərində heç kəsə hədiyyə verilməsin.

Doğrudan da. Kardinalın kolleksiyalar haqqında ehtiyatlılığı əbəs yerə deyilmiş. Axırncı dəfə Paolo Borqeze, Olimpi Aldobrandini ilə, yəni zəngin rəsm əsərlərinə malik Kardinal Ippolito Aldobrandininin qızı ilə evlənərkən kolleksiyalar daha da artırıldı və zənginləşdirildi. Beləliklə də Borqezələr ailəsinə valehedici əsərlər daxil oldu. Bu əsərlər içərisində Karavacconun «Trapeza Emmausedə», Lottonun «Avtoportret»!, Antonello da Messinanın «Kişilərin portreti» və gənc Rafaelin bir sıra nümunələri də var idi.

XVII əsrin sonlarına qədər kolleksiyaların sayı ən yüksək səviyyəyə çatırdı. Lakin XVIII əsrin əvvəllərində ailədə kolleksiyalara maraq azalmağa başlayır və ərazilərin artırılması, həmçinin heyvandarlığa olan maraq da artmağa başlayır. «Pulun xərclənməsi» kitabında sənət əsərləri əvəzinə, atların adları, növləri yazılmağa başlayırdı. Elə bu dövrdə kolleksiyaların başqa saraylara daşınması prosesi gedirdi. Ölkədəki qeyri-sabitlik üzündən heykəltəraşlıq və rəsm əsərlərinin bir hissəsi satılırdı. Fransa burjua inqilabı, sonralar isə tətillər dalğasının İtaliyanın şəhərlərini bürüməsi, İtalyan aristokratları arasında çaşqınlığın daha da artmasına səbəb olurdu. Bu çaşqınlıqdan məharətlə istifadə

edən ingilis və fransız tacirləri buradakı incəsənət zinətlərinin bir hissəsini çox ucuz qiymətə alaraq öz ölkələrinə aparırlar. Bu dövrdə Borqeze kolleksiyalarından Karavacconun məşhur əsəri «Trapeza Emmausedə» və Rafaelin üç əsəri satılır.

Kolleksiyaların ölkədən daha çox aparılması Kamillo Borqezenin Napoleonun bacısı Paoline Bonapartla evlənməsindən sonra başladı. Knyaz çox çıxılmaz vəziyyətdə qaldığından, Napoleonun təsirindən çıxıbilmədi və ən qiymətli antik kolleksiyaların çox hissəsinin - iki yüz ədəd heykəltəraşlıq nümunəsinin Fransaya aparılmasına şərait yaratdı. İtirilən sənət nümunələrinin hissə-hissə bərpa edilməsi üçün Kamillo 1827-ci ildə Parisdə Korreccunun «Danayu» əsərini aldı ki, bu da əvvəllər Muzeyin qüruru hesab edilirdi.

Saraydan qiymətli əsərlərin, parkdan isə antik nümunələrin aparıldığı dövrdə villanın daxili hissəsi daha da gözəlləşdirilməyə başlayır. 1770-ci ildə IV Markantonio, memar Aspruççini dəvət edir və sarayda işləmək üçün məşhur, bacarıqlı ustalar seçilməsi və buraya gətirilməsindən ötrü ona böyük səlahiyyət verir. Paçetti, Marketti, Vençesiao Peters, Unterberker, Mariano Rossi kimi italyan və xarici ustalar dəvət edildi.

Sarayın daxili tərtibatı o dövrün tələblərinə uyğun şəkildə verilməmişdi. Divarlardakı dərilər götürülmüş, əvəzində isə parça və mərmər ilə əvəz edilmiş, bürünc şəbəkələrlə bəzədilmiş, mərmər sobalar düzəldilmişdi. Salonların tərtibatı problemi çox talantlı ustalara həvalə edilmişdi. Hər bir salon özünəməxsus mövzu rəngarəngliyinə malik idi. Məsələn, Apollon və «Dəfnə» salonunun mərkəzində Bernini heykəltəraşlığı nümunəsi xüsusi gözəllik verir, həm də başqa kolleksiyalar bu əsərə münasib şəkildə düzülmüşdür. «Hermafrodit» salonu da münasib şəkildə tərtib edilmiş, tavan Nikkolo Buonvlçino tərəfindən zövqlə işlənmişdir.

Sarayla bərabər parkda da abadlıq işləri aparılmış, bağ-park yaradıcılığında bütün vasitələrdən istifadə edilmişdir. Parkın çox rəngarəng güşələrində bir neçə

pavilion yerləşir. Memar Aspruççi tərəfindən hazırlanmış Eskulapa məbədi möhtəşəmdir. Həmin dövrlərdə parkda çox gözəl fəvvarələr də düzəldilmiş, heykəltəraşlıq qrupu ilə atların suda olması kompozisiyası fəvvarəni daha da cazibədarlaşdırır.

Kamillo Borqezenin ölümündən sonra irsilik, onun qardaşı Françeskoya keçir. Françeskonun dövründə Romada böyük qazıntı işləri aparılır, nəticədə, kolleksiyalar III əsrə aid beş antik mozaika ilə zənginləşmişdi.

Françesko Borqezenin ölümündən sonra irsən başqa adam olmadığından, 1902-ci ildə saray, park və kolleksiyalar dövlət hesabına keçirilir. Əsrarəngiz gözəlliyə malik fəvvarələri və yaşıllığı olan park, Roma kommunasına verilir və sakinlərin istirahət zonasına çevrilir. Saray isə kolleksiyaları ilə bərabər dövlət mülkiyyəti hesab edilir.

Dövlət Qalereyasının direktoru onun keçmiş qoruyucusu Covanni Pyankastello təyin edilir. Onun işdən gedişindən sonra isə bu vəzifəyə 1906-cı ildə tanınmış incəsənət tarixçisi Culio Kantalamessa təyin edilir. 1913-cü ildə Qalereyada Leonardo da Vinçinin məşhur «Cokonda» əsəri nümayiş etdirilir. 1911-ci ildə Luvr Muzeyindən oğurlanmış və iki ildən sonra Florensiyadan tapılmış bu nadir inci Fransaya, öz yerinə qaytarılana qədər Borqeze villasında qoyulmuş, nümayiş etdirilmişdir.

İkinci Dünya müharibəsi illərində Borqeze Qalereyasının ən məşhur heykəltəraşlıq və rəngkarlıq nümunələri Vatikanda saxlanılmışdır. 1945-ci ildə müharibə qurtarıqdan sonra əsərlər Qalereyaya qaytarılmışdır.

1948-ci ildə muzeyin direktoru Paola della Perqola olmuş və onun rəhbərliyi altında Muzeydə geniş elmi- tədqiqat işləri aparılmışdır. Hazırda Borqeze Qalereyasının kolleksiyaları 557 rəsm əsəri və 314 heykəltəraşlıq nümunəsindən ibarətdir.

İtalyan intibah dövrünün ilk sənətkarlarından Peruccino, Pyero di Kozimo, Lorenzo di Kredi, Sandro Bottiçelli, Françesko Françanın əsərləri nümayiş etdirilir.

Rəngkarlıq şöbəsinin Yüksək Tərəqqi dövrünün rəssamlarından Rafael və Korreçconun əsərləri, Venesian

rəngkarlıq məktəbi nümayəndələrinin XV və XVI əsrlərə aid nümunələri muzeydə saxlanılır. Bu sənətkarlar Covanni Bellini, Vittore Karpaçço, Corcone, Lorenzo Loto, Tisian, Veroneze və başqalarıdır. XVII əsr sənətkarlığında Karavacconun altı sənət əsəri böyük şöhrətlə nümayiş etdirilir ki, bu əsərlər sənətkarın bütün yaradıcılıq dövrünü əhatə edir. Bundan başqa Françesko Albani, Domenikino, Lorenzo Bernini, Lukas Kranax, Andrea Sakki, Simone Martini, Beato Anjeliko və s. sənətkarların əsərləri ekspozisiyaları bəzəyir.

Lorenzo di Kredi (1459-1537) - Florensiya rəngkarlıq məktəbinin nümayəndəsi olmuş, İntibah dövrü incəsənətinin formalaşmasında əsaslı rol oynamışdır. O, Florensiyanın rəssamlıq həyatında ustad sənətkar Andrea Verrokionun şagirdi olmuşdur. «Madonna körpə və Ioanna Krestitellə» əsəri Lorenzo di Kredi yaradıcılığında xarakterikdir. Əsərin kompozisiyası təmiz renessans aydınlığı ilə seçilir. Madonnanın arxasındakı pəncərədən gözəl peyzaj görünür. Madonnanın sağ tərəfində isə stəkanın içərisində bir dəstə çiçək təsvir edilir. Əsər çox incəliklə işlənmişdir.

Pyero di Kozimo (1462-1521) - Florensiyada zərgər Lorenzo di Pyeronun ailəsində anadan olmuşdur. O, Kozimo adını Vatikandakı Sikstin kapellası rəsmləri üzərində birgə işlədiyi öz müəllimi Kozimo Rosselininin şərəfinə qəbul etmişdir. Qalereyada nümayiş etdirilən onun «Körpəyə səcdə etmə» əsərində ön planda tünd interyer verilir, körpə xristin ağ rəngli fiquru mərkəzdə, döşəmənin üzərində təsvir edilir. Ioanna Krestitel körpənin yan tərəfində, onun da arxasında, ayaq üstündə madonna, qapının yanında isə mələyə təsvir edilir. Rəssam işıqlandırmanı çox maraqlı şəkildə həll etmişdir; işıq həm qarşı tərəfdən, həm də arxadan düşür. Arxadan günəş işığında peyzaj verilmişdir. Burada kəndli inəyi və onun yanındakı eşşəyi aparmağa hazırlaşır. Uzaqdan çox da böyük olmayan kəndin evləri görünür...

Sandro Bottiçellinin (Alessandro di Mariano Filipepi, 1444-1510) - yaradıcılığı poetik narahatlığı, fərdi

təkrarolunmazlığı ilə fərqlənir. Rəssam XV əsrin ikinci yarısında sərt sosial münaqişələr dövründə Florensiyada işləmişdir. Onun muzeydə saxlanılan «Madonna körpə, Ioanna Krestitel və mələyəklərlə» əsəri böyük emosional təsirə malikdir. Bottičellinin bədii dili müasirlərindən fərqlənir. Onun təsvirlərindəki başlıca vasitə xəttlilikdir. Güzəl rəsm yaradıcısı ritmik bir tərzdə obrazın poetikliyini vermək bacarığına malik olmuşdur. Kompozisiyanın mərkəzində madonna təsvir edilmişdir. İncə bir ahənglə körpə Xristin[^] qarşısında səcdə edənin təsviri böyük ustalıqla verilmişdir. Mələyəklər hər iki tərəfdən onları əhatə etmişlər. Onların saçları müxtəlif çiçəklərlə bəzədilmişdir. Bottičelli bu əsəri ilə gözəlliyi obrazlarda çox ustalıqla canlandırmışdır.

Fra Bartolemeo (Bartolemeo della Porta, 1475-1517) - XV əsr Florensiya rəngkarı, çoxfiqurlu altar kompozisiyalarının yaradıcısı kimi tanınmışdır. Piero di Kozimonun şagirdi olan rəssam, Leonardo da Vinçi və Mikelancelo incəsənətinin təsiri altında yetişmiş, formalaşmışdır. Fra Bartolemeo öz dövrünün bütün rəssamlıq üsullarından istifadə etsə də, dahi rəngkarlar səviyyəsinə yüksələ bilməmişdir. Bu talantlı rəssamın özünəməxsus yaradıcılıq xüsusiyyətləri vardır. Bu baxımdan onun qalereyada nümayiş etdirilən «Körpəyə səcdə etmə» əsəri yaradıcılığının ilk dövrlərinin məhsulu olsa da, çox zövqlə işlənib. Gənc Fra Bartolemeo bu əsəri ilə yüksək kompozisiya ustalığına malik olduğunu sübut etmişdir. Ön planda mərkəzdə körpə Xristos[^] əli ilə ona səcdə edən madonnaya tərəf uzanır, onun yanında isə yaxşı geyimdə iosif dayanmışdır. Arxa planda uçulmuş divarlar arasından axşam günəşi ilə zəif işıqlandırılan peyzaj və şəhər evləri təsvir edilir.

Françesko França (Françesko Rayboiini, 1450-1517) - Bolonada anadan olmuşdur. O, uzun illər zərgər işləmiş, bəzən heykəltəraş kimi də fəaliyyət göstərmiş, lakin

[^] - İsa peyğəmbərə işarədir. [^] - İsa peyğəmbərə işarədir.

rəngkarlıq sahəsində tanınmışdır ki, bu işə ahıl vaxtlarında başlamışdır. Onun müəlliminin kim olduğu bəlli deyil, lakin Françesko Françanın bir rəssam kimi püxtələşməsində Fərrar rəngkarlıq məktəbi rəngkarları Lorenzo Kosta və Erkole dei Roberti, Umbriyalı Pyetro Perruccino, eləcə də Verrokio və digər Florensiya ustalarının əsaslı əhəmiyyəti olmuşdur.

Françesko França rəngkarlığı öz müasirləri arasında populyarlaşmışdır. Bu onunla əlaqədardır ki, rəssam dövrünün nəbzini tuta bilmiş, eyni zamanda XV əsrin axırları, XVI əsrin əvvəllərində Bolona rəngkarlıq məktəbinin yetişdirməsi olan yeganə ustad sənətkar idi. Onu dövrünün sənətkarları arasında tanıtdıran əsərlərindən biri də muzeydə qorunan «Müqəddəs Stefan» sənət nümunəsidir. Bu əsər 1475-ci ildə yaradılmışdır. Əsər Vinçenso Deziderinin sifarişində hazırlanmışdır ki, onun adı müəllifin adı ilə yanaşı həkk edilmişdir. Müqəddəs Stefan yaraşığı bir gənc kimi əsərdə təsvir edilmişdir. Onun pozası səcdəyə hazırlanmış kimi əllərini bir-birinə simmetrik sıxılmış şəkildə verilmiş, ağı azacıq açıq təsvir edilmişdir. Onun baxışlarında daxili qorxuncluq və ağırlar sezilir. Stefanın yan tərəfində gözəl peyzaj verilmiş, uzaqda dağlar, ara-sıra meşəliklər, buludsuz açıq səma rəssam tərəfindən ustalıqla təsvir edilmişdir. İlk baxışdan çox sakit verilən bu həyatı təsvirdə, Stefanın başından axan qan damlaları faciənin baş verdiyini sübut edir. França bu əsəri ilə italyan rəngkarlığının xarakterik cizgilərini verməklə, ikinci dərəcəli hadisələr də çox həssaslıqla, təfərrüatı ilə işləmiş, gəncin paltarlarının tam dəqiqliklə verilməsinə nail olmuş, əsərdəki dekorativ rəsmlərə və ornamentasiyaya diqqətlə yanaşmışdır.

Pyetro Pemccino (Pyetro Kristaforo Vannuççi, 1450-1523) - Peruccino adı ilə tanınan Peytro Vannuççi özünün ilk rəngkarlıq ustalığını Perucco şəhərindəki rəssamlardan birindən almış, sonralar isə Florensiyada Verrokio emalatxanasında Leonardo da Vinçi ilə birlikdə öyrənmişdi. Onun «Madonna körpə ilə» əsəri muzeydə nümayiş etdirilir. Peyzajın fonunda başını bir azca körpəyə tərəf əyərək bir

anlıq fikrə dalmış madonna təsvir edilmişdir. Onun mülayim sifətində təmiz qəlblik və səbirlik hiss olunur. Plaş yüngül qatlarla madonnanın çiyinlərini örtmüş, paltar isə sinəni örtmüşdü. Onun arxa tərəfindən açıq səma görünür, peyzajda göstərilən nazik ağaclardan məlum olur ki, artıq payız fəslidir. Ağacların gözəl təsviri, yumşaq və incə Umbriya peyzajı madonnanın poetik baxışları ilə ürəyə yatan harmoniya təşkil edir.

Rafael Santinin qalereyada nümayiş etdirilən «Naməlum şəxs portreti» 1503-1504-cü illərdə işlənmişdir ki, bu dövrdə o, Florensiyaya yenidən gəlmişdi. Bu portretə Rafael, insan naturasını özünəməxsus bir tərzdə vermişdir. Naməlum şəxs, açıq səma və təkliklər fonunda təsvir edilmişdir. Başlıca diqqət sadə, şabalıdı rəngli kostyum geyinmiş şəxsə yönəldilir. Başına geyilmiş şlyapanın altından kürəyinə tökülmüş saçları da tünd şabalıdı rəngdədir. Naməlum şəxsin əsəbi sifəti, bir-birinə yüngülcə sıxılmış dodaqları, bir az kiçik və assimetrik, yan tərəfə baxan gözləri ilə sənətkar İntibah dövrü adamının sanki daxili enerji və bacarığa malik olmasını özünəməxsus cizgilərlə çatdırır.

Rafael özünün «Xaçdan azad edilmə» əsərini 1507-ci ildə yaratmışdır. Sənətkar hələ 24 yaşında olarkən bu əsər, məşhur Umbriya xanımı Atlanta Baloni tərəfindən oğlunun xatirəsi üçün sifariş verilmişdir. Əsər 1608-ci ilə qədər Peruccedə San Françesko kilsəsində saxlanılırdı. Sonralar əsər V Pavelin göstərişi ilə buradan oğurlanmış və öz qohumu kardinal Şipione Borqezeyə hədiyyə edilmişdir. Perucceliləhn etirazına cavab olaraq əsərin Kavalere d'Arplno tərəfindən çıxarılmış nüsxəsi Perucceyə göndərilmişdir.

«Xaçdan azad edilmə» əsəri Rafael yaradıcılığındakı Florensiya dövrünə yekun vurdu. Həmin dövrlərdə Florensiya İtaliyanın bədii mərkəzinə çevrilmişdir, burada Rafael, Leonardo da Vinçi manerası ilə tanış olmuş, Mikelancelo və Fra Bartolemeo yaradıcılığının təsirini duymuşdur, Mikelancelo təsirliliyi altında belə çoxfıqurlu kompozisiya yaradılmışdır. Rafael qarşıya qoyduğu

vəzifənin öhdəsindən gəlmiş, dahi florensiyalı ilə onun mövzularının dramatik toqquşması əmələ gəlmişdir. Ayrı-ayrı plastik motivlər Mikelancelo yaradıcılığını xatırladır.

Rafael harmonik obrazlar rəssamı olmuş, elə buna görə də əsər faciə fonunda yaradıcılıq zirvəsi hesab edilə bilməzdi. Kompozisiyada tamlıq nəzərə çarpmır, hər bir personaj öz fərdi hissləri ilə yaşayır.

Qalereyada Ortolanonun (1487-1524) «Xaçdan azad edilmə», Dosso Dossininin (1489-1542) «Tsirsey sehrkarı», Korreconun (1489-1534) «Danaya», Antonello Da Messinanın (1430-1479) 1474-1475-ci illərdə çəkdiyi «Naməlum insan portreti», Covanni Bellininin (1430-1516) «Madonna körpə ilə», Vittore Karpaççonun (1465-1526) «Kurtizanka», Tisian Veçellionun (1485-1576) 1565-ci ildə hazırladığı «Amurun gözlərini bağlayan Venera», «Müqəddəs Dominik» və 1560-cı ildə tamamlanan «Xristos təhqir dirəyi qarşısında», Covanni Cirolamo Savoldonun (1480-1548) «Toviy və Məleykə», «Cavan oğlan portreti», Lorenso Lottonun (1480-1556) 1508-ci ilə tamamladığı «Müqəddəs söhbət», 1530-cu ildə yaratdığı «Avtoportret», Yakopo Bassanonun (1510-1592) «Sonuncu şam yeməyi», Parmidjanionun (1503-1540) «Naməlum şəxsin portreti», Bronzinsonun (1503-1572) «Ioann Krestitel səhrada», Yakopo Tsukkininin (1541-1589) «Dəniz hədiyyələri», Françesko Rossininin (1510-1563) «Kardinal Marçello Çervini Spannokininin portreti», Anniballe Karraççinin (1560-1609) «Gülən gəncin başı», Domenikl onun (1581- 1641) 1617-ci ildə yaratdığı «Sivilla», «Dianların ovu», Françesko Albaninin (1578-1660) 1622-ci ildə çəkdiyi «Dianların triumfu», Karavacconun (1573-1610) «Meyvə səbəti tutmuş gənc», «Xəstə Vax», «David Qoliafın başı ilə», «Madonna Palfreneri», Andrea Sakkinin (1599-1661) «Klemente Merlininin portreti», Covanni Lorenso Bernininin (1598-1680) «Avtoportret», «Apollon və Dəfnə», 1632-ci ildə yaratdığı «Kardinal Şipione Borqezenin büstü», 1623-cü ildə tamamladığı «David» və bir sıra ustaların məşhur əsərləri nümayiş etdirilir.

1.2.2. MHH Qalereya.

1625-ci ildə Papa VIII Urban (Barberini ailəsi) öz qohumları üçün Hersoq Sforsdan bir saray almışdı. Elə həmin ildəcə sarayın yenidən qurulmasına başlanılır. Lakin köhnə plan əsasən saxlanılır. İki yan hissələr Karlo Madern tərəfindən hələ XVI əsr stilində tikilmişdi. Onun ölümündən sonra tikintiyə rəhbərliyi Lorenzo Bernini öz üzərinə götürdü. Baş fasad Bernini tərəfindən tikilib tərtib edildi. Fasad bağ tərəfdən Bernininin zövqü ilə qurulmuş, memarlıq dekorları ilə fərqlənir. Baş fasadın sol tərəfindən memar tərəfindən böyük kvadrat pilləkən qoyulmuşdur. Onun aşağı meydançasını Pyetro Bernininin «Medeya» heykəltəraşlıq nümunəsi bəzəyir. Berninidən sonra tikinti və tərtibat işlərilə memar Françesko Borromini məşğul olmaya başlayır. Onun rəhbərliyi ilə bir sıra pəncərələr qoyulmuş və incə şəkildə bəzədilmiş, tavana çox gözəl tərtibat verilmişdir. Bina tamamilə tikilib qurtardıqdan sonra Papanın qohumu olan Kardinal Françesko Bernini tərəfindən kitab toplantısına başlandı və 1635-ci ildə böyük bir kitabxana yaradıldı. 1902-ci ildə bu kitabxana Vatikana verildi. 1930-cu ildə saray dövlət hesabına keçirildi və ikinci mərtəbənin gözəl otaqlarında muzey yaradıldı ki, bu da Milli Qalereya adlandırıldı.

Milli Qalereyanın kolleksiyaları isə çox-çox əvvəllər toplanmağa başlanmış və bu işin həyata keçirilməsi bir sıra kübar ailələrinin fəmiliaları ilə bağlıdır. Qalereyanın əmələ gəlməsinin özülü Korsini kolleksiyaları ilə qoyuldu. 1737-ci ildə Papa VII Klementinin qohumu Kardinal Neri Korsini Riariodan köhnə bir saray aldı və təcili olaraq o dövrün memarı Ferdinando Fuqaya həvalə etdi ki, sarayda yenidənqurma işləri aparsın. Kardinal Korsininin əmri ilə sarayın otaq və salonlarında səliqə-səhman yaratmaq üçün böyük işlər görüldü, birinci dərəcəli tətbiqi və təsviri sənət əsərləri əldə edildi və beləliklə də, 1740-cı ildə artıq Korsini ailəsinin kolleksiyalarının sayı altı yüzə çatırıldı.

1883-cü ildə knyazlar Tomazzo və Andrea Korsini öz saraylarını satarkən, oradakı kolleksiyaları İtaliya dövlətinə hədiyyə vermişlər. Həmin sənət nümunələri qorunmaq üçün

təcili surətdə Farnezin villasında yerləşən Milli Qalereyaya təhvil verildi.

Dövlət tərəfindən alınmış çox nəhəng Korsini sarayında Del Linçea Akademiyası rəngkarlıq və heykəltəraşlıq kolleksiyaları yerləşirdi. 1892-ci ildə bu kolleksiyalar XIX əsrin əvvəllərində əldə edilmiş və sonralar İtalyan dövlətinə hədiyyə verilmiş Hersoq Covanni Torlonia toplantıları ilə daha da zənginləşdirildi. Həmin ildə saraya Monte di Pyeta Qalereyasından 187 rəsm əsəri daxil oldu. Beləliklə, 1895-ci ildə Antik İncəsənəti Milli Qalereyası yaradıldı. Ayrı-ayrı şəxslərin hədiyyələri və satın alınmalar hesabına qalereya zənginləşməkdə davam edirdi. Kolleksiyaqların çoxluğundan köhnə Saray binasında bütün əsərlər yerləşmədiyindən, bu toplantıqların Romanın müxtəlif muzeylərinə paylanılması kimi xoşagəlməz bir vəziyyət ortaya çıxdı.

1940-cı ildə italyan dövləti Qalereya üçün Barberini binasının ikinci mərtəbəsini aldıqdan sonra muzey iki sarayda yerləşir. Barberini sarayında XVII əsrə qədər toplanmış sənət əsərləri, sonrakı rəngkarlıq nümunələri isə Korsini sarayında yerləşir.

Hal-hazırda muzeydə 1700 əsər nümayiş etdirilir ki, bunların da çox hissəsi italyan rəssamlarının əl işləridir. Ekspozisiya XIII əsrin çox maraqlı əsərləri ilə - rəssam Bonaventura Berlinqyerinin əsərləri ilə başlanır. XV əsr Florensiya rəssamlarının, Venesian rəngkarlıq məktəbi nümayəndələrinin əsərləri və digər nümunələr qalereyada nümayiş etdirilir. Qeyd olunmalıdır ki, dünya incəsənətinin əsas hissəsi, dünya şöhrətli şedevrlərin bir hissəsi də Roma muzeylərində qorunur ki, bu da gələcək nəsillər üçün böyük bir yaradıcılıq məktəbidir.

Pyero di Kozimonun qalereyada nümayiş etdirilən «Maqdalina» əsərində cavan qızın yarımfıquru təsvir edilmişdir. Qaranlıq fonda fikrə dalmış şəkildə, yarımqapalı gözlərlə kitaba qapılan qızın incə sifəti rəssam tərəfindən böyük sənətkarlıqla yaradılmışdır. Yaşıl rəngli paltarlı və şabalıdı rəngdəki saçqların səliqə ilə çiyinlərindən tökən Maqdalina öz gözəlliyi ilə valehedicidir. Əsər realist

xarakter daşıyır. Bu əsərlə rəssam İntibah dövrü baxımından çıxış edir.

Rafael Santi tərəfindən 1515-ci ildə tamamlanmış «Fornarina» əsəri onun şagirdləri və köməkçilərinin iştirakı ilə çəkilməmişdir. Tünd yaşıl yarpaqlar fonunda təsvir edilmiş gənc qadın surəti sənətkarın estetik baxımından böyük məharətə malik olduğundan xəbər verir. Sol əlini dizinin üstünə qoymuş, sağ əlini isə döşünün üstünə sıxmış qadının gözəl bədənində çox nazik ipək örtük salınsa da, incə bədən cizgiləri aydın seçilir. O, dodaqlarının ucu ilə azacıq gülümsünərək, üzünü tamaşaçıya tərəf çevirmiş, elə buna görə də onun iri qara gözləri gözəlliyini qat-qat artırmışdır. Sifət cizgilərinin, gözlərin, saçların, nəhayət incə, gözəl verilmiş bədənə nəhayətsiz cazibədarlığı, ustalılıqla seçilmiş fon, portretə sədevr kimi dünya şöhrəti qazandırmışdır.

Bartolomeo Venetonun «Gənc zadəgan portreti» qalereyada qorunur. İntibah dövrü bir çox görkəmli rəssamların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin üzə çıxmasına təkan vermişdir. Bartolomeo Veneto məhz bu dövrün məşhur rəssamlarından biri hesab olunurdu. Kremona şəhərində dünyaya gəlmiş Bartolomeo Veneto, Covanni Bellinidən dərs almış, Corconenin əsərlərini öyrənmişdir, Leonardo da Vinçi yaradıcılığı ilə tanış olmuşdur. «Gənc zadəgan portreti» əsərində tünd-qırmızı divar fonunda verilmiş cavan oğlan təsvir edilmişdir. Varlı geyimi bütün təfərrüatı ilə verilsə də, ilk növbədə əsas diqqət onun sifət cizgilərində öz əksini tapır. Rəssam bu əsərində zadəgan dövrünün psixologiyasını çox incə boyalarla əks etdirmiş, onu qəhrəmanlıq simvolu kimi vermişdir.

İntibah dövrünün ən görkəmli rəssamlarından biri də Tisian Veçelllodur. Onun «Venera və Adonis» əsəri V Karlın sifarişi ilə 1560-cı ildə tamamlanmışdır. Venera və Adonisin tarixi məhəbbətinə müraciət edən Tisian, süjeti özünəməxsus tərzdə inkişaf etdirir. Venera o anda təsvir olunmuşdur ki, onun əlindən çıxmağa cəhd göstərən Adonisi saxlamağa çalışır. Əsərdəki dinamik kompozisiya quruluşu narahatlıq yaradır. Bu həyəcanlı səhnə, narahat

peyzaj qarşısında, ağır buludlarla örtülmüş yarıqaranlıq səma altında təsvir edilir. Bu əsər vasitəsilə rəngkarlıqda Tisianın dahiliyi bir daha sübut edilmişdir.

Qalereyada İntibah dövrünün digər sənətkarlarının əsərləri də nümayiş etdirilir. Belə rəssamlardan Bonaventura Berlinqyeri, Nikolo di Pyetro, Sımone Martini, Bernardino Butinone, Beato Anjeliko, Fra Fiiippo Lippi, Andrea del Sarto, Bronzino, Yakopo Bassano, Nikolo del Abate, Bartolomeo Passarotti, Karlo Maratta, Kanaletto, Françesko Qvardi, Simon Marmion, Kventin Masseys, El Qreko, Fransua Buşe və s. sənətkarların əsərləri müasir dünya rəssamlığı üçün böyük bir yaradıcılıq məktəbi hesab olunur.

1.3. Vatikan muzeyləri. Roma.

Qədim Romanın mənzərəli güşələrindən birində, Tibr çayının sağ sahilində Roma Papası - katolik kilsəsinin başçısı Vatikanın iqamətgahında yerləşir. Müxtəlif dövrlərdə Apennin yarımadasının hüdudlarından kənarlarda belə, geniş torpaqlara yiyələnmiş Vatikan hazırda 1000 nəfərlik əhali ilə kiçik bir sahəni əhatə etməyə, müqəddəs Pyotr baş kilsəsinə (qarşısındakı meydanı ilə birlikdə), Papa sarayları və bağlarını, Lateran Sarayını və Papa Kastel Qanfoldun şəhərkənarı iqamətgahını özündə birləşdirir. Vatikan öz sikkəsini buraxır, qəzet çap edir, öz dəmir yolundan istifadə edir (doğrudur, bu dəmir yolunun uzunluğu 700 metrden artıqdır), poçt, güclü radiostansiya və hətta həbsxanaya malikdir. Belə əhatə dairəsinə malik olan Vatikan dövlətində zəngin muzey xəzinələri mövcuddur. Burada muzeylərdə dahi ustalar tərəfindən yaradılmış çox qiymətli incəsənət əsərləri saxlanılır.

Vatikan muzeyləri Borda apartamentləri, Nikkolina katolik kilsəsi, kitabxana, şəkil qalereyası, Pio-Klimentino muzeyi, Kyaramonti muzeyi, Sikstin kapellası, Misir və Etrusk muzeyləri. Rafaelin Stansları (otaqları), coğrafi xəritələr qalereyası və qobelenlər qalereyasından ibarətdir.

Muzeyin zallarında zəngin heykəltəraşlıq və rəngkarlıq nümunələri, dekorativ incəsənət əsərləri, əlyazmaları nümayiş etdirilir. Vatikan muzeylərinin özünəməxsus təkrarolunmaz xüsusiyyəti onunla əlaqədardır ki, bir çox nadir incəsənət əsərləri, məşhur ustalar tərəfindən elə buradaca - Vatikan saraylarında yaradılmışdır. Bu sənətkarlıq əsərləri Vatikan saraylarının geniş otaqlarını bəzəmək məqsədilə yaradılmışdır.

Saray otaqlarının divarları və Vatikan kapellaları dünyanın ən tanınmış rəssamları tərəfindən tərtib edilmiş, müxtəlif dövrlərdə tanınmış memarların yaradıcılıq bəhrəsi olan, elə memarlıq abidələrinin özü də öyrənilməsi vacib olan çox maraqlı incəsənət mərkəzidir.

Vatikan tikintisinin başlanğıcının əsası IV əsrdə qoyulmuşdur. Bu dövrlərdə ilk xristian İmperatoru Konstantin «Vatikan» təpəliyi adlanan yerdə daha çox da böyük olmayan müqəddəs Pyotr kilsəsini tikdirmişdir. Kilsədən bir az aralı IV əsrdə iqamətgah tikilmişdir ki, burada da böyük dini bayramlar müddətində (bir neçə gün) din xadimləri qalırdılar. Həmin dövrdə Papanın daxil olduğu yer Lateran Sarayı hesab edilirdi. 756-cı ildə kral Pipin vuruşaraq Roma diyarını alıb, onu Papaya hədiyyə etdi və bununla da Papa dövləti yaradıldı.

IX əsrdə Vatikan təpəliyində uzun müddətli xarici həmlələrə davamlı, güclü qala divarları tikilmişdir. İqamətgahların bəzi hissələri isə bərpaya məruz qalmışdır. Yeni, nisbətən təkmilləşdirilmiş saray Papa III Nikolay tərəfindən XIII əsrin axırlarında tikilmişdir. Artıq 1377-ci ildə Vatikan dindarlıq mərkəzinə çevrilir.

XV əsrdə V Nikolay (1477-1555) qərara aldı ki, köhnə saray yenisi ilə - daha geniş və zəngin sarayla əvəz edilsin. Köhnə binaları dağıtmamaq şərtilə III Nikolay tərəfindən tikilmiş sarayın şimal hissəsinin yenidən tikilməsinə başlandı. Bu yeni tikilmiş bina gələcəkdə Borda apartamentləri və Rafael Stanlarının yerləşəcəyi saray idi. Hələ XIII əsrdə ucaldılmış dördüncü və üçüncü mərtəbələr yenidən bərpa edildi, sonralar Nikkolina kapellaları adlandırıldı. Kapellaların divarları 1447-1450-ci illərdə

burada işləmiş tanınmış Florensiya rəssamı Fra Beato Anjeliko tərəfindən çox məzmunlu əsərlərlə tərtib edilmişdir.

Vatikanda sonrakı mühüm tikintilər Papa IV Sikstin dövründə heyata keçirilmişdir. Bu dövrdə (1475-1483) məşhur Sikstin kapellası tikilmişdir.

1797-ci ildən sonra Fransaya aparılmış rəsm əsərləri Vena konqresinin qəran ilə ancaq 1816-cı ildə İtaliyaya qaytarıldı. Bu əsərlərin axtarılıb tapılması və buraya gətirilməsində heykəltəraş Kanovun böyük əməyi olmuşdur. Geri qaytarılmış eksponatlar içərisində şəkil qalereyasının yetmiş üç əsəri var idi.

Papa X Pie dövründə Şəkil Qalereyası Bizans incəsənətinin zəngin nümunələrinə malik olmuşdur ki. bu vaxta qədər həmin əsərlər kitabxanada və Lateran sarayında saxlanılırdı.

Qalereya Belveder Sarayının bir hissəsində saxlanılırdı. 1908-ci ildə martın 19-da onun təntənəli açılışı oldu. Lakin bununla Qalereyanın yaranma tarixi tamamlanmadı.

Şəkil Qalereyası binasının çox da böyük olmaması ucbatından rəsm əsərlərinin lazımi səviyyədə yerləşdirilməsinə görə yeni binanın tikilməsi qərara alındı. Bu bina 1932-ci ildə memar Beltram tərəfindən tikildi və burada hazırkı Vatikan Şəkil Qalereyası yerləşdirildi. Ekspozisiyanın yeni quruluşunda xronologiyaya ciddi riayət edilməsi, italyan rəssamlığı tarixi haqqında tam təsəvvür əldə etməyə imkan verir.

Vatikan Şəkil Qalereyasının on beş salonunda XI-XIX əsrlərdə yaşayıb yaratmış dahi rəssamların bir çox məşhur əsərləri saxlanılır. Əsas etibarilə qalereyada italyan rəssamlıq məktəbi ustalarının əsərləri toplanmışdır. Xarici rəssamlıq məktəbi nümunələrindən XI-Xli əsrlər ölkə rəssamlarının bir sıra əsərləri burada nümayiş etdirilir.

İlk İntibah dövrü həyatın müxtəlifliyini əks etdirən rəssamlardan Saasseti, Fra Beato Anjeliko, Benotso Qotsoli, Karlo Krivelli, Melotso da Forli, Pinturikkio, Peruccino, Covanni Berlininin əsərləri muzeydə qorunur. Leonardo da Vinçi, Rafael, Tisian və Veronezenin yüksək

intibah dövrü incəsənətini əks etdirən yüksək sənətkarlıq nümunələri böyük təsir gücünə malikdir.

Zallarda Rafaelin onlarla dünya şöhrətli əsərləri qorunur. Muzeydə akademiizm, karavadizm cərəyanlarını əks etdirən XVII əsrdə yaranmış əsərlər böyük maraq doğurur.

Akademiizm hərəkatı nümayəndələrindən Annibal və Lüdiviko Karaççi, Qvido Reni, Qverçinonun əsərləri qeyd edilməlidir ki, bu əsərlər dini mövzuda işlənilmişdir.

Qreqorian Etrusk Muzeyi 1837-ci ildə açılmışdır. Bu muzeyin yaradılmasının əsasını 1828-1836-cı illərdə Çerveteridə qazıntılar zamanı tapılmış abidə nümunələri təşkil etmişdir. Bu tapıntılar hələ VI Ple tərəfindən tikilən binanın yuxarı mərtəbəsində materlallaşdırılmış doqquz zalda yerləşdirilmişdir.

Birinci zalda b.e.ə. V-I əsrlərə aid memarlıq nümunələri saxlanılır. İkinci zalda b.e.ə. VII əsrə aid qəbir əşyaları qoyulmuşdur. Üçüncü zalda çoxlu miqdarda meişət əşyaları, qızıldan və bürüncdən müxtəlif dövrlərdə düzəldilmiş heykəllər, güzgülər və başqa nümunələr yerləşdirilmişdir. Buradaca b.e.ə. IV əsrə aid sənət əsəri olan Todidən Marsın bürüncdən heykəli qoyulmuşdur. Dördüncü-səkkizinci zallarda müxtəlif dövrlərdə istehsal olunmuş çox maraqlı yunan və italyan keramikası nümunələri, Assuriya zalında (doqquzuncu zal) b.e.ə. IX-II əsrlərə aid yazı nümunələri və relyeflər vardır.

Etrusk Muzeyi yaranandan bir az sonra, daha dəqiq desək, 1839-cu ildə, həmin binanın aşağı mərtəbəsində Qreqorian adlandırılan Misir Muzeyi yaradıldı. Burada, çiçəklənmə dövründən tutmuş, güclü Misir dövləti və onun zəiflədiyi dövrlərin abidələri, eləcə də qədim Misirin heykəltəraşlıq və bədii yaradıcılıq nümunələri nümayiş etdirilir.

Vatikan muzeylərində yüzilliklər, minilliklər ərzində toplanmış bədii zinətlər, müxtəlif dövrlərdə yaradılmış incəsənət nümunələri hazırda da adamların sənət əsərlərinə, incilərə olan marağını durmadan artırır, onlarda estetik təsiri gücləndirir.

Qədim Misir incəsənəti nümunələrindən Orta çarçılıq dövrünə aid (b.e.ə. XXI əsr) «Faraon Mentuxotepin başı», Yeni çarçılıq dövrünə aid olan (b.e.ə. 1313-1298-ci illər) «Şahzadə Tuanın heykəli», mərmerdən hazırlanmış, b.e.ə. V əsrə aid, hündürlüyü 1,56 metr olan yunan orijinalının Roma təkrarı «Atlanta» adlı heykəli, mərmerdən hazırlanmış, qədim Yunanıstana aid (b.e.ə. V əsr) «İlahə başı», b.e.ə. 435-ci ilə məxsus, mərmerdən hazırlanmış 1,72 metr hündürlüyə malik, yunan orijinalından Romada təkrar çıxarılmış Fidiyin «Amazonkalı» heykəli, mərmerdən Praksitel tərəfindən b.e.ə. IV əsrdə hazırlanmış «Afrodita Knidskaya» heykəli, Skopas tərəfindən mərmerdən hazırlanmış, b.e.ə. 380-330-cu illərə məxsus «Meleaqr» heykəli, b.e.ə. 370-330-cu illərdə tanınmış usta Lisipp tərəfindən hazırlanmış «Apoksiomen» heykəli, yunan sənətkarı Leoxar tərəfindən b.e.ə. IV əsrin II yarısında yaradılmış «Apollon Belvederski» əsəri, yunan ustası Polievit tərəfindən b.e.ə. III əsrin I yarısında hazırlanmış Demosfen» əsəri, b.e.ə. I əsrin əvvəllərinə aid qadın büstü, b.e.ə. I əsrə aid «Aldobrandin toyu» əsəri, b.e. II əsrinə aid «Natümmort təsvirli mozaika» və s. əsərlər yüksək sənətkarlıqla işlənmişdir.

Vatikan Şəkil Qalereyası Cotto və şagirdləri tərəfindən 1330-1335-ci illərdə işlənmiş «Stefanski triptixi», Benotso Qotsolini 1450-1453-cü illərdə yaratdığı «Madonna toqqa ilə». Antonio Vivarininin «Müqəddəs Antonii və başqa müqəddəslər», Melotso da Forlinin «Vatikan kitabxanasının açılışı» (1477), Leonardo da Vinçinin «Müqəddəs İeronim» (1482), Rafael Santinin «Madonna di Folino» (1511) əsərləri, Françesko Qissi, Vitale da Bolonya, Centile da Fabriano, Beato Anjeliko, Covanni di Paolo, Pyetro Peruccino, Antonio Vivarini, Covanni Bellini, Karlo Kriveli, Pinturikkio, Paolo Veroneze, Karavacco, Andrea Saki, Nikola Pussenin və başqa rəssamların əsərləri nümayiş etdirilir.

Nikkolina kapellası Papa Sarayının şərq hissəsində yerləşir. Bu, XIII əsrdə tikilmiş binanın üçüncü və dördüncü mərtəbələrini ehatə edir. Bu bina Papa III Nikolayın

dövründə, 1276-cı ildə tikilmiş Vatikan iqamətgahına birləşdirilmişdir. Kapella otağı çox da geniş deyildir - 6,6 x 4 metrdir. Kapella Papa V Nikolayın adı ilə adlandırılmışdır. Otağın bəzədilməsi üçün o, florensiyalı usta Fra Beato Anjelikonu buraya dəvət edir və rəssam 1447-ci ildən 1450-ci ilədək bu iş üzərində çalışır. Bu işin tamamlanmasında Beato Anjelikaya onun sevimli şagirdi Benotso Qotsoli və üç rəssam yaxından köməklik göstərirlər ki, həmin rəssamlar bu işlə məşurlaşmışlar.

Belə nəticə əldə edilmişdir ki, kapellanın bütün rəsmləri əsasən Fra Beato tərəfindən işlənmişdir. Onun köməkçiləri isə yalnız ikinci dərəcəli işlə məşğul olmuşlar. Buradakı rəsmlər intibah dövrünü əks etdirir. Rəssam bu üç divarda müqəddəs Lorenso və Stefanın həyatından bəhs edir. Rəsmlər iki yarusu bölünmüşdür. Yuxarı yarus müqəddəs Stefanın həyatına həsr edilmişdir. Aşağı yarusda isə müqəddəs Lorensonun həyatı canlandırılmışdır.

Borgia apartamentləri. 1492-ci ildə Papa IV Aleksandr Borgia məşhur rəssam Pinturikkioya zalların rəsmlərlə tərtib edilməsini həvalə etdi. Borgia apartamentləri adını alan muzey altı ədəd çox böyük olmayan zallardan ibarətdir. Zalların XV əsrin ortalarında tikilməsinə baxmayaraq, orta əsrlər memarlıq stilindədir. Hər salon ağır xaçşəkilli arakəsmə ilə ayrılmışdır, ensiz pəncərələrin ucbatından burada yanqaranlıq şərait hökm sürür. Arakəsmələrin dekorları göy, qəhvəyi və qızılı rənglərlə gözəl zövqlə bəzədilmişdir. Divarların aşağı hissələri oyma üsulu ilə üzərində bəzəkləri olan, bir az tünd rəngli ağac panellərlə örtülmüş, divarın panellərindən yuxarı hissəsinə qırmızı rəngli divar kağızı vurulmuşdur. Bu kağızın üstündən müxtəlif rəsm əsərləri aralı şəkildə asılmışdır. Divarın yuxarı hissəsində isə öz estetik təsiri ilə tamaşaçını valeh edən kompozisiyalar həkk olunmuşdur.

Zallardakı bütün süjetlər Papanın göstərişi ilə təyin edilmişdir. Hər bir zal oradakı zövqlə çəkilmiş rəsmləri süjetinə görə adlandırılır: məsələn, Müqəddəs zalı. Elm və İncəsənət zalı, Roma papaları zalı, və s. Pinturikkioya bu işdə onun şagirdləri yaxından köməklik göstərdiklərinə

görə, zallar qısa müddət ərzində tamamlanmışdır. Rəsmlər dekorativliyi və gözəlliyinə görə çox zəngindir. Buradakı memarlıq detalları ilə rəsmlərdəki vəhdət sanki bir ansambl təşkil edir. Rəssam kompozisiyadakı personajların paltarlarının rəngində, memarlıq detallarında, ağacların yarpaqlarında, dərə-təpələrin, qayalıqların, peyzajların, heyvan fiqurlarının, binaların, səmanın təsvirində müxtəlif boyalardan, həmçinin qızılı rəngdən olduqca çox məharətlə istifadə etmişdir, məhz elə bunun nəticəsidir ki, bu rənglər zəlin işıqlığını daha da artırılmışdır.

Pinturikkionun 1492-1494-cü illərdə yaratdığı «Müqəddəs Yekaterinanın dilsputu» rəsmi çox maraqlıdır. Bu adın seçilməsi təsadüfi deyil, çünki Müqəddəs Yekaterina qeyri-qanuni doğulmuş uşaqların toxunulmazlığını təmin edir.

Rafaelin stantsları (otaqları). Rafaelin stantsları Vatikan sarayının şimal hissəsində yerləşir. Biri-biri ilə yanaşı tikilmiş, təxminən 8 x 10 metr ölçülü üç və bunlarla bərabər 10 x 10 metr ölçülü daha bir otaqda Rafaelin kompozisiyaları canlanır. Əvvəllər bunlar Papa V Nikolayın apartamentləri hesab edilirdi, sonralar vaxt ötdükcə ayrı-ayrı papaınn dövründə diqqətsiz qalmışdır. 1503-cü ildən II Yuliy, Papa VI Aleksandrın iqamətgahında yaşamaqdan etiraz etmiş və həmin otaqları öz istirahət yerinə çevirmişdir. Bunların səliqə ilə bəzədilməsi, tərtib edilməsi üçün bu işdə italiyanın bir sıra şəhərlərindən görkəmli rəssam-sənətkarlar - Pyetro Peruccino, Sodoma, Baldassare Perutsi, Lorenzo Lotto dəvət edildilər. Elə bu vaxtlarda özünün sevimli memarı Bramantedən istedadlı gənc, Urbın rəssamı Rafael Santinin müvəffəqiyyətlərini eşidərək, bu dövrdə Florensiyada işləyərkən onu stansların bəzədilməsi üçün Romaya dəvət etdi. Romaya gələn iyirmi beş yaşlı rəssam, geniş yaradıcılıq üçün vacib olan çox gözəl bir şəraitə düşür. Papa sarayında o dövrün dahi

insanları - şairləri, yazıçıları, rəssamları, alim-humanistləri ilə görüşmək imkanı əldə edirdi\

Rafael öz işinə 1508-ci ildə başladı və bir müddətdən sonra görülən iş Papanın çox xoşuna gəldi, göstəriş verdi ki, digər rəssamların işi dayandırılсын və ancaq Rafael məşğul olsun. Beləliklə o, bu otaqlarda 1508-ci ildən 1517- ci ilədək işlədi. O, əvvəllər sərbəst işləyirdisə, sonralar sifarişlərin sayı çoxaldığına görə gərginliyi artırmağa başladı. O, eyni zamanda şagirdlərin köməyindən tez-tez etiraz etməli olurdu, çünki keyfiyyətə çox diqqət verilirdi.

Rafaelin rəhbərliyi və şəxsi iştirakı ilə İncendio dell Senyatura və d'Eloro otaqıanda rəsmlər işlənildi. Dördüncü otaq - Konstantina zalı 1517-1524-cü illərdə tamamlandı ki, artıq dahi rəssam vəfat etdikdən sonra onun şagirdləri Culio Romano və Françesko Penni bu işi həyata keçirdilər.

Rəssamın yaradıcılığında diqqət mərkəzində həm dini, həm də fiziki cəhətdən güclü insan durur. Rafael buradakı öz rəsmlərində xristianlıq ideali ilə antik idealları birləşdirilməsinə nail olmuş, İntibah dövrü ideallığını tərənnüm etmişdir.

Otaqların rəsmləri insanın mənəviyyatının ayrı-ayrı sahələrinin - ilahilik, fəlsəfə, poeziya və hüququn birləşərək, istiqamətli şəkildə inkişafın mövcudluğu təsvir edilir. Bu otaqlarda təsvir edilən və dörd mövzunu əhatə edən hadisələr belə adlanır: «Disput» (1509), «Afina məktəbi» (1509-1510), «Parnas» (1511), «Ədliyyə». Otaqların küncələrində Rafael Santi tərəfindən kompozisiyalar - «Solomonun məhkəməsi» və «Astronomiya» yüksək ustalıqla işlənmişdir. «Appolon və Marsiy», «Adəm və Həvva» isə mülahizələrə görə isə Baldassore Perutsi tərəfindən yerinə yetirilmişdir.

Sikstin kapellası. Məşhur Sikstin kapellası İntibah dövrü təsviri incəsənəti abidəsi kimi şöhrət qazanmışdır. Papa IV Sikstinin adı qoyulan bu Kapella florensiyalı Baçço

Pontellinin layihəsi əsasında memar Covannino Dolçi tərəfindən tikilmişdir.

1475-ci ildə tikintisinə başlanan və həmin yüzilliyin 80-ci ilində tamamlanan kapella, hələ IV Sikstinin davamçısı Papa V Nikolay tərəfindən düşünülmüşdür.

Sikstin kapellasının divarlarının rəsm əsərləri ilə bəzədilməsində Bernardino Pinturikchio və Pyetro Peruccino, Sandro Bottiçelli, Domenico Qirlandayo, Kozimo Rosseli kimi dahi rəssamların əsas rolu olmuşdur. Kapellanın tavan hissəsi Mikelancelo Buonarroti tərəfindən yaradılmışdır. Zalı iki hissəyə bölən mərmər arakəsmə və xor üçün eyvan Mino da Fezole və Covanni Dalmata tərəfindən tamamlanmışdır.

1.4. Venesiya bədii muzeyləri.

Hər tərəfdən dənizlə əhatə olunmuş çox saylı adalarda yerləşmiş Venesiya, artıq orta əsrlər dövründə Şərq və Vizantiya ilə ticarət əlaqələrində bir sıra İtalyan mərkəzləri arasında apancı mövqeyə malik idi.

XV əsrdə ticarət əhəmiyyətini itirməyən Venesiya, artıq İtaliyanın aparıcı bədii mədəniyyət mərkəzlərindən birinə çevrilmişdi. XVI əsr - ölkə üçün sarsıntılar dövrü idi. İtaliyanı tutmuş yadelli işğalçılar Venesiya Respublikasının intibah dövrünün bir sıra mərkəzləri ilə münasibətlərini çıxılmaz vəziyyətdə qoymuşdur. Venesiya İtalyan mədəniyyətinin əsl mərkəzinə çevrilərək Roma və Florensiyaya nisbətən böyük imkanlara malik olduğuna görə İntibah dövrünün humanist ənənələrini yaşadırdı.

Məlum olmuşdur ki, artıq XV əsrin sonu XVI əsrin əvvəllərində, bütövlükdə götürdükdə Roma və Florensiyadakından daha çox məhz Venesiyada İtalyan klassiklərinin əsərləri nəşr edilmişdi. 1527-ci ildən Pyetro Aretino («Hökmdarların bəlası») Venesiyaya köçmüş və İtaliya hakim dairələri üçün böyük təhlükəyə səbəb olmuşdu. Elə bu dövrdə Tisianın, sonra isə Veroneze və Tintorettonun yaradıcılıqlarının çiçəklənməsi zəifləməyə başlayır.

XVI yüzillikdə Venesiya mədəniyyəti ümummilli əhəmiyyətə malik idi. Artıq həmin dövrdə burada təsviri incəsənət mərkəzi - Akademiya yaradılmışdı. Rəssamlar F.Qvardi və A.Kanaletto, D.B.Tepolo və R.Karera, dramaturqlar K.Qoldoni, K.Qotsi və digərləri Avropada məşurlaşmışdılar.

Bu, Venesiya mədəniyyətinin sonuncu çiçəklənmə dövrü idi, belə ki, 1797-ci ildə Napoleonun qoşunları Venesiyaya daxil olduqdan sonra işğalçılıq siyasəti, bu çiçəklənməyə ağır zərbə vurdu. Bu zərbə nəticəsində Venesiyada çoxlu tarixi-mədəniyyət abidələri dağılmış, viran qoyulmuş və bir çoxları da çıxarılaq Fransaya aparılmışdır. Yalnız 1815-ci ildən sonra onların bir qismi hissə-hissə Venesiyaya qaytarıldı.

Venesiya İtaliyanın bir çox bədii mərkəzləri kimi muzeylər şəhəri hesab olunurdu. Hər bir saray, kilsə, ibadətqah öz memarlıq baxımından, tərtibatı nöqteyi- nəzərindən biri-birindən fərqlənirdi.

Venesiyada yunan, Roma mərmərləri, bürünc əşyaları toplanmış Arxeoloji Muzeyi, Manfrediana Şəkil Qalereyası yerləşən Seminariya toplantıları binası. Ka d'Oro sarayındakı Franketti Qalereyası, Pezaro Sarayındakı Şərq İncəsənəti Muzeyi və Müasir İncəsənət Qalereyası fəaliyyət göstərir. Müasir Mark kilsəsində Venesiya Respublikasına məxsus, Venesiya tətbiqi incəsənətinin çox böyük əhəmiyyətli xəzinələri saxlanılır. Tamamilə aydın olur ki, Venesiya bədii muzeylərində ən qiymətli və böyük əhəmiyyət kəsb edən hissə rəngkarlıq nümunələri hesab olunur.

Venesiya toplantıları müxtəlif növ muzeylərlə tanış olmağa imkan verir: Dövlət Akademiya Qalereyası, şəhər Korrer muzeyi və Kverini Stampaliyanın şəxst kolleksiya fondu əsasında yaradılmış muzey böyük maraq doğurur.

Venesiya muzeylərilə tanış olan hər bir kəs şəhərin heyatını əks etdirən, onun nağili-poetik zahiri görünüşünün şahidi olur , rəngarəng əsərlər əhatəsində özündə yüksək estetik zövqlər formalaşdırır.

1.4.1. *Akademiya Qalereyası*

Akademiya Qalereyasının kolleksiyalarının tarixi Akademiyanın özünün əmələ gəlməsi və onun taleyi ilə bağlıdır. XVIII əsrin ortalarında onun yaranmasından sonra Akademiya başçılıq etmək dahi Venesiya rəngkarlarının üzərinə düşmüş, şəhərin tanınmış rəssamları isə onun üzvləri seçilmişdir. Kolleksiya formalaşmasında Pyetro Edvards xüsusi rol oynamışdır. O, incəsənət müfəttişi, Akademiyanın üzvü, onun prezidenti, muzeyin vəzifələrini daim başa düşən, böyük bədii istedadla malik bir şəxs olmuşdur. 1777-ci ildə o, bərpa emalatxanalarının yaradılması layihələrini Venesiya senatlığına təqdim edir ki, artıq bir ildən sonra onun rəhbərliyi ilə həmin emalatxanalar açılmışdı. Bu illərdə Akademiya, Fonteketto della Farina binasında yerləşirdi. Fransızların Venesiyanı işğal etmələri hadisələrin gedişatını xeyli dəyişdirmişdi. 12 fevral 1807-ci il tarixli dekretlə Akademiya yenidən yaradılmış, onun rəsmi açılışı isə 1808-ci ildə olmuşdur. Akademiya üçün Santa Mariya della Karitanın binasında yer verildi (Mərhəmət qardaşlığı). Bu «qardaşlığın» təməli Venesiyada hələ 1260-cı ildə qoyulmuşdu. Nəhayət, Qalereya 1817-ci ildə avqustun 10-da açıldı. Açılışa qədər Qalereya kolleksiyalarının tərkibində xeyli dəyişikliklər olmuşdu. Eyni zamanda 1807-ci ildə Akademiya Qalereyasının bir çox əsərləri Milandakı Brera Qalereyasına və Roma Qalereyasına verilmişdi.

1822-ci ildə Bossi kolleksiyalarının Leonardo da Vinçinin əsərləri pulla alınmışdı. Bundan sonra bir sıra rəssamların əsərləri də alınmışdı.

Əvvəlcə Qalereyada cəmi beş zal açılmışdı. Böyük zalda XVI əsrin 40 əsəri nümayiş etdirilirdi. Qonşu zalda isə Tisianın «Müqəddəs İoann Evanqelist» əsəri və Molin toplantılarından 50-dən çox nümunə nümayiş etdirilirdi. Akademiya üzvləri və XVIII əsr rəngkarlığı üçün məxsusi zal ayrılmışdı. Zalı yüksək zövqlə bəzədilmiş, naxışlı tavanında Tintorettonun «Fərsiz oğul» və «Dörd xeyirxah» əsərlərini görmək olar, iki kiçik zalda Akademiya şagirdlərinin əsərləri eksponatlaşdırılmışdır.

Qalereyanın təşkilinin ilkin merhələlərindən zəngin kolleksiyaların toplanılması və mühafizəsinə ciddi fikir verilmiş, ayrı-ayrı rəhbərlər dünya əhəmiyyətli şedevrlərin bu günə qədər gəlib çatmasında əhəmiyyətli rol oynamışlar. XIX əsrin sonları XX əsrin əvvəllərində Qalereya üçün onun iki direktoru-D.Kantalamessoy və D.Foqolari çox iş görmüş, Edvardsin başladığı şərəfli işi davam etmişlər. Hazırkı dövrdə 24 zal açılmış, lakin otaqların darsqallığı ucbatından bir çox eksponatların nümayişi qeyri- mümkünür.

Muzeyin böyük, işıqlı zalında XIV-XV əsrlər Venesiya ustalarının əsərləri diqqəti cəlb edir. Zaldakı ustad sənətkar Lorensonun əsərləri zövqlə işlənmişdir. Paolo Venetsianonun (1339-1358-ci illərdə işləmişdir, 1362-ci ildə vəfat etmişdir) əsərləri nəinki Qalereyanın ekspozisiyasını açır, həm də Venesiya rəngkarlığı tarixinin başlanğıcını qoyan ustaların yaradıcılığını təqdim edir. Elə həmin dövrdə Lorenzo Venetsiano (1356-1372-ci illərdə işləmişdir) tanınmağa başlayır. Onun əsəri olan «İbadət mərasimi» Venesiya prokurorunun oğlu D. Lion tərəfindən (Venesiyadakı Müqəddəs Antonio Abbata kilsəsi) sifariş edilmiş, təxminən 1359-cu ildə tamamlanmışdır.

1873-cü ildə kilsə zəlzələ nəticəsində dağılmış, yenidən bərpa edilməsinə ehtiyac duyulmuşdur. Kilsəni bərpa etmək üçün lazımı miqdarda pul vəsaitinin toplanılması məqsədilə 1882-ci ildə Qalereyanın bir sıra əsərləri satılmışdır.

Qalereyanın sonuncu zalında tanınmış Venesiya rəssamı Antonio Vivarininin (1415-1476/84) üç hissədən ibarət böyük əsəri nümayiş etdirilir.

Qalereyanın şedevri olan Andrea Mantenin «Müqəddəs Georgi» əsəri 1460-cı ildə. «Müqəddəs İeronim»dən on il sonra yaradılmışdır. Əsər Qalereyada 1856-cı ildən nümayiş etdirilir.

Kosme (və yaxud Kozimo) Turun çox da böyük olmayan «Madonna yatmış körpəsi ilə» əsəri ağac üzərində həkk olunmuşdur. Əsər 1896-cı ildə Qalereya üçün 8 min lirəyə əldə edilmişdir.

Centile Bellininin tarixi qeyd edilmiş ilk əsəri Qalereyaya 1465-ci ildə daxil olmuş və bu əsər rəssamın özü tərəfindən imza edilmişdir. Bu böyük portret (2,21 x 1,55 m.) üzərində Venesiyanın birinci patriarxı Lorenzo Custinianinin şəkli təsvir edilmişdir. Portret əvvəlcə Santa Mariya dei Orto kilsəsində olmuşdur. 1850-ci ildə kilsənin bərpası zamanı bütün əsərlər Müqəddəs Aqnes kapellasına köçürülmüş, buradakı nəmişliyə görə isə Akademiyaya verilmişdir. Əsər nəmişlikdən çox zərər çəkmişdir.

Centile Bellini yaradıcılığında onun Muzeydəki «Müqəddəs Marka meydanında mərasim» əsəri xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Əsərdə meydanın ətrafındakı görkəmli binalar və meydandakı kütləvi izdiham böyük məhəretlə təsvir edilmişdir.

1494-cü ildə V.Karpaçço «Müqəddəs xaçın möcüzəsi» adlı kompoziyasını yaratmışdır. Karpaççonun silsilə əsərləri müqəddəs Ursulun həyatına həsr olunmuş və Qalereyanın ayrıca zalında nümayiş etdirilir. 1488-ci ildə qərara alınmışdır ki, əsərlər 8 kətan üzərində həkk edilsin. (Müqəddəs Ursulun qardaşlığının əsası 1300-cü ilə aid edilir). Karpaçço bu hissələr üzərində 1490-1500-cü illərdə işləmişdir, lakin 150 ildən sonra «qardaşlıq» dağılmış və yenidən bərpa edilmişdir. Karpaççonun əsərləri isə 10 sm. ölçüdə eninə və uzununa kəsilmişdir. XVIII və XIX əsrlərdə bu kəsiklər keyfiyyətsiz şəkildə bərpa edilmişdir. Hal- hazırda bu hissələr əvvəlki qaydada olduğu kimi Qalereyada yerləşdirilmişdir.

Karpaçço müvafiq süjet ardıcılığına fikir vermişdir. Əsərlər bu qaydada düzülmüşdür: «İngilis səfirlərinin gəlişi», «İngilis səfirlərinin qəbulu», «İngilis səfirlərinin yola salınması», «İngilis səfirlərinin qayıtması», «Ursulun zövcəsi ilə görüşü». Ölçü etibarilə ən böyük olan bu kompozisiya iki hissəyə ayrılmışdır: solda-İngilis limanında səhnə, sağda-Bretanidə, Gəminin yelkəninə «Bədbəxtlik» yazılmış, bayrağın altında isə əqrəb, bədbəxtlik rəmzi kimi təsvir edilmişdir. Sonra ardıcıl olaraq «Ursulun yuxusu», «Romaya gəlişi» verilmişdir ki, burada müqəddəs mələikə qalası və ön planda, mərkəzdə Venesiyanın Romadakı

səfiri kardinali Qrimani əks oïunmuşdur. Bundan sonra «Kölnə daxil olma», «Ursulun əzabı və dəfn mərasimi» əsərləri təsvir edilmişdir.

Centilə Bellininin qardaşı Covanni Belininin əsərləri də Qalereyada Corconi da Kastelfrankonun (1478-1510) məşhur «Tufan» əsəri yüksək ustalıqla işlənmişdir. Onun «Yudif» əsəri Dövlət Ermitajında, «Yatmış Venera» işə Drezden kitabxanasında qorunur. Qalereyada onun «Qoca qarı» əsəri də nümayiş etdirilir.

De Pitati, P.Bordone, Tislan, Veroneze, Tintoretto, Y.Bassano, R.Karyera, Canbattista Tepolo, A.Lonqi, A.Kanaletto, F.Qvardinin əsərləri Qalereyada saxlanılır. Tisianın «İoann Krestitel», «Pyeta», P.Veronezenin «Levlyanın evində ziyafət», Y.Bassanonun «Müqəddəs leoronim», Y.Tintorettonun «Müqəddəs Markın möcüzəsi», «Müqəddəs Markın oğurlanması», «Adəm və Həvva», R.Karəranın «Leblon ailəsi uşağının portreti», D.Pyatsettanın «Falabaxan qadın», Canbattista Tepolonun «Mariyanın evciyinin Nazaretdən Loretoya keçirilməsi», A.Lonqınlın «Lodoli portreti», A.Kanalettonun «Memarlıq peyzajı», F.Qvardinin «San Markoul məhəlləsində yanğın», Tisianın «Mariyanın məbədə girişi» və s. əsərlərlə zəngin olan Qalereya dünya incəsənəti üçün yeni bir dövr açır, bu gün də böyük yaradıcı potensialını şedevr əsərlər yaratmağa istiqamətləndirir.

1.4.2. *Korrer Şəhər Muzeyi*

Korrer şəhər muzeyinin yaradıcısı olan Teodor Korrer (1750-1830) topladığı əsərləri öz vəsiyyəti ilə Venesiya hakimiyyəti orqanlarına vermişdir. Fransa ordusu Venesiyaya daxil olduqdan sonra Teodor Korrer 1797-ci il incəsənət abidələrini xilas etməyə, qorumağa can atırdı. O, İncəsənət abidələrinin Fransaya aparılmasına etiraz etmiş, şəxsi kolleksiya kimi kilsə və monastr zinetlərini qorumuşdur. Teodor Korrer incəsənət nümunələrini nəinki satın alır, hətta onları yeri gəldikcə başqa əsərlərlə dəyişirdi. Belə nümunələr ona Molin, Pelleqrini, Orsettidd və başqaları tərəfindən göndərilirdi.

Teodor Korrerin ölümündən sonra onun kolleksiyaları ilk dəfə Vinçentso Lazari tərəfindən qaydaya salındı, eyni zamanda Korrerin və San Dzan Deqolun evlərindəki əsərlər qeydə alındı. Burada orijinal zinətlər-heykəllər, ağac, gəmi modelləri, kitablar, qravürələr, miniatürələr, şüşə, çini, parça və rəngkarlıq nümunələri saxlanılırdı. Bu, bədii marağı əks etdirən böyük kolleksiya toplanmaları idi. Rəsm toplanmaları arasında Antonello da Messininin kətan üzərindəki əsəri, Canbölmenonun üç rəsm əsəri, Karpaççonun iki sənət nümunəsi, XVIII əsr rəngkarlıq nümayəndələrindən Lonql, Canantonio Qvardinin çox da məşhur olmayan portret və peyzaj ustalarının əsərləri tamaşaçıda bədii-estetik zövq yaradırdı.

Muzeyin açılışı 1836-cı ildə olmuş, sonrakı illərdə eksponatların sayı artmış, inkişaf etmişdir. 1840-cı ildə muzeyə bir çox kilsə və monastrlardan çoxlu rəngarəng əsərlər daxil olmuşdur.

Şəhər kommunası öz növbəsində muzey toplanmalarının artmasına hər vasitə ilə kömək edirdi. Venesiya kommunası muzey üçün yeni bina ayırdı və 1880-cı ildə həmin binada muzeyin yenidən açılışı oldu.

XIX əsrdə A.Saqredonun (1871), XIX əsrdə Custinianinin (1906), Venerln (1921), Falerin (1938) və digər şəxslərin toplanmaları muzeyə verildi. Muzey Candomeniko Tepolo, C.Qvardi, F.Maffenin bir sıra əsərlərini aldıqdan sonra ekspozisiya salonlarında dərşqallıq əmələ gəlməyə başladı. Buna görə də kolleksiyaların rəngkarlıq hissəsinə başqa bir bina verildi və hal-hazırda muzey həmin binada yerləşir. Qeyd etmək lazımdır ki, muzeyin zənginləşməsində Teodor Korrerin toplanmaları əsas rol oynamışdır. Bu əsərlər arasında dahi rəssamlar-Covanni Bellini, Kosme Tur. V.Karpaçço, Antonello da Messini və eləcə də XVI əsr ustalarının əsərləri böyük marağ doğurur. Muzeyin ekspozisiyalarında Yokobello Dalle Masenye (1383-1409), Lorenzo Venesiano, Paolo Venesiano, Stefano Venesiano, Bartolomeo Vivarinl, S.Dzukkato, A.Viçentino, Cezare Veçelllo, Tintoretto, Viviano Kodatsi (1604-1670), İosif

Heynts (1600-1673) və s. sənətkarların əsərləri öz əksini tapır.

Ka'Retsoniko

XVIII əsr Venesiyada yaradılan əsərlərin sərgisi.

Korrer Muzeyinin kataloquna XVII-XVIII əsrlərə aid 372 əsər daxil edilmişdir, bunlardan 200-dən artıq əsər Ka'Retsonikoda^ nümayiş etdirilmişdir.

1936-cı ilə qədər otaqların çatışmaması ucubətindən kolleksiyaların böyük bir hissəsi ehtiyatda saxlanılırdı. Hazırda sarayın zallarında o dövrün tətbiqi incəsənət nümunələri toplanmış və dövrün ümumi ab-havasını canlandırır. Lüdivik Retsonikonun toyunun şərəfinə 1758-ci ildə Krozato Quarar tərəfindən çəkilmiş freskaların (divar naxışları) yeri dəyişdirilməmiş, onlar əvvəlki yerində qalmışdır. Ka'Retsoniko XVIII əsr Venesiya patrisi məişətini bütünlüklə duymağa şərait yaradırdı. Bu, mebel və çini, saxsı əşyalar zalı, bal zalı, Sarı salon, kardinal Retsonikonun apartamentləri, taxt-tac zalı, əlvan karandaşlar zalındakı eksponatlar idi. Yuxarı mərtəbədə marionet (kukla) teatri, XVIII əsrə aid aptek və bu dövrün kostyumları ilə zəngin moda zalı yerləşir. Ekspozisiyada həmçinin XVIII əsr rəngkarlığı əsas yer tutur. Bu hissədə XVIII əsr rəngkarlığı nümunələri estetik gözəlliyi ilə insanı valeh edir.

XVII əsr bölməsində Françesko Maffeyinin (1606- 1660) dekorativ kompozisiyaları bədii yaradıcılıq baxımından ustalıqla işlənən əsərlər kimi qeyd edilməlidir. Rəssam Viçentse, Venesiya və Paduedə işləmişdir. O, yaradıcılığı dövründə XVI əsrin dahi rəngkarlıq ustalarının əsərlərindən bəhrələnmiş, XVII əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərmiş, tanınmış ustaların yaradıcılıq üslubundan dərs almış, öz əsərləri vasitəsilə münasibətlerini bildirmişdir.

Ka' - italyanca «ev» deməkdir. Burada, Retsonikonun ailəsinə məxsus saray, ev nəzərdə tutulur. Elə buna görə də Ka'Retsoniko muzeyin adı hesab olundu.

F.Maffeinin mifoloji süjetlərə həsr edilmiş çox maraqlı və güclü təsir qüvvəsinə malik kompozisiyası sarayın kitabxanasının tavanında zövqlə işlənmişdir. Digər rəsm əsərləri qrupu-«Minerva», «Venera», «Diana», «Merkuri» və digər nümunələr Brustolon zalının tavanını bəzəyir. Onlar Nani sarayından Kanareccoya (Venesiya) köçürülmüş, hazırki formaya salınmışdır. İki kompozisiya dördləçəkli formada işlənmişdir. Mifoloji süjetlərlə bərabər burada Cənubu, Şərqi, Qərbi və Şimalı simvollaşdıran alleqorik süjetlərə də rast gəlmək olar. F.Maffeinin belə kompozisiya ustalıqı onda olan geniş rəngkarlıq manerası ilə ölçülür ki, bu da rəssamın geniş fantaziya və yüksək bacarığa malik olmasını bir daha sübut edir.

XVIII əsr bölməsində portret vacib janr kimi nümayiş etdirilir. Bu əsrdə Venesiyada yaşayıb-yaratmış müxtəlif rəsam-portretçilər nəslinin əsərləri kolleksiyaçıların diqqətini cəlb etmişdir; R.Karera, B.Kastelli, L.Qallini, Q.Ladzarini, Pyetro və Alessandro Lonqilər belə yaradıcılardan olmuşlar. R.Karera'nın «Avtoportret», «Naməlum qadın portreti», «Faustino Bordoninin portreti» (1731), «Antonio Mariya Dzanettinin portreti», «Naməlum kişi portreti» (1740) əsərləri yüksək ustalıqla işlənmişdir.

1795-ci ildə Bernardino Kastelli (1750-1810) tərəfindən çəkilmiş «Teodoro Korrerin portreti» xüsusi yer tutur. Rəssam bu əsərində Venesiya Respublikasının tanınmış xadiminin portretini özünəməxsus bir ustalıqla yaratmışdır.

Əsrin ortalarında, eləcə də ikinci yarısında Venesiyada öz populyarlığı ilə fərqlənən rəssamlardan biri də Alessandro Lonqi (1733-1813) olmuşdur. Əvvəllər A.Lonqi portret ustası kimi tanınmış, 1760-cı ildən isə Venesiyanın birinci portretçisi adını almışdır. Muzeydə A.Lonqi kişi portret ustası kimi təqdim olunur ki, onun buradakı əsərləri içərisində Venesiya Respublikasının tanınmış xadimlərindən də behs edilmişdir. Tanınmış mühəndisə həsr edilmiş «Bartolomeo Ferraçinin portreti» (1770), «D.M.Sassonun portreti» (1774), senatora həsr

edilmiş «Anjelo Memmonun portreti» (1770) belə nümunələrdəndir.

1840-cı ildə Valmaranlar ailəsi tərəfindən Korrer muzeyinə hədiyyə verilmiş dramaturq Karlo Qoldoninin portreti 1760-cı ildə A.Lonqi tərəfindən çəkilmişdir. Haşiyədə yazılmışdır: «Doktor Karlo Qoldoni-komediya şairi». Portretdə Qoldoni cavan və yaraşığı verilmişə də o, özünə məxsus şəxsi keyfiyyətləri ilə təqdim edilmişdir. Rəssam Venesiyalı həyatının cəzbedici xronikasını yaratmışdır.

Muzeydə Pyetro Lonqinin XVIII əsr Venesiya məişətinə aid əsərləri də böyük maraq doğurur. «Françesko Qvardinin portreti» (1764), «Səhər şokoladı», «Dəllək» belə əsərlərdəndir.

Cambattista Tepolonun «Güc və müdriklik», Condomeniko Tepolonun «Yeni dünya», «Üçlükdə gəzinti», «Gimnastlar köşkü» əsərləri, F.Qvardinin «San Markoula məhəlləsində yanğı», «San Faitin meydanı və Fençe teatrı», «Polinyakın toyu» rəsmləri yüksək sənətkarlıqla işlənmişdir. Bu və digər sənət nümunələri Ka'Retsoniko muzeyində Venesiya rəngkarlıq məktəbinin yaradıcılıq yolunu tamaşaçıların gözü qarşısında bir daha canlandırır.

1.4.3. *Kverini Stampaliya Qalereyası*

Çox da böyük olmayan saray binasında yerləşən Kverini-Stampaliya Qalereyası və kitabxana İkinci mərtəbədədir. 20 zaldan ibarət qalereya abidələrinin tez-tez baş verən Venesiya daşqınlarından zərər çəkməməsi ucbatından ikinci mərtəbədə yerləşdirilmişdir. Qalereyanın yaradıcısı Covanni Kverini-Stampaliya (1799-1869) 11 fevral 1868-ci il tarixli vəsiyyətnaməsində qeyd edir ki, «Stampaliya ləqəbi Kverini ailəsinin torpaqlarına ona görə verilir ki, Covanni Kverini 1300-cü ildə arxepelaq adalarını- Stampaliyanı zəbt etmişdir». ^ Daha sonra vəsiyyətnamədə göstərilir ki, geniş tamaşaçı kütləsi üçün kitabxana və

¹ Вах: О.Д.Никитюк. Художественные музеи Венеции. Издательство «Искусство». Москва. 1979, стр. 161.

qalereya açılmalı, qalereyanın ekspozisiyalarında medalyonlar və digər incəsənət əsərləri nümayiş etdirilməlidir. Burada həmçinin incəsənət əsərlərini öyrənənlər və tədqiq edənlər üçün üç ədəd təqaüdün də ayrılması qeyd edilmişdir.

1870-ci ildə fond qanunlaşdırıldı. Qalereyanın ekspozisiyalarında vəsiyyətçinin sağlığında fonda toplanılan bütün əsərlər, eksponatlar qoyulmuşdur. Qalereyada 300- dən artıq eksponat, o cümlədən heykəltəraşlıq əsərləri saxlanılır. Qeyd etmək lazımdır ki, muzeyin ekspozisiyasında onun əsasını qoyan Kverini-Stampaliyanın heykəltəraş L.Borro (1826-1886) tərəfindən hazırlanmış büstü qoyulmuşdur.

Ekspozisiyada XVI əsrə aid «Yataq otağı» saxlanılır ki, burada şöhrətli Flmand ustalannın əl işlərinin nümunələrindən istifadə olunmuşdur. Bu otaqda XVIII əsrə aid mebel, I Katerina Venesiano (1382) və Donato Venesiano (1344-1388) əsərləri nümayiş etdirilir.

Qalereyanın simvolu hesab edilən «Paolo Kverininin portreti» (1528) əvvəllər «Violante» adlanırdı. Burada Covanni Bellini, Lorenzo di Kredl, Tisianın dayısı oğlu Marko Veçellio (1545-1611), Bemardo Strotsi, Qabriel Bell, V.Katenanın əsərləri böyük maraq doğurur.

Qalereyanın əsas toplantılarını XVIII əsr Venesiya rəngkarlığı təşkil edir. Petro Lonqinin «Coğrafiya dərsi», «Yeni dünya», «ördək ovu», «Saqrado ailəsi» və s. 30 əsəri burada saxlanılır.

II FƏSİL. PARIS MUZEYLƏRİ.

2.1. Luvr.

Luvr adı ilə dünyada məşhur olan əzəmətli və gözəl saray bir çox yüzilliklər dövrünün fəaliyyətdə olan muzey kompleksidir. XII əsrin axırları XIII əsrin əvvəllərində yadelli basqınlarından qorunmaq məqsədilə Site adasının şimal-qərbində bir qala tikilmişdir. XV əsrdə həmin qala öz hərbi funksiyasını itirir və bunun nəticəsində şəhər ətrafında müdafiə xarakterli qala divarları ucaldılır. Get-gedə müvafiq yenidənqurmalar nəticəsində qala Kral İqamətgahına çevrilir. Orta əsrlərin tikinti nümunəsi olan bu qala, təəssüf ki, bu günə qədər qalmamışdır.

Hələ XVI əsrdə I Fransiskin qərarı ilə yeni saray tikilərkən qalanın bir hissəsi dağıdılmışdır. Fransız İntibahının xarakterik abidəsi olan bu qalanın bütün mərtəbələri memarlıq baxımından yüksək ustalıqla tikilmiş, gözəl heykəl və baryeflərlə bəzədilmişdir. Bir çox heykəltəraşlıq nümunələri memar Pyer Lesko ilə əməkdaşlıq edən Jan Qujona məxsus olmuşdur. Lesko tərəfindən tikilmiş Luvr binası ilə birlikdə Lemersye saatlar Pavilyonu Parisdə XVI-XVII əsrlərin ən gözəl ansambllarından biri hesab edilir. 1667-ci ildə Klod Perronun layihəsi əsasında sarayın şərq hissəsində klassik ruhda iş görülməyə başlandı. Nəhəng sütunlarla bəzədilən fasad hazırda da çox möhtəşəm görünür. Binanın şərq hissəsindəki işlər tamamlandıqdan sonra isə Lesko, Lemersye və Perro tərəfindən tikilən saray öz dördküncüyünü itirdi.

XIX əsrdə I Napoleonun sərəncamı ilə şimal hissədə iki binanın tikintisinə başlandı. Ansambl İkinci İmperyanın dövründə tamamlandı. Viskontinin layihəsi əsasında şimal hissə binaya əlavə olaraq ucaldıldı. Ona və cənub hissəyə

əlavə olaraq iki qalereya birləşdirildi. Hazırda qalereyanın yan tərəflərinin birindən muzeyə giriş vardır.

Luvr sarayında Kariatid salonu və Apollon qalereyası daha maraqlıdır. Sarayın Lesko hissəsinə birləşən Kariatid salonu (XVI əsr) Luvrun ən qədim salonu hesab edilir. Salon öz adını Jan Qujonun dörd Kariatid işindən götürmüşdür. Onlara tamaşa edən zaman antik nümunələrin renessans Fransası üçün nə qədər böyük əhəmiyyətə malik olduğunu dərk edirsən. Bizim eradan əvvəl V əsrin sonlarına aid yunan heykəltəraşlığı nümunələri olan dahiyane qadın fiqurları yüksək sənətkarlığın inkişafından xəbər verir, qadın cazibədarlığı və gözəlliyinin cizgiləri ustalıqla təənnüm edilir: mülayim sifət görünüşü, düzgün bədən mütənasibliyi və digər cizgilər bir daha bunu təsdiq edir.

Apollon qalereyası XVII əsr saray həyatını əks etdirir, 1661-ci ildə baş vermiş yanğından sonra qalereya Levo tərəfindən bərpa edilmiş, daxili hissənin qaydaya salınması isə saray rəssamı, dövrünün tanınmış ustası Şarl Lebrən tərəfindən həyata keçirilmişdir. Muzeyin tavan hissəsində ornamentli motivlər arasında dörd dekorativ panno işlənilmişdir ki, bunlar antik Günəş Allahı Apollona həsr edilmişdir. Lebrən üç tavanın bəzək və naxışını işləmiş, dördüncü tavan isə XIX əsrin ortalarında Delakrua tərəfindən tamamlanmışdır.

Qalereyanın mərkəzi hissəsində şüşə vitrinlərdə, məxmər döşəkcələrin üzərində qiymətli daş-qaşla bəzədilmiş taclar, üzüklər, qılınclar və digər əşyalar qoyulmuşdur. Bu hissə kralın məşhur və qiymətli kolleksiyaları hesab edilir. Buraya Hindistandan gətirilmiş 137 karatlıq «regent»-almaz da daxildir. Apollon qalereyasında tətbiqi incəsənət nümunələri zövq oxşayır, həmçinin antik heykəltəraşlıq nümunələri nümayiş etdirilən Kariatid zalı da yüksək sənətkarlıqla tərtib edilmişdir.

Bədii muzeyin yaradılması və onun geniş xalq kütlələrinin üzünə açılması fikri Fransada XVIII əsrdə yaranmışdır. Bu ideyanın reallığa çevrilməsində inqilabın böyük köməyi oldu. 1791-ci il iyul ayının 26-da çağırılmış

fövqələdə yığıncaq, elm və incəsənət abidələrinin Luvrda cəmləşdirilməsi haqqında və 1792-ci il sentyabr ayının 27- də Konvent tərəfindən əvvəlki kral iqamətgahında muzey yaradılması haqqında qərarlar qəbul edildi. Nəhayət, 1793- cü il noyabr ayının 18-də muzey fəaliyyətə başlamışdır. Yeni yaradılan muzey müasir Luvr səviyyəsində olmasa da, getdikcə zənginləşən kolleksiyalar ayrı-ayrı salonlarda yerləşdirilməyə başlandı və hazırda bu, dünyanın məşhur muzeylərindən birinə çevrilmişdir.

Ekspонатların əsasını əvvəlki kral toplantıları və tanınmış ailələrə mənsub kolleksiyalar, kilsələrdən gətirilmiş müxtəlif nümunələr təşkil edir.

Text-tac sahiblərinin toplantılarından danışarkən , ilk növbədə I Fransiskanın adı qeyd edilməlidir. Rəfaelin dörd işi, Leonardo da Vinçinin üç (o cümlədən «Cokonda») məşhur əsəri və hazırda Luvru bəzəyən digər şedevrlər onun vasitəsilə əldə edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, XIV Lüdvikin dövründə kolleksiyaçılıq çox intensiv şəkildə inkişaf etmişdir (kardinal Mazarininin, bankir Yabaxın və İtaliyanın bir sıra digər tacirlərinin dəyərli kolleksiyaları). XVIII əsrin əvvəllərində «Kral kabinetində» 200 əsər olduğu halda, tez bir zamanda bunların sayı 2500-ə çatdırıldı.

Napoleon yürüşləri zamanı Luvr toplantılarının sayı sürətlə artırdı. Artıq 1798-ci ildə Luvra gənc general tərəfindən əldə edilmiş antik və intibah dövrləri abidələri daxil olmağa başladı. Doğrudur, bu gedişat uzun sürmədi, imperiya ləğv edildikdən sonra 1815-ci ildə kolleksiya nümunələri geri qaytarılmışdır.

Hazırda Luvr kolleksiyalarının sayı 250 mindən artıqdır. Cəsarətlə qeyd etmək olar ki, dünyanın ən məşhur muzeyləri arasında ancaq Luvr, Qərbi Avropa və Şərqi İncəsənətinin inkişafı haqqında tam, dolğun məlumatla zəngin, yeganə muzeydir.

Luvrda əsasən altı şöbə fəaliyyət göstərir:

1. Rəngkarlıq;
2. Qədim Misir;
3. Qədim Şərqi;
4. Yunanıstan və Roma;

5. Heykəltəraşlıq (orta əsrlərdən XIX əsrə qədər);
6. Tətbiqi incəsənət.

Bundan başqa muzeydə xüsusi rəsm kabineti fəaliyyət göstərir. Kolleksiyalar birinci, ikinci və üçüncü mərtəbələrdə, heykəltəraşlıq əsərləri isə birinci, rəngkarlıq və tətbiqi incəsənət nümunələri ikinci və üçüncü mərtəbələrdə yerləşir.

Bir çox dünya muzeylərində olduğu kimi, Luvr ekspozisiyalarında da xronoloji prinsip və milli sənətkarlıq məktəbləri nümunələri nəzərə alınmışdır. Qeyd olunmalıdır ki, bu qaydaya hər yerdə riayət olunmamışdır. Demək olar ki, bərabər ölçülü və eyni dövrü əhatə edən Enqr portretlərini müxtəlif zallarda ikinci və üçüncü mərtəbələrdə görmək olar. Eləcə də Delakruanın əsərləri müxtəlif mərtəbələrdə və zallarda qoyulmuşdur. İş burasındadır ki, ayrı-ayrı adamlar tərəfindən muzeyə hədiyyə verilmiş şəxsi kolleksiyalar Luvrda pərakəndə şəkildə yox, tam halda yerləşdirilmişdir, əsərlər ayrı-ayrılıqda müxtəlif salonlara verilməmişdir. Baysteqyu, Tom-Teri, Moro-Nelaton, Şoşar və XIX əsrə aid digər şəxslərin kolleksiyaları da bu qayda ilə yerləşdirilmişdir. Əlbəttə, burada mühüm cəhət odur ki, kolleksiyalara toxunmamaq şərti ilə muzey onu toplayan şəxslərin böyük hörmətini saxlayır.

Luvr muzeyində bəzi şöbələr hətta axşamlar da açıq olur. Tətbiqi incəsənət əsərləri elektrik işığında öz təsirliyini daha da artırır. Buradakı heykəllər bütünlüklə işıqlandırıldığına görə hər bir cizgi tamaşaçıda böyük maraq doğurur və heykəl ilə hərtərəfli tanış olmaq məcburiyyəti yaranır. Beləliklə, müasir texniki avadanlığın köməyi, tətbiqi sayəsində tamaşaçı ilə əsər arasında geniş əlaqə yaranır ki, bu da əsər haqqında hərtərəfli təəssüratın əldə olunmasına xidmət edir.

«Antik incəsənət» şöbəsi əvvəllər «Antik muzey» adlandırılmış və 1800-cü ildə açılmışdır. Hazırda bu şöbədə 24 mindən artıq əsər nümayiş etdirilir. Kolleksiyalar birinci mərtəbənin salonlarında yerləşdirilmişdir. Ekspozisiya xronoloji ardıcılıq əsasında. Salonlar muzeydəki əsərlərin düzülüşünə görə adlandırılmışdır (Fidiya, Poliklet, Praksitel

salonları və s.). Digərləri isə Roma imperatorlarının şərəfinə adlandırılmaqla, müxtəlif tarixi dövrlər haqqında təsəvvür yaradır (Avqusta, Septimiyə, Severa zalları və s.). Üçüncüləri-Luvrun tarixi ilə əlaqəndirilir (Kariatid, Sfink və s. zalları). Dördüncülərin adları orada nümayiş etdirilən şedevrlərə görə qoyulmuşdur (Parfenon salonu, Venera salonu və s.). Əgər maneəyə daxil olmamışdan girişdən sola tərəf çevrilsək, uzun qalereyanın dərinliyini görürük, başlanğıcda isə b.e.əvvəl III-II əsrlərə aid Nika Samofrakiyskayanın marmərdən hazırlanmış heykəli ilə rastlaşırıq. Heykəltəraşlıq nümunəsinə yaxınlaşarkən qətiyyətlə tələsmək lazım deyil, sağdan və soldan diqqəti ayırmamaq şərti ilə heykələ fikir vermək lazımdır. Axsamlar isə bu heykəl çox güclü işıq seli ilə hər tərəfdən işıqlandırılır. Əsər çox güclü təsir bağışlayır. İlk baxışdan adama elə gəlir ki, Nika gələcəyə böyük inamı olan bir insanın gözəl simvolu kimi verilmişdir. Bu, ondan irəli gəlir ki, eksponat üçün muzeydə çox münasib yer seçilmiş, onun cazibədarlığını daha da artıran şərait yaradılmışdır. Qanadlı Nika elə bil ki, gəminin burun hissəsinə yenidən enmişdir və hər zaman uçmağa hazırdır. Heykəl çox böyük sənətkarlıqla hazırlanmışdır. Nika heykəlinin çoxsaylı hissələri 1863-cü ildə Fransız arxeoloqları tərəfindən Samofrakiya adasından tapılmışdır. Bu qalıqları çox ehtiyatla toplamışlar, lakin baş hissəsi və əllərin tapılması bu günə qədər mümkün olmamışdır. Lakin heykəl o qədər əzəmətli verilmişdir ki, bir anlığa baş hissəsi və qolların olmamasını belə unudursan.

Nika Samofrakiyskaya-Luvr antik əsərlərinin ən nadir kolleksiyalarından biridir. Bu heykəl bir daha sübut edir ki, qədim yunan ustaları İnsanın təsvirində ən yüksək zirvə fəth etmişlər. B.e.əvvəl V əsr yunan mədəniyyətinin çiçəklənməsi dövrü olmuşdur. Yunan-fars müharibələrinin qalibiyətlə başa çatmasından sonra Afinada ticarət, sənaye, elm və incəsənətin sürətlə yüksəlişi başlandı. Bu cür yüksəliş özünü incəsənətdə də göstərməyə bilməzdi. İnsan fəaliyyətinin müxtəlifliyi, bedii münasibliyi və dinamikası yunan heykəltəraşları tərəfindən çox yüksək zövqlə tərənnüm edilmişdir.

Qədim Yunanıstanda ən məşhur əsərlərdən sayılan, Olimpiada yerləşən Zevsin məbədi öz dövrünə görə çox möhtəşəm olmuşdur. Hazırda bu məbəd tamamilə dağılmış, onun heykəltəraşlıq nümunələrinin bir hissəsi şəhər muzeyində saxlanılır. Məbədin iki hissəsinin nümunəsi Luvrda saxlanılır. Bunlar-Krit öküzü ilə ölüm-dirim savaşında olan Heraklin təsviri, digəri isə Afina allahlardır.

Luvrda saxlanılan b.e. əvvəl II əsrə aid Afrodita Miloskaya heykəli də çox nadir sənət nümunəsi sayılır. Doğrudur, məhəbbət ilahəsinin qolları olmasa da, bu çatışmazlıq nəzərə çarpmır və zədələnmələr də diqqətdən- kənar qalır. Çox yaraşlıq, incə boğaz üzərindəki baş yüngülcə əyilmişdir, çiyinlərdən biri bir az yuxarı, o birisi isə bir az aşağıdır. Zərif bədən dərisinin yumşaqlığı və incəliyi nəzərə çarpacaq dərəcədə qabarıq verilmişdir. Bütün bunlarla yanaşı, incə lirizmlə zینətləndirilən çox cazibədar, gözəl qadın obrazından gözünü çəkə bilmirsən, əhsən belə sənətkarlığa-deyirsən.

Məhəbbət ilahəsinin yanından keçərkən tamaşaçı yenidən b.e.əvvəl IV əsrə «düşür». Bu dövrdə Yunanıstan, Makedoniya çarları tərəfindən istila edilmişdir. Makedoniyalı isgəndərin sevimli rəssamı Lisipp əsərlərinin Roma təkrar nüsxələri bizi yeni dövrə-ellinizmə (b.e. əvvəl III-I əsrlər) aparır ki, muzeydə bu dövrə aid birinci dərəcəli əsərlər saxlanılır.

Luvrda qorunan Roma ekspozisiyası hissəsi çox maraqlıdır. Burada portretlər, heykəltəraşlıq nümunələri, Romadakı müxtəlif dövrlərə aid bina bəzəkəri və s. aiddir, imperiya dövrünün əsərlərindən natiq-Oktavianın, Oktavian Avqustun heykəlləri. Avqustun arvadı-Liviyanın portreti və s. nümunələr b.e.əvvəl il-i əsrlərə aiddir.

Luvrda etrusk incəsənətinin çox nadir nümunələri saxlanılır. Bu nümunələr arasında etrusk incəsənətinin çiçəklənməsi dövrünə təsadüf edən b.e.əvvəl VI əsrdə sarı gildən hazırlanmış monumental qəbirüstü abidə diqqəti cəlb edir. Yataqda balınca dirsəklənmiş şəkildə kişi və qadın uzanmışdır. Qadın çox inamlı şəkildə kişiye söykənmişdir, kişi isə sol əli ilə balınca dirsəklənərək söykənmiş, sağ əlini

isə qadının boynundan çiyinə salmışdır. Görünür ki, bu adamlar həyatda biri-birinə çox yaxın olmuş ər və arvaddır. Fiqurların həyatiliyi sənətkar tərəfindən tünd-qırmızı, ağ və qara rənglər vasitəsilə canlandırılmışdır.

Heykəltəraşlıqdan fərqli olaraq, antik dünya rəngkarlığı qeyri-qənaətbəxş şəkildə bizə gəlib çatmışdır. Luvrda bir-neçə birinci dərəcəli rəngkarlıq ustalarının əsərləri nümayiş etdirilir. «Feniks» salonunda bizim eranın V əsrinə aid mozaika vardır ki, burada Feniksin əfsanəvi quşlarının ölümü və dirilmə təsvirləri verilmişdir. Quşlar yaşıl-qəhvəyi dağlar üzərində, gül-çiçəklə əhatə olunmuş gözəl mənzərədə verilmişdir. Luvrda həm də bizim eranın I- IV əsrlərinə aid Fayum portretləri də saxlanılır ki, bunlar ağac lövhələr üzərində həkk olunmuş və bu günə qədər çox yaxşı qorunmuşdur.

Qiymətli daş-qaşlar salonunda gümüş və qızıl məmulatlar, sikkələr nümayiş etdirilir. Bunlar, Boskoreal (Pompey yaxınlığı) adlandırılmış, 1895-ci ildə tapılıb muzeyə verilmişdir.

Kampana qalereyasında müxtəlif gül qabları: vazlar, kiçik heykəllər saxlanılır. Belə qabların üzərindəki yazılar o dövrün həyatı haqqında məlumat verməklə yanaşı qədim rəngkarlığın inkişafı barədə də geniş təsəvvür yaradır.

Luvr gil kolleksiyalarının qəhrəmanı qadındır. Bu, yunan ilahəsi Demetranın baş (6,5 sm.) hissəsidir. Onun başı yaylığa bükülmüş halda, üzü, gözləri və bumu görünür. Gözləri doluxsunmuş vəziyyətdədir, kədərli olmasına baxmayaraq, onun gözəlliyi aydın sezilir. Demetra, yeraltı çarlıq allahı tərəfindən oğurlanmış qızı üçün göz yaşını tökür. Qeyd etmək lazımdır ki, bu cür heykəllərin yaradılması Yunanıstanda b.e.əvvəl IV əsrdə daha geniş şəkildə olmuşdur. Bunun mərkəzi Tanaqra olmuşdur.

Qədim Sərq İncəsənəti. Luvrun Şərq incəsənətinə məxsus kolleksiyaları, dünyada ən zəngin və böyük şöhrətə malik olmuşdur. XIX əsrin ortalarından etibarən çoxsaylı incəsənət abidələri muzeyə daxil olmağa başlamışdır ki, bu abidələr qədim Xorsabad, Mesopotamiya, Yaxın Asiya və Şimali Afrikanın bir sıra rayonlarından gətirilmişdir. Buna

görə də «Misir muzeyi» (1847) tərkibində xüsusi bölmənin yaradılması məsələsi ortaya çıxdı və 1881-ci ildə «Şərq bölməsi» yaradıldı. Elə bu şöbədə maraq yaradan Luvra gətirilmiş Hind, Çin, Yapon incəsənəti kolleksiyaları aid edilmişdi. «Şərq bölməsi»ndə İran incəsənəti nümunələri də geniş şəkildə nümayiş etdirilir. Suz şəhəri abidələrinin nümunələri burada saxlanılır. 1884-cü ildə fransız arxeoloqları bu rayonda qazıntılar aparmış və bu iş XX əsrdə də davam etdirilmişdir. Suz şəhəri b.e.əvvəl 539-330- cu illərdə böyük Əhəmənilər dövlətinin paytaxtı olmuşdur. Bu şəhərdə möhtəşəm memarlıq ansambları tikilmiş və bu komplekslər zəngin heykəltəraşlıq nümunələri, müxtəlif bəzəklərlə tərtib edilmişdir. Luvr kolleksiyaları qədim fars sarayları haqqında tamaşaçıda müəyyən qədər təsəvvür yaradır. Beləliklə, zallardan birinin mərkəzində 6 metr hündürlüyü olan mərmər sütunlar qoyulmuşdur. Lakin hündürlüyü 20 metrə çatan sütunlar daha valehedicidir. Belə sütunlar 36 ədəddir və təntənəli mərasimlər salonunda qoyulmuşdur.

«Ölümsüzlər» fraqmenti (b.e. əvvəl VIII əsrə aid) və digər abidə nümunələri müxtəlif dövrlərdəki İran incəsənəti haqqında müəyyən təsəvvür yaradır.

Suriya və Livan zallarında saxsı, xırda suvenir və bürünc silahların tarixi b.e. əvvəl VIII-VII əsrlərə təsadüf edir. XIX əsrin 40-cı illərində arxeoloqlar tərəfindən aşkar edilmiş Nineviya, Xorsabad və Nimrud saraylarının qalıqları, bir sıra digər əsərlər maraq doğurur.

Qədim Misir İncəsənəti. Fransada qədim Misir incəsənətinə maraq XIX əsrin əvvəllərində yaranmağa başlamışdır. İncəsənət abidələrinin sürətli şəkildə artımı, artıq 1826-cı ildə müstəqil Misir muzeyinin yaranması ilə nəticələndi. Burada saxlanılan eksponatlar içərisində 1850- ci ildə fransız arxeoloqu Mariett tərəfindən tapılmış kiçik ölçülü oturmuş yazar heykəli, b.e. əvvəlki dövrə aid ağacdan düzəldilmiş qız heykəli. Yeni çarlıq dövrünə aid (b.e. əvvəl XVI-XII əsrlər) 30 sm. ölçülü ağac qaşığı, Liviya şahzadəsi Karomamın heykəli (b.e. əvvəl 860-cı il) və bir sıra digər abidə nümunələri böyük maraq doğurur.

XII-XIX əsrlər Qərbi Avropa heykəltəraşlıı. Luvrun heykəltəraşlıq şöbəsi yalnız 1893-cü ildən müstəqil şöbə kimi fəaliyyətə başlamış, ilk kolleksiyalar isə XIX yüzilliyin əvvəllərindən toplanılmağa başlamışdır. Xarici sənətkarlıq məktəblərindən burada İtalyan kolleksiyaları fərqlənir. Heykəltəraşlıq rəngkarlıqdan ayrı şəkildə nümayiş etdirildiyindən hər hansı bir dövr haqqında hərtərəfli təsəvvürün əldə edilməsində çətinlik yaranırsa da, bu metod özünü doğrultmuşdur. Heykəltəraşlıq nümunələri qalereyanın birinci mərtəbəsində yerləşdirilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, orta əsrlərin istər Misir, istərsə də Yunan bədii sənət plastikası o qədər də güclü təsir qüvvəsinə malik deyildir. Maraqlı cəhət burasıdır ki, Fransız orta əsr sənətkarlığının valehedici nümunələri ilə Parisdə Sent-Şapeldə, Sen-Jermen de Preda və yaxud Notr-Damda tanış olmaq olur ki, burada heykəltəraşlıq memarlıq və rəngkarlıqla birgə vəhdət təşkil edərək güclü təsir yaradır.

Renessans dövrünə aid Luvrda zəngin, eyni zamanda müxtəlif dövrləri əhatə edən kolleksiyalar-büstlər, qəbirüstü abidələr və heykəllər saxlanılır.

Mişel Kolumbun (1430/31-1512) Luvrda saxlanılan «Müqəddəs Georginin əjdaha ilə döyüşü», XVI əsr heykəltəraşları Pyer Bontan (1507-1550), Lije-Rişe (1500- 1567), Jan Nujon (1510-1566/68), Jermən Pilonun (1535- 1590) əsərləri də yüksək tamaşaçı şöhrəti qazanmışdır. Mikelancelo, Pyer Pyuje (1620-1694), Jan Antuan Qudon (1741-1828) və digər ustaların bir sıra şedevrləri bu qəbildən olan sənətkarlıq nümunələridir.

«Tətbiqi incəsənət» şöbəsi 1893-cü ildə yaranmışdır. Burada qiymətli ləvazimatlar-gümüş, bürünc, fil sümüyü, ağac, şüşədən və s. müxtəlif dövrlərdə hazırlanmış qiymətli əşyalar saxlanılır. Dyuran, Kampana, Kamondo, Viskonti və digər şəxslərin kolleksiyaları da şöbə eksponatlarının zənginləşməsinə kömək etmişdir.

«Qərbi Avropa rəngkarlığı» şöbəsi də dünya şöhrətli sənətkarların nadir sənət inciləri ilə zəngindir. Burada İtalyan, İspan, flamand, holland, Fransız rəngkarlığı da

yüksək şəkildə nümayiş etdirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu nümunələr içərisində fransız incəsənəti ekspozisiyası böyük bir dövrü-XVI-XIX əsrləri əhatə edir.

Muzeydə XIII-XVIII əsrlər italyan rəngkarlığı öz zənginliyinə görə fransız rəngkarlığından sonra birinci yeri tutur. Milliyyətçə İtalyan olan Kardinal Mazarini, ingilis kralı I Karıdan bir sıra İtaliya sənətkarlarının əsərlərini əldə etmişdir. Sonralar bu əsərlər XIV Lüdovik tərəfindən alınmışdır ki, bunlar 89 ədəd Roma və Florentin, 102 ədəd Venesiya və 178 ədəd isə lombardlıların bədii sənətkarlıq əsərlərindən ibarətdir.

XIV- XVI əsrlər İtaliya rəngkarları Paolo Uçello, Andrea Mantenye, Antonello da Messina, Covanni Bellini, Sandro Bottiçelli, Leonardo da Vinçl, Rəfael, Tisian, Mikelancelo, Corcone, Veroneze, Tintoretto, Korrecco kimi məşhur sənətkarların şedevrləri şöbədə saxlanılır.

XVII-XVIII əsrlərin tanınmış incəsənət ustaları- Karavacco, Covanni Battisto Tepolo, Lonqi, Kanaletto, Qvardi əsərlərinin nümunələri geniş tamaşaçı şöhrəti qazanmışdır.

XV- XVII əsrlər ispan rənakarları italyan sənətkarlıq məktəbinə nisbətən Fransada az məşhurdur, ispan ustaları El Qreko, Velaskes, Surbaran, Murilo, Qoya sənətkarlığı burada qorunur, nümayiş etdirilir.

XVII əsr Flamand və Holland incəsənəti ustaları Yan Van Eyk, Roqir van der Veyden, Kventin Masseys, Piter Paul Rubens, Van Deyk, Yakob lordans, Frans Sneyders, Yakob Reysdal, Yan Sten, Qabriel Metsyu, Frans Xals, Vermeyer Delftskly və digər sənətkarların əsərləri muzeyin bədii dəyərlərini qat-qat artırır.

XIV-XIX əsrlər Fransa incəsənəti nümayəndələri *Jan* Fuke (1420-1480), Jorj de Latur (1593-1652), Nikola Pussen (1594-1665), FranSua Buşe (1703-1770), Jan- Simeon Şarden (1699-1779), Jak-Lui David (1748-1825), Teodor Jeriko (1791-1824), Ejen Delakrua (1798-1863), Kamili Koro (1796-1875), Teodor Russo (1812-1867), Jyül Dyupre (1811-1889) kimi sənətkarların əsərləri də rəğbət qazanmışdır.

2.2. İMPRESSIONİZM MUZEYİ.

İmpressionizm muzeyi 1947-ci ildə açılmışdır. Muzeyin ekspozisiyası Eduard Manenin (1832-1883) 1863- cü ildə yaratdığı «Çəmənlikdə səhər yeməyi» və «Olimpiya» əsərləri ilə açılır. Hər iki əsərdə-birincisində gözəl təbiətin qoynunda, ikincisində ağ örtük üzərindəki çıpaq qadın obrazları həmişə yaddaşlarda silinməz izlər buraxır. Qərbi Avropa rəngkarlığının gözəl nümunələri olan bu əsərlər Mane sənətkarlığının zirvəsidir. O, impressionizmin digər nümayəndələri-Renuar, Mone, Pissarro, Sisleylə 70-80-cı illərdə qrup halında birləşərək incəsənətdə bədii doğruluğun tərəfdarı olmuşdur.

Muzeydə Edqar Deqa (1834-1917) yaradıcılığının müxtəlif illərdəki bəhrələri canlandırılır. Onun «Rəqs sinfində» (1874), «Orkestr musiqiçiləri» və digər əsərlərində obrazlar daxili gərginliyi ilə verilmişdir. Deqanın müasiri Anri Tuluz-Letrakin (1864-1901) rəngkarlıq nümunələrində gözəl dünyanın hamıya aid olmadığı dərin sənətkarlıq cizgiləri ilə verilmişdir. Muzeydə Oqyust Renuar (1841-1919) yaradıcılığını təmsil edən «Çəmənlikdə yol» (1876-1878), «Mulen de la Qalet» (1876), «Qızlar piano arxasında» (1892), «Yelləncək» (1876), «Qızıl güllər» (1890) və s. əsərlərində həmişə günəş əşiqi olduğunu sübut etmiş, gözəl təbiət və açıq səmadən həzz aldığını və burada insanın əsas amil olduğunu öz təsvirləri ilə ustalıqla canlandırmışdır.

Renuar əsərlərindən başqa İmpressionizm muzeyində Mone, Pissarro, Sezanna, Van Qoq, Hogen və s. sənətkarların əsərlərinə də rast gəlmək olar. Klod Mone (1840-1926) impressionizmin ən tipik nümayəndələrindən biridir. Rəsam öz əsərləri ilə impressionistik rəngkarlığın prinsiplərini daha ardıcılıqla vermişdir. O, işığı ilin və günün müxtəlif vaxtlarında dəyişdiyini təsvir etmiş, etüdləri

tamamilə biri-birindən fərqləndirmişdir. Rəssamın «Arjanteyle yelkənləri» (1872), «Ruan baş kilsəsi» (1894) və digər əsərlərində incəsənət üçün impressionizmə xas yeni motivlər verilmişdir.

1880-ci ildən başlayaraq Mone daimi olaraq Paris və Ruan arasındakı Jivernidə yaşamışdır. Onun evi və bağı neçə illərdir ki, tamaşaçılar tərəfindən çox böyük maraqla seyr edilir.

Pol Sezannın (1839-1906) peyzajlarında işıq təsvirlərinə yox, ətraf aləmin olduğu kimi təsvirinə daha çox diqqət verilmişdir. Onun «Sup qabı ilə natürmort» (1883- 1885), «Səbətlə natürmort» (1880-1890) əsərləri də maraqlıdır.

Pol Sezannla bərabər, Vinsent Van Qoq (1853-1890) və Pol Hogeni (1848-1903) də postimpressionistlər adlandırıldılar. Bəzi mülahizələrə görə həmin sənətkarlar yaradıcılığa impressionizmin əsasını qoyanlardan sonra gəldiklərinə, yaxud onlar, impressionistlər kimi bir metoddla işləmədiklərinə görə postimpressionistlər adlandırılmışlar.

Hogen İncəsənətinin nadir nümunələri olan «Gözəl Anjel» (1889). «Ağ at» (1893) əsərlərində təbiət, insanlar və heyvanların harmonik birliyi təsvir edilmişdir.

Anri Russo (1884-1910) yaradıcılığında dərin fantaziya tamaşaçısını valeh edir. Onun «Sehrbaz qadın ilanlarla» (1907) əsərinin fonunda çox əsrarəngiz təbiət mənzərəsi və sehrbaz çılpaq qadın fiquru təsvir edilir. Sehrbaz qadın tərəfindən tütəyin çalınması səsinə buraya hər tərəfdən ilanlar toplaşır. Əsərdə təbiət mənzərəsi və oradakı hadisələrin kompleksliliyi, rəssamın dərin fantaziyaya malik olduğunu sübut edir.

2.3. RODEN MUZEYİ.

Senanın sol sahilində, əlillər meydanından bir qədər aralıda Parisin məşhur muzeylərindən biri olan Roden muzeyi yerləşir.

XIX əsrin axırları-XX əsrin əvvəllərində Oqyust Roden (1840-1917) geniş şöhrətə malik rəngkarlardan biri

olmuşdur.O, varlandıqdan sonra bir heykəltəraş kimi Medonda muzey yaratmaq qərarına gəlir ki, sonralar bu muzey şəhər kənarında yerləşmişdir. Bu dövrdə yazıçılar, bəstəkarlar Parisdə Roden muzeyinin yaradılması kampaniyasına qoşulduar. Dövlət orqanları Biron mehmanxanasını Rodenə təklif etdilər və o da öz kolleksiyalarını dövlətə bağışladı. Muzeydə müxtəlif dövrlərə aid bir çox heykəllər, heykəl qrupları, məhəbbət mövzusunda bir sıra əsərlər nümayiş etdirilirdi. Roden tanınmış portret ustası idi. O, həm bu sahədə, həm də moda sahəsindəki inkişafa xüsusi fikir verirdi. Bir sıra qadın portretləri içərisində qadının xarici gözəlliyinin yüksək səviyyədə təsviri təbii idi, çünki onun xarici aləmə, eyni zamanda insan gözəlliyinə münasibəti bir çox əsərlərində aydın sezilirdi, həm də bu əsərlərdə rəngkarlıq effektləri axtarışı nəzərə çarpacaq dərəcədə hiss olunurdu. Kişi portretləri isə bir az ciddi görkəmdə təsvir edilirdi. «Dalu» (1889) büstü bu baxımdan qeyd edilməlidir. Burada Dalunun daxili gözəlliyi qabarıq şəkildə verilmişdir. Rəsam, özünəməxsus şəxsi yaradıcılıq fəallığı nöqtəyi-nəzərindən tamaşaçının nəzər-diqqətini bu əsərə cəlb edir.

Tamaşaçı həm də çox yüksək ustalıqla işlənmiş rəsm əsərləri ilə də rastlaşır. Burada təsvir edilən qadın obrazları oturaq şəkildə, ayaq üstə, arxası tamaşaçıya tərəf verilsə də, yüksək emosiya, gözəlliyə münasibət, təbiət füsunkarlığına münasibət rəssamlar tərəfindən ecazkar yaradıcılıq ölçüləri çərçivəsində verilmişdir. Belə yüksək zövqlə işlənmiş yaradıcılıq nümunələri ilə tanış olduqdan sonra Biron mehmanxanasına dönə-dönə qayıtmaq, eksponatlarla tanış olmaq istəyi durmadan artır. Burada neinki eksponatlarla, həm də Rodenin yaradıcılıq laboratoriyasının keçdiyi inkişaf yolu ilə də tanış olmaq olar. Qeyd etmək lazımdır ki, Roden haqqında abidə Medonda yerləşir. Onun burada, bağda olan qəbri bütün tamaşaçı və sənətsevərlər tərəfindən dönə-dönə yad edilir.

2.4, Burdel Atelyesi.

Rodenin şagirdi və köməkçisi olmuş Antuan Burdelin (1861-1929) ev-muzeyi Manparnas vağzalinin yanında yerləşir. Hələ Fransanın məşhur heykəltəraşı Rodenin sağlığında Burdel gənc nəslin tanınmış nümayəndəsi hesab edilirdi. Dünyanın hər tərəfindən onun yanına şagirdlər axışb gəlirdi. Həftənin cümə axşamı günlərində o, Grand- Şomer Akademiyasında çoxsaylı adamlarla görüşürdü. Atelyedə isə bundaniki qat artıq görüşləri olurdu. Hamı onun yaradıcılığı ilə maraqlanır, ondan öyrənməyə çalışırdı. Burdele görə rəssamlıq fəaliyyəti-əmək, peşə ustalıqı, ardıcılığın gözənilməsi, mütəmadi məşqlərin səmərəsinin nəticəsi idi. Adətən usta, rəsmlərin naturadan çəkilməsi ilə başlayır, sonra abidələrin çəkilişi, sintezin axtarılması kimi ardıcılıqları həyata keçirir.

Muzey 1949-cu ildə köhnə atelye yerində açılmışdır. Muzeydə rəsm, rəngkarlıq əsərləri, Burdelin qələm və fırçaları, hətta emalatxana alətləri nümayiş etdirilir. Burada həmçinin monumental əsərlərin layihələri-Buenos Ayres üçün general Alvearnın və Paris üçün Mitskeviçin heykəlləri, Monso-le-min şaxtaçlarına abidə və s. cəlbedici nümunələr saxlanılır.

Burdel 1909-1921-ci illərdə Mitskeviç abidəsi üçün sifariş qəbul etmiş və onu yerinə yetirmişdir. O, bu heykəllə azadlıq fədaisi obrazını yaratmışdır.

1912-ci ildə heykəltəraş teatr üçün relyef hazırlamışdır. Monumental heykəltəraş Burdelin əsərlərindən biri də 1914-1923-cü illərdə yaradılmış general Alvearnın abidəsidir ki, hazırda bu abidə qəhrəmanın Vətəninə-Argentinədədir.

Muzeydə bir çox qiymətli əsərlər də saxlanılır ki, həmin əsərlərdə azadlıq, mübarizə, qələbə motivləri aydın nəzərə çarpır.

2.5. Müasir Milli İncəsənət Muzeyi.

Müasir Milli incəsənət Muzeyi Bobur məhəlləsindəki Pompidu Mərkəzində, dördüncü və beşinci mərtəbələrdə yerləşir. İlk baxımdan adama elə gəlir ki, bu bina (italyan

memarı R.Piano və ingilis memarı R.Roccersin layihələri əsasında tikilmiş, Fransanın keçmiş prezidenti Jorj Pompidunun adını daşıyan Milli incəsənət və Mədəniyyət Mərkəzinin binası) Mare məhəlləsində yerləşən qədim tarixə malik digər binalarla harmonik əlaqəsini itirmişdir. Ancaq binanın daxili ilə tanış olduqdan sonra isə tamamilə başqa təəssürat sahibi olursan. Çünki binanın tikintisində başlıca nəticənin eiddə edilməsi üçün ardıcılıq nəzərə alınmış, nəinki binanın özü üçün, hətta əhatə olunduğu və ona aid olan ərazi nəzərə alınmışdır: sintetik mədəni mərkəz olan bu binada təsviri incəsənət musiqi ilə, teatr və kino incəsənəti ilə, kitabsaxiayıcı məlumat mərkəzi və istirahət otaqları ilə sıx əlaqədardır, bütün bunlarla sanki ümumilikdə bir ansambl təşkil edilmişdir.

Muzeyin ekspozisiya salonları 17.200 kvadrat metrlik bir sahəni əhatə edir. Tamaşaçının ekspozisiya ilə tanışlığı üçün tam şərait yaradılmışdır. Başqa muzeydə olduğu kimi Pompidu Mərkəzində də eksponatlar xronoloji ardıcılıqla düzülmüşdür.

IV mərtəbənin salonlarında düzülmüş eksponatlar birinci dünya müharibəsi dövründən əvvəlki illərin Qərbi Avropa (ilk növbədə Fransa) incəsənəti haqqında dürüst məlumat verir. Elə bu illərdə Paris dünyanın bədii mərkəzlərindən birinə çevrilməklə, burada Fovizm, Kubizm, Orfizm meydana gəlmişdir. Fovistlər 1905-ci ildə çıxışlar edirdilər. Onları ətraf aləmin gözəlliyini əsərlərdə işıqlı rəngarənglik, şəffaflıq vasitəsilə təsvir etmək həvəsi birləşdirmişdir. Bu qrupun başçısı Anri Matiss və onun tərəfdarları bu barədəki öz fikirləri ilə müasirlərini valeh etmişdilər. Qeyd etmək lazımdır ki, «Fov» sözünün mənası «vəhşi» deməkdir. Kubistlər (kubizmin yaranması 1907-ci ilə təsadüf edir) başqa bədii doktrinadan istifadə edirdilər. Onların əsərlərində sxematiklik, təmiz rənglər, rəsmiyyət nəzərə çarpır. Kubistlər son nəticədə incəsənətin reallıqla əlaqəsini etiraz etmişdilər. 1913-cü ildə kubistlərin tərəfdarı şair

Apoiliner yazırdı: «Biz yeni incəsənətin yaradılmasına doğru gedirik... Bu, təmiz rəngkarlıq olacaq, musiqi və ədəbiyyat da bu yolla gedəcək».^ Bir çox Kubizm nəzəriyyəçiləri isə abstraldçılığa meyli edirdilər.

Matissin fikrincə rəngkarlıq, adamlarda xoş təəssürat yaratmalı, yorğunluğun qarşısını almalı, həyati çətinlikləri bir müddət unutdurmalıdır. Matissin əsərlərində gözəl yaradıcılıq xüsusiyyətləri vardır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Fovizmlə bağlı rəssamlar fransız peyzaj sənətkarlığının inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışlar. Belə rəssamlardan Alber Markenlini (1875- 1947) göstərmək olar. Fransızlar çox haqlı olaraq onu «Paris nəğməkarı» adlandırmışlar. O,Parisin daxili aləmini duyaraq açıq ürekli, ölməz şəhəri yüksək sənətkarlıqla təsvir etmişdir. Marke lirik və incə bir yaradıcılıqla fransız peyzajına (onun əsərlərində yalnız Paris yox, həm də Şimal sahillərinin müxtəlif mənzərələri. Aralıq dənizi, Hollandiya, Əlcəzair təbiətinə həsr edilmiş kompozisiyalar və s. verilmişdir) klassik aydınlıq fikri, nizamlılıq gətirmişdir.

Fovizmə sənətkarlar-Dyufi (1877-1953), Deren (1880-1954) və Vlaminkin (1876-1958) peyzajlarında tarixilik, doğma diyarın təbiəti-şəhərləri, kəndləri, çayları, dənizləri, çölləri və meşələri, ümumiyyətlə Fransanın bir rəsam yaradıcılığı fırçası vasitəsilə təcəssümü tamaşaçıda böyük maraq, zövq yaradır.

Bonnar (1867-1947) yaradıcılığı həm XIX, həm də XX əsrə aid edilə bilər. O, müstəqil mövqedə dayanmış, konservatizm və gerilikdə çox nadir hallarda tənqid edilmişdir, ailə həyatından səhnələri təbiət mənzərələrini ustalıqla yaratmışdır. Onun «Qayıqda» (1906-1907) əsəri bu cəhətdən qeyd edilməlidir. Əsərdə peyzaj fonunda qayıqda bir qrup adamın təsviri impressionistik ənənələrin ləng də olsa davamını göstərir. Fransız Utrillonun (1883-1955) peyzaj sənətkarlığı da bu səpgidədir.

Müasir Milli İncəsənət Muzeyində kubistlərə daha geniş yer verilmişdir. Onların əsərlərində Fransada daha

çox yayılmış rəngkarlıq və heykəltəraşlıq nümunələri şöhrət tapmışdır. Bu cərəyanın nümayəndələrindən biri də Brakdır (1882-1963) ki, o, qrupun lideri olmuşdur. 1908-ci ildə tənqidçi Voksel qeyd etmişdir ki, Brakin kompozisiyası «xırda kubiklərdən» hazırlanmışdır." Beləliklə, yeni «izm»- kubizm yarandı. Onun 1913-cü ildə yaratdığı «Gitaralı qız» əsəri də bu qəbildəndir.

2.6. Azərbaycan sənətkarlığı nümunələri Fransada.

Hazırda Fransada saxlanılan Azərbaycan sənətkarlığı nümunələrinin ən böyük qismini toxuculuq sənətinə aid nümunələrimiz təşkil edir. Fransanın bir çox muzey və şəxsi kolleksiyalarında Azərbaycanın Şamaxı, Şəki, Gəncə, Naxçıvan və Təbriz kimi şəhərlərində toxunmuş yüzlərlə keyfiyyətli parçalarımız saxlanılır. Bunların içərisində XVI- XVII əsrlərə aid olan süjetli parçalarımız xüsusi yer tutur.

Görkəmli Fransız sənətsünası Qastan Mijon özünün «Müsəlman incəsənəti» kitabında bu parçaların gözəlliyinə məftun olduğunu etiraf edərək oradakı bəzəkləri belə qiymətləndirmişdir; «Onlar elə bil, «Min bir gecə» nağıllarına çəkilmiş illüstrasiyadır. »[^]

Parisin Dekorativ Sənətlər muzeyində nümayiş etdirilən süjetli parçalar arasında XVI əsrdə Təbriz toxucuları tərəfindən hazırlanmış ipək parça böyük maraq doğurur. Bu parçanın al qırmızı yerliyi üzərində «qızılbaşlara» məxsus paltar geymiş gənc atlı təsvir edilmişdir. Atlı öz kəməndi ilə bir nəfəri darta-darta hara isə aparır. Əsir düşmüş həmin şəxsin geyimi, başındakı araxçını, mil-mil xalası və etnik tipi onun Orta Asiya xalqlarına mənsub olduğunu bildirir. Bu parça əvvəllər İstanbulda əntiq mallar alverçisi M.Kələl[^]anda olmuş,

[^] Bax: Н.Н.Итина. Музеи Парижа. Издательство «Искусство». Москва, 1986. стр. 206.

[^] Bax: Rəsim Əfəndiyev. Azərbaycanın bədii sənətkarlığı dünya muzeylərində. Bakı, «İşıq», 1980, səh. 96.

sonra o, parçanı bir neçə hissəyə bölərək müxtəlif şəxslərə satmışdır. Hazırda bu parçanın bir hissəsi Kiyevdə Şərç və Qərb İncəsənəti Muzeyində, bir hissəsi isə Moskvadakı Şərç Xalqlar incəsənəti Muzeyindədir.

Akademik Rasim Əfəndiyevin qeyd etdiyi kimi M.Kələkyan əsrin əvvəllərində istanbuldan Parisə köçdüyü zaman bu parçanın yeganə qalmış hissəsini özü ilə aparmış, bir müddət keçdikdən sonra isə Dekorativ Sənətlər muzeyinə satmışdır. Beləliklə, XVI əsrin yadigarı sayılan bu gözəl toxuculuq nümunəsinin eyni ilə üç hissəsi hazırda dünyanın üç müxtəlif muzeylərində nümayiş etdirilir.

Parisin Dekorativ Sənətlər Muzeyində XVI əsrə aid, uzunlu 26 sm. ölçüdə olan daha bir orijinal parçanın üzərindəki süjetlər, elə bil ki, bundan əvvəl yuxarıda təsvir etdiyimiz parçanın süjetinin davamıdır. Burada da hadisə yuxarıdakı parçada olduğu kimi güi-çiçəklə dolu olan çəmənlikdə; simmetrik şəkildə qurulmuş ağac ətrafında vaxə olur. Parçanın üzərində kəməndi ilə bir neçə nəfəri tutub darta-darta sürüyən yaraqlı bir gənc təsvir olunur. Lakin əsir düşmüş şəxs, o biri parçada olduğu kimi kişi deyil, gənc qızıdır. Gənc qızın geyimi, xüsusilə başlığı, onun da Orta Asiya xalqlarına mənsub olduğunu bildirir. Göründüyü kimi, parçaların hər ikisində süjetlər simmetriya əsasında qurularaq parça boyu ardıcıl olaraq təkrar edilir.^

Fransada saxlanılan bədii parçaların süjetlərinin Azərbaycanın tarixi, ədəbi irsi, folkloru ilə sıx bağılı olduğunu Parisdə Cənab Lüvinin şəxsi kolleksiyasında saxlanılan məxmər əyani şəkildə təsdiq edir, ipək sap və qızıl-gümüş, sim qanşığı ilə toxunmuş bu məxmərin ən dəyərli cəhəti ondan ibarətdir ki, burada biz Azərbaycan sənətkarlığında ən geniş yayılmış bir mövzu ilə qarşılaşırıq. Məxmərin üzərində böyük bir daşı iki əllə yuxarı qaldıraraq ağaca tərəf yaxınlaşan əjdaha üzərinə atmaq istəyən bir gəncin təsviri verilmişdir. Məxmərin üzərindəki bu süjet eyni ilə Moskvada Kremlin Silah Palatasında saxlanılan parçadakı və

^ Yənə orada, səh. 97.

Türkiyənin İzmir şəhərindəki arxeoloji muzeydə nümayiş etdirilən vazadakı süjeti təkrar edlr.^

Azərbaycanın həm bədii, həm də texnoloji cəhətdən ən dəyərli Xalçaları hazırda Parisin Dekorativ Sənətlər və Luvr muzeyindədir. Bu Xalçaların əksəriyyəti mövzu etibarilə ənənəvi xarakter daşısa da, yəni əsasən «ovçuluq» və «bağ-bağça» səhnələrinə həsr edilsə də kompozisiya etibarilə müxtəlifdir. Bu baxımdan eyni mövzulu iki Xalça maraqlıdır. Birinci Xalça Parisin Dekorativ Sənətlər Muzeyindədir. Uzunluğu 410 sm., eni 350 sm. olan bu Xalçanın ara sahəsində tünd rəngli ornamental kətbə verilmişdir. Meyvə ağacları: alma, ərik rəngarəng çiçəklər açmış, sərv ağacları isə yarıyaşıl gələm tək göylərə ucalmışdır. Gül-çiçək və budaqlar üzərinə qonmuş quşlar sanki bu gözəlliyə məftun olaraq cəh-cəh vururlar. Ağac kölgəsi altında ritmik hərəkətdə verilən bəbir, tülkü və ceyran sanki bu sakitliyi pozmağa cəhd edirlər. Xalçanın üç haşiyəli yeləni ara sahədə verilən bəzəklərlə ümumi bir uyğunluq təşkil edir.

Parisin Luvr muzeyində nümayiş etdirilən XVI əsrə aid Azərbaycan Xalçası mövzu etibarilə bundan əvvəl təsvir etdiyimiz Xalçaya bənzəsə də, ondan həm ümumi kompozisiya, həm də ornament bəzəklərinə görə xeyli fərqlənir. Uzunluğu 783 sm., eni 379 sm. ölçüdə olan bu Xalça haşiyəli yelən və enli ara sahədən ibarətdir. Ara sahənin mərkəz hissəsində böyük həcmdə ornamental kətbə verilmişdir. Kətbənin içərisində nabati ornament ünsürləri və simmetrik səpkidə qurulmuş 4 əjdaha ilə Simurq quşunun mübarizə səhnəsini təsvir edən süjet əks olunmuşdur. Kətbədən yuxarı və aşağı hissələrində Xalça boyu çoxlu ağac, gül-çiçək, heyvan, quş və dörd eyni tipli insan fiqurları yerləşdirilmişdir. Buradakı təsvirlər içərisində Xalça üzərində 4 dəfə təkrar olunan ceyran üstünə atılıb onu parçalayan pələng fiquru xüsusilə canlı verilmişdir. Əvvəllər bu sənət əsəri Parisin Notrdam kilsəsinin xüsusi əmlakı olmuş, XX əsrin əvvəllərində Dövlət tərəfindən

^ Yene orada, səh. 97.

nəzarət altına alınaraq, geniş tamaşaçı kütləsinə göstərilmək üçün Luvr muzeyinə gətirilmişdir.’

Hazırda Luvr muzeyində toxuculuq sənətkarlığı nümunələrindən başqa yüzlərlə saxsı, kaşı və bədii metal nümunələri saxlanılır. Hər bir əsərin muzeyə gəlib çatma tarixi vardır. Qeyd etmək lazımdır ki, qədim dövr abidələrimiz bura son 15-20 il ərzində İranda çalışan Qərbi Avropa alimləri tərəfindən gətirilmişdir. Bunların içərisində Qaratəpə, Həsənli mahalından və s. yerlərdən əldə edilmiş e.ə. II-I minilliyə aid fiqurlu saxsı qablar sənətsüənəslıq baxımından çox dəyərli abidələrdən sayılır.

Luvr muzeyində bir neçə ədəd çox nadir sayılan gümüş, mis və bürüncdən düzəldilmiş bədii metal nümunələri də vardır. Bunların içərisində bürüncdən düzəldilmiş 1190-cı il tarixli orijinal fiqurlu bir qab xüsusilə diqqəti cəlb edir. Bu sənət əsəri hazırda muzeyin I mərtəbəsində Şərq incəsənətinə aid edilən salonun tən ortasında şüşə keçirilmiş hündür bir kətil üstə nümayiş etdirilir. Uzun dimdikli quşa bənzər bu birinc qabın orijinallığı tək onun formasında deyil, həm də bəzəklərindədir. Qabın üzərindəki bəzəklər üç müxtəlif ölçülü qurşaqlardan və onların aralarındakı boşluqlarda yerləşdirilmiş medalyonlardan ibarətdir.

Döymə və cızma texniki üsulu ilə həkk olunmuş bu bəzəklər stilizə nəbati omament ünsürlərindən və yazı nümunələrindən quraşdırılmışdır. Bu yazı nümunələrinin birində onu yaradan ustanın-Osman Salman oğlu Naxçıvaninin adı verilmişdir.^

Yenə orada, səh. 98. ^

Yenə orada, səh. 99.

iii FƏSİL ALMANIYA MUZEYLƏRİ.

31. Drezden Qalereyası.

Drezden qalereyasının əsası 1560-cı ildə I Avqust tərəfindən Saraydakı Kunstkameraya bir neçə əsərin toplanması ilə qoyuldu. Kunstkameraya daxil olan ilk əsərlər alman fırça ustaları Böyük Lukas Kranax, Kiçik Kranax və Albrext Dyürerin rəngkarlıq nümunələri idi.

1587, 1595, 1610, 1619, 1640-cı illərdə, eləcə də 1658-1690-cı illərdə Kunstkameraya qoyulmuş eksponatlar bədii cəhətdən çox zəngin olmaqla, get-gedə onların sayı artırdı. Əvvəlcə Kunstkamerada rəsm əsərləri az olduğuna görə, onlardan divarları bəzəmək üçün istifadə olunurdu, həm də çox dəyərlə əsərlər qala və kilsələrdə saxlanılırdı. Lakin 1600-cü ildə Kunstkamerada olan əsərlərin sayı müəyyən dərəcədə artmışdı ki, bunların arasında Hans Bol, Albrext Dyürer, Böyük Lukas Kranax, eləcə də Kiçik Kranax emalatxanası və Albrext Dyürer məktəbinin əsərləri var idi. İlk əsərlərin bir neçəsi hazırda Şəkii qalereyasında saxlanılır, məsələn, Hans Bolun 9 əsəri («İlahi Yekaterina», «İlahi Varvara», «Adəm və Həvva» və s.), Kiçik Lukas Kranaxın 7 əsəri və s. Bu əsərlərdən başqa Kunstkamerada alman rəngkarları Hans Krell, Kiriaka Reder, Qedinq, Bretşneyder, Şyurer və Zaxarias Vemenin əsərləri saxlanılırdı. Təəssüf ki, sonunculardan bir neçə əsər itib- batmışdır.

Artıq 1658-ci ildə 118 rəsm əsəri toplanmışdı. XVII əsrin ikinci yarısında Kunstkameradakı eksponatların sayı nəzərə çarpacaq dərəcədə artdı. Təkcə 1657-ci ildə Lukas Kranaxın əsərlərinin sayı 18-ə çatırdı. Bu əsərlərdən bir çoxu hal-hazırda qalereyada saxlanılır.

XVII əsrin axırlarında Kunstkamerada artıq alman rəssamları ilə bərabər, İtalyan və Niderland sənətkarlarının əsərləri də toplanırdı. 1687-ci ildə buraya Venesiyadan 11 əsər gətirilmişdi.

II Avqustun hakimiyyətə gəlməsindən sonra 1694-cü ildə rəsm əsərlərinin çoxlu miqdarda alınıb gətirilməsinə başlandı. Get-gedə eksponatların sayı sürətlə artmağa başladı. 1700-cü il martın 15-də II Avqustun tapşırığı ilə saray rəngkarı Botşild Kunstkameraya 342 əsər gətirdi. Bunların arasında Flamand və Hollandiya sənətkarları - Rubens, Van Deyk, Breygel, Rembrandt, Reysdal, Metsyu, Mlris, Tenirs, Vauverman və Donun əsərləri var idi. Bu əsərlər arasında İtalyan rəngkarı Corconenin «Yatmış Venera» əsəri çox qiymətli idi.

1722-ci ildə Şəkil Qalereyasının yaranmasının əsası qoyuldu. Bu ildə Kunstkameradan Yeni qalereyaya 284 şəkil gətirildi, 1742-ci ildə isə bu rəqəm 1938-ə çatdırıldı.

II Avqust Yeni Qalereyanın «Konyuşen» binasında yerləşdirilməsini Fransız arxitektoru Le Playa tapşırıldı və Le Pla qalereyanın ilk direktoru təyin edildi, onun səyi ilə Praqa, Paris, İtaliya və Hollandiyadan yüzlərlə çox qiymətli əsərlər alınaraq Drezdenə gətirildi.

Drezden Qalereyasının sürətli inkişafı isə II Avqustun 30 illik (1733-1763) hakimiyyəti dövründə olmuşdur ki, məhz həmin illərdə əldə olunmuş əsərlər Drezden Qalereyasına dünya şöhrəti gətirmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, XVIII əsrdə II Avqust və III Avqust tərəfindən alınmış və bu gün də öz dəyərliliyi ilə seçilən əsərlər indii də mütəxəssis və tamaşaçıların böyük marağına səbəb olmuşdur.

XIX əsrin birinci yansında Qalereya üçün heç bir əsər alınmamışdır. 1812-ci ildə qalereyanın kataloqu çap edildi. 1817-ci ildə Rembrandt, Vauverman, Ostade və bir sıra Holland sənətkarlarının əsərləri ilə qalereya zənginləşdirildi ki, əvvəlki illərdə bu əsərlər III Avqustun şəxsi otaqlarını bəzəyirdi. 1756-cı ildən 1852-ci ilədək olan 100 il ərzində qalereyaya heç bir əsər gətirilməmiş, yalnız 1852-ci ildə lorq Breyin «Ursul Altan» əsəri və sonralar 15 İspan rəssamının əsərləri alındı. 1857, 1860, 1865, 1868-ci illərdə Fransadan bir sıra əsərlər gətirildi. 1884-cü ildə daha bir neçə İtalyan və Holland rəssamının - Mantenyi, Antonello

da Messina və Lorenzo di Kredinin əsərləri qalereya tərəfindən alındı.

Lakin bütün bunlarla bərabər yeni Qalereya binasının tikilməsi vacib məsələlərdən biri idi. Belə binanın tikintisi arxitektora Qotfrid Zemperə tapşınırdı ki, 1834-cü ildə Şinkelin təqdimatı ilə Zemper Kral Memarlıq Akademiyasının direktoru təyin edilmişdi. Zemper qalereya binası ilə paralel Drezdendə yeni opera binasının tikintisini də planlaşdırırdı. Qalereyanın yeni binasının tikintisinə 1847-ci ildə başlanmışdı, 1855-ci ildə bu iş başa çatdırıldı və bu bina öz əsrarəngiz gözəlliyi ilə bir çox mütəxəssislərin diqqətini cəlb etmişdi.

1855-ci il mayın 31-dən sentyabrın 25-dək 2200 əsər köhnə binadan Yeni qalereyaya köçürüldü və 1855-ci il sentyabrın 25-də yeni qalereyanın açılışı oldu. Lakin Yeni binanın istifadəyə verilməsinə baxmayaraq mütəxəssislər yenə də bina çatışmamazlığından şikayətlənirdilər. Buna görə də əsərlər saf-çürük edildi və üç qrupa bölünərək, bir hissəsi saxlanılmış, bir hissəsi isə yenə də üç yerə bölünərək 1859, 1860 və 1861-ci illərdə satılmışdır. Beləliklə, satılmış əsərlər 566 ədəd olmuşdur.

Bu illərdə ikinci qalereya binasının tikilməsi əsas məsələ kimi qarşıda dururdu. Arxitektora Kramer və Puşa binanın tikintisi həvalə edildi. Lakin 1914-cü ildə başlanan müharibə bu işi yanmış qoydu.

İkinci dünya müharibəsi illərində Drezden qalereyasının bir çox əsərləri aparılmış, oğurlanmış, bomba zərbələrindən zədələnmələrə məruz qalmış, nəmişlikdən korlanmış və yanmışdır. Hələ 1942-ci ildə imperiya qalereyanın Drezdendən başqa yerə köçürülməsi haqqında qərar qəbul etmişdi ki, orada saxlanılan əsərlərin hava hücumları zamanı təhlükəsizlikləri təmin olunsun.

1945-ci ildə fevralın 13-də hava hücumları zamanı 197 əsər yanmış, bir çox əsərlər isə pis vəziyyətə düşmüşdü. 1955-ci ildən başlayaraq başqa ölkələrə aparılmış əsərlərin Drezdenə qaytarılmasına nəhayət, başlandı. 1240 əsər, o cümlədən 762 əsər Moskvadan, 478 əsər isə 1955-ci ildə Kiyevdən Almaniyağa göndərildi. Göndərilən əsərlər

Drezdenə yox, Berlinə çatan kimi, yəni 1955-ci il noyabrın 27-də Berlin Milli Qalereyasında Drezden Qalereyası əsərlərinin sərgisi təşkil edildi. Bu sərgi 1956-cı il aprelın 23-dək davam etdirildi ki, bu müddət ərzində 350 min tamaşaçı bu əsərlərlə tanış olmuşdu.

Lakin əsərlər öz doğma yerinə qaytarılmalı idi. Və bu iş 1956-cı il iyulun 2-dək başa çatdırıldı. Nəhayət, iyunun 3-də Drezden Qalereyasının açılışı oldu ki, bu da Drezdenin 750 illik yubileyi ilə üst-üstə düşürdü. 1960-cı ilin oktyabrında Drezden Qalereyası tam bərpa edildi və həmin ildə Drezden bədii toplantılarının 400 illik yubileyi münasibətilə təntənəli şəkildə açıldı.

Qalereyada Dyürer, Yan van Eyk, Lukas Kranaxlar, İos van Klebe, Mans Bol, Rubens, İos de Momper, Van Deyk, Rembrandt, Filips Vaurverman, Yakob van Reysdal, Frans Xals, David Tenirs, Adrian van Ostade, Qabriel Metsyu, Antonello da Messina, Kozimo Tura, Françesko del Kessa, Bottiçelli, Çima da Konelyano, Pinturikko, Tisian, Rafael, Corcone, Korecco, Tintoretto, Domeniko Feti, Cüzeppe Mariya Krespi, Velaskes, Bernardo Belotto, Ribero, Surbaran, Pikasso, Pussen, Klod Lorren, Antuan Pen, Jan Batist Pater, Vatto, Liotar, Kaspar David Fridrix, Adolf Mentsel, Renuar, Klod Mone, Van Qoq, Tuluz Lotrek, Deqa, Hogen, Maks Liberman, Vilhelm Leybl, Leon Fon Keniq və başqa dünya şöhrətli rəssamların əsərləri, müxtəlif əsərlərə aid çox dəyərli heykəltəraşlıq nümunələri və bir sıra maraqlı eksponatlar dünya şöhrətli Drezden Qalereyasının zallarını bəzəyir.

32 Berlin muzeyləri.

Berlin Dövlət Muzeyləri çoxsaylı bədii və arxeoloji toplantıları cəmləşdirən dünyanın nadir muzey komplekslərindəndir. Burada 6 min illik mədəni-tarixi inkişaf və bu dövrün monumental arxitekturası, rəngkarlığı, plastikası geniş bədii yaradıcılığı haqqında çox qiymətli əsərlər qorunub saxlanılır. Coğrafi diapazonu isə Qərbi Avropadan tutmuş Uzaq Şərqi Asiyaya qədər geniş bir

ərazini əhatə edir. Artıq 1830-cu ildə Şəkil qalereyasının ilk direktoru Qustav Fridrix Vaagen (1794-1868) muzeyin açılmasında əsas məqsədi hər bir əsərin bədii-yaradıcılıq qiymətinin nümayişi ilə bərabər estetik zövq tərbiyəsinin paralel aparılmasında görür. Uzun illər Berlin Dövlət Muzeyinin baş direktoru olmuş professor Gerxard Rudolf Mayer kompleksdə nümayiş etdirilən incəsənət əsərlərinin albom, kitab və bukletlər vasitəsilə təbliğ edilməsini təklif etmişdir. Lakin bu məşhur alim və sənətsünasın 1977-ci ildəki ölümü böyük bir işin gedişatını bir az ləngitsə də, onun xanımı Katarina Mayer və muzey əməkdaşlarının böyük kollektivi bu işi davam etdirmiş və tamamlamışlar.

Berlin muzeylərində saxlanılan incəsənət əsərləri muzey kompleksinin 10 hissəyə bölünmüş binalarında saxlanılır:

1. Misir incəsənəti və Papiruslar muzeyi.
2. Yaxın Asiya Muzeyi.
3. Antik Toplantılar Muzeyi.
4. İslam ölkələri incəsənət Muzeyi.
5. İlk xristianlıq və Bizans toplantılar muzeyi.
6. Qədim Tarix və İncəsənət Muzeyi.
7. Uzaq Şərq Toplantıları.
8. Heykəltəraşlıq Toplantıları.
9. Şəkil qalereyası.
10. Milli qalereya.

Bundan başqa Myunskabinet (böyük sikkə və medallar kolleksiyasını birləşdirən numizmatika şöbəsi) və qravyura, rəsm şöbəsi fəaliyyət göstərir.

Şpree çayı ilə əhatə olunmuş Muzeylər adası Berlin şəhərinin mərkəzində yerləşir. Kompleksin mərkəzində- irəlidə Berlin arxitekturasının ən gözəl məbədlərindən biri- «Köhnə muzey» öz gözəlliyi ilə adamı heyrətləndirir. Onun baş fasadı 87 metr uzunluğunda olmaqla 18 nəhəng ioniki sütunla bəzədilmişdir ki, bu möhtəşəm memarlıq abidəsi məşhur memar və rəngkar Karl Fridrix Şinkel (1781-1841) tərəfindən antik arxitektura stilində tikilmişdir.

XVII əsrin axırlarında Berlin Sarayında Kunstkamera fəaliyyət göstərir ki, burada antik numizmatika

kabinetlərində bir sıra kolleksiyalar bir az da artırılmağa başladı. Artıq XVIII əsrin axırlarında burjua ziyalıları arasında maarifçilik və mədəniyyət ideyaları daha da inkişaf etməyə başlayır.

Nəhayət, 1882-ci ildə Prussiya kralı Fridrix V ilhelm Berlinin mərkəzində xüsusi muzey binasının tikintisinə başlamağa icazə verdi. Binanın arxetektura layihəsinin hazırlanması Karl Fridrix Şinkele tapşırıldı. 1830-cu ildə muzeyin təntənəli açılışı oldu ki, bu-«Köhnə muzey» adlandırıldı. Bu muzeyin tərkibinə Şəkil qalereyası, qravür kabinet, antik heykəltəraşlıq toplanları, eləcə də Antikvarium (Kunstkameradan verilmiş antik incəsənətinin xırda nümunələri) daxil idi. 15 ildən sonra binanın genişləndirilməsi vacib bir məsələ kimi ortaya çıxdı. 1843- 1847-ci illərdə Avqust Fridrix Ştyulerin (1800-1865) layihəsi əsasında yeni muzey binası tikildi ki, burada Qədim Misir incəsənəti nümunələri və bir sıra başqa sənət əsərləri nümayiş etdirilirdi.

1876-cı ildə Avqust Ştyulerin layihəsi və arxitektor Henrix Ştrakın (1805-1880) köməkliyi sayəsində Muzeylər adasında üçüncü muzeyin açılışı oldu ki, bu da Milli qalereya adlandırıldı.

Lakin bu dövrdə Berlin muzeyləri digər Avropa muzeyləri ilə yarışa bilməzdi. Sonralar, yəni keçən əsrin sonları və əsrimizin əvvəllərində muzey əməkdaşlığı və bu sahədə elmi yaradıcılıq işlərinin səmərəli inkişafı sayəsində Misirdən, Yunanıstan və Yaxın Asiyadan bir sıra incəsənət şedevrləri gətirilməyə başladı. Beləliklə, Şpreedəki Muzeylər adası çox qısa müddət ərzində dünya əhəmiyyətli Dövlət Toplanları Mərkəzinə çevrildi. Bu işdə 1880-1905-ci illərdə Berlin muzeylərinin baş direktoru olmuş Rixard Şyone (1840-1922) və Vilhelm Fon Bodenin (1845-1929) böyük xidmətləri olmuşdur. 1872-ci ildən Bode muzeydə elmi işçi, 1890-cı ildən Şəkil qalereyasının direktoru və 1906-cı ildən isə Berlin muzeylərinin Baş direktoru vəzifələrində çalışmışdır və sonuncu vəzifədə o, 1920-ci ilədək işləmişdir. Məşhur alman sənətsünası, Berlində muzey işinin mahir

təşkilatçısı bu işə öz bacarığı ilə bütün Almaniyayı cəlb etmişdi.

1897-ci ildən 1903-cü ilə qədər Muzeylər Adasının şimal hissəsində Ernst Eberxard fon Inenin rəhbərliyi ilə Kayzer-Fridrix-Muzeumu tikilib istifadəyə verildi və 1956-cı ildən «Bode muzeyi» adlandırıldı. Nəhayət, 1930-cu ildə axıncı böyük Perqamon Muzey Kompleksi istifadəyə verildi. İndi də Berlinin nadir memarlıq abidələrindən olan bu muzeyin 18 metr hündürlüyündə olan otaqlarında monumental abidə nümunələri, nadir incəsənət əşyaları nümayiş etdirilir ki, dünyanın heç bir muzeyi belə nadir kolleksiyalara malik deyil.

Artıq 1945-ci ildə Berlin Muzeyləri Kompleksi bomba və zərbələrdən uçulub dağılmış, kolleksiyaların çox hissəsi Rusiya, Fransa və başqa ölkələr tərəfindən aparılmışdı. SanV-Peterburq, Moskva və Kiyev mütəxəssislərinin səyi nəticəsində Muzeylər Adasında canlanma yaradıldı, bərpa işləri aparıldı və bir sıra aparılmış əşyalar qabarıldı.

1946-cı ildən 1957-ci ilədək Berlin Muzeylər Kompleksinə professor Lüdviq Yusti direktorluq etdi. 1960- 1966-cı illərdə Köhnə muzey bərpa edildi.

Misir incəsənət Muzeyi eksponatlarının toplanmasının başlanğıcı keçən əsrin 20-ci illərinə təsadüf edir. Muzey Aleksandr Qumboldt (1769-1859) və italyan kolleksiyaçısı i. Passalakvinin (1795-1870) nadir fərdi kolleksiyalarının yığılması ilə yaranmağa başlayıb. Bu məşhur arxeoloq - Qədim Misirin tədqiqatçısı - 1828-1865-ci illərdə Berlin toplantılarının direktoru olmuşdur. Onun davamçısı Rixard Lepsius (1810-1884), bu işi daha da inkişaf etdirmiş, Berlin Elmlər Akademiyası tərəfindən 1842-1845-ci illərdə Misirdə arxeoloji ekspedisiyanın rəhbəri olmuşdur. Elə bu işin nəticəsidir ki, Berlin muzeyləri Misir incəsənəti nümunələri ilə zənginləşmişdir. Artıq 1884-cü ildə Adolf Erman (1854- 1937) direktorluğu qəbul edərkən (o, 1914-cü ilədək burada işləmişdir) Misir incəsənəti Muzeyi zənginləşdiyinə görə dünya toplantıları arasında ilk yerlərdən birini tuturdu. Bu illər ərzində Misir muzeyinə Herakl çöl nümunələri.

Hermopol, Elefontina adası qazıntıları nümunələri və bir sıra başqa eksponatlar gətirildi.

Misir İncəsənəti Muzeyini zənginləşdirən bizim eradan əvvəl IV əsrə qədərki nadir nümunələr, Qədim, Orta və Yeni hakimiyyətlər dövrünün inciləri, bizim eradan əvvəl 800-cü illərdə hazırlanmış bürünc futlyar (qab) kimi çox nadir əşyalar dünyada məşhurdur.

Bizim eradan əvvəl 3300-cü ilə məxsus, 28 metr hündürlüyə malik qab, b.e. əvvəl XV əsrə aid bəna əsəri (hündürlüyü 14,5 sm., eni 10,5 sm.), ağacdan hazırlanmış, b.e. əvvəl 2000-ci illərə məxsus qutu (hündürlüyü 71 sm., eni 56 sm., uzunluğu 210 sm, həm bayır, həm də içəri tərəfdən öz dövrünü əks etdirən müxtəlif rəsmlər, yazılar, işarələrlə zəngindir), Punt ekspedisiya gəmisi (b.e. əvvəl 1480-ci il, hündürlüyü 20 sm, eni 21 sm.), Xatşepsut şahzadəsi (b.e. əvvəl 1480-ci il, qırmızı qranitdən hazırlanmışdır, ölçüləri 75x38x56 sm), b.e. əvvəl 1360-1350 illərə məxsus IV Amenxotepin portret başı, (hündürlüyü

29.7 sm.), b.e. əvvəl 1360-cı ilə məxsus «Nildə papirusların inkişafı» rəsm əsəri (hündürlüyü 96 sm, eni 154 sm.), Nefertiti çarçası heykəli (b.e. əvvəl 1350-ci il, hündürlüyü

40.8 sm.), şahzadənin başı (b.e. əvvəl 1350-ci il, hündürlüyü 30,2 sm, eni 14,8.), Amenxotep I-in rəsmi (b.e. əvvəl 1160-cı il, hündürlüyü 157 sm, eni 80 sm.), papirusdan hazırlanmış «ölülər kitabı» (b.e. əvvəl 1200- 800-cü illər, papirusun uzunluğu 93 sm., hündürlüyü 24 sm.), Apionun öz atasına məktubu (b.e. əvvəl II əsr, uzunluğu 22 sm, eni 14 sm.) və sair nadir kolleksiyalar Misir İncəsənəti Muzeyini bəzəyir.

Yaxın Asiya Muzeyi Qədim Şərq mədəniyyəti və incəsənəti abidələri ilə zəngin, nadir muzeydir. Yaxın Şərq- Şumer, Akkad, Vavilon, Xett çarlığı, Assuriya, Urartu, Suriya, Fələstin, Cənubi Ərəbistan və Qədim İran mədəniyyəti, incəsənəti nümunələri nümayiş etdirilən bu muzey Şərq sənətkarlığının mahir təbliğatçısıdır.

Muzey 14 sərgi zalından ibarətdir. Muzey interyeri Şərq xalqlarının mədəniyyəti və incəsənəti ruhuna uyğun şəkildə tərtib edilmişdir. Alman Şərq Cəmiyyətinin tapşırığı

ilə Robert Koldevoy (1855-1925) bizim əsrin əvvəllərində Vavilon Çar Sarayı abidəsinin düzəldilməsi işinə başlamış və yüz minlərlə rəngli kərpicin həm bərpası və həm də abidənin işlənməsini müvəffəqiyyətlə başa çatdırmışdır. Nəticədə uzunluğu 30 metr, hündürlüyü 4 metrlik nəhəng və görkəmli, cazibədar bir divarın ornamentli fiqurlarla düzəldilməsi və çox gözəl ansamblın alınması mən deyərdim ki, dünya incəsənəti və mədəniyyətinə böyük hədiyyə idi.

Zalın ümumi hündürlüyü 14 metrə çatır. Zalın fasadındakı divarlarında işlənmiş şir rəsmlərinin uzunluğu 105 sm-dir.

Vavilonun səkkiz qapısı arasında iştar qapısı öz əsrarəngiz gözəlliyi ilə diqqəti gəlb edir. Qapının hündürlüyü 12,4 metrdən 14,3 metrə qədərdir. Divarlardakı öküz və əjdaha rəsmləri yuxarıdan düşən işıqdan zala əvəzolunmaz gözəllik verir. Qapının lap yuxarı qurtaracaq divan qalaya bənzər fiqurlarla şərq üslubunda tikilmiş və həmin rəngli kərpiclərlə çox mahir bir ustalıqla bəzədilmişdir. Kərpiclər tünd və açıq göy, ağ, tünd sarı, açıq sarı rənglidir.

Muzeyin zallarında bürüncdən düzəldilmiş öküz başı (b.e. əvvəl 2500-cü ilə məxsusdur, hündürlüyü 24 sm.), Şumerli qadının başı (b.e. əvvəl 2140-cı il, hündürlüyü 13 sm.). Nəhəng quş (b.e. əvvəl 900-cü il, hündürlüyü 184 sm.). Qapını qoruyan şirlər (b.e. əvvəl X əsr, hündürlüyü 195 sm.). Qartal başı (b.e. əvvəl IX əsr, hündürlüyü 9,8 sm.). Vəhşi öküz ovunda, bürüncdən düzəldilmiş Qrifon kimi əsərlər nümayiş etdirilir.

Antik təbii tarix muzeyinin eksponatlarının toplanılması XVII əsrdən başlamış və XVIII-XIX əsrlərdə davam etdirilərək Didima, Maqnesiya, Prien, Milet kimi Antik Yunan şəhərlərinin qalıqları aşkar edilmişdir. Üç ölkə - Türkiyə, Yunanıstan və Almaniya arasındakı razılığa əsasən qazıntılar aparılmış və bir çox tədqiqatlar yerinə yetirilmişdir, eyni zamanda müxtəlif nümunələr Berlin muzeylərinə gətirilmişdir. Məşhur Zevs Altarından sonra, Miletdeki Bazar qapıları kimi qədim Yunan və Roma incəsənəti nümunələri dünya şöhrəti qazanmışdır.

Muzeydə əlində nar tutmuş qadın heykəli, antik qara fiqurlu qab, antik qırmızı fiqurlu qab. başı papaqlı gənc qadın, Mirinalı Afrodita, Yuli Sezann portreti, Efonun portreti və başqa başqa bu kimi əsərlər nümayiş etdirilir.

XIX-XX əsrlər Alman incəsənəti Milli qalereyası Karl Fridrix Şinkelin 4500 qrafik əsəri, Adolf Mentselin minlərlə rəsmi, İohan Qotfrid Şadovun minə yaxın əsəri, Karl Blexenin bir çox əsərləri ilə zəngindir.

Qravüra və rəsm şöbələrində Sandro Bottiçelli, Albrect Dyürer, Lukas Kranax, Rembrandt, Onore Dome, Edvard Munk, Pablo Pikasso və bir sıra alman sənətkarlarının əsərləri ilə tanış olmaq olar. Berlin muzeylərinin arxeologiya, tarix, filologiya və sənəşünaslıqda apardığı elmi-tədqiqatıan yaradıcılıq və fəaliyyəti dünya incəsənətinin inkişafında həlledici əhəmiyyət kəsb etmişdir.

33 Almaniyada Azərbaycan sənətkarlığının nümunələri

Almaniyada Azərbaycan Xalça sənətkarlığı nümunələri də nümayiş etdirilir. Son 60-65 il ərzində Almaniyada dərc olunmuş Xalça sənətkarlığına aid kitab və tədqiqat işlərinin 70-80 faizinin Azərbaycan Xalçalarına həsr edildiyini görürük. Bu ədəbiyyatlarda alman xarakterinə xas olan bir dəqiqliklə Xalçalarımızın bədii və texnoloji xüsusiyyətləri, onların toxunduğu yer və s. haqda ətraflı məlumatlar verilir. Y. Letenmayerin və U. Şulmanın 1960- 70-ci illər arasında Münhendə dərc etdirdikləri «Şərqlə və Qafqaz Xalçaları» adlı ədəbiyyatları buna misaldır.

Hazırda Almaniyanın Bonn, Hamburq, Münhen, Köln, Düsseldorf, Frankfurt-Mayn, Manheymlərində yerləşən muzey, əntiq mallar mağazalarında və şəxsi kolleksiyalarda minlərlə Azərbaycan Xalça sənətkarlığı nümunələri saxlanılır. Buna xovlu və xovsuz Xalça nümunələri aiddir.

Nadir Xalça nümunələrindən 1600-cü ildə Qarabağda toxunan Münhendə nümayiş etdirilən, uzununu 0,95 sm., eni

0, 72 sm. ölçülü Xalça öz orijinallığı ilə başqalarından fərqlənir. Bu sənət nümunəsinin üzərində XVI-XVII əsrlərdə Təbriz Xalçalarında tez-tez təsadüf olunan süjet, yəni «Ovçuluq» səhnəsi vardır.^

Xalçanın enli ara sahəsi və üç haşiyəli yeləni vardır. Buradakı ara sahə xüsusilə maraqlıdır. Ara sahədə hündür sərv ağacı, bu ağacın ətrafında isə simmetriya əsasında yerləşdirilmiş iki «qızılbaş» zadəganı təsvirləri vardır. Ornamental kətəbə arasına alınmış bu təsvirlərdən xeyli aralı, Xalçanın yuxarı və aşağı yan hissələrində dörd dəfə eyni ilə təkrar olunan at belində vüqarla oturmuş bir gənc, onun da sağ və sol tərəfində elə bil ki, sıçramağa hazırlaşan vəziyyətdə dayanmış pələng təsvirləri verilmişdir.

Orijinaiiiq baxımından Münhendə əntiq mallar mağazasında saxlanılan XVIII əsrə aid Qazax Xalçası da əksər nümunələr kimi üç haşiyəli yelən və enli ara sahədən ibarətdir. Bu Xalçanın uzunluğu 235 sm., eni isə 168 sm.- dir. Xalçanın al qırmızı yerliyində, ardıcıl olaraq təkrarən rəngli yeddi göy sxematik xonça yerləşdirilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan dekorativ-tətbiqi sənət tarixinin demək olar ki, bütün mərhələlərində bu bəzək həmişə səma cisimlərinin «şahı» sayılan günəşi təmsil etmişdir. Hazırda dünya muzeylərində bu tip bəzək və kompozisiyayı Xalçalarımıza çox az-az təsadüf edilir. Hələlik eynilə bu tip Qazax Xalçasına Amerikanın Pensilvaniya muzeyində rast gəlinir.^

^ Yəne orada, səh. 122.

^ Bax: yəne orada, səh. 123.

IV FƏSİL BRİTANIYA MUZEYLƏRİ.

LONDON.

41. Britaniya Muzeyi.

Britaniya muzeyi dünyanın ən zəngin bədii muzeylərindən biridir. Onun zallarında birinci dərəcəli incəsənət əsərləri, demək olar ki, bütün sivilizasiyaların qədim tarixə malik nadir mədəniyyət abidələri toplanmışdır. Nəticə etibarilə kolleksiyalarının dəyərliliyi və müxtəlifliliyinə görə bu muzeyin adı, dünyanın məşhur muzeyləri-Luvr, Vatikan muzeyləri və yaxud Ermitajla bir sırada çəkilir.

Muzeyin nəhəng binası ingilis neoklassisizmi ruhunda monumental ioniki sütunlarla bəzədilmiş, geniş ərazidə-altı hektarlıq bir sahədə yerləşərək, İngiltərənin paytaxtı Londonda, ən gözəl rayonlardan biri olan Blumsberidedir.

Muzeyin baş vestibülündə tamaşaçı iki böyük heykəltəraşlıq əsər-Cənubi Hindistanın Amaravatlı Buddiy İbadətgahından gətirilmiş İNil əsrlərə aid və Çindən gətirilmiş VI əsrə aid heykəllərlə qarşılaşır. Sahəsi 15 min kvadrat metrədən artıq olan bu muzeyin zallarında hər il üç milyona yaxın tamaşaçı eksponatlarla tanış olur. Çoxsaylı tədqiqatçılar-tarixçilər, filoloqlar, arxeoloqlar, etnoqraflar, numizmatiklər, sənətsünaslar-bu dünya mədəniyyəti xəzinəsində çalışır, iş aparırlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, Avropanın bir çox məşhur muzey və qalereyaları kimi Britaniya muzeyi də şəxsi kolleksiyalar hesabına yaranmış və inkişaf etmişdir. Onun yaradıcısı dövrünün ziyalı kimi tanınmış, isaak Nyutonun müasiri məşhur həkim və naturalist Hens Sloun (1660- 1753) olmuşdur. Təbiətə dərin maraq və məhəbbət hələ tələbəlik illərində Slounun Fransada tibb və biologiyayı öyrəndiyi zaman əmələ gəlmişdir. O, Londonda hər tərəfli tibbi təcrübə əldə etmiş, lakin get-gedə kolleksiyaçılığa marağı artmışdı. 1702-ci ildə Slounun öz gənlik dostu, var- dövlət sahibi Uilyam Kurten ona müxtəlif mineral toplantıları

ilə bərabər müxtəlif kitablar, qravürarlar və medallar bağışladı. Bu hədiyyələr Slounun kolleksiyasını daha da zənginləşdirdi. Nəhayət, müxtəlif nümunələrin ildən-ilə artması onun hər iki-Blumsberi və Çelsidəki şəhərkənarı iqamətgahında evlərində boş yer qoymadı. Lakin o, böyük həvəslə maraqlanaraq müxtəlif heyvan, at aləminə aid müqəvvalar, kitablar, qiymətli daşlar, qədim insanların istifadə etdikləri daş alətlər, pullar, qiymətli qazıntı nümunələri, elmi alətlər, ayrı-ayrı heyvan buynuzları, müxtəlif xalqların istifadə etdikləri allah təənnümlü dini abidələr, heykəltəraşlıq nümunələri və başqa əşyalar toplamağa davam edirdi. Sioun ömrü boyu 200 mindən artıq eksponat, o cümlədən 40 min kitab və 4 mindən yuxarı əlyazması toplamışdır, ömrünün ahıl vaxtlarında məşhur kolleksiyaçı öz xəzinələrini dövlətə təhvil vermiş və bunların əvəzində ailəsinə 20 min funt sterlinq verilməsini xahiş etmişdir ki, bu məbləğ də həmin nümunələrin əsi qiymətinin heç dördə bir hissəsi də deyildi.

Sioun 1753-cü ilin yanvarında vəfat etdi, bundan bir neçə ay sonra isə Parlamentin rəsmi şəkildə xüsusi aktı ilə başda arxiyepiskop Kenterberiyksi və başqa yüksək rütbəli şəxslərin nəzarəti altında kitabxananın tarix-təbiət və qədim dövrlərə aid kolleksiyalarını, abidələri dövlət hesabına keçirildi. Elə həmin qərarla iki digər kolleksiyanın-Robert Kotton (1571-1631) və Robert Xarlinin (1661-1724) də müqəddəratı həll edildi.

Robert Kotton antikvar və bibliofil nadir kitablar və sikkələr kolleksiyaçısı kimi şöhrət tapmışdı. Temzanın sahilində Vestminsterdəki onun qonaqlı-qaralı evi həmişə alim və tədqiqatçıların üzünə açıq idi. O dövrün məşhur yazıçıları Frensis Bekon və Ben Conson Kottonun yaxın dostları idi. 1700-cü ildə Kottonun nəvəsi bütün kolleksiyaları dövlətə təhvil verdi. Kitabxananı Kottonların evindən əvvəlcə Strenda rayonundakı Esseks-Xausa, sonra isə Vestminsterdəki Eşbemem-Xausa köçürdülər ki, 1731- ci ildə burada baş vermiş yanğın nəticəsində bir çox nadir kitablar sıradan çıxdı. Kitabxananın axırncı yerləşdiyi bina

Vestminster məktəbi oldu. Həmin qiymətli foliantlar 1753- cü il parlament aktına qədər burada saxlanılırdı.

Robert Xarli XVII əsrin axırları-XVIII əsrin əvvəllərində İngiltərənin tanınmış siyasi xadimlərindən biri olmuş, bir çox illər ərzində öz dövrünün zəngin kitablarını toplamışdır ki, bu zərif əlyazmalarının sayı 8 mindən artıq idi. Onun oğlu Edvard (1689-1741) öz atasının işini davam etdirirdi. 1753- cü ildə Palata tərəfindən Slounun muzeyinin alınması məsələsi həli edilərkən Edvard Xarlinin dul qadını 10 min funt sterlinqə kolleksiyaların dövlətə verilməsinə razı oldu. Sloun, Kotton və Xarlidən alınmış nümunələrin qorunub saxlanması üçün binanın əldə edilməsi, müvafiq şəraitin yaradılmasından ötrü Parlament tərəfindən bir sıra tədbirlər həyata keçirildi ki, bunlardan biri də lotereyanın buraxılması idi. Bu lotereyadan 100 min funt sterlinq xalis gəlir əldə edildi.

1755-ci ildə Londonun ucqar yerində Blumsberidə böyük bir parkla əhatə olunmuş,)VII əsrin sonlarında tikilmiş Montequy-xaus zadəgan iqamətgahında gələcək muzeyin yerləşdirilməsi dövlət tərəfindən planlaşdırıldı. Bina çox pis vəziyyətdə idi. Onun lazımi səviyyəyə gətirilməsi üçün ən azı iki illik müddət tələb olunurdu. Nəhayət, 1759- cu il yanvarın 15-də Montequy-xausa Britaniya Muzeyi adı verildi və həmin gündən muzey ilk tamaşaçıları qəbul etdi. Doğrudur, əvvəlki onilliklər ərzində muzeyə gələn tamaşaçıların sayı o qədər də çox olmasa da, XIX əsrin axırlarında isə qalereyaya azad girişə icazə verildi.

XIX əsrin əvvəllərində Britaniya Muzeyi əhəmiyyətli miqdarda incəsənət əsərlərindən ibarət kolleksiyalara malik olsa da, sonrakı illərdə eksponatların sayı sürətlə artmağa başladı. Artıq 1772-ci ildə parlament, İtaliyadakı britaniyalı diplomat Uilyam Qamiltonun köməyi ilə əldə edilmiş qədim Yunan vazının alınması üçün vəsait ayırmışdı. 1802-ci ildə muzey çox sayda qədim Misir kolleksiyaları nümunələrini əldə etdi.

1805-ci ildə İtaliyadan antik mərmər toplanmaları, 1814 və 1816-cı illərdə isə Yunan klassik heykəltəraşlıq nümunələri muzeyə gətirildi. 1824-cü ildə «Diletantlar

cəmiyyət»inin üzvü, alim, antikvar Riçard Nayt özünün antik incəsənət nümunələrindən ibarət çox qiymətli kolleksiyalarını muzeyə bağışladı.

Eyni zamanda Britaniya muzeyinin kitab və əlyazmaları xəzinələri get-gedə artırdı. 1762-ci ildə Muzey İli Georqdan XVII əsr ingilis inqilabına aid nadir topiyanı alaraq ekspozisiyaya daxil edir. 1779-cu ildə tanınmış dramatik aktyor Devid Qarinin vəsiyyəti ilə ingilis pyeslərinin gözəl nüsxələri, nadir çap materialları, rəsmlər, qravüra və sikkələr, 1821-ci ildə Çariz Berninin klassik müəllif əsərlərindən ibarət kitabxanası, 1823-cü ildə III Georqun 84 min cild və çox nadir bədii əsərlərdən ibarət Kral kitabxanası, bir sıra başqa kolleksiyalar muzeyə daxil edildi.

XIX əsrin birinci yarısında muzey kolleksiyalarının sürətli artımı muzey salonlarında ekspozisiya üçün darsqallıq törətdiyindən Montequyu-xausdan əlavə binanın tikilməsi problemi ortaya çıxdı. XIX əsrin əvvəllərində Misir heykəltəraşığı nümunələri üçün qalereya tikilsə də, bu bina yenə də azlıq edirdi. Muzey qarşısında duran mövcud tələblər nəzərə alınmaqla köhnə Montequyu-xaus yeni muzey binası ilə əvəz edilməli idi.

Bu vəzifə tanınmış memar Robert Smerkuya (1781- 1861) tapşırıldı. Kvadrat plandakı bu nəhəng binanın tikilib başa çatması 1823-cü ildən 1847-ci ilədək davam etdi. 113 metr uzunluğunda əzəmətli fasad klassik stildə tərtib edilmişdir. 1854-1857-ci illərdə memar Sidney Smerkin (muzeyi inşa edən memarın qardaşı) rəhbərliyi ilə böyük və dairəvi oxu zalı istifadəyə verildi. 400 nəfər üçün nəzərdə tutulan bu zalda kitabların saxlanması üçün şkaflar da düzəldilmişdi.

1882-1884-cü illərdə, 1914-cü ildə, sonuncu dəfə isə 1938-ci ildə muzey binası daha da genişləndirildi, əlavə salonlar tikildi.

İkinci Dünya müharibəsi illərində eksponatlar muzeyin binasından çıxarıldı və ayn-ayrı qoruyucu yerlərdə saxlanıldı. Hava uçuşları zamanı ikinci mərtəbənin bir neçə zalı zədələnmiş, dağılmışdı. Oxu zalı zədələnmiş. Kral

kitabxanası bomba zədəsindən dağılmışdı. Müharibə qurtardıqdan sonra 25 il ərzində muzeyin zədələnmiş və dağılmış zalları yenidən bərpa edilmiş, tikilmişdir, ekspozisiya qalereyasında geniş modernləşdirmə proqramı həyata keçirilmişdir. Xüsusilə Misir, Assuriya və antiq incəsənəti zalları yenidən tərtib edilmişdir ki, bu da kolleksiyaların yüksək səviyyədə nümayişinə şərait yaradır.

Əgər muzeyin açılışı zamanı bu nadir incəsənət mərkəzi cəmi üç şöbədən ibarət idisə, hazırda 13 şöbədən ibarətdir. Bunlara kitabxana, sikkə və medallar, rəsm və qravüra toplusları, elmi-tədqiqat laboratoriyası bərpa mərkəzi, dəqiq elmlər vasitəsilə incəsənət əsərlərinin tədqiqi və konservasiyası şöbələri. Yeddi bədii-arxeoloji şöbə - Qədim Misir, Yaxın Asiya, antik dünya, orta əsrlər, yeni dövr incəsənəti. Şərq ölkələri incəsənəti, eləcə də etnoqrafik eksponatlar aiddir.

Dünyanın ən böyük kitab saxlayıcılarından biri olan muzey kitabxanasının fondlarında 7 milyondan artıq kitab saxlanılır. Bunların içərisində 70 min cild əlyazma, 150 min çap edilmiş kitab. Şərq xalqları, Şimali Afrikadan Yaponiyaya qədər xalqların dillərində ədəbiyyat, müxtəlif qəzet, jurnal nüsxələri, 500 mln coğrafi xəritə, milyondan artıq not məmulatı, dövlət əhəmiyyətli müxtəlif dövrlərin sənəd və materialları, nəhayət, dünyada ən nadir poçt markaları kolleksiyaları vardır.

Muzeydə bu günlərə qədər qorunan antik ədəbiyyat nümayəndələri - (b.e. əvvəl V əsr) Yunan şairi Bakxlidln, Aristotelin, ellinizm şairi Herodotun əsərlərinin yeganə nüsxələri saxlanılır. Nadir eksponatlar olan - ilk dövrlərdə Bibliyanın yunanca nüsxəsi, IV əsr Sinay kodeksi 1844-cü ildə Sinay dağında monastrdan tapılmış, V əsrin Aleksandriya kodeksi isə 1627-ci ildə Konstantinopol patriarxı tərəfindən ingilis kralı I Karla hədiyyə edilmişdir.

Orta əsrlər latın əlyazmalarından - teoloji traktatlar, qədim Roma yazıçıları Vitruviya və Siseron, Lukretsi və Verqillya, Horatsiya, Yuvenal və Kvintilianın əsərləri çox nadir eksponat kimi muzeydə nümayiş etdirilir. Tədqiqatçıların çox böyük marağına səbəb olan VI-XV

əsrlərin İngiltərə xronikaları həddindən artıq dəyəərə malikdir. Çox qiymətli abidə olan, XIII əsr İngiltərə tarixini əks etdirən «İngiltərə tarixi» əlyazması hədsiz gözəl miniatürlərlə bəzədilmişdir.

Muzeyin fəxri eksponatlarından olan «Fransa, İngiltərə, Şotlandiya və İspaniya xronikaları» həm məzmunca əhatəli, həm də zəngin miniatürlərlə illüstrasiyalaşdırılmış XV əsr Fransız əlyazmasıdır.

Ekspozisiyada xüsusi şöbədə klassik İngiltərə ədəbiyyatının nümayəndələri - Con Milton, Bayronun əsərləri, müxtəlif dövrlərdə İngiltərə krallarının, digər ölkələrin dövlət nümayəndələrinin, tanınmış sərkərdələrin, alimlərin, rəssamların, yazıçı və musiqiçilərinin sənədləri və imzaları, dərkənarları qoyulmuş materiallar nümayiş etdirilir. Burada Leonardo da Vinçi və Dyürerin qeyd kitabçaları, Şekspir, Mikelancelo, Tomas Mor, Erazm Rotterdamski, Montenyə, Mariya Styüart, Kromvel, Qaliley, Rasin, Kornel, I Pyotr, Volter, Russo, Qendel, Gete, Napoleon, Şiller, He/nə, Motsart, Dikkensin qeydləri, məktubları, Antarktika ekspedisiyasının kapitanı Robert Skottun gündəliyi və başqa çox maraqlı eksponatlarla rastlaşmaq olar.

Britaniya muzeyində başlıca yeri onun çoxsaylı Zəllandakı qədim Şərç və Aralıq dənizi sivilizasiyasının incəsənət nümunələrindən ibarət ekspozisiyalar tutur. Maddi mədəniyyət abidələri və bədii yaradıcılıqla zəngin piramida ölkələri əsərlərindən ibarət ən böyük dünya toplantıları, Britaniya muzeyində saxlanılan qədim misir kolleksiyalarıdır ki, bu eksponatların sayı 66 mindən çoxdur. Xronologiya baxımından bu, demək olar ki, 40 əsri-Nil vadisinin yaranması, b.e. əvvəl IV-III minilliklər əhatə olunmaqla, bizim eranın VII əsrinə qədərki dövrü əhatə edir. Kolleksiya əsas özəyini Napoleonun Misirə yürüşü zamanı fransız alimlərinin topladıqları əsərlər təşkil edir. 1821-ci ildə muzey Aleksandriyadakı Britaniya səfiri Henri Soltun sayəsində çox zəngin toplantılara malik oldu. Belə ki, XIX əsrin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəllərində ingilis arxeoloqları tərəfindən Misirdə qazıntılar aparılmış və həmin nümunələr hazırda muzeyin birinci mərtəbəsində iki böyük

qalereyada və ikinci mərtəbənin altı zalında nümayiş etdirilir.

Misir Heykəltəraşlıq Qalereyasında qədim çarlıq dövründən (b.e. əvvəl III minilliyin ortaları) Ellinizm dövrünə (b.e. əvvəl III-I əsrlər) qədərki bir tarixi əhatə edən heykəllər və relyeflər nümayiş etdirilir. «Yeni çarlığın (b.e. əvvəl XVI- XI əsrlər) Monumental Plastikası» bölməsi daha zəngin və əhatəlidir ki, bu dövrdə Misirin siyasi və mədəni həyatı zəngin olmuşdur. Heykəltəraşlıq nümunələrindən qranitdən düzəldilmiş III Tutmesin başı, III Amenxotepin heykəlinin baş hissəsi, faraon II Ramzesin iki heykəli, allahlann heykəlləri, daş nümunələr və s. böyük maraq doğurur. Burada antik bədii yaradıcılıq mədəniyyət tarixinin bütün dövrləri - Egey dünyası abidələrindən tutmuş (b.e. əvvəl lilll minilliklər) Roma imperiyası dövrünədək bir müddət təqdim edilmişdir. Qədim Yunanıstanın tarix və mədəniyyətinə, incəsənətinə həsr edilmiş zallarda Milet şəhəri yaxınlığında Apollonun məbədindən tapılmış 10 ədəd monumental heykəl daha çox diqqəti cəlb edir.

Yunan klassik incəsənətinin (b.e. əvvəl V-IV əsrlər)- əlçatmaz zirvəyə malik antik bədii mədəniyyəti - Britaniya muzeyində verilmişdir. Bu zallara düşən hər bir insan zəngin Dyuvın qalereyasını görməyə can atır.^ Burada elmin plastikası şedevrləri - Parfenonun heykəltəraşlıq bəzəkləri, Afina akropolundakı b.e. əvvəl 447-432-ci illərdə düzəldilmiş abidə nümunələri, Parfenonun müəllifi memar iktin tərəfindən b.e. əvvəl 430-cu ildə tikilmiş məbədlərdən müxtəlif nümunələr, müxtəlif dövrlərdəki yunanlann amazonkalılarla apardıqları döyüşlərdən səhnələr və s. əsərlər qorunur.

Qədim Roma incəsənəti zallarında b.e. əvvəl V-I əsrlərə qədərki dövrdə Roma bədii mədəniyyətinin inkişafı nümunələri, eləcə də bizim eranın I-III əsrlərinə aid Roma imperiyası dövrünün abidələri nümayiş etdirilir.

' Вах: Британский музей. Лондон. Москва. «Изобразительное искусство». 1980. стр.13.

Roma zadəganlarının müxtəlif dövrlərdəki sifarişləri ilə mərmərdən yaradılan məşhur yunan heykəltəraşlığı nümunələri ilə bərabər, Oktavian Avqust və Nerondan Mark Avreliy, Karakalia qədərki Roma imperatorlarının muzeydə birinci dərəcəli portret qalereyası da fəaliyyət göstərir.

Britaniya muzeyində antik dünya incəsənətinin dekorativ-tətbiqi və zərgərlik nümunələri öz zənginliyi ilə fərqlənir. İtaliyadan, Perrucci yaxınlığından tapılmış b.e. əvvəl 450-300-cü illərə aid Allah Hipnosun baş hissəsi və müxtəlif bəzək əşyaları, daş alətlər, şüşə qablar, digər heykəltəraşlıq nümunələri, yüksək zövqlə tərtib edilmiş yunan vaz kolleksiyaları və digər məmulatlar ekspozisiyanı zənginləşdirir.

Muzeyin məşhur eksponatlarından biri olan, öz tərtibatına görə geniş şöhrət tapmış, iki qat qeyri-şəffaf şüşədən düzəldilmiş, XVII əsrdə Roma yaxınlığından tapılmış və bizim eranın 25-ci ilində bərpa edilmiş Portlend vazı çox nadir qab hesab edilir. Qaba onu əldə edən ingilis hersoginyasının adı verilmişdir. Qabın tünd göy fonunda verilmiş kompozisiya ağ suda rəngində təsvir edilmişdir. Burada yunan qəhrəmanı Pelee və dəniz ilahəsi Feditaya həsr olunmuş valehedici lirik səhnə təəcəssüm etdirilir. Göründüyü kimi, bu fiqurların qab üzərində çox mürəkkəb texnika vasitəsilə təsviri aydındır.

Muzeyin ikinci mərtəbəsində yerləşən bir neçə zaldada bizim eradan əvvəl IV-III minilliklərə qədərki dövrlərə aid müxtəlif nümunələr, əşyalar ekspozisiyada qoyulmuşdur. Bir çox Avropa və Asiya ölkələrindən toplanmış qədim daş dövrünə aid daş, sümük alət və əşyalardan o dövrdə ovçular öz məqsədləri üçün istifadə etmişlər. Bu eksponatlarla bərabər ekspozisiyada buynuzdan düzəldilmiş heyvan fiqurları və sümük üzərindəki şimal öküzü, mamont, vəhşi keçi, at başı kimi təsvirlər b.e. əvvəl III minilliklərdən xəbər verir.

Bürünc əsrinin abidələri (b.e. əvvəl III minilliyin sonları və I minilliyin başlanğıcı) müxtəlif arxeologiya mədəniyyətini, İrlandiyadan Hindistana qədər və Daniyadan Misirə qədərki böyük bir ərazini əhatə edir. Bunlar keramika

və metaldan hazırlanmış silahlar, bərbəzək, qab nümunələrindən ibarətdir.

Dəmir əsrinin son dövrlərində (b.e. əvvəl V-I əsrlər) yaradılan dekorativ-tətbiqi incəsənət nümunələri böyük maraq doğurur. Bu dövrdə Britaniya adalarına Qərbi Avropadan həmlə edən müxtəlif tayfalar metaldan müxtəlif məmulatlar düzəltdilər, metal üzərində bədii naxışlar tökmüşlər. Bürünc və qızıldan hazırlanmış müxtəlif bəzək məmulatları həmin tayfaların yüksək yaradıcılıq qabiliyyətinə malik olduqlarından xəbər verir.

Britaniyada Roma hakimiyyətliyi dövrünün (bizim eranın 43-410-cu illəri) müxtəlif mozaika ilə bəzədilmiş metal qəbir örtükləri, imperatorlar Klavdiya və Adrianın bürünc büstləri, şüşədən düzəldilmiş Likurq kuboku (bizim eranın IV əsri) və s. eksponatlar böyük zənginliyə malikdirlər.

Orta əsrlər və yeni dövr abidələri toplantıları tamaşaçıda bu dövr haqqında geniş təsəvvür yaradır. Başlıca olaraq XIX əsrə qədərki ilk xristianlıq dövrünün dekorativ-tətbiqi incəsənət əsərləri diqqəti cəlb edir. Buraya IV, VII-XIII əsrlərə aid müxtəlif əşyalar-Lyuis adasına məxsus sümükdən hazırlanmış şahmat fiqurları dəsti (XII əsr), insan başını əks etdirən fiqurlar, orta əsr silahları, zərgərlik məmulatları. Xalçalar, İntibah dövrünün heykəltəraşlıq nümunələri, Avropanın zəngin şüşə, gümüş və çini qab nümunələri aiddir. Dağ büllurundan hazırlanmış «Lotar kristalı» və 1380-ci ilə məxsus, Parisdə düzəldilən Fransız və İngilis krallarının nadir qızıl kuboku çox haqlı olaraq orta əsr kolleksiyalarının inciləri hesab olunurlar. Unutmaq olmaz ki, XV əsrdən XX əsrə qədər hazırlanan, dünyada ən böyük saat nümunələri kolleksiyası çox məşhurdur. Bu kolleksiyanın əsasını İllbert toplantıları təşkil edir. 1580-ci ildə imperator II Rudolf üçün Auqsburqlu Hans Şlotthaym tərəfindən düzəldilmiş gəmişekilli orijinal saat, mahir ingilis ustası Tomas Tomplon tərəfindən 1676-cı ildə hazırlanmış Qrinviç observatoriyasının saati və XVI-XIX əsrlərə aid zərif qızılı stolüstü saatlar dəsti dünya şöhrəti qazanmışdır.

«Şərq abidələri» bölməsinin geniş toplantıları VII Eduard qalereyasının iki mərtəbəsini əhatə edir. Burada xronoloji ardıcılıqla ərəb ölkələri, Türkiyə, İran, Hindistan, Nepal, Tibet, Cənub-Şərqi Asiya və Uzaq Şərq incəsənəti əsərləri nümayiş etdirilir. Yaxın Şərqi zəngin keramika və şüşə kolleksiyaları VIII-XIX əsrlər sənətkarlığından, müxtəlif inkişaf mərhələlərindən xəbər verir. 1232-ci ilə aid, Mosula məxsus bürünc küp, 1250-ci ilə aid Suriyaya məxsus şüşə qab, Reyə məxsus İran qabı, türk çini qabları və s. nümunələr buna misal ola bilər.

Hindistan bədii mədəniyyəti nümunələrindən Oriss, Bixar və Benqalidən gətirilmiş VII-XIII əsrlərə aid heykəllər, VII-XIII əsrlərdə cənubi Hindistan ustaları tərəfindən bürüncdən düzəldilən Hind allahlarının büstlərini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Tibet və Nepalın XII-XV əsrə aid bürünc əritmə incəsənəti əsərləri də az maraqlıdır. Orta əsrlərin Seylon (Şri Lanka), Tailand, Kamboca, İndoneziya ustalarının yaratdıqları əsərlər bədilik baxımdan Hind mədəniyyəti və incəsənəti nümunələri ilə oxşar cəhətlərə malikdir.

Çin incəsənəti ekspozisiyasını bəzəyən b.e. əvvəl II-III minilliklərə aid bürünc qablar, qızıldan məmulatlar, fil sümükləri, IV-XIV əsrlər heykəltəraşlıq nümunələri bədii cəhətdən çox zəngindir, Çin çini qablının muzeydə nümayiş etdirilən nümunələri məzmun etibarilə və estetik dəyərliliyinə görə heç bir eksponatla ölçülə bilməz. Burada orta əsrlər Çin yüksək bədii yaradıcılıq peşəkarlığı şübhəsizdir.

Ekspozisiyada böyük estetik təsir gücünə malik Pasi adasından iki nəhəng daş. Qərbi Avropa rəqs maskaları, Şimali Amerikanın hindu tayfalarına məxsus Totem dirəklər, Şərq ölkələrinin müxtəlif ustaları tərəfindən düzəldilmiş xəncər və qalxanları, fil sümüyündən hazırlanan Afrika heykəl nümunələri, XIV-XVII əsrlərə aid dünyada çox məşhur Benin bürünc heykəl toplantıları və s. eksponatlar nümayiş etdirilir.

Muzeydə eksponatların zənginliyinə görə etnoqrafiya şöbəsi ilə yalnız iki digər şöbə - sikkə və medallar, Qravura

və rəsm şöbələri müqayisə edilə bilər. Sikkə və medallar şöbəsindəki eksponatların sayı 750 minə çatır, qravüra və rəsm şöbəsindəki nümunələri sayı isə 570 mindən artıqdır.

Burada nümayiş etdirilən b.e. əvvəl VII əsrdə Kiçik Asiya dövləti Lidiyadan tapılmış ilk sikkə nümunələri, müxtəlif dövrlərdəki sikkə və medallarla birlikdə numizmatika tarixini sanki göz önündə canlandırır, həmçinin bu günkü bədii dəyərini qoruyub saxlayır. Xüsusilə, qədim yunan, qədim Roma, ingilis və Hind sikkələri şöbələri dünya mədəniyyətinə böyük şöhrət gətirmişdir.

Medal incəsənəti şedevrləri arasında ilk növbədə italyan İntibah dövrü ustaları Antonio, Pizanello, Françesko Franca, Benvenuto Çellini, Leone Leoni və başqalarını xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Geniş tamaşaçı kütləsi tərəfindən şöhrət qazanmış qravüra və rəsm şöbəsinin adı kolleksiyalarının qədimliyinə görə dünyanın məşhur muzeyləri - Parisdəki Luvr Sarayı, Venanın Albertino və Florensiyanın Uffitsi Qalereyası ilə yanaşı çəkilir.

Orta əsrlərdən bu günlərə qədər dünya şöhrətli sənətkarların bir neçə min rəsmləri ilə zəngin şöbədə XV- XVII əsrlər italyan rəssamları Beato Anjeliko, Benotso Qotsoli, Fillppo Lippi, Qirlandayo, Bottiçelli, Pollayolo, Verokkio, Pinturikkio, Pizanello, Mantenyu, Covanni Bellini, Karpaçço, Andrea del Sarto, Korrcco, Pontornmo, Veroneze, Tintoretto, Yakopo Bassano, Karavacco, Karraççi qardaşları, Qvido Rene, Qverçlno, Bernini, Petro da Kartona, Strotsi, Krespi, Kanaletto, Qvardi, Piranezi və s. sənətkarların yaradıcılıq əsərləri yüksək sənətkarlıq nümunəsi kimi nəzər-diqqəti cəlb edir. Buradakı italyan ustalarının incilərindən 20 rəsm Leonardo da Vinçinin, 31 əsər Rafaelin, 85-ə dək əsər isə Mikelancelonundur.

XVII əsr qrafika kolleksiyasında Flamand rəssamlıq məktəbi ustaları - Rubens, Sneyders, Van Deyk, İordansın əsərləri, Rembrandtın 117 əsəri və s. Holland sənətkarlarının nümunələri, İspan rəngkarları Ribera, Surbaran və Murilyo, dahiyanə Fransa məktəbi nümayəndələri - Simon Vue, Lebren, Kallo, Pussen,

xüsusilə də Klod Lorrenin 323 rəsm kolleksiyası dünya şöhrətli əsərlər sırasındadırlar.

Niderland rəngkarlığı nümayəndələri - Roqir Van der Veyden, Memlinq, Bosx, Luka Leydenski, Piter Breyqel, Almaniya ustaları - Şonqauer, Baldunq Qrin, Dürer (100- dən artıq əsər), Lukas Kranax (böyük), Altdorfer, Kiçik Hans Holbeyn (200 əsəri), fransız rəssamlar Jan və Fransua Kluenin sənət inciləri tamaşaçı rəğbəti qazanmışdır.

özünün iki yüz illik fəaliyyəti dövründə Britaniya muzeyi dünya mədəniyyəti xəzinəsinin mərkəzinə çevrilmişdir. Britaniya muzeyi özünün zəngin, müxtəlif rəngarəng, ayn-ayn dövrləri əks etdirən, hər bir xalqın bədii tarixini canlandıran, insanlıq tarixində əvəzolunmaz sərvətləri ilə məşhur böyük bir xəzinədir.

42 Böyük Britaniya Azərbaycan sənətkarı nünunəbi

Böyük Britaniyanın London, Birminqem, Qlazqo, Liverpul, Mançester şəhərlərində yerləşən muzey, əntiq mallar mağazası və şəxsi kolleksiyalarında hazırda bədii xüsusiyyət kəsb edən yüzlərlə sənət nümunəmiz vardır. ^ Sənətkarlıq baxımından Azərbaycan ustalarının ən orijinal əsərləri hazırda Londonun Viktoriya^ və Albert muzeyində toplanmışdır.

Viktoriya və Albert muzeyi dünyanın ən böyük və zəngin kolleksiyası olan muzeylərdən sayılır. Əsası 1852-ci ildə qoyulmuş bu muzeydə Avropa, Asiya, Amerika, Afrika, Avstraliya xalqlarının əsrlər boyu yaratdığı gözəl sənət əsərləri vardır.

Yenə orada, seh. 74.

^Viktoriya 1837-ci ildən Böyük Britaniyanın, 1876-cı ildən isə həm də Hindistanın kraliçası olmuşdur. Dünyada bu kraliçanın adını daşıyan bir çox şəhər, çay, şalalə və muzeylər vardır. Bu kraliçanın adı sənətsünaslıq elmində «viktorian üslubu» termini ilə bağlıdır. Londondakı Viktoriya və Albert Muzeyi bu kraliçanın və onun əri Albertin adını daşıyır.

Bu muzey tekçə sənət əsərlərini təbliğ etməklə məşğul olmur, həm də onların tədqiqi üçün böyük və əhəmiyyətli işlər aparır. Bu sahədə muzeyin gördüyü işlər onu bütün dünyaya tanıtmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda bu muzeydə 700 nəfər sənətsünas, rəssam və başqa ixtisaslı mütəxəssislər çalışır.

Azərbaycana aid olan bədii parça, tikmə. Xalça, zərgərlik, saxsı və digər nümunələri muzeyin Yaxın Şərq bölməsində nümayiş etdirilir.

Diametri 7,5 sm., hündürlüyü isə 19 sm. olan 1319-cu ildə Azərbaycan sənətkarları tərəfindən düzəldilmiş bürünc cam Viktoriya və Albert muzeyində tarixi baxımdan qədim eksponat hesab edilir. Cam üz tərəfdən cızma və döymə üsulu ilə çox lakonik bir tərzdə bəzədilmişdir. Camın üzərindəki bəzək iki hissəyə bölünmüşdür: qabın yuxarı hissəsini tamamlayan qurşaqlıq bəzək və gövdəsində yerləşən dörd ədəd nəbati ornamentlərdən düzəldilmiş xonçalar.⁴

Camın üzərindəki enli qurşaqlar arasında yerləşdirilmiş bəzək stilizasiya edilmiş zərif nəbati naxışlardan və kufi xətlə yazılmış sözlərdən ibarətdir. Buradakı yazılı və nəbati ornamentlərin ardıcıl olaraq təkrarlanmasına baxmayaraq, sənətkar onları canlandırmaq üçün bəziləri qabarıq (sözləri), digərini isə (nəbati ornamentləri) nisbətən batıq verərək bununla işıq və kölgə əmələ gətirmiş və camı bədiiləşdirilmişdir.

Bu gözəl sənət nümunəsinin qiymətli xüsusiyyətlərindən biri də onun üzərində camı yaradan usta «Yusif Əhməd oğlu»nın adının yazılmasıdır.

Viktoriya və Albert muzeyində saxlanılan sənət nümunələri içərisində ən görkəmli yeri Azərbaycan Xalçaları tutur. Bu gözəl sənət incilərini öz bədii və texnoloji xüsusiyyətlərinə görə iki qrupa bölmək olar birinci qrupa XVI əsr Təbriz Xalçaları, İkinci qrupa XVI-XIX əsrlərdə toxunmuş Quba-Şirvan, Gəncə-Qazax və Qarabağ Xalçaları daxildir.

⁴ Yene orada, səh. 74.

Muzeydə nümayiş etdirilən Təbriz Xalçalarını öz bədii tərtibatına görə üç qrupa bölmək olar: gül-çiçək, ağac, budaq motivləri əsasında toxunmuş və elm aleminə «bağ- bağça» adı ilə geniş şöhrət tapmış Xalçalar, müxtəlif heyvanların təsvirini əks etdirən «ovçuluq» Xalçaları və ornamental Xalçalar. Qeyd etmək lazımdır ki, burada saxlanılan Xalçaların dörd əsrlik tarixi vardır.

Muzeydə saxlanılan Təbriz Xalçalarının toxunuşunda əla keyfiyyətli yun və ipəkdən əlavə, külli miqdarda qızıl və gümüş saplardan da istifadə edilmişdir. ^

Muzeyin eksponatları arasında çox maraqlı və qədim tarixə malik bir Xalça da nümayiş etdirilir. Bu, 1539-cu ildə Təbrizdə Şah Təhmasibin sifarişi ilə Ərdəbil məscidi üçün toxunmuş və el aləmində «Şeyx Səfi» adı ilə məşhurdur. Bu Xalça 1893-cü ildə ingilislər tərəfindən Ərdəbildə satın alınaraq Londona göndərilmişdir. Eni 5,34 m., uzunluğu 10,51 m. (ümumi ölçüsü 56,12 kv.m.) olan bu xalq dünyada muzeylərinə saxlanan nadir xalq sənəti nümunələrindəndir. Xalçanın ən gözəl hissəsini onun mərkəzində yerləşən çox güşəli mozaikaya bənzər qönçə təşkil edir. Qönçəyə hər tərəfdən yaşıl, qırmızı, sarı rəngli 16 kiçik dairəvi qübbə bənd edilmişdir. Xalçada rənglər ardıcıl olaraq rəngsüənəslıq elminin tələbləri əsasında eł düzgün yerləşdirilmişdir ki, onlar böyük qönçə günəşini, ətrafdakı kiçik qübbələr isə şüaları xatırladır. Bundan əlavə xalçanın ara sahəsinin yuxarı və aşağı hissələrində insanı məftun edən bəzəkli təsvirlər də vardır.

Viktoriya və Albert muzeyində qızılı və gümüşü saplarla toxunmuş, uzunluğu 132 sm, eni 104 sm, olan başqa qeyri-adi bir Xalça da saxlanılır ki, onun üzərində gül, çiçək motivlərinin fonunda şir, pələng, canavar, ceyran və sairə heyvan şəkilləri təsvir edilmişdir. Bu təsvirlər çox canlı və həyatı verilmişdir. Burada ceyranın üzərinə atılıb onu parçalayan pələng təsviri, xüsusilə böyük məharət və ustalılıqla işlənmişdir. Xalçanın aşağı yan künclərində içerisində mələikə təsvirləri olan üçkünc formalı haşiyəli

^ Yene orada, səh. 75.

qübbələr bu xalq sənəti nümunəsinə xüsusi bir gözəllik verir. Məşhur ingilis sənətşünasları F.Martin və V.Robinson belə bir bədii Xalçanın yaranmasında bir sıra rəssamların və xüsusilə, məşhur Azərbaycan rəssamı Soltan Məhəmmədin (XVI əsr) yaxından iştirak etdiyini qeyd edirlər.^

Muzeydə saxlanılan XVI-XVII əsrlərə aid Azərbaycan bədii parçalarının əksəriyyətini süjetli parçalar təşkil edir. Burada üç bədii parça xüsusilə diqqəti cəlb edir. Parçaların hər üçü ipək və qızılı-gümüşü saplarla toxunmuşdur. Bu parçaların birində at üstündə ova çıxmış bir gənc təsvir edilmişdir. Parçada həm atlı gənc, həm də onu əhatə edən mühit - ağac, gül, çiçək və daş-qayalar elə böyük sənətkarlıqla toxunmuşdur ki, parça sanki dekorativ-təbii sənətdən daha çox yağlı boya ilə çəkilmiş tabloya oxşayır. İkinci parçada təbiətin ən gözəl fəslisi olan bahar təsvir edilmişdir. Parçada çiçək açmış ağaclar arasında bir əlində badə, o biri əlində isə kuzə tutmuş bir gənc sanki əsrarəngiz mənzərədən bihuş olmuşdur. Üçüncü parçada əsasən iki süjet təsvir edilmişdir. Birinci süjetdə taxtın üstündə yüksək rütbəli bir şəxs əyləşmiş, onun da qarşısında ayaq üstə dayanan və əlində kuzə tutan bir gənc təsvir edilmişdir, ikinci süjetdə isə yüksək rütbəli şəxs daha taxtda yox, bardaş qurub çəmənlərdə oturmuş, onu müşahidə edən gənc isə dizi üstə dayanıb ona nimçədə nar təklif edir. Bu süjet elə bilki, birincinin yeni bir variantda davamıdır.

Londonun Nyu-Bond küçəsində yerləşən qədim Şərq malları alveri ilə məşğul olan şirkətin kolleksiyaları arasında XVIII-XIX əsrlərə aid Təbrizdə toxunmuş dörd ədəd süjetli xalı, Bakının Əmirhacıyan (XII), Qazaxın Şıxlı, Qubanın Alili, Şuşanın Malıbəyli kəndlərində toxunmuş yüksək növlü ornamentallı Xalçalar vardır. Bu xalılardan birinin uzunluğu 173 sm, eni isə 182 sm, olmaqla üzərində müxtəlif yazılar vardır. Bu yazılardan məlum olur ki, xalını 1910-cu ildə bakılı Cəmşid Hacı toxumuşdur. Xalı 4 haşiyəli yelən və

Rasim Əfəndiyev. Azərbaycanın bədii sənətkarlığı dünya muzeylərində. Bakı. Işıq. 1980, səh, 76.

ensiz ara sahədən ibarət olmaqla, haşiyələrdə ardıcıl təkrar olunan nəbati naxışlar, ara sahədə isə müxtəlif konfigurasiyalı butalar verilmişdir.

XIX əsrdə Təbrizdə toxunmuş bir xalq sənəti nümunəsi hazırda Londonda Ceyms Kristi şirkətinə aid olan əntiq mallar mağazasında nümayiş etdirilir. Uzunlu 213 sm., eni 140 sm. olan bu xalının süjeti Şərq aləmində geniş yayılmış Yusif və Züleyxa hekayəsinə həsr edilmişdir. Xalçanın ara sahəsində Avropa rəsm üslubuna yaxın olan səpkidə bir neçə mövzu verilmişdir. Bunların içərisində Yusifin səhrada quyudan çıxarılması, qul kimi satılması, sevgi macəraları və s. səhnələr vardır. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, hazırda Bakıda Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində Yusif və Züleyxa hekayəsinə həsr edilmiş yenə bir Azərbaycan Xalçası vardır. Bu Xalçanın süjeti Londondakı Xalçaya nisbətən yeganə bir mövzuya - Yusifin quyudan çıxarılması səhnəsinə həsr edilmişdir. Qeyd etdiyimiz sənət nümunələri Böyük Britaniya muzeyləri və şəxsi kolleksiyalarda saxlanılan nümunələrin bir qismidir.

V FƏSİL. BELÇİKA MUZEYLƏRİ.

5.1. Gent Muzeyi.

Belçika > yüksək bədii mədəniyyət, muzeylər ölkəsidir. Gent, Bryüqqe, Brüssel və Antverpen Belçikanın qədim bədii muzey mərkəzləri olmaqla, keçmişdə olduğu kimi, indi də dünya bədii mədəniyyətində mühüm əhəmiyyət kəsb edirlər.

Gent Flandriyanın qədim şəhəridir. Artıq 1180-cı ilədək Flandr qraflarının qalaianının tikintisi başa çatmış. Flamand torpaqlarının mərkəzinə çevrilmişdir. XIV-XV əsrlərdə şəhərin iqtisadi inkişafı çiçəklənmiş, beynəlxalq əlaqələr genişlənmiş, yüksək inkişaf pilləsinə çatmışdır.

Gent şəhər İncəsənət Muzeyi öz kolleksiyalarının müxtəlifliyi və gözəlliyi ilə Belçikanın ən böyük və zəngin muzeylərindəndir. Yaranması XVIII əsrin sonlarına təsadüf edilən bu muzey bir neçə dəfə xarici hücumlar zamanı qarət edilmişdir. Hələ 1792-ci il noyabrın 12-də fransızlar Gentə daxil olarkən bir çox muzey eksponatlarını Parisə göndərmişlər. Parisə-Luvra həm də Gent altınının bir hissəsi - Rubens, Van Deykin və başqa rəssamların əsərləri aparılmışdır. Qalmış 250 əsərlə 1802-ci il noyabrın 22-də muzey açılmışdır. 1896-cı ildə burqomistr baron Braun banketdə söz vermişdir ki, yeni muzey binası tikdirəcək. Bu planın həyata keçirilməsi Şorlyu şəhərinin arxitektoru Reysselberqə tapşılır. 1902-ci ildə şahzadə Albert və şahzadə Xanım Yelizavetanın iştirakı ilə təntənəli şəkildə muzeyin açılışı olmuşdur. Lakin tamamlanmış şəkildə muzey, 1904-cü ii mayın 9-da kral II Leopold tərəfindən açılır.

Lakin Gent yenidən alman əsgərləri tərəfindən tutulur və ancaq 1921-ci ildə muzey yenidən tamaşaçı üzü görür. Qeyd olunmalıdır ki, «Muzey dostları» cəmiyyətinin bu muzeyə çox böyük köməyi dəymişdir. Bu cəmiyyət tərəfindən I. Bosxun iki əsəri, Rubensin əsərləri, lordansın etüdləri, Pourbyusun portretləri, Yan de Bray, Van Deyk və başqa rəssamların əsərləri alınmış, muzey zənginləşdirilmişdir.

Hədiyyəçilər arasında Fernan Skriba 1913-ci ildə özünün bütün kolleksiyalarını muzeyə bağışlamışdır. Bu əsərlər arasında Tintorettonun, Ravestoy, Terbarx, Jerikonun portretləri, Xed və Feytin natürmortları, Koro və Dobinin peyzajları və s. əsərlər vardır.

Muzeydə Avropa rəssamlıq məktəbinin nümunələri, müasir Belçika rəngkarlığı diqqəti cəlb edir. Rəngkarlıqdan başqa böyük qrafika bölməsində Belçika heykəltəraşı Jorj Minnenin 400-dən artıq əsəri nümayiş etdirilir ki, bu əsərlər məşhurdurlar. Başqa bir zal isə istedadlı XX əsr Belçika rəssamı Jyü de Breygelin qrafika əsərlərindən ibarətdir.

Muzeyin böyük zalı Brüssel sənətkarı Urban Laynirsin 1717-ci ildə tamamlanmış əsərləri ilə bəzədilir. Bundan başqa muzeydə İyeronim Bosx (1450-1516), Frans Pourbyus (1545-1581), İos de Momper (1564-1635), Yakob İordans (1593-1678), Yan de Bray (1627-1697), Teodor Jerino (1791-1824), Teo Van Reysselberq (1862- 1926), Anri Evenpul (1872-1899) və başqa rəssamların əsərləri nümayiş etdirilir. Gent Muzeyi 1948-ci ildən başlayaraq müxtəlif səpkili sərğilər, eləcə də Vinsent Van Qoq, Teo Van Reysselberq, El Qreko və başqa dünya şöhrətli rəssamlara həsr edilmiş monoqrafiya sərğiləri təşkil edir.

5.2. Bryuqqe muzeyləri.

Belçikanın qədim şəhərləri içərisində Bryuqqe bu günlərə qədər öz gözəlliyini saxlamış, orta əsr sənətkarlığı nümunələri ilə məşhur olmuşdur. Çox haqlı olaraq onu «Ölü Bryuqqe», «Yuxulu Bryuqqe» adlandırırlar, sanki şəhər qədim körpülər, saraylar, uca abidələr arasında yatmışdır. BU şəhərin yaranması VII əsrə təsadüf edir. Şəhər XII-XIV əsrlərdə iqtisadi cəhətdən sürətlə inkişaf etmişdir, bu illərdə 200 min əhali olmuşdur. Şəhər azadlıqsevər olmuşdur, hətə 1302-ci il mayın 18-də şəhərin zəngləri çalınmış, onun bütün əhali fransızlara qarşı mübarizəyə qalxmışdır.

Bryuqqe həqiqətən şəhər-muzeydir. 135 metr hündürlüklü göydələnləri, sarayları, Mikelancelo sənətkarlığı nümunələri ilə zəngin abidələri şəhərə şöhrət gətirmişdir.

521. *Memlinq Muzeyi*. Bryuqqədə XVII əsrdə yaranmış məşhur ioanna Qədim Hospitalı öz gözəlliyi ilə seçilir. Hospitalı bəzəyən Hans Memlinqin 5 əvəzsiz əsəri öz gözəlliyi ilə zalı zinətləndirir. Memlinq Muzeyində XV əsrə aid yüksək sənətkarlıq nümunələri qorunub saxlanılır və nümayiş etdirilir. Əldə edilən mənbələrə görə Hans Memlinq (1433-1494) alman şəhəri Zemqəndə anadan olmuş, XV əsrin 50-ci illərində Brüsseldə, Rogir Van Der Voydenin emalatxanasında işləmişdir və Bryuqqədə yaşamışdır. Hans Memlinqin «İlahi ana körpə ilə», «Martin Nnuvenxove», «Kölnə gəliş» və s. əsərləri dünya şöhrəti qazanmışdır. Memlinq Muzeyi eksponatlarının az olmasına baxmayaraq öz populyarlığı ilə ölkə muzeyləri arasında məşhurdur.

522 *Qroninqe Muzeyi*. Bryuqqədə muzeylər içərisində Qroninqe Muzeyi nadir eksponatları ilə məşhurdur. Muzey, Bryuqqe Rəssamlıq Akademiyası tərəfindən XVIII əsrin əvvəllərində yaranmışdır. 1716-cı ildə incəsənət həvəskarları və rəssamlar los van de Kerkxove, Yan Xerreqout, Mark Dyüvende və los Arsxoot azad Akademiya-«Rəsm və rəngkarlıqda azad qardaşlıq» Akademiyasını yaratdılar. Bu akademiyanı yaratmaqda məqsəd rəssamların azad, heç kəsdən asılı olmayaraq işləmələri üçün şəraitin yaradılması idi.

Şəhər magistratının icazəsi ilə bu Akademiya 1720-ci ildə başqa cəmiyyətlərlə bərabər Poorterosloq binasında yeləşirdi. Artıq XVIII əsrin axırlarında Akademiya cəmiyyət üzvü olan rəssamların, o cümlədən Mikelancelo (1475- 1564), Yan Van Eyk, Hans Memlinq, Herard David kimi sənətkarların əsərləri fransızların təzyiqi ilə Parisə göndərildi. Sonralar, yəni 1816-cı il yanvann 3-də həmin əsərlər yenidən Bryuqqeyə qaytarıldı.

XIX əsrin əvvəllərindən Akademiya Muzeyinin inkişafında çiçəklənmə dövrü başlayır. Muzeydə 1902-ci ildən sərgilərin nümayişi fəaliyyətə başlayır. 1903-cü ildə

’ Вах: Т.А.Седова. Художественные музеи Бельгии. Изд-во. «Искусство». Москва,1973, стр. 56,

«Muzey dostları cəmiyyəti» muzeyi daha 40 əsərlə zənginləşdirdi. Belə zəngin kolleksiyanı qorumaq və nümayiş etdirmək üçün artıq yeni muzey binasının tikilməsi vacib idi. 1907-ci ildə Qroninqe küçəsində muzey binası üçün yer ayrıldı. Lakin bu iş Birinci Dünya müharibəsindən əvvəl uzadıldı.

Muzeyin layihəsi arxitektör Jozef Virin tərəfindən hazırlandı. Bryuqqe Muzeyinin açılışı Belçikanın azadlıq əldə etməsinin 100 illiyinə, yəni 1930-cu ilə planlaşdırıldı. İlk daş 1929-cu il mayın 9-da qoyuldu. Muzeyin açılışı isə 1930-cu il iyunun 6-da oldu. Yerləşdiyi küçənin adına uyğun olaraq muzey Qroninqe Muzeyi adlandırıldı. Burada həm azad akademiyanın və həm də Krasilsikov küçəsindəki Müasir İncəsənət Muzeyinin kolleksiyaları birləşdirildi.

Muzeydə XX əsr məşhur ingilis rəssamı Frenk Brenqvinin qiymətli əsərləri qorunub saxlanılır. Qroninqe Muzeyində Bryuqqe sənətkarlarının minlərlə əsəri nümayiş etdirilir.

Muzeyin qiymətli bölmələrindən biri də «Flamand primitivləri» kolleksiyaları hissəsidir. Bu kolleksiyalar 5 zaldada çox ciddi xronoloji qaydada saxlanılır. Muzeyin əməkdaşları 1966-cı ildə bu hissəni daha da gözəlləşdirmişlər. Burada saxlanılan XV əsr nümunələrindən tutmuş, ta bu günə qədərki əsərlərin çox ciddi qaydada, lazımi temperaturda qorunmasına nəzarət edilir. Burada Yan Van Eyk (XV əsr), Hüqo Van der Qu (1440-1482), Herard David (1640-1523), Lancelot Blondel (1498-1561), Piter Pourbyüs (1524-1584) və başqa rəsam- sənətkarların çox qiymətli əsərləri nümayiş etdirilir.

5.3. Brüssel muzeyləri.

Brüssel-Brabantın ürəyi, Belçika krallığının paytaxtı, eramızın ilk əsrlərinin yadığıdır. 977-ci ildə imperator II Otton Brüksoella qraflığını Aşağı Lotarenqi Hersoqluğuna verdi. Şəhər get-gedə inkişaf etməyə başladı. XIII əsrdə Hersoq (Karl Fransuzski) Sen Jern adasını tərk etdi və Koudenberq qalasında yaşamağa başladı. Şəhər

iqtisadiyyatı inkişaf etməyə, sənətkarlıq və ticarət artmağa başladı. Artıq özünüidarəetmə tələbkarlığı getdikcə artırdı. 1302-ci il iyunun 11-də Flamandlıların tətildən bir neçə ay sonra Brüssellilər mübarizəyə qalxdı və şəhər soveti ilə bərabər sənətkarlıq mərkəzi nümayəndəliyi yaradıldı. 1459-cu ildə Filipp Dobry, Hersoq Burqundii şəhərdə hesabatlar Palatası yaratdılar və şəhəri öz ölkəsinin paytaxtı etdilər. Bu, incəsənətin çiçəklənməsi dövrü idi. Artıq Roqir van der Veyden bu dövrün tanınmış rəssamı idi. Burqund malikələri Dyufay. Okkeqema kimi şairlər, musiqiçilər, bəstəkarlar ocağına çevrilirdi. Yan van Reysbruk şəhərə xüsusi gözəllik verən yüksək qülləni tikir.

1531-ci ildə V Karl Vlibruk kanalının qazılmasını əmr edir və bundan sonra Brüssel dəniz limanına çevrilir. 1695-ci il avqustun 17-də 17 min fransız XIV Lüdovikın əmrilə və Marşal Vilruanın müşayəti ilə Brüsseli mühasirəyə alır. Bunun nəticəsində şəhərin mərkəzini çox güclü yanğın bürüyür. Bir çox incəsənət abidələri uçub dağıldı, yandı, həmçinin Roqir Van der Veydenin çox qiymətli rəsm əsərləri və Xalçalar külə döndü. 16 kilsə, monastr, 3850 ev dağıldı. Sentyabrın 5-də Vilrua Brüsseldən mühasirəni götürməyə məcbur oldu. 6 ildən sonra şəhər korporasiyası Böyük Meydanı bərpa etdi, hansı ki, bu meydanda gözəl və ecazkar bir ansambl yaradılmışdı. Brüsselin tarixi dramatik səhifələrlə doludur. Onun memarlıq abidələri nə qədər dağıdılsa da, zənginlik saxlanmışdır. Brüssel muzeylər şəhəridir. Tarix və İncəsənət Əsərləri Kral Muzeyi, İkseldəki Məişət İncəsənəti Muzeyi, Tervyurendəkl Konqo Muzeyi, Şariye Muzeyi, A.Virts və başqa rəssamların əsərləri ilə zəngin muzeylər mövcuddur. Bunlar içərisində əlbəttə, ən zəngin muzey Tarix və İncəsənət Əsərləri Kral Muzeyidir. Bu muzey özünün yaranmasında Fransa Respublikasının bədii siyasətinə çox borcludur. 1799-cu ildə Respublikanın 15 departament mərkəzində kolleksiyaların toplanılması haqqında dekret verildi. Bu dekret həmçinin Brüsselə də aid idi. Lakin Napoleon tərəfindən muzey və abidələri qarət edilmiş Belçika üçün bir növ bu dekret əhəmiyyətsiz idi. Buna görə 1797-ci ildən başlayaraq Belçika tərəfi bu

ölkədən aparılmış və Parisin Luvr Sarayında saxlanılan zinətləri geri qaytarmağa başladı. Xalqın qiymətsiz incilərinin geri qaytarılması üçün mübarizənin önündə Brüssel Muzeyinin ilk qoruyucusu Gil Jak-Jozef Bosxart (1737-1815) dururdu. Bosxart Brüsseldəki Rəngkarlıq, Heykəltəraşlıq və Memarlıq Akademiyasına rəhbərlik etməklə, bu akademiyanın nəzdində şəkil qalereyasının yaradılmasını arzulayırdı. Onun təklifi ilə muzey əvvəlcə Akademiyanın nəzdində 1798-ci ildə keçmiş kilsədə yerləşmiş, sonralar Köhnə Malikanə Sarayı adlanmağa başladı. Bosxart bu işdə həddindən artıq fəallıq göstərmiş, əsərlərin Fransadan gətirilməsi üçün şəxsən Parisə getmiş, Napoleona məktub yazmış və nəhayət arzusuna çatmış, müvəffəqiyyət qazanmışdı. Artıq 1801-ci ildə Rubensin, İordansın, Petrusa Kristusun (1844), P.Breyqellin və s. rəssamların əsərləri Brüsselə göndərildi.

1834-cü ildə Daxili İşlər Nazirliyi öz müasir rəngkarlıq kolleksiyalarını muzeyə təhvil verdi. Bir sözlə, şəhər kolleksiyası Dövlət rəsm əsərləri ilə birləşdirildi. 1842-ci ildə bir milyon 844 min frank qiymətləndirilən muzey kolleksiyaları Dövlət mülkiyyəti hesab edildi və İncəsənət Əsərləri Kral Muzeyi adlandırıldı.

Artıq 1882-ci ildə muzeydə 520 əsər qorunub saxlanılırdı. Muzeyin fasadı heykəltəraşlar tərəfindən Şotlandiya qraniti ilə bəzədilmişdi. Muzeyin açılışı 1887-ci il mayın 26-da oldu. Muzeyin Brüsseldə geniş məqsətlə funksiyasının zənginləşdirilməsində tanınmış Belçika sənətsünası Firens-Kevartın böyük rolu olmuşdur ki, o, 1919-cu ildən muzeyin direktoru təyin edildi. O, muzeydə kitabxana, kataloqlar, sənədləşdirmə şöbəsi, fotoarxiv yaratdı.

Onun işini dahi alim, XVII əsr Flandriya incəsənəti mütəxəssisi Leo Van Poyvelde davam etdirdi. O, yeni ekspozisiya ideyasını irəli sürməklə, şedevrlərin daha münasib nümayişi üçün çalışırdı.

Muzey iki hissədən ibarətdir - XIX əsrəgədərki və XIX- XX əsrlərin kolleksiyaları. Muzeydə Roqir Van der Veydenin (1339-1464) iki əsəri - Loran Fruamonun və Jana de

Koimbranın portretləri çox mahir bir tərzdə işlənmiş, yüksək sənətkarlıq nöqteyi-nəzərindən diqqəti cəlb edir.

Muzeyin zallarında daha bir məşhur XV əsr Niderland rəngkar Dirk Boutsun gözəl əsərləri nümayiş etdirilir. Onun «Otton məhkəməsi», «Odlə təcrübə» (1468) əsərləri adamı heyrətə gətirir.

XV əsr Niderland rəssamlarından Hans Memiinqin iki portreti(burqomistr Bryuqqe Villem Morel və onun xanımı Varvara Flanderberqin portretləri) muzeyin zallarında özünə müvafiq yüksək yerlərdən birini tutur. Əsərlər çox gözəl ustalıqla işlənmişdir.

Muzeydə Herard Davidin çox gözəl-«İlahi ana körpə ilə» əsəri nümayiş etdirilir ki, əsərdə İlahi ana dini obrazı aydın nəzərə çarpır.

Bu əsərlərdən başqa muzeydə Kventin Masseys (1465-1530), Piter Artsen (1508-1575), Piter Breyqel (1525- 1569), İordans, Frans Şneyders (1579-1657), Van Deyk, Adrian Brauer (1606-1632), Frans Xals (1581-1666), Jan Lui David (1748-1825), Fransua Jozef Navez (1787-1863), Anri Leys, Jozef Stevens, Ari de Brakeler (1840-1888), Ceyms Ensor (1860-1949), Rik Vauters (1882-1916), Konstantin Permeke (1886-1952) və s. rəssamların əsərləri nümayiş etdirilir.

5.4. Antverpen muzeyləri.

Rəvayətə görə uzaq keçmişdə Şəlddə çox əzəll Druon Antiqon yaşayarmış. Öz əzaziliyi və qanıçənliyi ilə əhatədə yaşayan sakinləri cana gətiribmiş. Lakin bir dəfə Roma döyüşçüsü Silvius Brabo onunla döyüşə girmiş, qalib gəlmiş və qalib döyüşçü, əzazilin qolunu kəsib atıb. Elə həmin döyüş yerində o vaxtdan Antverpen şəhəri yaranıb. Antverpen - «kəsilmiş əl» deməkdir. Brabo fontan-heykəli azadlıq simvolu kimi, şəhərin Böyük Meydanında əzəmətli görünür.

Şəhərin yaranması VII əsrə təsadüf edir. Şəhər bir neçə dəfə hücumlara məruz qalmış və 863-cü ildə isə Normanlar tərəfindən dağıdılmışdır. Sonralar Antverpen

Avropanın ən vacib limanlarından birinə çevrilmişdir. XIV əsrdə şəhərlərin Hanzey ittifaqına qoşulur və xarici müdaxiləyə qarşı mübarizəyə başlayır. Artıq iqtisadiyyat sürətlə inkişaf edir və 1488-ci ildən almaz istehsalı, bank əməliyyatları, parça və Xalça istehsalı inkişaf edir. XVI əsrin beynəlmiləl şəhəri olmaqla, Antverpen öz rəssamlıq məktəbi ilə incəsənətini inkişaf etdirir.

Aktiv beynəlxalq əlaqələr sayəsində Antverpen məktəbinə Avropa incəsənəti problematikası və tendensiyaları, xüsusilə İtalyan rəssamlıq məktəbinin təsiri özünü göstərmişdir. Müxtəlif illərdə Antverpen xarici müdaxilələrə məruz qalmışdır. Belçikada şəxsi kolleksiyalar hesabına əmələ gəlmiş muzeylərdən biri də Antverpendəki Mayer Van den Berq Muzeyidir. Qapı və pəncərələri, həmçinin ağır pilləkənləri palıddan hazırlanmış və üzərində zövqlə işləmələr aparılmışdır. Bəzən əsərlər sıx yerləşdirilmiş, hətta pilləkəndə belə bir sıra qoyulmuşdur.

Frits Van den Berq 1901-ci ildə 43 yaşında vəfat etmişdir. Onun atası oğlunun xatirəsini yaşatmaq üçün evdəki kolleksiyasını Antverpene bağışlamışdır. Şəhər də öz növbəsində bu kolleksiyaları lazımi qaydada qoruyub saxlamış, muzeyə çevirmişdir. Van den Berq hələ gənclikdən kolleksiya toplamaqla məşğul olmuşdur. Beləliklə, onun bütün kolleksiya inciləri 21 il ərzində (1880- ci ildən 1901-ci ilə dek) toplanmışdır.

Bu kolleksiyalar içərisində məşhur Niderland sənətkarı Melxior Bruderlamanın əsərləri diqqəti cəlb edir. Bruderlam Gentdə saray rəssamı olmuşdur. «Xristin dünyaya gəlməsi», «istirahət günü» və s. əsərlər dini xarakter daşımaqla muzeyi bəzəyir. Vrannevan der Stokt (1420- 1495), Yan Provost (1465-1529), Piter Artsen, Piter Heys (1515-1581) və başqa rəssamların əsərləri muzeydə saxlanılır.

54.1. Rubensin evi Antverpendə öz zənginliyi ilə Rubensin evi muzeyə çevrilmişdir. 1608-ci ildə İtaliyadan qayıtmış Rubens 8 il öz anasının evində yaşamışdır. 1611-ci ildə Rubens torpaq sahəsi alır və orada ev və emalatxana tikdirir. 1620-ci ildə onun dostu, həm də şəhər katibi Yan

Van den Vauver Rubensə xəbər çatdır ki, sənin evin xarici qonaqların diqqətini cəlb etmişdir. Onun evinə və emalatxanasına işləmək və öyrənmək üçün rəngkarlar və başqa sənətkarlar gəlirdi. Onun evinə hətta Niderland hersoqluğundan izabella, Fransız kraliçası Mariya Mediçi, Hersoq Bekinqem, marşal Spinola və dövrünün tanınmış şəxsiyyətləri, dövlət adamları gəlirdi.

Evin layihəsi Rubensin özü tərəfindən hazırlanmışdı. O, memarlığı çox gözəl bilirdi.

Rubensin evi 1937-ci ildə şəhər tərəfindən alınmışdır. 1946-cı ildə evin muzey kimi açılışı olmuşdur. Ev bir neçə dəfə xırda bərpalara, dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Muzeydə ən maraqlı yer > Rubensin bədii kolleksiyalarının yığıldığı otaqdır. Burada Tisian, Rafael, Yan van Eyk, Piter Breyqel Mujitski, Hüqo Van der Qus və başqa rəssamların, onun şagirdləri və müasirlərinin 300-dən artıq əsəri saxlanılır. Bundan başqa antik və müasir Heykəltəraşlıq nümunələri, metal pullar, medallar, qiymətli qaş-daş, fil sümüyündən düzəldilmiş müxtəlif əşyalar, əlyazmalar və müxtəlif illərdə yazılmış kitablar bu otaqda saxlanılır.

ikinci mərtəbədə yaşayış otaqları yerləşir. Ən maraqlı eksponat Rubensin dekan stuludur kt, arxa hissəsində qızılı hərflərlə yazılmışdır: «Peter-Paul Rubens. 1633-cü il».

Yaşayış otaqlarını emalatxanadan çox da böyük olmayan qalereya ayırır. Emalatxana çox da böyük deyildir. Əgər nəzərə alsaq ki, buradan 3000-dən artıq rəsm əsəri çıxıb, onda emalatxananın həm sadə, həm də əlverişli olduğu sübut olunur. Yuxanda şagirdlər üçün otaqlar, aşağıda isə, atelyenin qarşısında qonaqları qarşılamaq üçün otaq yerləşir ki, bunun divarianna qızılı ornamentlərlə zövqlə bəzədilmiş dərilər vurulmuşdur.

542 Kral İncəsənəti Muzeyi Ölkənin bu zəngin muzeyində başqa Avropa rəssamlıq məktəblərinin sənət nümunələri olsa da, əsasən milli incəsənət nümunələri çoxluq təşkil edir.

1794-cü ildə Fransa əsarəti zamanı bir çox qiymətli sənət inciləri Fransaya aparılmışdır. 1843-cü ildə Kral

İncəsənət Akademiyası açıldı. Bədii Akademiyada iki il köhnə burqomistr Floran van Ertborn tərəfindən hədiyyə edilmiş XV-XVI yüzilliklərdə işlənmiş rəsm əsərləri daha çox maraq oyadır. Ümumiyyətlə, böyük kütlənin iştirakı ilə Kral İncəsənət Muzeyinin açılışı 1890-cı il avqustun 11-də olmuşdur.

Başqa sənət əsərləri ilə yanaşı muzeydə Venesiyalı Tisianın (1487-1576) əsərləri də zənginliyini qat-qat artırır. Fransız kolleksiya əsərləri arasında Antverpen Muzeyinin bəzəyi olan, Jon Fukenin (1415-1480) «Madonna körpə ilə» əsəri incəliklə işlənmişdir. Roqirin portret əsərləri, Hans Memlinqin (Jan de Kandidanın portreti) əsərləri, XVI əsr Niderland incəsənəti bölməsində Kventin Maseysin və onun oğlu Yan Maseysin inciləri qorunub saxlanılır.

XVI əsr peyzaj incəsənəti kolleksiyaları arasında ioaxim Patnirin (1475-1525) peyzajını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bu balaca şedevr öz poetik incəliyi ilə seçilir.

Muzeyin geniş bölmələrindən biri də XVII əsr Niderland rəngkarlığının nümunələri saxlanıldığı bölmədir. Niderland iki yerə parçalanmış, birində burjua inqilabı, digərində isə milli azadlıq hərəkatı baş vermiş, Cənubi Niderland və Şimali Niderland adlandırılmağa başlamışdır. Birincisi - Flandriya, ikincisi isə Hollandiya adı ilə tanınmışdır. Flaman rəssamlıq məktəbi Antverpen Muzeyi zallarında öz nailiyyətlərini nümayiş etdirir. Böyük zallar tanınmış sənətkarlar Yansens, Delmont, Dinembek, Qaspar de Krayer, Yan Kossirs, Otto Van Veen, Teodor Van Tulden, Martin Teneyi, Kornelis de Vosun əsərləri ilə zənginləşdirilmişdir.

Rubensin əsərlərində onun fəlsəfi dünyagörüşünə malik olması, yüksək ideyalıq, fantaziya və fikir zənginliyi özünü aydın göstərir.

Muzeyin böyük zalı Rubensin əsərlərinə həsr edilmişdir. Onun əsərlərində həm də katolik olması da ilk baxışdan nəzərə çarpır. «Xaç mərasimi», «Fomanın inamsızlığı», «İlahi ana tutuquşu ilə» kimi əsərləri dini xarakter daşıyır.

Muzeydə XVII əsr Flamand məktəbinin nümayəndəsi Yakob Jordaensin 17 nadir əsəri saxlanılır. Anton Van Deykin (1599-1641) onlarla əsəri, Siberextsin bir neçə rəsmi, F.Xalsın əsərləri muzeyi zینətləndirir.

XIX və XX əsr rəngkarlığı nümunələri muzeyin böyük hissəsini əhatə edir. Bunlardan Anri Leys (1815-1869), Yakob Smits (1855-1928), van Qoq, Georg Breytner (1853- 1923), Ceyms Ensor, Rik Vauters, Anri Evenpul, Ejen Iarmans, Yan Brüsselmans və digərərini göstərmək olar.

54.3 Middelheym Antverpen muzeyləri arasında Middelheym parkı həm tərtibati cəhətdən və kolleksiyalarının tarixiliyi, həm işləmə zənginliyi nöqtəyi- nəzərindən çox gözəldir. Bu parkda müasir heykəltəraşlıq muzeyi yerləşir.

Middelheym - açıq havada öz sənət nümunələrini nümayiş etdirən ilk heykəltəraşlıq muzeyidir. Middelheym - antverpenin 3 parkı içərisində ən gözəlidir. Onun adı artıq 1342-ci ilin sənədlərində çəkilir. 1910-cu ildə park şəhərin varlı şəxsləri tərəfindən alınır. İkinci Dünya müharibəsi dövründə park dağılsa da, sonralar yenidən bərpa edilir.

1950-ci ildə yayda parkda Birinci Beynəlxalq heykəltəraşlıq sərgisi açılır. Parkda Oqyust Rodek, Konstantin Menye, fransız heykəltəraşları Mayol, Burden, Renuar, Despio, italyan sənətkarı Marini və manteu, ingilis Mur, eləcə də Belçika heykəltəraşları Vauters, Mine və başqalarının əsərləri nümayiş etdirilir.

VI FƏSİL. HOLLANDIYA MUZEYLƏRİ.

Hollandiya-küçük ölkə olmasına baxmayaraq bədii yaradıcılıq cəhətdən çox zəngindir. Artıq XVII əsrdə Hollandiya rəngkarlıqda ele inkişaf pilləsinə qalxmışdı ki, dünyanın Qərbi Avropa incəsənətinə həsr edilmiş Hollandiya bölməsi ən zəngin idi. Bu balaca ölkə dünya bədii yaradıcılığına 10 minlərlə rəsm əsəri bəxş etmişdir ki, belə əsərlərin bir çox hissəsi hazırda da fərdi mənzilləri bəzəyir. Bu günlərə qədər Amsterdam antikvar ticarəti sahəsində Beynəlxalq mərkəzlərdən biri hesab edilir.

XVII əsr Hollandiya üçün «qızıl əsr» hesab edilirdi. Qabaqcıl küçük ölkə dünyanın ən tanınmış bir diyarına çevrildi. Elm və incəsənət, ən başlıcası isə rəngkarlıq çox güclü inkişaf etmişdi. Lakin XVI, XVII və XVIII əsrlərdəki müharibələr, etiraz mitingləri nəticəsində Amsterdam və bir sıra başqa şəhərlərdəki tarixi abidələr dağılmış, yandırılmış, məhv edilmişdir. Bununla bərabər bu günə qədər öz zənginliyini qoruyub saxlamış Hollandiya sənətkarlığı nümunələri öz gücünü itirməmiş, dünya incəsənəti tapirində layiqli yerini tutur.

Bu günə qədər Hollandiya sənətkarlarının əsərlərini qoruyan və nümayiş etdirən Amsterdamdakı Reyksmuzeum, Haaqadakı Mauritsheys Muzeyi, Qarlemdəki Frans Xals Muzeyi və Rotterdam Van Beninken-Boymans muzeylərinin yaranması və inkişafı haqqında danışacağıq.

6.1. Amsterdam Reyksmuzeumu.

Dünyanın ən möhtəşəm muzeylərindən biri də Amsterdam şəhərindəki Reyksmuzeumdur. 1876-1885-ci illərdə memar Keypers Amsterdamın mərkəzi hissəsində böyük və yaraşılıq bir bina tikdirdi ki, bu günə qədər həmin muzey bu binada yerləşir.

Amsterdam Reyksmuzeumu Şimali Niderlandın incəsənət tarixi muzeyidir. Qeyd etmək lazımdır ki, muzeydə orta əsr sənətkarlığından çox az nümunələr bu günə qədər qalmışdır. XV əsrdən başlayaraq əsərlərin

nisbətən tam saxlanması mümkün olmuşdur. Artıq XV əsrdə tətbiqi rəngkarlıq Şimali Niderlandın əsas aparıcı incəsənət sahəsinə çevrilmişdir.

XV-XVI əsrlərdə Şimali və Cənubi Niderlandda (müasir Hollandiya və Belçika) güclü bədii yaradıcılıq mərkəzləri yaranmağa başlamışdı.

1808-ci ildə Lüdovik-Napoleonun əmri ilə alınmış Yan van Eykin əsərləri daha cəlbedicidir. Yan van Eyk Niderland rəngkarlıq məktəbinin dahi yaradıcılarından biri olmaqla Kant Altarının müəllifidir.

Muzeydə XVI əsr məşhur Niderland rəssamı Luki Leydenskinin (1489-1533) əsərləri saxlanılır. Niderland incəsənət tarixçisi Korel van Mander 1604-cü ildə çap etdirdiyi «Rəssamlar haqqında kitab»ında Luki Leydenskinin zəngin sənətkarlığından bəhs edir.

XVI əsr sənətkarlarından Yan Skorlin (1495-1562), Marten van Xeyemskerkin (1498-1574) «Anna Kede»portreti, Piter Arsenin (1509-1575) «Çobanların baş əyməsi»; «Yumurtalar arasında rəqs», loakim Beykeların (1543-1573); «Mətbəx» (1566-cı il) əsərləri muzeyin zallarını bəzəyir.

XVII əsr Hollandiya incəsənətinə rəssam Hendrix Averkampın (1585-1634) yaradıcılığı ilə elə bil ki, yeni nəfəs verildi. Onun əsərləri içərisində «Böyük qış peyzajı» mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Esayas van de Veldenin (1591-1630) «Parkda cəmiyyət» balaca şedevri haqqında da həmin fikri söyləmək olar. Əsər 1615-ci ildə çox yüksək ruhda işlənilmişdir ki, burada yeni Hollandiya incəsənətinə maraq artırılır. Esayas van de Velde Qariemdə işləmiş və məşhur Holland pəssamı Frans Xalsia həmişə sıx əlaqə saxlamışdır, onun əsərlərinin bir neçəsi isə Amsterdam Reyksmuzeumundadır.

XVII əsrin birinci yarısının mahir peyzaj ustalarından biri de Yan van Qoyenin (1596-1656) olmuşdur. Onun «Dordrexin görünüşü» (1648) əsəri dövrünə görə çox xarakteriktir. Əsər qocaman Hooiland şəhərlərindən birinə həsr edilmişdir.

Peyzaj rəngkarlığından danışarkən Yakob van Reysdal (1628-1682) haqqında qeyd etmək yerinə düşərdi. O, təbiətin dili ilə danışmağı bacaran sənətkar olmuşdur. «Veykə yaxın dəyirman» əsəri onun ən yaxşı əsərlərindən biridir. Onun çox məhərrətə işlənmiş «Qarlemın görünüşü» əsəri çox nadir və zəngindir.

Holland rəngkarlığının «qızıl əsr»ində heyvan rəsmlərinin işlənməsi xüsusi yer tutur. Burada incəsənət tarixində ilk dəfə olaraq rəssam-animaiistlər fərqlənilir. Həm də onlar tez-tez peyzajçı rəssam kimi də çıxış edirdilər. Bu sənətkarlar içərisində mahir rəssam, gənc yaşlarında ikən vəfat edən Paul Potterdir (1625-1654). Onun əsərlərində təbiətin əsrarəngiz gözəlliyi və bu gözəllik içərisində atların və başqa heyvanların bu mənəzərni daha da zənginləşdirmələri çox mahir bir ustalıqla verilir.

Animalist janrına müraciət edən rəssam-sənətkarlar içərisində Jan Asseleyn (1610-1652) daha populyar olmuşdur. Onun «Qu quşu təhlükədə» əsəri çox maraqla işlənilmişdir. Ağ rəngli böyük qu quşu boynunu qorxunc şəkildə əyərək, qanadlarını tez-tez və güclü bir ahənglə çırparaq içərisində yumurtaları olan yuvasını itdən qoruyur. Lakin rəssamın ölümündən sonra əsərə sahib olan insan əmr edir ki, əsər haqqında yazılsın ki. «it-dövlət düşmənidir», yuva-«Hollandiyadır», qu quşu isə - «dövlətin siyasi xadimidir» ki, o dövrdə bu siyasi xadim (əsərə görə) dövləti idarə edəndir. Beləliklə, 1800-cü ildə hazırlanan bu əsər bədiilikdən başqa siyasi alleqoriyaya çevrilmişdir.

Reyksmuzeumda görkəmli rəssamlar Yan Sten (1626-1679), Qabriel Metsyu (1629-1667), Piter de Xoox (1629-1683), Yan Vermeyer Delftskinin (1623-1675) dini mövzuya, ailə və məişətə həsr elədikləri əsərlər yüksək zövqlə işlənilmişdir.

Reyksmuzeumda çox qiymətli sərvət isə Rembrandtın əsərlərindən ibarət geniş koleksiyalar toplusudur. Amsterdam ekspozisiyasında Rembrandtın Bibliya

* Вах: К.С. Yeqorova. Художественные музеи Голландии, М., изд-во «Искусство», 1969, стр.53.

mövzusunda portret və rəsmləri, natüromtları, peyzajları və eləcə də ustanın şagirdlərinin əsərləri nümayiş etdirilir. Rembrandt Van Reynin «Yahudi gəlini», «Mariya Trip» (1639), «Yan Sikstin portreti» (1654), «Avtoportret» (1655) və sair əsərləri muzeyi bəzəyir.

Rembrandt Van Reyn 1639-cu ildə Amsterdanda ev almış və 20 ilə qədər bu evdə yaşamış, işləmişdir. Lakin 1658-ci ildə onu bu evdən qovmuş və evi satmışlar. O vaxtdan üç yüz illik dövr ərzində həmin ev çox «sahiblər» görmüş, çox təmirlərə məruz qalmış, dəyişdirilmişdir. Hazırda bu *Muzey «Rembrandtın evi»* adlanır. Muzeyin divarlarını rəssamın müəllimləri və şagirdlərinin əsərləri bəzəyir. Burada muzeydə Rembrandtın iş vaxtında çəkilmiş rəsmlər ən qiymətli əsər kimi qorunub saxlanılır.

«Rembrandtın evi» hamının üzünə açıqdır. Bu muzeylə üzbəüz başqa bir bina ucalır ki, burada Rembrandt haqqında xatirələr çoxdur. Bu ev Rembrandtın dostu, varlı Yan Sikstindir. Yan Sikstin evində otaqların birində Rembrandt tərəfindən çəkilmiş (1654) portret daha cazibədarlıq. Çox gözəl işlənmiş bu əsər öz məzmunu ilə diqqəti cəlb edir. Əsəri Yan Siks evdən çıxan ərəfədə çəkilmişdir. O, plaşını çiyininin bir tərəfinə atmış, əlcəyini bir əlinə geymiş, o biri əlcəyini də geyməyə hazırlaşır... çox görkəmlidir... dərin fikirliliklə üzdə çox sadədir... Əsərdən görünür ki, Rembrandt sənətkarlığı çoxşaxəlidir, geniş diapazonludur və o, bacarıqla, ustalıqla rəngkarlıq priyomlarından istifadə etmişdir.

Reyksmuzeumda XVIII, XIX və XX əsrlər Holland rəssamlarının sənət əsərləri də mühüm yer tutur. XVIII əsr əsərləri içərisində portret janrı və teatr səhnələrindən epizodlar işləmiş Kornelis Trostun (1697-1750) fəaliyyəti çox maraqlıdır.

Reksmuzeumda italyan, ispan, flamand ustaları-Pyer di Kozimo (1462-1521), El Qreko (1541-1614), Van Deyk (1599-1641), Qoya (1746-1828) və başqalarının çox yüksək zövqlə işlənmiş əsərləri saxlanılır.

Amsterdanda ikinci ən böyük muzey-«
Muzeyin» alxki, burada Holland incəsənəti nümunələri.

Fransa sənətkarlığı, XIX və XX əsr rəssamlıq sənəti nümunələri saxlanılır.

6.2. HAAQA Mauritsheys Muzeyi.

Hollandiyanın ikinci dövlət əhəmiyyətli muzey- Haaqadakı Mauritsheys Muzeyidir. Müasir Haaqanın mərkəzində, sahilə Holland qraflarının köhnə-Binnenhof qalası ucalır. Qalanın içərisində Rısar zalı maraqlı doğuran abidələrindən biridir ki, o dövrdə düşməndən qorunmaq üçün bundan istifadə edilirdi. XVII əsrdə Binnenhof mərkəzi iqamətgaha çevrildi.

Harmonik cəhətdən cazibəli, eyni zamanda sadə və möhtəşəm saray olan Mauritsheys 1639-1644-cü illərdə şahzadə iohanna-Maurits Nassau-Zigenski üçün tikilmişdir. Saray Yakob van Kampenin planı əsasında, memar Piter Post tərəfindən inşa edilmişdir. Mauritsheys inşa edilən illərdə onun sahibi şahzadə Morits uzaq Braziliyaya qubernator göndərilmişdi (o zaman Braziliya Hollandiyanın əsarəti altında idi). O, Braziliyadan qayıdarkən özü ilə hindu incəsənəti nümunələrindən ibarət zəngin bir kolleksiya gətirmişdir.

Şahzadənin səyahəti zamanı onu arxitektor Piter Postun qardaşı rəssam Frans Post (1612-1680) müşayət etmiş və bu illərdə o, Braziliya həyatından peyzajlar, hinduların, zənci və qulların həyatından epizodlar çəkmişdir. Bu əsərlərdən hazırda ikisi Mauritsheysdə qorunub saxlanılır.

Mauritsheysdə çox nadir və xüsusi qiymətli sənədlər qorunub saxlanılır. Burada Rembrandtın və Veymeyer Delftskinin bir sıra qiymətli əsərləri nümayiş etdirilir. XV-XVI əsr Şimali və Cənubi Niderlandda yaşamış və fəaliyyət göstərmiş sənətkarların əsərləri, XVII əsr Fləmand sənətkarlığı nümunələri muzeyin zallarını bəzəyir. Muzeydə Rogir van der Veydenin (1399-1464) həyatının son illərində çəkdiyi «Xaçdan azad edilmə», XV əsr Niderland ustalarının qiymətli əsərləri nümayiş etdirilir. Hans Memlinqin (1433-1494) portret işləri, peyzajlar, təbiət təsvirləri, Herard Davidin (1460-1523) əsərləri, Adrian

Tomas Keyin (1544-1589) əsərləri, Piter Paul Rubensin, Yan Breygelin, Yakob Iordansın, Adrian Brauverin, Frans Xalsın, Rembrandt van Reyinin dünya şöhrətli əsərləri də məşhurdur.

Mauritsheysdə milli Holland sənətkarlığı məktəbi ilə yanaşı Flandriya rəngkarlığı da böyük maraq doğurur. Çünki Niderlandın iki hissəyə, dövlətlərə bölünməsi nəticəsində Şimalda Hollandiya, cənubda isə Belçikanın yaranması, incəsənət sahəsindəki sənətkarlığı bir-birindən ayıra bilmir, əksinə hər iki tərəfin sənətkarlıq nümunələri qorunur və nümayiş etdirilir. Təsadüfi deyildir ki, muzeyin XV-XVI əsr sənətkarlığı zallarında Bryuqqe, Antverpen, Amsterdam ustalarının əsərləri qorunur.

Mauritsheys XVII əsr üç dahi Hollandiya sənətkarının- Frans Xalsın, Rembrandtın və Yan Veymeyer Delftskinin əsərləri ilə zəngindir. Xalsın yaradıcılığında milli sənətkarlıq məktəbinin böyük təsiri olmuşdur. Onun «Yakob Oleykan» (1625), «Aletta Xanemans» (1625), «Kişi portreti» (1660) və başqa əsərləri muzeydə nümayiş etdirilir.

Mauritsheysdə xüsusilə Rembrandt rəngkarlığı geniş nümayiş etdirilir. «Doktor Tulpun anatomiyası» (1632), «İki zənci», «Homen», «David və Saul» kimi əsərlər dünya şöhrətli sənətkar Rembrandt tərəfindən 1650-1660-cı illərdə çəkilmişdir.

Rembrandt sənətkarlığının təsiri Veymeyer Delftskiyə keçmiş və onun da həyatı Rembrandt kimi acınacaqlı olmuşdur. Lakin bu iki dahi sənətkar arasında bir növ vəhdət təşkil edən başqa bir sənətkar-Rembrandtın şagirdi Karel Fabrisiusu (1622-1654) qeyd etmək yerinə düşərdi. Karel Fabrisius 1640-cı illərin əvvəllərində Rembrandtın emalatxanasında işləmişdir və öz müəllimlərindən çox şey öyrənmişdir. Lakin 1654-cü ildə Delftdə təsadüfi partlayış nəticəsində Fabrisius həlak olur və yaradıcılıq nümunələri- «Delft şəhərinin görünüşü», «Süd tökən xidmətçi» kimi əsərləri Mauritsheysdə nümayiş etdirilməyə başlayır.

Haaqa Mauritsheysində Veymeyer yaradıcılığı nümunələri qorunur. Bunlardan mifoloji mövzuda işlənilmiş «Diana və nimfalar» (1653), «Mirvari sırğalı qız» (1660),

«Delftin görünüşü» (1650) kimi əsərlərini misal göstərmək olar. Bundan başqa muzeydə Terbarx və Stekin, Reysdal və Art van der Nerin peyzajları, portretləri, janr səhnələri gah sakit, gah da səs-küylü, həyat sevinci ilə nəzəri cəlb edir.

6.3. Qaiem Frans Xals Muzeyi.

Qarlem şəhəri yüz illiklər ərzində Hollandiyanın əsas iqtisadi və mədəni mərkəzlərindən biri olmuşdur. Şəhərdə öz gözəlliyi ilə nəzəri cəlb edən orta əsr yadigarları olan saray və abidələr vardır. Qonşu Amsterdam və yaxud tez inkişaf edən Rotterdamlı müqayisədə Qarlem hazırkı dövrdə böyük sənaye mərkəzi deyildir. O, əsrdən geri qalmış, lakin nəinki köhnə quruluşunu saxlamış, hətta XVII yüzilliyin tikinti nümunələrini də qoruya bilməmişdir.

Qarlemə ən maraqlı və zəngin binalarından olan 1608-ci ildə Holland arxitektoru Liven de Key tərəfindən inşa edilmiş saraydır. Bayırdan, küçədən bir o qədər də ətraf binalardan fərqlənməsə də, çox gözəl zövqlə kərpicdən tikilmişdir.

1862-ci ildə Qarlemdə bədii muzey yaradıldı. 1906-cı ildə şəhər məglstratı muzey üçün Liven de Keyin binasını verdi. Sonrakı illərdə muzeyin otaqları uyğunlaşdırıldı və 1913-cü ildə Frans Xals adına Muzey yaradıldı. Burada XV əsrdən XIX əsrin əvvəllərində olan bir dövrü əhatə edən rəngkarlıq nümunələri toplanmışdır. Bu nümunələr içərisində Yan Skorelin əsərləri cəlbedicidir. Yan Skorel Utrextdə yaşamış və 1527-1529-cu illərdən qrup portretlər çəkməyə başlamışdır.

Muzeyin çox nadir eksponatları içərisində Frans Xalsın qrup portretləri özünəməxsus yer tutur. Bu əsərlər muzey inciləri hesab edilir.

Rəssam hələ 30 yaşında İkən, 1616-cı ildə çəkdiyi «Müqəddəs Georgi rotası əsgərlərinin banketi» əsəri çox gözəl estetik təsirə malikdir. 175x324 sm. ölçülü bu monumental əsər XVII əsrin ilk holland rəngkarlığı nümunəsidir.

ümumiyyətlə, Qarlem muzeyində Xals tərəfindən çəkilmiş qrup portretlər çox incəliklə işlənmiş, əsasən atıcı- döyüşçülərə həsr olunmuşdur. Frans Xalsın əsərləri bir zaldə yox, müxtəlif zallarda digər rəssamların əsərləri ilə qarışıq şəkildə nümayiş etdirilir ki, hər bölmədə də Xalsın əsərləri həmin bölmənin özəyini təşkil edir. Xalsın əsərlərində qadın obrazı da çox maraqlı işlənilmiş və bu obrazlar vasitəsilə müəllif qadının zəhmətkeş olduğunu, əzab-əziyyətlə qatlaşdığını gözəl cizgilərlə vermişdir.

Muzeyin ekspozisiyası Frans Xalsın əsərləri ilə tamamlanmış, zallarda XVII, XVIII, XIX əsrin əvvəllərinə aid Qarlem rəngkarlığı nümunələri də nümayiş etdirilir ki, bu əsərlərdə sakit axan çay təsvirləri, natürmortlar, səliqəli şəhər meydanları, gözəl bəzədilmiş otaqlar zövqlə işlənmişdir.

6.4. Rotterdam Van Byoninqen-Boymans Muzeyi.

Rotterdamdakı bu muzeyin yaradıcısı Boymans və van Byoninqenin adı ilə bağlıdır. Hər iki kolleksiyaçı muzey ekspozitsiyalarının toplanmasında əsas rol oynamışdır. Muzey 1849-cu ildə yaradılmışdır. Əvvəlcə muzeydə Boymans tərəfindən toplanılmış XVII əsr holland sənətkarlığı nümunələri, Avropa bölməsi və XIX əsrin sonları, XX əsrə aid Fransız rəngkarlığı nümayiş etdirilirdi. Van Byoninqenin fəaliyyəti sayəsində muzeydə XV-XVI əsr tanınmış Niderland sənətkarlarının əsərləri, italyan, flamand, fransız rəssamlıq məktəbinin şedevrləri nümayiş etdirilməyə başlamışdır.

Avropada ən böyük dəniz limanlarından biri Rotterdam limanı olmuşdur. Şəhərin mərkəzi faşist bombardmanları nəticəsində tamamilə dağıdılmış, sonralar burada dünyanın tanınmış arxitekturlarının gərgin fəaliyyəti sayəsində yeni-beynəlxalq konsemlərin idarələri, ticarət mərkəzləri, mehmanxanalar və başqa bu kimi yaraşığı binalar tikilmiş, şəhər abadlaşdırılmışdır. Limanın

yaxınlığında isə Sadkin tərəfindən işlənmiş insan fiquru ucalır ki, bu əsər şəhərin faciəli taleyindən xəbər verir.

Şəhərin mərkəzində də köhnə kvartallardan bir bina qalmışdır ki, burada muzey kolleksiyaları toplanaraq qorunmuş, 1935-ci ildə həmin binada təntənəli şəkildə açılış olmuşdur. Rotterdam memarı Van der Steyr muzeyin direktoru məşhur sənətşünas D.Xannemlə birlikdə yeni muzey binası layihəsi üzərində gərgin iş aparmış, nəticədə müasir tələblərə cavab verən bir bina tikilmiş, istifadəyə verilmişdir.

Rəngkarlığa həsr olunmuş ekspozisiya XV-XVI əsr Niderland ustalarının əsərlərinin nümayişi ilə başlayır. Bunların arasında Niderland rəngkarlıq məktəbinin yaradıcısı öz sənəti ilə Hollandiyada şöhrət qazanmış, dahi Yan van Eykin əsərləri çox gözəldir. Əsərlərdən bəzilərinin Yan van Eykin böyük qardaşı Qubertlə birgə işlənildiyi (1420-ci illər) ehtimalı vardır.

Rotterdam muzeyində İeronim Bosx (1450-1516), Piter Breygel (1525-1569), Gerkules Sekers (1589-1638), Rembrandt van Reyn, Arent Arents Kabel (1585-1635), Filip Konink(1619-1688), Yakob van Reysdal, Frans Xals, Beyteveq (1591-1624), Terbarx (1617-1681), Emanuel de Vitte (1615-1691), Piter Paul Rubens, Yakopo del Sellayo (1441-1493), Covanni Pizano, Paolo Veroneze (1528- 1588), Bernardo Strosi (1581-1644), Jan Batlst de Şampan (1631-1706), Nikolo de Montan (1631-1706), Fransua Buş (1703-1770), Qyuber Rober (1733-1808), Onore Domye (1808-1879), Pablo Plkasso (1881), Rik Vauters (1882-1916), Permeke (1886-1952), Edvard Munk (1863-1944), Oskar Kakoşka (1886) kimi fransız, alman, Niderland, Norveç, Avstriya və bir sıra tanınmış dünya ölkələri sənətkarlarının əsərləri nümayiş etdirilir.

VII FƏSİL İSVEÇRƏ MUZEYLƏRİ.

7.1. Bazel Bədii Muzeyi

İsveçrənin Bazel şəhərində XV əsrdən toplanılmağa başlamış dünyanın ən qədim incəsənət şedevrləri saxlanılır. XV əsrə qədərki dövrdə şəhər daxili özünüidarəyə nail olmuş, ətraf ərazilərdəki kəndli məntəqələrini özünə birləşdirmiş, gəlirini, var-dövlətini zənginləşdirmişdir.

Gərgin həyat şəraitində inkişaf edən şəhər bu dövrlərdə bir çox tacirlərin diqqətini cəlb etmişdir. 1482-ci ildə lohanne Amerbax (1430-1513) Bazelə gəlmişdir. O, bu vaxta qədər Nyurinberqdə «kitab kralı» Anton Kobergerin yanında işləmişdir. Amerbax burada özünə bir ev almış və mətbəə açaraq fəaliyyətə başlamışdır. Amerbax əvvəlcə təkbəşinə, sonralar isə öz şəriki və ardıcılı lohannes Frobenlə birlikdə iş aparmışdır. Amerbax illüstrasiyalarla bəzədilmiş, gözəl kitablar çap etməyə başlamışdır. Bu işin yüksək səviyyədə yüksək səviyyədə həyata keçirilməsi məqsədi ilə o, təcrübəli rəssam Urs Qrafı buraya dəvət edir. Amerbax hətta Dürierə də tanış olmuşdur. Qeyd edildiyinə görə 1490-1494-cü illərdə Yuxarı Reynə səyahətə çıxan dahi alman rəssamı Bazeldə olarkən xaç atalığı, kitab nəşri ilə məşğul olan Anton Kobergerin məsləhəti ilə Amerbaxın mənzilində qalmışdır. İohannes Amerbaxın bir sıra kitablarına Dürierin qravüralan ilə illüstrasiyalar çəkilmişdir.

Müəyyən vaxtdan sonra Amerbaxın evində 110 qrafik işdən ibarət kolleksiyalar toplandı. Bu kolleksiyaların arasında Albrext Dürer və Urs Qrafın da qravüralanı var idi. Sayca çox olmayan həmin kolleksiyalarla Amerbaxlar Kabinetinin yaradılması Bazel muzeyinin əsas özəyini təşkil etmişdir.

İncəsənət əsərlərinin kolleksiyalaşdırılması ənənəsi lohannes Amerbaxdan, onun oğlu Bonifatsius Amerbaxa (1495-1562) keçdi. 1501-ci ildə Bazel İsveçrə İttifaqı

‘ Вах: Базельский Художественный Музей. Москва. «Изобразительное искусство». 1987, стр.3-4.

tərkibinə daxil olur və elə bundan sonra şəhərin iqtisadi, həm də mədəni inkişafı sürətlənir, ildən-ilə humanizm ideyaları ilə zəngin kitab nəşri artır. Qeyd etmək lazımdır ki, Erazm Rotterdamski (1469-1536) Bazellə bağlı öz əsərlərini 1513-cü ildə burada çap etmişdir. O, Bazelə gələrək, əsası 1460-cı ildə qoyulmuş universitetdə müəllimlik fəaliyyətinə başlamışdır. Universitetin dörd - ilahiyat, hüquq, tibb və incəsənət fakültələrində Erazmla bərabər, dövrün elm adamları, təcrübəli müəllimlər çalışırdılar. Avropanın mühüm mərkəzlərindən birinə çevrilən Bazel, universitetin bu fəaliyyəti sayəsində tez bir zamanda tendensiyalar mərkəzinə çevrilir. Şəhərdə o dövr üçün yeni, progressiv sinif olan burjuaziya əmələ gəlməyə başlayır; Yakob Meyer burqomistr təyin edilir ki, o, arvadı Doroteya Meyerlə bərabər Şimal İntibahının dahi rəngkarı Kiçik Hans Holbeynin portretlərinə valeh olmuşdur. Həmçinin 1519-cu ildə yaradılan klleksiyaçı Bonifatsius Amerbaxın portreti də məhz Holbeynə məxsusdur.

Bonifatsius Amerbax dövrünün tanınmış şəxsiyyətlərindən olmuşdur: ensiklopedik biliyə malik olmaqla hüquqi elmlər, arxeologiya, təsviri incəsənət və musiqi ilə dərinləndirilmiş, bir neçə dil bilmişdir. Amerbax Bazelin hörmətli və tanınmış hüquqşünaslarından biri olmuş, universitetin auditoriyalarında öz parlaq natiqliyi ilə «Roma hüququ» fənnini tədris etmişdir. Bonifatsius Amerbaxla görüşən Erazm Rotterdamski bildirmişdir ki, ona atalıq qayğısı göstərmək istəyir və bu cavan oğlanı özünün irsən davamçısı hesab edir. Beləliklə, Erazmın ölümündən sonra, Bonifatsius onun bütün əşyaları-kitabları, medalları, qızıl və gümüş məmulatına sahib olmuşdur. Bütün bunlarla bərabər Hans Holbeynin tərəfindən çəkilmiş, ingilis humanisti Tomas Morun ailəsinin rəsmi və Erazm Rotterdamskinin portreti də Bonifatsiusa məxsus edildi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Bonifatsiusun yeganə oğlu Bazilius Amerbax (1534-1591), özünün məqsədyönlü fəaliyyəti olan kolleksiyaçılıqda əhəmiyyətli dönüş əldə etmişdi. Gələcəyin populyar hüquqşünaslarından olacaq varlı təbəqə ilə iş aparan Bazilius böyük əhəmiyyət kəsb

edən maraqlı əşyaların alınmasında geniş imkanlara malik idi. Beləliklə, Amerbax kolleksiyalarının sayı günbəgün artırdı, zənginləşirdi. XVI əsrin 70>ci illərində Bazilius Amerbax tərəfindən həyata keçirilən inventarlaşıdırma zamanı əldə olunan qeydlərə əsasən kolleksiyalarda bir min səkkiz yüz altmış altı rəsm var idi. Təsviri incəsənət şöbəsində isə dörd min estamp (qravüradan çıxarılan nüsxə) və qırx doqquz şəkil qeydə alınmışdı. Təsviri incəsənət əsərləri ilə bərabər toplantılar arasında kitablar, manuskriptlər, vazlar, təbiət elmləri və etnoqrafiyaya aid müxtəlif eksponatlar və digər materiallar da var idi. Bütün bunlar Amerbax Kabineti adlanan gələcək muzeyin xarakterini təyin etməyə imkan yaradırdı. Kabinetdə başlıca yeri Holbeynlər ailəsi kolleksiyaları tuturdu. Belə ki, Amerbaxlar toplantılarında Böyük Hans Holbeyn əlli altı rəsmlə, Kiçik Hans Holbeyn isə ən beş şəkillə və yüz dörd rəsmlə, Ambrazius Holbeyn isə dörd şəkil və dörd rəsmlə təqdim olunmuşdur.

İndi isə bir qədər əvvələ qayıdaq. Holbeynlər ailəsi Auqsburqu 1615-ci ildə tərk etmişlər. Ata İzenheyimdə qalmalı olmuş, oğullar isə Bazele gəlmişlər. Burada Hans və Ambrozius Holbeynlər dövrünün humanisti Makoniusla dostluq etməyə başlamışlar, Makonius da öz növbəsində qardaşları çox çətinliklə də olsa Erazm Rotterdamski ilə tanış etmişdir. Tanışlıqdan sonra qardaşların yaradıcılıq qabiliyyətinə malik olmaları Erazm Rotterdamskinin çox xoşuna gəlmişdir. Kiçik Hans Holbeyn isə Rotterdamskinin daimi portretçisi olmuşdur. Hər şeydən əvvəl Hans Holbeynlə və Erazm Rotterdamskinin biri -biri ilə qırılmaz dostluq telləri bağlayır: reformasiya (XVI əsrdə Qərbi Avropada katolik kilsəsinə və papa hakimiyyətinə qarşı dini mübarizə şəklində cərəyan edən feodalizmə qarşı ictimai-siyasi hərəkət dövründə Erazm, Hansın İngiltərəyə getməsinə məsləhət görür və o dövrdə İngiltərə kralının məsləhətçisi, öz dostu Tomas Mora Hans Holbeyn vasitəsilə təqdimat məktubu göndərir. Hans Holbeyn Çelsidə Tomas Mor tərəfindən evində gülərlə qarşılanmışdı. 1528-ci ildə Bazele qayıdan Holbeyn Erazm

Rotterdamskiyə Tomas Morun bütün ailə üzvlərinin birlikdə təsviri olan bir şəkil də gətirmişdi.

1532-ci ildə Hans Holbeyn yenidən İngiltərəyə qayıdarkən öz dostu Erazm Rotterdamskinin portretini yaradır və elə bununla da Hans Holbeyn yaradıcılığının Bazel dövrü başa çatır.

Amerbaxlar Kabinetində Holbeynin əsərlərindən başqa İsveçrənin digər rəssamlarının da əsərləri saxlanılırdı: Kiçik Hans Ley və onun rəngkar dostlarının dörd şəkli və altmış rəsmi, eləcə də alman ustalan-Dürerin, Altdolferin əsərlərini albomda görmək olar.

Baziius Amerbaxın ölümündən sonra kolleksiyalar nəslin bir üzvündən digərinə keçmək yolu ilə qorunmuşdur. Lakin 1648'Ci ildə bu prinsip pozulmuş, kolleksiyaların İsveçrədən çıxarılması təhlükəsi yaranmışdı. Belə bir gərgin şəraitdə Bazelin ziyalı təbəqəsi nümayəndələri kolleksiyaların Bazel Universiteti üçün alınmasını çox vacib hesab edirlər. Bazelin burqomistrı geniş və hərtərəfli maraq dairəsinə malik Iohann Rudolf Vettşteyn (İsveçrə özünün milli azadlığının əldə edilməsində və çiçəklənməsində həmişə şəxsə çox borcludur), bu təklifi çox məmnuniyyətlə qəbul etmişdir. 1662-ci ildə Amerbaxlar Kabineti şəhər soveti tərəfindən Universitet üçün alındı. Beləliklə, şəxsi kolleksiyaların kütləvi kolleksiyalara çevrilməsi XVII əsr üçün nadir bir proses idi. Doğrudur, o dövrün kommunası bir sıra kolleksiyalara sahib olduğundan həmin əsərlər muzeydən aparılmışdır.

300 illik bir müddət ərzində Bazeldə toplanılan incəsənət nümunələri hazırda kütləvi-bədii kolleksiyalara çevrilmiş, bu kolleksiyaların bazasında dünyanın ən böyük və zəngin muzeylərindən biri əmələ gəlmişdir.

1671-ci ildə kolleksiyalar İqamətgahından qədim tarixə malik «U Komar»ın evinə köçürülmüşdür. Hazırda şəhər bədii incəsənət əsərləri elə buradaca yerləşir. Hər həftənin cümə axşamları günün ikinci yarısında bütün arzu edənlər şəhər muzeyinin eksponatları ilə tanış ola bilərlər. Tədqiqatçı-alimlər və xarici ölkə vətəndaşları isə

həftənin digər qalan günlərində də muzeylə tanış ola bilərlər.

XVII əsrdə Bazeldə şəhər toplantıları ilə bərabər bir neçə şəxsi kolleksiyalar da mövcud olmuşdur. Bunlardan biri Bazel universitetinin hüquq elmləri professoru Reminqius Feşə (1595-1670) məxsus idi. O, bu kolleksiyaları qardaşı Rudolf Feşlə birgə toplamışdı. 1823-cü ildə bu toplantılar Universitetə aid edildi.

XVIII əsrdə Universitet toplantılarının artması başlıca olaraq Bazel şəhər soveti vasitəsilə həyata keçirilirdi. Belə ki, 1741-ci ildə şəhər hakimiyyəti orqanları Yan van Skorelin «David Yorisin portreti», 1770-ci ildə Kiçik Hans Holbeynin «Kilsə hərərəti», 1771-ci ildə İasent Riçonun «Lukas Şaubanın portreti» və digər əsərlər muzeyə verildi.

Yuxanda qeyd edildiyi kimi, 1823-cü ildə Universitet toplantıları Feş muzeyi ilə daha da zənginləşdirildi. Feş muzeyi kolleksiyalarının Universitet muzeyinə verilməsi başqa şəxsi kolleksiya sahiblərinə də sanki bir işarə oldu. Bundan sonra digər şəxsi kolleksiyalar bu muzeyə təhvil verilməyə başladı. 1840, 1864, 1894 və 1928-ci illərdə bu cür şəxsi kolleksiyalar hesabına Universitet muzeyi daha da zənginləşdirilmişdir ki, bu kolleksiyalar içərisində Vitsin nümunələri öz cazibədarlığı ilə daha da fərqlənirdi. Çox maraqlıdır ki, bu rəssamın yaradıcılıq nümunələri dünyanın yeddi muzeyində nümayiş etdirilir. Konrad Vitsin 21 əsərindən 11-i hazırda Bazel muzeyində nümayiş etdirilir. Bu onunla əlaqədardır ki, birincisi. Şimal İntibahı nümayəndəsi Konrad Vits Bazeldə İşləmiş, fəaliyyət göstərmişdir, ikincisi, Bazel hərəxanalarında Vitsin əsərlərinin çoxunu bazelliilər aldıqlarına görə əksəriyyət əsərlər şəhərdən kənara çıxmamışdır.

Beləliklə, kolleksiyaların sayının getdikcə artması «U Komar» evində danışıqlıq törədirdi. Buna görə də dövrün tanınmış memarı Melxior Beri 1843-1849-cu illərdə Bazeldə Avqustin döngəsində yeni muzey binası ucaldır ki, sonralar Universitet toplantıları bu binaya köçürülür. Burada təsviri incəsənət əsərləri ilə bərabər tarix, etnoqrafiya və təbiət elmlərinə aid eksponatlar saxlanılır.

Təsviri incəsənət bölməsi də durmadan artmağa başlayır. Bazel rəssamı Samuel Birman (1793-1847) nəinki öz kolleksiyalarını, hətta öz var-dövlətini tamamilə muzeyə bağışlamışdır. Bununla da muzey müasir İsveçrə rəssamlarının əsərləri ilə zənginləşmişdir. Belə fondla muzey ardıcıl və məqsədyönlü şəkildə incəsənət əsərlərinin əldə olunmasına nail oldu. Xüsusilə, Bazel məktəbinin yetişdirilməsi olan Arnold Büoklin tam bir qalereyadan ibarət kolleksiyalarının əldə edilməsi təqdirəlayiq idi. Sonralar Birman fondu vasitəsilə Kasper Volfun, Albert Ankerin, Ferdinand Hodlerin, Bartelemi Meninin, Covanni Cakometti və digər İsveçrə rəssamlarının əsərləri muzey tərəfindən alındı. Demək olar ki, Birman fondunun vasitəsilə muzeyə alınan kolleksiyalar Yeni İsveçrə incəsənəti şöbəsinin əsasını təşkil etmişdir.

XX əsrin əvvəllərində milli özünüdərk inkişafı ilə əlaqədar Bazel Bədii Muzeyi ümummədəni dirçəlişə qoşulmalı olur. 1906-cı ildən başlayaraq nəinki İsveçrə rəssamlarının əsərləri, hətta dövrün müasir fransız heykəltəraşlığı və rəngkarlığı nümunələri də muzey üçün alınır. Elə həmin ildə Rodenin heykəltəraşlıq nümunəsi olan «Viktor Hüqo» əsəri muzeyə gətirilmişdir. Kamil Pissarronun «Pontuaza yaxın kənd» əsəri XIX-XX əsrlər Fransa rəngkarlığı şöbəsinin ilk nadir nümunələrindəndir. 1926-cı ildə Oqyust Renuarın, 1928-ci ildə Pol Hogenin, 1933-cü ildə Ejen Delakruanın, 1934-cü ildə Vinsent Van Qoqun əsərləri muzeyə daxil olmuşdur. Bu və digər bir sıra təsviri incəsənət, tarix, təbiətşünaslıq, etnoqrafiya kolleksiyalarının getdikcə artması çox darsqallıq əmələ gətirmişdir. Buna görə də muzey üçün yeni binanın tikilməsi məsələsi ortaya çıxmışdır.

1932-ci ildə Paul Bonatsanın layihəsi əsasında muzey üçün yeni böyük bir binanın tikintisinə başlanıldı. Binanın tikintisi 1934-cü ildə başa çatmış, 1936-cı ildə İsə kütlələr üçün onun açılışı olmuşdur. Elə bu vaxtdan Universitet toplantılarının bir hissəsi-şəkillər, qravura və heykəltəraşlıq nümunələri yeni binaya köçürüldü və «Kütləvi bədii

toplantılar» adlandırıldı, binaya isə Bazel Bədii Muzeyi adı verildi.

1939-cu ildən Yeni incəsənət şöbəsinin salonları tez bir zamanda kolleksiyalarla zənginləşdirildi. Sonrakı illərdə muzey, müasir incəsənət əsərlərini almaqla fəaliyyətini davam etmişdir. Bununla bərabər, bir çox şəxsi kolleksiyaçıları öz toplantılarını muzeyə bağışlamışlar.

İsveçrə rəngkarlıq məktəbinə onunla qonşu olan Almaniya, İtaliya və Fransa sənətkarlıq məktəblərinin əhəmiyyətli təsiri olmuşdur. İsveçrə rəngkarlığı ilə tanışlıq XV əsrin birinci yarısında yaşayıb-yaratmış talantlı usta Konrad Vitsin əsərləri ilə başlanılır ki, onun yaradıcılığı Bazel şəhəri ilə sıx surətdə bağlıdır. Muzeydə Vitsin dörd əsəri-«Müqəddəs Varfolomey» (1435), «Aveysay, Sinxay və Vaneya çar Davidə su apararkən» M435), «İoakim və Anna Qızıl qapılar qarşısında» və «Müqəddəs Xristofor» nümunələri saxlanılır.

İntibah dövründə İsveçrə dünyaya Manuel Doyç, Urs Qraf və Kiçik Hans Ley kimi tanınmış rəssamlar: Niklaus Manuel Doyçun (1484-1530) «Paris məhkəməsi», «Piram və Tisba» və digər əsərləri böyük maraq doğurur. Bu əsərlər Manuel Doyçun zəngin bacarıq və qabiliyyətə malik olduğunu sübut edir.

Ust Qraf (1485-1527/28) muzeydə «Müqəddəs Georginin əjdaha ilə döyüşü». Kiçik Hans Ley (1490-1531) isə «Orfey vəhşi heyvanlar arasında» (1519) əsərləri ilə təmsil olunurlar.

İlk İsveç portret rəngkarlığının nümayəndəsi olan böyük usta Tobias Ştimmer (1539-1584) portret əsərləri ilə tanınmış, həm də İsveçrədə şəhər varlılarının evlərində tavan və divarlarda gözəl əl işləri nümunələri yaratmışdır. O, Strasburqa dəvət edilmiş, orada baş kilsənin astronomik saatını bəzəmişdir. Bazeldə onun 1564-cü ildə yaratdığı «Sürx bayraqları Yakob Şvitserin portreti» əsəri nümayiş etdirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Rubens, Tobias Ştimmer yaradıcılığına yüksək qiymət vermişdir.

On yeddinci yüzillik İsveçrə mədəniyyəti və incəsənəti üçün çətin dövr olmuşdur. Burada kalvinizmin (kalvinizm-

XVI əsrdə İsveçrədə meydana gəlmiş protestant məzhəblərindən biri) təsiri və onun qoyduğu bir sıra qadağalar rəngkarlığın inkişafını ləngitmişdir. İsveçrə XVII əsrdə rəssamlığın inkişafı baxımından digər Avropa ölkələrindən çox geri qalırdı. XVIII əsrdə isə İsveçrə bu həlqədən çıxıb bildi və Avropaya Russo və Pestolotsi kimi dahi filosoflar vermişdir, bu filosoflar isə öz növbəsində dünya maarifinin inkişafında böyük təkəna səbəb olmuşlar. Bu dövrdə rəngkarlıq dirçəlməyə başlamış, yerli sənətkarlıq məktəbləri inkişaf etmişdir. Cenevrədə belə bir məktəb fəaliyyətə başlayır və burada bədii yaradıcılığın inkişafına İsveçrəli Jan Eten Liotarin böyük təsiri olmuşdur. O, əvvəlcə Cenevrədə təhsil almış, sonra isə Parisdə öz təhsilini davam etdirmişdir. Onun əsərlərinin çox hissəsi öz vətəni Cenevrədə Tarix və İncəsənət Muzeyində saxlanılır. Bazel Muzeyində isə onun «Rəssamın qardaşı qızı, xanım Lavernyenin portreti» əsəri nümayiş etdirilir.

XIX əsr realist İsveçrə peyzajı Bazel Bədii Muzeyində Aleksandr Kalam və Bartelemi Meninin əsərləri ilə təqdim edilir. Bartelemi Meni (1815-1893) əvvəlcə Parisdə Enqr emalatxanasına qəbul edilir. Enqr Romadakı Fransa Akademiyasına direktor təyin edilərkən, Meni də onunla birlikdə oraya gedir və 1834-1838-ci illərdə burada yaradıcılıqla məşğul olmaqla bərabər, bir çox tanınmış usta sənətkarlarla görüşür. O, Parisə qayıtdıqdan sonra, artıq tanınmış rəssamlardan birinə çevrilir və 1843-cü ilə qədər orada yaşayıb yaradır. Lakin maddi çətinlik ucbatından Meni öz vətəni Cenevrəyə qayıtmalı olur və 1850-ci ildən ömrünün sonuna qədər Cenevrədə rəssamlıq məktəbinə rəhbərlik edir. Bazel Bədii Muzeyində Meninin «Bataqlıq» əsəri saxlanılır.

Muzeydə nümayiş etdirilən XIX-XX əsrlərin rəssamlarından Albert Ankerin (1831-1910), Arnold Beklinin, Ferdinand Hodlerin (1853-1918), Covannl Canomettinin (1868-1933)də qiymətli əsərləri yaradıcılıq baxımından çox dəyərlidir.

Alman rəngkarlığı kolleksiyaları arasında Böyük Lukas Kranax, Matias Qrünevald, Albrext Altdorfer və Hans Baldunq Qrinin əsərləri də muzeydə qorunur.

Bazel Bədii Muzeyində XVI əsr Niderland ustalarının - Kventin Masseys, Yan van Skorel, Adrian Izenbrandtin, Holland rəngkarlığı nümayəndələri - Rembrandt Harmens van Reyn, Piter de Hox, Adrian van Ostade, Yakob van Reysdal, Yan Sten və digər sənətkarların yaradıcılıq nümunələri özlərinə məxsus yer tutur.

Fransa incəsənəti şöbəsində Kamil Koro, Ejen Delakrua, Qustav Kurbe, Klod Mone, Kamil Pissarro, Edqar Deqa, Oqyüst Renuar, Pol Sezann, Andre Deren, Raul Dyufi, Anri Matiss, Pablo Pikasso, Jorje Brak, Xuan Qris və s. ustaların yaradıcılığı nümunələri nümayiş etdirilir.

Bazel Bədii Muzeyinin fərqli cəhəti ondadır ki, Avropa muzeyləri içərisində ilk dəfə olaraq bu muzey, Amerika rəssamlarının əsərlərini toplamış və eksponatlaşdırmışdır.

7.2. İsveçrədə Azərbaycan sənətkarlığı nümunələri.

İsveçrənin Berin, Sürix, Bazel, Lozanna şəhərlərindəki muzeylərdə, şəxsi kolleksiyalarda və əntiq mallar mağazalarındakı sənət nümunələrimiz Azərbaycan incəsənəti tarixinin gözəl bir səhifəsidir. İsveçrə kiçik olmasına baxmayaraq zəngin muzeyləri və şəxsi kolleksiyaları ilə məşhurdur. Əhalisi 200 min olan Bazel şəhərində 24 muzey, 12 əntiq mallar mağazası və 5 ixtisaslı Xalça mağazası vardır.

Bazel şəhərində yerləşən «Qafqaz Xalçaları» adlı ixtisaslı mağazada üzərində «Şirvan», «Qarabağ», «Gəncə» sözləri yazılmış qiymətli xovlu Xalçalarla yanaşı, burada Azərbaycan qadınlarının məharətli əlləri ilə toxunmuş mafraş, xurcun, heybə və çantalar da nümayiş etdirilir.

İsveçrədə Quba, Şəki və s. Azərbaycanlı ustalar tərəfindən hazırlanmış kaşı, metal məmulatlar qorunub nümayiş etdirilir.

Azərbaycan sənətkarlığı nümunələri İsveçrənin əsasən tarix, ölkəşünaslıq, Xalça, silah və habelə incəsənət muzeylərinin Şərq bölmələrində nümayiş etdirilir. Lakin təəssüflə qeyd olunmalıdır ki, burada saxlanılan sənət nümunələrinin harada, kim tərəfindən hazırlanması haqqında məlumat göstəriciləri əksər hallarda səhv verilmişdir. Akademik Rasim Əfəndiyev yazır: «İsveçrənin məşhur sənət ocaqlarında araşdırılıb-tapdığım Azərbaycan əl sənətkarlığı örnəkləri üzərində belə sözlərə tez-tez təsadüf edirdim:

«Xovlu Şirvan Xalçası» (Rusiya).

«Xovlu Qazax Xalçası» (Ermənistan).

«Xovlu Qarabağ Xalçası» (Ermənistan).

Təbii ki, bu tipli ünvan səhvləri məndə böyük təəssüf hissi doğururdu. Və mən həmin səhvlər barədə muzey əməkdaşları ilə söhbətlər etdim, fikrimi bildirim.»"

Bern şəhərindəki tarix muzeyində xalqımızın tarixi sənətkarlıq nümunələri nümayiş etdirilir. Birinci mərtəbənin Şərq incəsənəti bölməsində saxlanılan sənətkarlıq nümunələri Xalça məmulatlarından və əsasən metaldan hazırlanmış əsərlərdən ibarətdir. Ekspozisiyanın mərkəzində XVIII əsrdə Azərbaycanda toxunmuş böyük mofraş və onun altında sərilmiş kilim nümayiş etdirilir. Bədii və texnoloji xüsusiyyətləri baxımından bu sənət nümunələri şöbənin ən gözəl eksponatlarından sayılır.

Muzeydə XVIII-XIX əsrlərə aid Şamaxı, Göyçay, Gəncə, Şəki, Bakı, Təbriz, Ərdəbil ustalarının hazırladıkları xəncər, qılınc, tapanca və müxtəlif növ barıt qabları xüsusi marağ doğurur. Qeyd etmək lazımdır ki, Şirvan ustalarının düzəldikləri müxtəlif sənət nümunələri Bern Tarix Muzeyində say etibarilə üstünlük təşkil edir. Əlbəttə, Azərbaycan silahlarının Şirvanda düzəldilən növləri XVIII-XIX əsrlərdə Rusiyada, Gürcüstanda, Ermənistanda, Dağıstanda, hətta İranda və Türkiyədə yayılırdı. Belə silah növlərinə xarici ölkə bazalarında tez-tez rast gəlmək olurdu.

Çox güman ki, e  bu yollarla da müxtəlif dövrlərdə d z ldilmiŐ Azərbaycan silahları Qərbi Avropa muzeylərinə, eləcə də Bern tarix muzeyinə düşərək daimiekspozasiya  vrilmiŐdir. Muzeydə saxlanılan silahlar üzərində «Bakı», «Quba», « m li Səməd», « m r», « m li Məhəmməd», «sahibi Qasım xan», «Őamaxılı Seyidzadə» v  digər adlara rast gəlinir. Əlbəttə, silahların üzərində belə gözəl, incə yazıların s n tkarcasına həkk edilməsi həmin dövrlərdə Azərbaycanın ayrı-ayrı g Ő l rində sənətkarlığın yüksək Őkild  inkiŐafından xəbər verir. ^

Muzeydə XVIII-XIX  srl rd  Azərbaycan m iŐ tində istifadə edilən mis və müxtəlif avadanlıq nümunələri vardır

Bax: Yenə orada.

VIII FƏSİL, POLŞA MUZEYLƏRİ.

8.1. Milli Muzey. Varşava.

XVII yüzilliyin birinci yarısında Varşava Polşanın paytaxtı funksiyasını yerinə yetirməyə sürətli şəkildə inkişaf edirdi. Varşavada kral sarayı hökmdarın daimi iqamətgahı olmuş, kralın və maqnatların himayədarlığı sayəsində ölkənin həyatında hərtərəfli inkişaf etmiş mədəniyyət mərkəzinə çevrilmişdi. Qeyd etmək lazımdır ki, ölkədə nəzərə çarpacaq dərəcədə nailiyyətlərə malik mədəni fəaliyyət sahələrindən biri də kolleksiyaçılıq idi. Kolleksiyaçılıqda daha uğurlu ikinci Varşava dövründən sonra gələn üç kralın bu sahədə böyük müvəffəqiyyətləri olmuşdur. Kralların üçü də xarici dövlətlərlə geniş əlaqədə olduqlarına görə onların kolleksiyalarında Qərbi Avropa rənkərliliyinin daimi tanınmış ustalarının əsərlərinin olması təbiidir. IV Vladislav tərəfindən toplanılan Rubensin çoxlu kolleksiyaları və Rembrandtın əsərləri xüsusilə qeyd olunmalıdır.

XVII əsrin birinci yarısında Varşavanın sürətli inkişafı bu şəhərdə yaxın gələcəkdə Avropanın ən böyük paytaxtlarından biri olacağına qabaqcadan ümid verirdi. İncəsənət abidələrinin toplanılması işində kralla güclü maqnatlar sanki yarışa girmişdilər. Hal-hazırda bu kolleksiyaların demək olar ki, əksəriyyəti qalereyada nümayiş etdirilir. Belə güclü fəaliyyətin dayandırılmasına 1655-1656-cı illərdəki İsveç müdaxiləsi səbəb oldu ki, bu da Varşava üçün əsl faciə idi. Şəhərin ən dəbdəbəli binaları böyük dağıntılara məruz qalmış, incəsənət əsərlərinin bir hissəsi isə xarici qəsbkarlar tərəfindən qarət edilmişdi.

XVII əsrin ikinci yarısında kral Yan III Sobeskinin sarayında yenidən bədii mərkəz yaradılmış, kolleksiyaçılıq isə kral mədəni məsənətliliyinin (elm və incəsənəti himayə etmə) ən vacib sahələrindən birinə çevrilmişdi. Qeyd etmək lazımdır ki, Varşavadakı Kral qəsri yox, Varşava yaxınlığındakı Vilyanuvda yerləşən xüsusi iqamətgah kral məsənət fəaliyyəti yeri hesab edilirdi. 1945-ci ilin yanvarında Vilyanuv, Varşava Milli Muzeyinin tərkibinə

salınmış və hazırda da onun ən böyük filiallarından biri sayılır.

Varşavadakı İncəsənət Muzeyi 20 may 1862-ci il tarixli «Polşa Krallığının ictimai tərbiyə haqqında əsasnamə»sinə əsasən yaradılmışdır ki, bu «Əsasnamə» maarif, elm və incəsənətin bütün sahələrinin inkişafını əhatə edirdi. Bu «Əsasnamə»yə görə Baş məktəb, yaxud Varşava Universiteti və incəsənət məktəbi, eləcə də Dövlət kitabxanası yaradıldı.

İncəsənət məktəbi dövlət müəssəsi idi və ilk direktoru 1862-ci ildə senator Yustinian Karnitski təyin edilmişdi. Muzey toplantılarının əsasını «Əsasnamə»yə görə kütləvi kitabxana və incəsənət məktəbinin rəsm kolleksiyaları Polşa və xarici ölkə rəngkarlarının əsərləri (o cümlədən Petr Fiorentininin 200-ə qədər topladığı kolleksiya), gipsdən hazırlanmış dünya şöhrətli heykəltəraşlıq əsərlərinin sürəti, ən başlıcası kral Stanislav Avqust tərəfindən toplanmış Qədim Yunan və əski Roma heykəltəraşlığı nümunələri təşkil edirdi.

Muzeyin təşkili işlərinin başlanmasından qabaq Kölnə keçirilən auksionda tanınmış memar P.Veyerin şəxsi kolleksiyasına aid rəsm əsərlərinin müvəffəqiyyətli alışı da çox yerinə düşdü. Bu auksionda London Milli Qalereyası, Brüssel İncəsənət Muzeyi, Koli muzeyinə məxsus əsərləri, eləcə də bir çox məşhur şəxsi kolleksiyaçıların toplantılarının satışı keçirilmişdi. Bu zaman direktor Karintski 36 əsər almağa müvəffəq oldu ki, əsərlərdən dördədən üç hissəsi şedevr, qalanları isə yaxşı sənət nümunələri kimi qəbul edilmişdi.

Muzey təşkilatçılarının qarşısındakı ən böyük çətinlik isə müvafiq binanın olmaması idi. Ona görə də müvəqqəti olaraq əsərlər Universitetin binalarının birində yerləşdirildi. Lakin Universitetin bu barədə sonrakı etirazlarına görə eksponatların yerini bir neçə dəfə dəyişməli olmuşlar.

Nəhayət, 1876-cı ildə incəsənət muzeyi demək olar ki, öz fəaliyyətini dayandırdı. Beləliklə, 20 il ərzində hakimiyyət orqanları bu barədə heç bir qərar qəbul etmədilər. 1896-cı ildə muzey binasının tikilməsi təqdirdə

toplanmış kolleksiyaların Varşavada özəlləşdirilməsi ideyası ortaya çıxdı. Bu fikir qəbul edildikdən sonra şəhər hakimiyyət orqanları teatr meydanı ərazisindəki evlərdən birində sərginin yerləşdirilməsinə icazə verdilər. Elə oradaca 1899-cu ildə muzeyin rəsm qalereyası 8 otaqda yerləşdirildi. Lakin muzey binasının olmaması hər işdə çətinlik yaradırdı. 1906-cı ildə muzeyin direktoru T.Ş.Lyaxintski özünün çox qiymətli əsərlərdən ibarət kolleksiya toplusunu muzeyə bir şərtlə bağışladı ki, 2 il ərzində hökumət orqanları tərəfindən ayrıca muzey üçün məxsusi bina tikilib istifadəyə verilsin. Nəhayət, 1912-ci ildə şəhər idarəsi muzey tikintisi üçün 23 min kvadrat mertlik torpaq sahəsi aldı ki. Milli Muzey bu günə qədər həmin yerdə yerləşir. Lakin bina tikintisi üçün layihələrin müsabiqəsi ilə əlaqədar tikinti işləri müəyyən müddətə saxlanıldı.

İyirmi il ərzində - 1899-cu ildən 1915-ci ilə qədər Rəsm Qalereyası zəif inkişaf etsə də, muzeyin digər şöbələrinin zənginliyi əksinə olaraq, nəzərə çarpacaq dərəcədə artmışdı. Bunların arasında Varşavanın peşə ustası Roman Şevçikovskinin hədiyyə etdiyi 400-dən artıq metal məmulatı, tanınmış kolleksiyaçı Kaziməns Sobanski tərəfindən hədiyyə verilmiş XVI-XIX əsrlərə aid 10 minə yaxın Polşa sikkə və medallarından ibarət zəngin kolleksiya, vəkil Leopold Mayer tərəfindən muzeyə bağışlanmış zəngin rəsm, qravüra, şəkil toplantıları, məşhur Polşa bəstəkarı Friderik Şopenə aid abidə kolleksiyaları. Polşa yazıçılarının müxtəlif əşyaları bu gün də sənət baxımından öz böyük təsir gücünü saxlayır.

1915-ci il muzey üçün yeni dövr oldu. Mədəniyyət müəssisəsinə Milli Muzey adı verildi. Artıq 1919-cu ildən muzey kolleksiyaları geniş kütlə qarşısında nümayiş etdirilmək üçün hazırlanırdı. Milli Muzeyin rəsmi açılışı 1922-ci ildə oldu. Elə bu vaxtdan muzeyin işi sürətlə inkişaf etməyə başladı. Şəhər hakimiyyəti, Varşava Universiteti, Tarixi Abidələrin mühafizə cəmiyyəti öz kolleksiyalarını muzeyə hədiyyə etmiş, şəxsi kolleksiyalardan isə muzeyə qədim dövrə aid bir çox incəsənət əsərləri. Polşa və Avropa

rəngkarlığı, heykəltəraşlığı nümunələri, qrafika və dekorativ incəsənət əsərləri, eləcə də numizmatika nümunələri hədiyyə edilmişdi.

Bir sıra tədqiqatlar və müsabiqələrdən sonra 1926-cı ildə Varşava hakimiyyət dairələri professor Tadeuş Tolvinskinin layihəsini ən münasib iş kimi qəbul etdi. Bu layihəyə əsasən 1927-ci ildə muzey tikintisinə başlandı, 7 pavilyondan ibarət olacaq binanın. 1931-ci ildə yalnız birinci iki pavilyonu istifadəyə verildi. Tətbiqi incəsənət şöbəsi, sərgi zalları, kitabxana, emalatxana və idarələr buraya daxil idi.

1935-ci ildə tikinti işləri davam etdirilmiş və üç mərkəzi pavilyon istifadəyə verilmişdir. Muzeyə axıb gələn kolleksiyaların sayı gündən-günə, ildən-ilə sürətlə artırdı. Məsələn, Yan Poplavskinin 95 toplantısı, o cümlədən Yakopo Tintorettonun «Admiral portreti» əsəri, Stanislav Rışardın 320 ədəd çini məmulatı, tanınmış Polşa rəssamlarının bir sıra əsərləri və s. qeyd etmək olar.

1937-ci ildə «Qədim dünya incəsənəti kolleksiyaları» adlı qərarın qəbulu əhəmiyyətli dərəcədə böyük rol oynadı. Bu qərara əsasən Varşava Universiteti Qahirədəki Fransa Arxeoloji institutu ilə birlikdə qazıntılar aparmalı, antik incəsənət və qədim Şərq incəsənəti əsərləri toplamalı idi. Bu iş müvəffəqiyyətlə həyata keçirildi və zəngin toplantılar əldə edilərək muzeyə gətirildi.

ikinci dünya müharibəsi və 1939-1945-ci illərdə Polşanın faşist işğalı. Milli Muzey üçün həqiqi bəlaya çevrildi. Muzey binasının müəyyən hissəsi dağıdılmış, çox hissəsində isə Alman qarnizonu yerləşdirilmişdi. 1939-cu ilin sentyabrında Varşavanın mühasirəsi zamanı kolleksiyaların bir hissəsi itkiyə məruz qalmış, ən böyük kolleksiya dağıntısı və itkisi isə 1944-cü il avqust və sentyabr aylarında Varşavadakı üsyanlar zamanı baş vermişdi\ Çox qiymətli və nadir incəsənət əsərləri isə sekvestr (eksponatlardan istifadə edilməsinin dövlət

‘ Бах: Национальный музей. Варшава. «Изобразительное искусство». Москва. 1977, стр.9.

tərəfindən məhdudiyəti) edilmiş, sonra isə həmin əsərlər Almaniyaya göndərilmişdi. Doğrudur, müharibədən sonra aparılmış abidələrin çox hissəsini geri qaytarmaq mümkün olmasına baxmayaraq, sonuncu müharibədə Milli Muzeyə dəyən zərərin miqdarı çox böyük olmuşdur. Bütün şöbədə-Qədim incəsənət, Avropa rəngkarlığı, Polşa rəngkarlığı və heykəltəraşlığı, tətbiqi incəsənət, qravüra və rəsm, sikkələr, medal nümunələrinə böyük zərər dəymişdi.

Müharibə qurtaran kimi birinci 3 il ərzində muzeyin binası bərpa və təmir edildi. Elə bu dövrdə itirilmiş abidələrin bir hissəsi də tapılmışdı. Milli Muzey köhnə ehtiyatlar hesabına bərpa edilmiş, onun yeni quruluşu nisbətən geniş proqrama əsaslanırdı. Çox vacib olan akt qəbul edildi, ki bu sənədə görə məşhur tarixi abidələr Milli Muzeyə filial şəklində birləşdirildi. XVIII əsr saray-park ansamblı, o cümlədən «Arkadiya» parkı muzeyin filialına çevrildilər. Krulikariedə XVIII əsrə aid sarayda açılmış və bərpa edilmiş Ksaveriya Dunikovski muzeyi də filiala çevrildi.

Milli Muzeyin filiallarından biri də Loviçdəki XVII əsrə aid bərpa edilmiş binada yerləşən diyarşünaslıq muzeyidir.

Milli Muzeyin baş binasında hazırda qədim dünya incəsənəti, orta əsrlər incəsənəti, Avropa rəngkarlığı, Polşa və Avropa ustalarının qravürü və rəsmlər otağı, sikkə və medal nümunələri otağı yerləşir. Sərgi zallarında yerin darısqallığı nəticəsində bir neçə bölmənin kolleksiyaları ehtiyatda saxlanılır. Bu toplantılar muzeydə müvəqqəti sərgilərdə nümayiş etdirilir. Müharibədən sonrakı illərdə dünyanın müxtəlif ölkələrində aparılan qazıntı-axtarış işləri zamanı muzeyin eksponatları həm tarixi, həm də bədii cəhətdən zənginləşmişdir. 1956-cı ildə Çernomiors şəhəri yaxınlığındakı qədim Kalos Limenıda, 1957-ci ildə Misirdə Təl Ətribədə, 1960-cı ildə İskəndəriyyədə (hazırda bu qazıntılar davam edir), 1961 və 1962-ci illərdə isə Nubi və Deyr-Əl Bəhrndə aparılan qazıntılar çox müsbət nəticələr vermişdir. 1959-cu ildən Suriyada, Pamirdə, son illərdə isə Kiprdə də qazıntılar aparılması muzey fondunun daha da

zənginləşməsinə səbəb olmuşdur və bu iş hazırda da davam edir.

Qədim İncəsənət Qalereyası müharibədən əvvəlki saxlama fonduna malik olduğuna görə burada nümayiş etdirilən məşhur yunan qabları (vaz) kolleksiyaları və digər eksponatlar tamaşaçı kütləsində böyük maraq doğurur. 1960-cı ildə qədim İncəsənət Qalereyası Fransanın Luvr muzeyindən müəyyən dövr üçün Misir, Yunan, Etrusk və Roma İncəsənəti nümunələrindən ibarət 150 abidə almışdır.

Qədim incəsənət Qalereyasında əsas yeri tutan Misir incəsənəti nümunələridir ki, bunun da əsasını Edfu şəhərində (yuxarı Misir) qazıntılar zamanı aşkar edilmiş abidələr təşkil edir. Qalereyada Misir heykəltəraşlığı nümunələrindən III Tutmosun məbədinə aid Faraşdan gətirilmiş iki ədəd qranit heykəl fiquru-ilahi Səhmət və Amonun heykəlinin yuxarı hissəsi böyük maraq doğurur.

Qədim Yunan toplantıları içərisində əsas yeri tutan saxsı əşyaları kolleksiyalarıdır. Qədim Roma incəsənəti şöbəsində heykəllər, heykəl-portretlər, sərđabələr, eləcə də tətbiqi incəsənət abidələrindən nadir şüşə qabları kolleksiyaları saxlanılır.

Fars İncəsənəti qalereyasının qədim incəsənət toplantıları bölməsi 1972-ci ildə açılmışdır. Bu qalereyanın eksponatlarının əsasını qazıntılar zamanı aşkar edilmiş abidələr təşkil edir. Polşa arxeoloji qrupu Nil sahilində. Şimali Sudanda bizim eranın 707-ci ilində tikilmiş məbəd qalıqlarından nümunələr aşkar etmişdir. Burada çox maraq doğuran divar yazıları, rəsmlər və bir sıra qalıqlar, nümunələr VIII-XIII əsrlərə şamil edilir.

Orta Əsrlər İncəsənəti Qalereyası müharibə illərində böyük itkilərə məruz qalsa da hazırda müqayisə olunmaz dərəcədə zənginləşmişdir. Çünki müharibə illərində Polşa ərazisində ayrı-ayrı yerlərdə gizlədilib-saxlanmış rəngkarlıq və heykəltəraşlıq kolleksiyaları bu gün də muzey ekspozisiyasını bəzəyir. Kolleksiyalarda ikonalar (xristianlarda: Allahın, yaxud övliyaların şəkli), XIII-XVI əsrlərə aid ağac və daşdan hazırlanmış heykəltəraşlıq nümunələri vardır ki, bu əsərlər həmin dövrdə Polşa

şehərləri-Krakov, Torun, Qdanskdakı məşhur ustaların yaradıcılıq nümunələrindən ibarətdir.

Avropa rəngkarlıq sənəti toplantıları hərbi istilalar zamanı çox da böyük olmayan itkilər vermişdir. Müharibədən sonrakı illərdə qalereya üçün qiymətli əsərlərin kolleksiyaları əldə olunmuşdur. Bu əsərlər içərisində Şimali Avropa sənətkarlıq məktəbi təqdim edilmiş, XVI əsr Niderland və alman rəngkarlığının inkişafı müxtəlif illərdə muzeydə nümayiş etdirilmişdir. Hans Şefeleynin məşhur «Kişi» portreti, Lukas Kranaxın əsərləri qrupu, İordansın əsərlərindən İbarət zəngin kolleksiyası, Rembrandt yaradıcılığı nümunələri, ilk italyan sənətkarlığı nümayəndələri-Bernardino Pinturikklo, Leonardo da Vinçi və digər sənətkarların əsərləri muzeydə nümayiş etdirilir.

Polşa İncəsənəti Qalereyasında XVI əsrdən Birinci Dünya Müharibəsi dövrünə qədərki əsərlər saxlanılır. Antoni Brodovski və onun müasirləri, məşhur Polşa rəngkarı Petr Mixalovski, portretçi Henrix Rodakovski, rəngkarlar Yan Mateyko, Voysax Qerson, Yuzef Brandt, Yuzef Şermentovski, Maksimilian Qenmski, Yuzef Helmonski, XIX və XX əsr rəssamları-Vladislav Podkoçivski, Yuzef Pankeviç, Stanislav Vispyanski, Yuzef Mexoffer, Yatsek Malçevski və başqa sənətkarların əsərləri buna misaldır.

Müasir Polşa rəngkarlığı ekspozisiyasında Stanislav-İqnatski Vitkeviç, Voytsex, Felitsian Kovarski, Euqeniuş Zak, Tadeuş Makovski, Yan Tsibis, Yensi Novoselski, Ancy Vroblenski, Yeji Kravçikin əsərləri nümayiş etdirilir.

Milli Muzey bir çox tarixi hadisələrin burulğanından keçmiş, 300 ildən artıq bir dövr ərzində yaranmış əlverişli şərait nəticəsində dünya əhəmiyyətli muzeylərdən birinə çevrilmişdir. Hazırda Milli Muzey Varşavada Polşa dövlətinin mərkəzi muzeyi sayılmaqla geniş elmi və mədəni-maarif vəzifələrini şərəflə həyata keçirir.

8.2. Krakov Milli Muzeyi. Çartonskiilər toplantıları.

Krakov Milli Muzeyinin filiallarından biri olan geniş mədəni və bədii əhəmiyyətə malik Çartonskiilər toplantıları 1950-ci ilə qədər müstəqil fəaliyyət göstərmişdir. Bu muzey ilk dəfə 1801-ci ildə Pulavda yaradılmış, sonralar ikinci dəfə 1876-cı ildə Krakovda fəaliyyətə başlamışdır. Bundan üç il sonra Milli Muzey yaradılmışdır.

1876-cı ilin payızında knyaz Vladislav Çartorski bədii qiymətə malik, bu vaxta qədər Polşanın müxtəlif yerlərində, eləcə də sərhədlərdən kənarlarda, ən başlıcası Senyavda və Çartonskilərin Paris iqəmətgahı-Lamber otelində olan materialların və kitab məmulatlarının Krakovda toplanılması haqqında göstəriş vermişdi.

1873-cü ildə Polşada yapanan Elmlər Akademiyası bu dövrdə Yagellan Universiteti ilə bərabər yeni mütəxəssislərin yetişdirilməsində gərgin iş aparırdı. ^

Krakov ictimaiyyətini Milli Muzeyin yaradılması ideyası narahat edirdi. Lakin bu ideyanın həyata keçirilməsi çox da asan məsələ deyildi. Çünki bu sahəni dərinlən bilən mütəxəssislərin, həm də maddi təminatın vacibliyi ümdə məsələlərdən idi. Elə buna görə də Vladislav Çartorski öz vəsaiti hesabına Krakovda muzey yaradılması təklifini irəli sürmüşdür ki, bu təklif bütün şəhər ictimaiyyətinin ürəyindən oldu. 1874-cü ildə iki cinahdan qülləsi ucaldılmış şəhər Arsenalı binasının (1565-1566-cı illərdə tikilmişdir) muzey kompleksi üçün uyğunlaşdırılması haqqında knyaz tərəfindən qərar qəbul edilir. Bu qərardan sonra əvvəlcə arxiv və kitabxana Krakova gətirilmiş, 1876-cı il dekabrın 1- də isə açılışı olmuşdur. Əvvəlcə bu, Çartorski knyazlarının Senyavski kitabxanası, sonralar isə Çartorski toplantıları adlandırıldı. Bu isə Krakovun yaranmasının 100 illiyinə böyük töhvə olmaqla. Polşa və dünya mədəniyyətinin inkişafında uğurlu bir addım idi.

Вах: Национальным музеи в Кракове. Собрание Чарторских. Варшава. Аркады, 1981, стр. 5.

Hazırda Çartonski toplantıları Krakov Milli Muzeyinin filialı hesab edilir. Muzey XVIII əsrin axırlarında Çartonski toplantılarından əmələ gəlmişdir. Bu toplantıların ilk direktoru Yuzef Lepkovski olmuşdur. İlk dəfə olaraq muzey kolleksiyalarının kataloqunu əlyazma şəklində Leon Bentkovski tərtib etmişdir. Muzey kolleksiyaları altı şöbəyə bölünmüşdü:

1. Qədim dünya mədəniyyəti abidələri: Misir, Mesopotamiya, yunan ilk xristianlıq orta əsrlər intibah dövrü mədəniyyəti nümunələri, eləcə də Polşa incəsənəti nümunələri:

2. Arsenal (köhnə silah növləri, xəzinələr);

3. Polşa torpaqlarından aşkar edilmiş arxeoloji tapıntılar;

4. Sikkələr, medallar və möhürlər;

5. Şəkillər və miniatürlər;

6. Qravüralar, rəsmlər və xəritələr.

Yuzef Lepkovskinin knyaz Vladislavla birlikdə nail olduqları bu təsnifat o dövrün elmi biliklərini, arxeologiya, incəsənət tarixi və muzeyşünaslıq sahəsindəki dünyagörüşlərini geniş təsvir edirdi, işıqlandırır. Lepkovski hər şeydən əvvəl arxeoloq (arxeologiya-qədimdən qalma maddi mədəniyyəti abidələri əsasında qədim xalqların yaşayış və mədəniyyəti öyrənən elm) idi, o, köhnə silah növləri ilə çox maraqlanırdı. Artıq 1857-ci ildə Lepkovski bu problemlə əlaqədar Polşada ilk dərslük buraxmışdır. Onun təklifi ilə muzeydə silah şöbəsi fəaliyyət göstərirdi. O zaman Krakovda buraxılan «Zaman» jurnalında bu qəbildən olan materiallar mütəmadi şəkildə işıqlandırılırdı.

1880-ci ildə Çartonski knyazları muzeyinə imperator I Frans İosif təşrif gətirmiş və burada ekspozisiya ilə tanış olmuşdur.

1920-ci ildə artıq Polşada müstəqillik əldə edildikdən sonra muzeyin kolleksiyaları durmadan artmağa başladı. 1931-ci ildən muzeyə general, tarixçi Marian Kugel başçılıq etmiş, kitabxanaya isə Karol Buçek rəhbərlik etmişdir. 1936-cı ildə Krakovda muzey yaradılmasının 60 illiyi təntənə ilə qeyd edilmişdir. İkinci Dünya Müharibəsi illərində

vəziyyətin gərginliyi ilə əlaqədar muzey bağlanmışdır. Bu dövrdə almanlar tərəfindən qarət edilmiş muzey eksponatlarının bir hissəsi müharibədən sonrakı illərdə muzeyə qaytarıldı. Almaniya'dan 10 şəkil, üzərində heyvan təsvirləri olan fars Xalçaları, əlyazma nüsxələri və digər bədii əsərlər Krakova gətirilmişdir.

1945-ci ilin fevral ayından sonra muzeylərin işinə nəzarət Mədəniyyət və İncəsənət Nazirliyinin Muzey işi və abidələrə rəhbərlik üzrə Baş idarəsi tərəfindən həyata keçirilməyə başladı.

18 dekabr 1950-ci ildə isə yuxarıda qeyd edildiyi kimi muzey «Çartoriski toplantıları» adı ilə Krakov Milli Muzeyləri tərkibinə daxil edilmişdir.

Hazırda Çartoriski toplantıları aşağıdakı şöbələrdə ardıcılıqla yerləşdirilmişdir:

XI- Qədim dünya incəsənəti:

XII- Avropa rəngkarlığı;

XIII- Avropa bədii sənətkarlığı;

XIV- Silahlar;

XV- Qravüra kabinet:

XVI-Çartoriskl kitabxanası;

XVII- Çartoriski arxivi və əlyazmaları kolleksiyaları.

Muzeydəki əsərlər arasında məşhur usta Leonardo da Vinçinin 1485-ci ildə yaratdığı «Xanımın sincabla^ portreti», XVI əsrin birinci yarısına aid «Yazan Mariya Maqdalena», Fransua Klus məktəbinə məxsus «I Henrixin portreti» (1570) və «Kişi portreti» (1570), Kiçik Lukaş Kranaxin emalatxanasına məxsus «Barbara Radzivilin portreti» (1554), «Yagellonlar ailəsinin portreti» (1554), Polşa rəngkarı tərəfindən XVI əsrin sonlarında yaradılmış «Stefan Batorinin portreti», naməlum Polşa rəngkannın 1640-cı ilə aid «Lukas Opalinskinin portreti», Kaspar Netşerin (1639- 1684), «Polşa kostyumu geyinmiş oğlan portreti», Qonzales Kokun (1614-1684) «Xanım portreti», Rembrandtın 1638-ci ildə hazırladığı bir sıra peyzajları və s. əsərlər nümayiş etdirilir.

‘ Çox qiymətli xəzi olan kiçik heyvan.

Muzeydə əlvan şəkildə təsvir edilmiş əlyazmaları nümunələri, miniatürlər böyük maraq doğurur. Rəsmlər, akvarellər, qravürələr içərisində Herar Davidin «Qadın başlarının təsviri» (1500), Matls Tsyundtun «Qrodonun görünüşü», (1568), Hans Bolun «Peyzaj qala ilə» (1594), Rembrandtın «Üç ağac» (1643), Pyer Pol Sevenin, Qyuber Roberin, Teodor Boqdan Lyubenetskinin, Yan Peter Norblinin, Aleksandr Orlovskınlın, Yulius Kossakın, Tsiprian Kamil Norvidin əsərləri zövqlə işlənmişdir.

Müxtəlif dövrlərə məxsus muzeydə, ayrı-ayrı sənətkarlar tərəfindən ustalıqla düzəldilmiş bədii sənətkarlıq nümunələri həmin dövrün yüksək peşə ustalığından xəbər verir.

Silahlar şöbəsində XVI-XVII əsrlərə aid Milandan gətirilmiş sol əl üçün xəncər, XVII əsrə aid duel qılıncı, XV əsrdə Macarıstanda düzəldilmiş qılınc, Türkiyə qalxanı və bir çox maraqlı eksponatlar qorunur.

IX FƏSİL. BUDAPEŞT MUZEYLƏRİ.

Ölkədə ilk İctimai toplantı mərkəzi - əsası 1802-cl ildə qoyulmuş Macarıstan Milli Muzeyidir ki, burada Macarıstanın tarixi inkişafını əks etdirən abidələr toplanmışdır. Muzeydə saxlanılan əşya və materiallar geniş əhatəlidir: macarların tarixini əks etdirən eksponatlardan tutmuş yüksək zövqlə işlənmiş incəsənət əsərlərinə qədərki kolleksiyalar bunlara aiddir.

Təsviri İncəsənət Muzevi Macarıstanın böyük muzeylərindən biridir. Burada dünya incəsənəti tarixində məşhur olan çox dəqiq seçilmiş əsərlər nümayiş etdirilir. Qədim Misir və antik abidələrlə bərabər muzeydə, demək olar ki, əksər məşhur Avropa rəssamlarının əsərləri qorunur. Bunların arasında Corcone, Rəfael, Dürer, Böyük Piter Breygel, Rembrandt, Qoyya, Mone və s. kimi sənətkarların nümunələri zövq oxşayır.

Milli Qalereya ən yaxşı macar rəngkarlığı, heykəltəraşlığı və qrafikası nümunələri nümayiş etdirilən tanınmış muzeydir. Qalereyada qotik altar nümunələri ilə, Macarıstanın hüdudlarından kənarlarda məşhur olan rəssamlar-Mixay Munkaçi, Yozef Rippl-Ronai, Tivadar Çontvari və müasir ustaların işləri ilə tanış olmaq olar.

Etnoqrafiya muzevi macar kəndlilərinin tarixi keçmişi ilə bağlı əşya və materiallarını toplamışdır. Keramika, metal üzərində döymələr (çekanka), milli geyimlər böyük maraq doğurur.

Tətbiqi İncəsənət Muzeyində qədim ikonalar, çini əşyalar, şüşə, dəri, zərgərlik məmulatı və digər materiallar nümayiş etdirilir.

Budaoest Tarixi Muzeyində Macarıstan paytaxtının bədii abidələri toplanmışdır. Muzeydə Anju sülaləsi krallarının idarəçilik dövrünə aid qotik heykəllər saxlanılır. Yaxın keçmişdə bu abidələrin qazıntılar zamanı aşkar edilməsi Avropa incəsənəti tarixində sensasiya doğuran yenilik kimi qəbul olunmuşdur.

9.1. Macarıstan Milli Muzeyi.

Macarıstan Milli Muzeyi 1802-ci ildə yaradılmışdır. Bu muzeyin yaradılmasında fransız maarifçiliyi ideyalarının bütün Avropada, eləcə də Macarıstanda təsiri və bir sıra toplantıların kütlələr arasında şöhrət tapması müəyyən mənada əhəmiyyət kəsb etmişdir. Başqa bir əsas səbəb isə çoxəsrlik Habsburqlar hakimiyyətinə qarşı güclü milli müqavimət hərəkatının getdikcə güclənməsi idi. Milli müqavimət hərəkatının başlıca tələbləri rəsmi macar dilinin qəbul edilməsi, macar tarixi abidələrinə yüksək münasibətin bəslənməsi və s. məsələlərdən ibarət idi ki, bu da Macarıstan Elmlər Akademiyası və Macarıstan Milli Muzeyinin yaranmasında öz əksini tapdı.

Milli Muzeyin yaranması qraf Ferens Seçenin adı ilə bağlıdır. O, çox istedadlı, qabiliyyətli, Avropa təhsilli olmuş, XVIII əsrin axırlarında ailə kitabxanası və kolleksiyalarının toplantılara çevrilməsinə nail olmaq arzusunda idi və 1786-cı ildən başlayaraq bunlara «dövlət kitabxanası»nın əsası kimi baxırdı. Onun sikkə kolleksiyası və əşyalannın əsas özəyini Surmiyadan gətirilmiş Roma sikkələri təşkil edirdi. Kitabxananın tərkibində o, başlıca olaraq macar müəllifli kitab və əsərlərin əldə edilməsi və yaxud Macarıstan həyatı ilə bağlı olan kitabların toplanmasına çox ciddi fikir verirdi. 25 noyabr 1802-ci il tarixli sənəddə qeyd edilir ki, Ferens Seçeni rəsmi şəkildə öz toplantılarını xalqa bağışlayır, o, qabaqcadan şərt qoyur ki, kitabxana «**Bibliotheca Hungarica Familiae Comitum Szechenyi Patriae sacrata**» adını daşımaldır. Hazırda da kitabxana həmin adı daşıyır. Həmin dövrə qədər kitabxanada 11884 tirajda nəşr edilmiş kitab, 1150 əlyazma, 142 cildə coğrafi xəritə və mis üzərində qravüra, 2019 gerb təsviri var idi. 1807-ci ildə tərtib edilmiş, kataloqa («**Catalogus Nummorum Hungariae**») əsasən Seçeni kitabxana ilə birlikdə ölkəyə 2675 ədəd sikkə və medal, antikvar əşyalar, bir neçə şəkil hədiyyə

' Вах: Будапештские музеи. Будапешт. Издательство «Корвина», 1985. стр. 5.

vermişdir. 1807-ci ildə 24 №-li qanuna əsasən bu material macar xalqının əmlakı hesab edilir. Hörmət əlaməti olaraq, muzeyin bağında ucaldılmış Milli Muzey və Milli Kitabxananın yaradıcısı Ferens Seçəninin əzəmətli heykəli macarlar tərəfindən böyük ehtiramla yad edilir.

Artıq 1804-cü ildə kitabxana tədqiqatçı alimlər üçün açılmışdı. 1814-cü ildə sikkə və medal kolleksiyaları, bir sıra qədim əşyalar kitabxanadan ayrılmış və 1825-ci ildə «Cimeliotheca Musei Nationalis» adi altında onların ilk elmi kataloqu buraxılmışdır.

Sonrakı dövrlərdə Milli Muzeyin materialları bağışlanan vəsaitlə alınan kolleksiyalar hesabına nəzərə çarpacaq dərəcədə artmışdır. Macarıstan Milli Muzeyi kral canişini Hersoq İosifin himayəsi altında olmuşdur. Hersoq muzeylə əlaqədar məsələlərə böyük hörmət və məhəbbətlə yanaşırdı. Kolleksiyalar əvvəlcə monastrda yerləşmiş, sonralar darısqallıq ucbatından muzey üçün yeni bina tələb olunmuşdur. Artıq 1807-ci ildə Peşt memarı Yojef Hild canişin İosifin göstərişi ilə Milli Muzey binasının layihəsini hazırladı. Muzey üçün əvvəlcə alınmış sahə çox az olduğundan sonralar yeni geniş yer alındı ki, hazırda muzey həmin sahədə yerləşir. Yalnız 1836-cı ildə dövlət Milli Muzey məsələsini müzakirə etdi və qərara aldı ki, muzey binasının tikilməsi üçün lazımı vəsait artırılсын. Lakin bu dəfə Canişin İosif layihənin hazırlanmasını Peşt memarı Mixay Pollaka həvalə etdi ki, bu barədə 28 dekabr 1836-cı il tarixli müqavilə imzalandı. Tikinti işlərinə 1837-ci il iyunun 22-də başlanıldı. Lakin 1838-ci ildə başlanan sellər tikintini uzun müddətə ləngitdi. Tikintiyə ilk daşın qoyulmasından yalnız on il sonra, yeni 1847-ci ilin iyulunda binanın tikintisi başa çatdırıldı. Binanın fasadının (ön tərəfinin) uzunluğu 109 metr, səkkiz cərgəli portikin (binaya yapışıq sütunlu eyvan) eni 34,7 metrdir. Sütunlu cərgələrin yuxarı hissəsini Münhen heykəltəraşı Rəfael Montinin işi əsasında heykəltəraşlar qrupu bəzəmişlər. Onun mərkəzində-simvollaşdırılmış Pannoniya, bundan sağda-Elm və

‘ Bax: Yene orada.

incəsənəti, solda isə tarixilik və şöhrət təsvir edilmişdir. 1848-ci ilin əvvəlində yeni binada yerləşdirilmiş bütün ekspozisiyalar geniş əhali kütləsinə təqdim edilmişdir.

1848-ci il inqilabları dövründə Milli Muzey sanki bir mərkəzə çevrilmişdi. Muzeyin bağında gənclərin inqilabi çıxışları, təntənəli salonunda isə dövlətin yuxarı palatasının yığıncaqları keçirilirdi.

Milli azadlıq hərəkatının uğursuzluğu muzeyədə mənfi təsir göstərmişdi. Az qalmışdı ki, muzeyin toplantıları Venaya göndərilsin. Muzey böyük vergi borcuna məruz qalmışdı. Milli Muzeyin köməyinə yenə də ictimaiyyət çatdı. Macar Qadınlar ittifaqının təşəbbüsü ilə muzeyi əhatə edən bağ yaradıldı. Muzey üçün lazımi vəsaitin əldə olunmasından ötrü təntənəli salonda xeyriyyə konsertləri keçirilirdi. Belə konsertlərin bir neçəsində Ferens Erkel dirijorluq etmiş, 1858-ci ildə isə Ferens List çıxış etmişdir. Bu vaxtlarda hakimiyyət orqanları muzeyin inkişafı üçün heç bir maddi köməklik göstərmirdi. Ancaq Şəkil Qalereyası bir neçə əsər almağa müvəffəq oldu.

1867-ci ildən sonra Avstro-Macarıstan monarxiyasının yaradılması haqqında müqavilə bağlandıqdan sonra muzeyin vəziyyəti nisbətən yaxşılaşdı. Bu müqavilədən sonra hər il dövlət büdcəsindən müvafiq miqdarda vəsait buraxılmış, bu vəsait hesabına kitabxana və sərgi salonları nümunəvi şəkllə salınmış, istilik sistemi quraşdırılmış, binanın vestibülü isə divar naxışları ilə bəzədilmişdir. Muzeyin təntənəli salonundan 1870-ci ildən 1902-ci ilə qədər dövlət öz tədbirləri üçün istifadə etmişdir: burada vaxtaşırı yuxarı palatanın dövlət iclasları keçirilmişdir. Muzeyin direktoru vəzifəsində Ferens Pulski işləyərkən qədim materiallar şöbəsində isə Floriş Romer və Yozef Xampey fəaliyyət göstərərək Macarıstan Milli Muzeyi Avropa muzeyləri ilə bir səviyyəyə çatdı. Həmin şəxslərin təşkilatçılıq fəaliyyəti sayəsində bütün ölkədə tarixi abidələrin qorunması hərəkatı başlandı. Floriş Romerin şəxsi təşəbbüsü ilə əyalətdə bir-birinin ardınca muzeylərə kömək cəmiyyətləri yaradılmağa başladı. Qeyd etmək lazımdır ki, 1867-ci ildə Milli Muzeyin arxeoloji materialları

Parisdə açılan ümumdünya sərgisində nümayiş etdirilmiş, çox müsbət nəticələr əldə olunmuşdur. 1876-cı ildə isə Budapeştdə VIII Beynəlxalq antropologiya və arxeologiya qurultayı çağrıldı ki, bu münasibətlə Milli Muzeydə ölkədə mövcud olan arxeoloji materialların toplanması hesabına sərgi təşkil edildi.

1870-ci ildə materialların bollaşması hesabına Milli Muzeydən bəzi kolleksiyaların ayrılması və ayrıca bölmələrin yaradılması prosesinə başlandı. 1870-ci ildə dövlət xüsusi toplantı-Esterxazi Şəkil Qalereyası yaratdı və bununla da Dövlət Şəkil Qalereyasının əsası qoyuldu. 1896-cı ildə hökumət Dövlət Şəkil qalereyasının birləşdirilməsi hesabına Təsviri İncəsənət Muzeyinin yaradılması haqqında qərar qəbul etdi. Bir az bundan əvvəl isə, yəni 1884-cü ildə Milli Muzeyin tərkibində Tarixi Şəkil Qalereyası yaradılmışdı ki, sonralar bu Təsviri İncəsənət Muzeyinə birləşdirildi, 1934-cü ildə isə yenidən Milli Muzeyə birləşdirildi.

Təbiət Elmləri Muzeyi Milli Muzey tərkibində fəaliyyət göstərir ki, bu da Ferens Seçəninin arvadı Yulianna Feştetiça tərəfindən yaradılmışdı. Yulianna Feştetiça 1808-cü ildə Milli Muzeyə özünün zəngin materiallar kolleksiyasını bağışlamışdır. 1870-ci ildə Milli Muzeydə artıq üç təbiət: tarix şöbəsi, mineralogiya, botanika və zoologiya şöbələri fəaliyyət göstərirdi. 1933-cü ildə bu şöbələr ayrılmış. Təbiət Elmləri Muzeyi yaradılmışdır.

Seçəni adına kitabxana və Macarıstan Milli Muzeyi demək olar ki, 150 illik bir dövrdə eyni rəhbərlik altında fəaliyyət göstərmiş, 1949-cu ildə isə onlar bölünmüş, elə o vaxtdan Milli Muzey arxeologiya, numizmatika və ölkənin tarixinə aid yerli toplantılarla zənginləşdirilmişdir.

İkinci Dünya Müharibəsi zamanı Muzeyin binası yetmiş bomba və top mərmilərindən zədələnmiş, dağılmış, tavan, qapı və pəncərələr tamamilə sıradan çıxmışdı. Toplantılara da böyük ziyan dəymişdi. Bir çox mebel dəsti, qiymətli Xalçalar və zərgərlik məmulatı tamamilə yanmışdı. Belə çoxlu itkiyə baxmayaraq muzey tezliklə bərpa edildi, artıq 1948-ci ildə burada müharibədən sonra ilk dəfə olaraq böyük müvəqqəti ekspozisiya açıldı ki, bu, 1848-ci ildə

olmuş Milli azadlıq hərəkatının yüz illiyinə həsr edilmişdi. Tez bir zamanda ekspozisiya ilə milyona yaxın adam tanış oldu. Binanın tamamilə bərpası isə 1952-ci ildə başa çatdırıldı . 1956-cı ildəki əksinqilab zamanı Muzey yenidən zədələndi, lakin 1957-1958-ci illərdə bu dağıntı yenidən bərpa edildi.

1960-1970-ci illərdə muzeydə elmi işlərin əhatə dairəsi, Dunay üzərində tikiləcək elektrik stansiyasının yerində arxeoloji qazıntıların aparılması hesabına genişləndirildi. Muzeyin əməkdaşları bir çox elmi əsərlər yaratdılar; yeni böyük arxeologiya muzeyi açıldı; bu sərgiyə gələnlərin sayı nəzərə çarpacaq dərəcədə çox idi. 1978-ci ildə yanvar ayında İkinci dünya müharibəsi zamanı buradan aparılmış macar krallarının tacları və digər qiymətli nişanlar, əşyalar Macarıstana qaytarıldı. Bu kolleksiyalar Milli Muzeyə verildi və indiyə qədər bu ekspozisiya ilə 2 milyondan artıq adam tanış olmuşdur.

Hazırda Milli Muzeydə iki daimi sərgi fəaliyyət göstərir: birincisi paleolit dövründən tutmuş IX əsrin sonuna qədərki dövrü əhatə edən qiymətli arxeoloji materiallar sərgisidir. Bu sərgi 1977-ci ildə açılmışdır. İkincisi isə, on il bu sərgidən qabaq, 1967-ci ildə açılmış və ölkənin tarixini əks etdirən, XIX əsrin ortalarına qədərki dövrü əhatə edən sərgidir.

Daxili quruluşuna görə Milli Muzey üç-arxeologiya, orta əsrlər və yeni dövr şöbələrindən ibarətdir. Arxeologiya şöbəsində paleolitdən IX əsrə qədərki dövrü əhatə edən 571359 (1981-ci ilin məlumatına görə) əşya saxlanılır. Orta əsrlər dövrü şöbəsində X əsrdən XVI əsrin sonlarına qədərki tarixi əks etdirən 68267 eksponat qorunur. Yeni dövr şöbəsində isə XVIII əsrdən bu günə qədər olan tarixi əks etdirən 45946 eksponat saxlanılır.

Numizmatika kabinetində 58746, Tarixi Şəkil Qalereyasında 59000 eksponat, 1952-ci ildə yaradılmış Sənədləşdirmə şöbəsində 79235 ədəd sənəd və material, əsası 1952-ci ildə qoyulmuş Arxeologiya kitabxanasında 96217 kitab və jurnal saxlanılır.

Muzeydə bərpa emalatxanaları fəaliyyət göstərir ki, lazım olduqda bərpa və digər işlər həyata keçirilir.

Xalq maarifi qrupunun da muzeyin fəaliyyətində müəyyən dərəcədə rolu vardır. Muzeydə daha çox maraq doğuran eksponatlar-bizim eradan əvvəl XX əsrə aid, gildən hazırlanmış umalar (yandırılmış insan cəsədinin külünü saxlamaq üçün qab), Budakalasdən tapılmış, b.e. əvvəl III minilliyə məxsus, yandırılmış gildən hazırlanan araba formalı qab, b.e. əvvəl VI əsrin ikinci yarısına aid, Zeldxalompustdan gətirilmiş, qızıldan dəzəldilmiş maral, Qapiosentmartondan tapılmış qızıl maral, b.e. əvvəl I əsrə aid bürünc bardaq, mis cam, b.e. əvvəl IV əsrin əvvəllərinə aid şəbəkəli, zərif ornamentli şüşə qab, IV əsrin sonu, V əsrin əvvəllərinə aid, yumru, qiymətli daşlarla bəzəldilmiş qızıl bənd, IV əsrin sonları-V əsrin əvvəllərinə aid, Tertelə məxsus bürünc qazan, 1042-1050-ci illərə aid Bizans imperatoru IX Konstantin Monomaxa məxsus tac, macar krallarının qızıl tacı (üzərində çox bəzəkli və qiymətli daşqaş vardır), IV əsrin ikinci yarısına aid qızıl suyuna çəkilməmiş gümüş və şüşə kubok, Kral II Ulasloya məxsus, 1509-cu ildə düzəldilmiş qızıla çəkilməmiş bürünc qılınc, XVII əsrin birinci yarısına aid qılınc, 1598-ci ildə qızıldan hazırlanmış Palffi Kuboku və digər nümunələr xüsusilə qeyd edilməlidir.

9.2. Budapeşt Təsviri incəsənət Muzeyi.

Budapeşt Təsviri İncəsənət Müzeyi saxlanılan kolleksiyaların həm sayı, həm də əhəmiyyətinə görə Macarıstan muzeyləri içərisində yüksək yerlərdən birini tutur. Muzey Aralıq dənizi ətrafı qədim mədəniyyət abidələrindən tutmuş, Avropa təsviri incəsənəti əsərləri, eləcə də bu günə qədərki rəngkarlıq, heykəltəraşlıq və qrafika nümunələrini toplayaraq nümayiş etdirir.

Muzeyin yaranması, Macarıstan dövlətinin yaranmasının min illik yubileylərinin təntənələri ilə sıx sürətdə bağlıdır. Bu bayramlar 1896-cı ildə təntənəli şəkildə həyata keçirilmişdir. Bayramla əlaqədar keçirilən tədbirlər haqqında verilən qərarla muzeyin yaradılması da

göstərilmişdir. Muzey üçün nəzərdə tutulmuş binanın tikintisi 1906-cı ildə başa çatdırılmış və həmin ilin dekabrında muzeyin açılışı olmuşdur. Muzey toplantılarının yığılması isə bir qədər əvvəllərdən başlamışdır. 1802-ci ildə əsası Ferens Seçeni tərəfindən qoyulmuş Macarıstan Milli Muzeyinin toplantıları sistemləşdirilmiş, rəngkarlıq nümunələri seçilərək, «Dövlət Şəkil Qalereyası» adı altında müşahidə edilmək üçün açılmışdı. Pul vəsaiti və hədiyyələr hesabına kolleksiyalar get-gedə çoxalırdı. Belə ki, 1830-cu ildə tarixçi Mikloşa Yankoviçin kolleksiyaları, arxiepiskop Ekerskiy Yanoş Laslo Pirkerin hədiyyə etdiyi 190 iş, yepiskop Bestertsebanskiy Arnold ipoyinin vəsiyyəti ilə verilən kolleksiyalar qalereyanı zənginləşdirmişdi. Heşək meydanında yeni muzey binasının tikintisindən sonra rəngkarlıq işləri və qravüraların bir hissəsi Milli Muzeydən götürülərək yeni binaya verildi. Macarıstan Elmlər Akademiyasında müvəqqəti yerləşdirilmiş Esterxazi toplantıları ilə bərabər eksponatlar. Təsviri İncəsənət Muzeyinin özəyini təşkil edir. İlk növbədə Antik şöbənin eksponatları, qədim macar rəngkarlıq nümunələri, qədim heykəltəraşlıq və müasir xarici ölkələr incəsənəti əsərləri Milli Muzeydən götürülüb Təsviri İncəsənət muzeyinə verildi.

Misir şöbəsi. Keçən yüzilliyin sonlarına qədər aşkar edilmiş qədim Misir toplantıları. Milli Muzeyin qədim şöbəsinin əsas hissəsi hesab edilirdi. XX yüzilliyin əvvəllərində aparılmış qazıntılar nəticəsində muzeyin fondu nəzərə çarpacaq dərəcədə zənginləşmişdir. Misirin orta hissəsində, Şarun və Qamxuda ətraflarında aparılan axtarışlar zamanı bir çox abidələr aşkar edilmiş və Macarıstana gətirilmişdir ki, bunun xərcini macar Fyulep Bak verirdi, bu qazıntılarda iştirak edən avstriyalı və polyakların da xərcini o verirdi. Bütün Macarıstana yayılmış Misir materialları sonralar Təsviri incəsənət Muzeyinin Antik şöbəsində istiqamətləndirildi və elmi sistemləşdirmə aparıldı.

1939-cu ildə Misir incəsənətinin ilk sərgisi açıldı. Mühəribə illəri şöbəyə böyük zərər vurdu. Bir çox

eksponatlar məhv olmuşdur. 1945-ci ildən sonra muzeyin eksponatları qiymətli əşyalarla zənginləşdirilmişdir.

1957-ci ildə Misir incəsənəti kolleksiyaları Antik şöbədən ayrılmış və 1962-ci ildə müstəqil Misir şöbəsinə çevrilmişdir. Misir hakimiyyət orqanlarının köməyi sayəsində macar arxeoloqları 2500 yeni əşya əldə etmiş və Misir şöbəsinə təqdim etmişlər.

A n t i k ş ö b ə . Hazırkı antik toplantıların əsasını Antal Hekler qoymuşdur. 1908-ci ildə o, Münhen arxeoloqu Paul Arndtdan 135 mərmər, 1913-cü ildə isə 650 ədəd antik plastikanın terrakotadan (bişirilmiş gildən düzəldilmiş məmulat) hazırlanmış əsərlərini almış və şöbəyə verilmişdir. 1917-ci ildə Marsel Nemeş tərəfindən hədiyyə verilmiş güldanlar, vaz qablar kolleksiyaların özəyini təşkil edir.

Şöbədə yunan, etrussi, Roma və Karfagen mədəniyyəti abidələrinin məşhur nümunələri qorunur. Bürünc əsri materiallarından. Qədim Yunanıstan ərazisindən tapılmış b.e.əvvəl XX əsrə aid mərmərdən hazırlanmış iki qadın fiquru, o dövrün Kipr keramikası xüsusilə fərqlənir. Qədim Yunan kolleksiyaları arasında mərmər heykəllərin əsli ilk ellinizmə aid «Budapeşt rəqqasəsi» adı ilə məşhur qız fiquru və b.e.əvvəl IV əsrə aid Afina qəbir üstlükləri maraqlıdır. Beotiyadan tapılmış arxaik və klassik materiallar Cənubi İtaliyadan gətirilmiş b.e.əvvəl V-VI əsrlərə aid yunan gil heykəlləri və digər fiqurlar öz zənginliklərinə görə xüsusilə seçilir.

Roma dövrü materiallarının əsasını mərmər plastika təşkil edir. Bura daxii olan b.e.əvvəl II əsrdən bizim eranın III əsrinə qədərki heykəltəraşlıq portretlər seriyası, Leççedan tapılmış II əsrə aid dünyada tanınmış relyeflər, Aktiuma aid Avqust dövrünün relyefi b.e.əvvəl I əsrə aid Afina ustalarının müxtəlif əsərləri, eləcə də orta əsrlər incəsənəti nümunələri böyük təsir gücünə malikdir.

Karfagen mədəniyyətinə aid şöbədə saxsı və gildən müxtəlif dövrlərdə hazırlanmış kolleksiyalar saxlanılır. Ümumiyyətlə, şöbədə 4000 əşya saxlanılır.

Q ə d i m R ə s m l ə r Q a l e r e y a s ı . Qalereyada 2600 Avropa sənətkarlığı nümunəsi qorunur ki, bunlardan 800 əsər daimi ekspozisiyada nümayiş etdirilir.

Təsviri İncəsənət Muzeyi materiallarının mənbəyini Macarıstan Elmlər Akademiyasının binasında yerləşən Dövlət Şəkil Qalereyası təşkil edir. Qalereya Esterxazi toplantılarından ibarətdir.

1815-ci ildə knyaz Esterxazi, Kaunisa sarayını almış və şəkil qalereyası yaratmışdır. Qalereyada qabaqcadan müəyyənləşdirilmiş ayrı-ayrı günlərdə geniş tamaşaçı kütləsi buradakı əsərlərdə tanış olmuşdur.

1865-ci ildə Pal Esterxazinin kolleksiyaları (onun 637 toplantısı olmuşdur) üçün Macarıstan Elmlər Akademiyasının binasında otaqlar sahmana salınmış və incəsənət nümunələri burada yerləşdirilmişdir. Tezliklə, macar xalqa dünya incəsənət şedevrləri ilə tanış olmağa başlamışlar. Esterxazi toplantıları arasında italyan və Niderland materialları da nümayiş etdirilirdi. 1875-ci ildə Dövlət Şəkil Qalereyası Milli Muzeyin Şəkil Qalereyası tərəfindən 100 ədəd ən yaxşı əsərlə zənginləşdirildi. Buradakı italyan əsərlərindən XV əsrin axırında Karlo Krivelli tərəfindən yaradılmış «Madonna taxt-tacda» əsəri, knyaz Esterxazinin kardinal Krivellidən əldə etdiyi Korreconun poetik «Madonna körpə və məleykə ilə» şedevri və Rəfaelin «Esterxazinin pərisi» nümunəsi xüsusilə fərqlənir.

Pulskinin əldə etdiyi orta əsrlər şimal rəssamlıq məktəbinin materiallarından Herard Davidin «Xristin dünyaya gəlməsi» və Barend van Orleyin «İmperator V Karlin portreti», XVII əsr Holland rəssamları-Rembrandtın «Müqəddəs İosifin yuxusu», Rembrandtın şagirdi Art del Gelderin «Esfir və Mardoxey» əsərləri çox zərif işlənmişdir. Pulskinin vaxtsız və faciəli ölümündən sonra əsərlərin alınması bir az zəiflədisə də muzey kolleksiyaları artmaqda davam edirdi. Qabor Tereinin direktorluğu dövründə muzeyə Hans Baldunq Qrinin üç əsəri oldernburjiu Yan Lisin «Kənd toyu mərasimi» və Yan Kupetskinin «Fleyta çalan kişi» kimi nymunələr muzeyə daxil olmuşdur.

Muzeyin rəhbərliyi xarici hərəaclardan-1904-cü ildə Brüssel, 1912-ci ildə isə Hamburq toplantılarından əsərlər almışdır.

1906-cı ildə muzey üçün nəzərdə tutulan bina tamamlandığına görə elə həmin ildəcə muzeyin qapılan geniş kütlə üzünə açıldı. Digər materiallarla bərabər buraya Esterxazi toplantıları da daxil idi. Sonralar Velaskesin, Duqlasın, Lanqtonun, Qoyyanın əsərləri muzeyə verildi. 1912-ci ildə muzeyə daxil olan Yanoş Palffinin, italyan və niderland ustalarının əl işlərindən ibarət 177 toplantı böyük əhəmiyyətə malik idi. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, bu əsərlər içərisində Tisian Paolo Veroneze, Boltraffio, Salomon van Reysdal, Yan Sten, Van den Ekxout, Van der Xelstin və digər tanınmış çox dəyərləli əl işləri vardır.

İkinci Dünya Müharibəsi dövründə əsərlərin əksər hissəsi Qərbə aparılmışdı. 1945-ci ildə 95, 1946-cı ildə isə Bavariyadan 232 əsər muzeyə qaytarıldı. Ümumiyyətlə, muzey cüzi miqdarda itkilərə məruz qalmışdır. Sonrakı illərdə ölkə rəhbərliyi tərəfindən muzey eksponatlarının bərpa olunması, əvvəlki vəziyyətinə çatdırılmasından ötrü bir sıra tədbirlər silsiləsi həyata keçirilmişdir.

Q r a f i k a ş ö b ə s i n d ə 100 minə yaxın eksponat saxlanılır. XV əsrdən başlayaraq XX əsrə qədərki dövrü əhatə edən bu əsərlər italyan, alman, niderland, macar və s. ölkə sənətkarlarına məxsusdur.

Qrafika şöbəsinin qüruru hesab edilən əl işlərindən Leonardo da Vinçi, Rembrandt, Rəfael, Korrecco, Veroneze, Tintoretto, XVII əsrə aid Qverçino, Q.B.Kastilone, Qvido Renii, Salvador Rozun, XVIII əsrə aid Covanni Battista, Covanni Domeniko Tepelo, Qvardi, Ditsiani, Fontebassonun əsərləri xüsusilə qeyd edilməlidir. Burada XVIII əsr alman-avstriya incəsənəti nümunələrindən F.A.Maulberç, Kremzer-Şmidt və Trogerin əsərlərinin göstərmək olar. XVI əsr niderland ustaları-Böyük Piter Breygel, Abraham Blumart, Jak de Qeyn, Qoltsius və Böyük Yan Breygelin əsərləri diqqəti cəlb edir. XVII əsrin tanınmış ustaları-Rembrandt, Yakob van Reysdal, Adrian van Ostade, Keyp, Van Deyk, Rubens və lordansın əsərləri

xüsusilə qeyd edilməlidir. XVII əsr fransız rəssamları-Klod Lorren və Nikol Pussenin, XVII əsr şedevr ustaları Vatto, Buş və Fraçonarın əl işləri də muzeydə nümayiş etdirilir. Şöbənin bir hissəsi isə XIX və XX əsrlər incəsənətinə həsr edilmişdir ki, buna da fransız rəssamları-Dome, Delakrua, Koro, Mille, Mane, Renuar, Pissaro, Sisley, Sinyak, Hogen, Deqa, Tuluz-Lotrek və Plkassonun işləri aiddir. Avstriya incəsənəti isə Yakob və Rudolf Alt, Klarot, Amerlinq, Ender, Krixuber, Liderin əsərləri ilə təmsil edilmişdir.

Qrafika şöbəsində əhəmiyyətli hissələrdən biri də Esterxazi toplantılarıdır. Knyaz Mikloş Esterxazi nəinki rəngkarlıqla, hətta XVIII əsrin sonlarında qrafika ilə də maraqlanmışdır, üç onillik ərzində o, zəngin rəsm və qravüra kolleksiyaları toplamağa müvəffəq olmuşdur. 1870- ci ildə Esterxazi toplantılan dövlətə təhvil verilmişdir. Bu toplantılar həmin dövrdə 3535 rəsmdən və 51301 qravüradan ibarət idi.

Təsviri İncəsənət Muzeyi və onun qrafika şöbəsi yaradıldıqdan sonra 1901-ci ildə buraya yeni əl işləri daxil edildi: rəssam İştvan Delxas öz toplantılarını-2683 rəsm və 14454 qravüranı muzeyə təhvil verdi.

Qrafika şöbəsinin tarixində yadda qalan dövr 1935-ci ildir ki, bu ildə muzeyə Pal Mayovski tərəfindən müasir rəsm kolleksiyaları verilmişdir. Mayovski 1911-ci ildən bu kolleksiyaları toplamağa başlamışdır ki, bunlar XVIII-XX əsrlər Avropa qrafika incəsənəti nümunələrindən ibarətdir. Bu kolleksiyaların özəyini Enqrdən tutmuş Pikassoya qədərki fransız ustalarının əsərləri təşkil edir. XVIII əsr ingilis qrafikası-Xoqart, Roulandson, Heynsboronun, alman qrafikası Leybl, Liberman, Slevoqtun, Holland qrafikası isə Qoq və Yonkindin əsərləri ilə təmsil olunmuşdur.

Ardıcıl material toplantısı nəticəsində hazırda Qrafika şöbəsində dahi rəssamlar-Dürer, Rembrandt, Qoyya, Dome və Tuluz-lotrekin tam qravüra komplektləri cəmləşmişdir. Altdorfer, Lukas Kranax, Mantenya, Markantonlo Raymondi, Kallo, Covanni Batista Tepolo, Covanni Domeniko Tepolo, Lukas van Leyden və Qoltslusun qrafik əsərlər silsiləsi nümayiş etdirilir.

Yeni Dövr Avropa rəngkarlıq şöbəsində ilk kolleksiyalar Milli Muzeyin Şəkil Qalereyasından və Dövlət Şəkil Qalereyasından daxil edilmişdir. Burada Kamil Koronun, Delakruanın əsərləri məşhurdur. Arxiyepiskop Pirker, Qraf Yanoş Palffinin toplantıları şöbədə böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Qədim heykəltəraşlıq şöbəsi 1955-ci ildən ayrıca fəaliyyətə başlamışdır. Burada IV-XVIII əsrlər Avropa plastikası əsərləri nümayiş etdirilir. Şöbədə italyan və fransız ustalarının əsərləri böyük maraq doğurur. İtalyan ustaları- Mikelotso Mikelotsi, Aqostino di Duçço, Neroçço, Françesko di Corco, Deziderio de Settinyanonun zövqlə işlənən əsərləri dünyada məşhurdur.

Yeni Dövr Avropa heykəltəraşlığı toplantıları müstəqil şöbə kimi fəaliyyət göstərir. 1800-cü ildən bu günə qədərki dövrü əhatə edən eksponatlar ardıcılıqla yerləşdirilmişdir. Şöbədə macar, fransız, Belçika ustalarının nümunələri qorunur.

9.3. Macarıstan Milli Qalereyası.

Macarıstan Milli Qalereyası macar təsviri incəsənəti ustalarının bu günə qədər əldə etdikləri yaradıcılıq nailiyyətlərini geniş kütlə qarşısında nümayiş etdirir. Qalereya 1957-ci ildə yaradılmışdır.

1847-ci ildə Macarıstan Milli Muzeyi öz qapılarını geniş kütlələrin üzünə açıdıqdan sonra, muzey eksponatlarının İldən-ile durmadan artması müstəqil Şəkil Qalereyasının fəaliyyəti üçün şərait yaratdı. Artıq 1851-ci ildə Macarıstan Milli Qalereyasının sələfi-müstəqil Şəkil Qalereyası yaradıldı.

1953-cü ildə hakimiyyət orqanları Macarıstan Milli Qalereyasının yaradılması haqqında qərar qəbul etdi. Qeyd etmək lazımdır ki, paytaxt Şəkil Qalereyası 1933-cü ildə yaranmış, onun kolleksiyaları isə 1880-cı ildən yığılmağa başlamışdır. 1924-cü ildə burada, kolleksiyaların geniş kütlə qarşısında sərgi vasitəsilə nümayişi təşkil edildi. Paytaxt Şəkil Qalereyası tədricən böyüyərək Milli Qalereyanın

yaradılmasına zəmin yaratdı. 1957-ci il oktyabrın 5-də Macarıstan Milli qalereyasının açılışı oldu. Təsviri İncəsənət muzeyi təcili olaraq Macarıstan Milli Qalereyasına 6000 rəngkarlıq işi, 2100 heykəl və 3100 medal verdi. Sonrakı illərdə isə qrafika əsərlərinin verilməsi ardıcıl şəkildə həyata keçirildi. Digər tərəfdən isə, həm hədiyyələr hesabına, həm də hərrac vasitəsilə Milli Qalereyada eksponatların sayı durmadan artırdı. 1958-ci ildən başlayaraq qalereyanın tərkibində fəaliyyət göstərən Macarıstan Yeni Rəngkarlıq şöbəsində kolleksiyaların sayı çoxalırdı. Derkeviçin «Məhkəmə qərarı», «Qazançı», «Konsert» əsərləri, Albert Tikoşanın «Çimməkdən qabaq» əsəri qalereyaya zənginlik gətirdi. 1959-1960-cı illərdə Munkaçinin, Viktor Madarasın, Laslo Paalın, Adolf Feneşin, Karoya Ferensinin, Karoya Kernştonun əsərləri eksrozisiyaya qoyuldu.

1959-cu ildə, qalereyanın açılışından iki il sonra, hakimiyyət orqanları həmişəlik olaraq Budedəki Kral sarayının binasının Macarıstan Milli qalereyasına verilməsi haqqında qərar qəbul etdi. 1960-1961-ci illərdə İkinci Dünya Müharibəsi dövründə binanın zədələnmiş hissələrinin bərpasına, tam yararlı hala salınması üçün ciddi işə başlandı. Bərpa İşləri 15 il davam etdi və 1975-ci ildə qalereya tam fəaliyyətə başladı.

9.4. Tətbiqi İncəsənət Muzeyi.

Budapeşt Tətbiqi İncəsənət Muzeyinin əsası 1872-ci ildə qoyulmuşdur. Artıq bu dövrdə İngiltərə, Almaniya və Avstriyada fəaliyyət göstərən analoji müəssisələrlə müqayisədə, dekorativ-tətbiqi incəsənət əsərləri toplantısına çevrilən bu muzey Avropada birincilər sırasındadır.

1851-ci ildə Londonda təşkil edilən ümumdünya sərgisi sübut etdi ki, artıq bədii peşə ustalığı getdikcə inkişaf edən fabrik sənayesi ilə ayaqlaşa bilmir. Mütəxəssislər belə mürəkkəb vəziyyətdən çıxış yolunu əşyaların estetik keyfiyyətlərini yüksəltməyə qabil olan sənaye və incəsənət ittifaqının yaradılmasında görürdülər. Bu ideyalar geniş

ictimaiyyət arasında böyük razılıqla qarşılandı. Əşyaların estetik keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması məsələsinin həlli problemi məişət mədəniyyətinin artması ilə sıx surətdə bağlı olduğundan, tamamilə yeni-«bədi sənaye» anlayışı meydana çıxdı. Bu, yaradıcılıq əməyinin inkişafında əhəmiyyətli xarakter daşıyaraq, XIX əsrin ikinci yarısının bədi həyatında aparıcı rol oynadı. Belə bir işin daha da təkmilləşdirilməsi üçün, əldə olunmuş imkanlar hesabına hər yerdə muzeylər, məktəblər, cəmiyyətlər yaradılmağa başladı.

Macarıstanda «bədi sənaye» anlayışından ilk dəfə Layoş Koşuta 1842-ci ildə Sənaye sərgisinə həsr etdiyi məqaləsində bəhs etmişdir. Koşutanın tərəfdarları Arnold İpöyi, Floriş Romer və Ferens Pulski bu anlayışın böyük ictimai əhəmiyyətini duyaraq, onun yeni nailiyyətlər əldə edəcəyinə inanırdılar. Floriş Romer «Sözlə və işlə» devizi altında belə bir müəssisənin yaradılmasına və ölkədə dekorativ-tətbiqi İncəsənətin inkişaf etdirilməsinə çalışırdı. Onun bu cəhdi müvəffəqiyyətlə nəticələndi: 1872-ci ildə Dövlət yığıncağı, Muzeyin yaradılması üçün Vena Beynəlxalq sərgisində 50000 forint vəsait ayırdı.

1873-cü ildə Avstriyaya göndərilmiş alıcı komissiyası tərəfindən Venada, Beynəlxalq sərgidə o dövrün bədi-sənaye məmulatı nümunələri və bir sıra antik qablar kolleksiyası alındı. 1869-1870-ci illərdə Yanoş Ksantusun rəhbərliyi ilə Şərqi Asiya ekspedisiyasının əldə etdiyi materiallar muzeyə gətirildi. Beləliklə, getdikcə muzeyin kolleksiyaları artmağa başlamış, başqa köməkçi binalardan istifadə olunmuşdur. İlk müvəffəqiyyətlər Karoi Pulski və Derd Ratanın direktorluqları dövründə qazanılmışdır. Sonuncunun direktorluğu zamanı muzeydə iş rejimi həyata keçirilmiş, eksponatların siyahıya alınması prosesi aparılmış, ilk tematik sərgilər təşkil edilmişdir. 1878-ci ildən başlayaraq Dekorativ-tətbiqi İncəsənət Muzeyinin büdcədən maliyyələşdirilməsi işi dövlət nəzərətində olmuşdur.

1887-ci ildə Yene Radişiçin muzeyə direktor təyin edilməsi köklü dəyişikliklər əmələ gətirdi. O, digər

məsələlərlə bərabər, beynəlxalq əlaqələrlə xüsusi fikir verirdi. 1900-cü ildə Budapeşt muzeyi Parisdəki Ümumdünya sərgisində böyük nailiyyətlər əldə etdi.

Hələ 1890-cı ildə dövlət, muzeyin yeni binasının tikintisi üçün sahə ayırmışdı və binanın lahiyəsindən ötrü müsabiqə elan etmişdi. Memarlar E.Laxner və D.Partoşun layihələri ən yaxşı işlər hesab edilmişdi.

Muzeyin tikintisi davam edərkən, Radişiç avropanın bir sıra dekorati-tətbiqi incəsənət muzeylərini gəzərək, onu maraqlandıran avadanlıq və iş metodları, formaları ilə yaxından tanış olmuşdur. Londondakı Cənubi-Kensinqton Muzeyi (indiki Viktoriya və Albert Muzeyi) onda xoş əhval-ruhiyyə yaratdı. 1896-cı ildə tikinti işləri başa çatdırıldı və həmin ilin oktyabrın 25-də təntənəli surətdə muzey binasının açılışı oldu. Beləliklə, Yeni Muzey nəinki Macarıstanda, eləcə də ölkənin hüdudlarından uzaqlarda da məşhurlaşdı. 1900-cü ildə Volter Kreynin əsərlərindən ibarət sərgi, 1903-cü ildə Beynəlxalq Eksllbrislər (kitab cildinin içəri tərəfinə yapışdırılan və kitab sahibinin adı olan bədii nişan) sərgisi təşkil edildi ki, burada İsveç və yapon dekorativ incəsənəti nümunələri müvəffəqiyyət qazandı.

1922-ci ildə Tətbiqi İncəsənət Muzeyi, ölkənin bir sıra muzeyləri ilə bərabər Ümummacarıstan Muzeylər Birliyinə daxil edildi. Bu dövrlərdə «Transilvaniya bədii İnciləri», (1933), «Şərq Xalçaları» (1924), «Kilsə incəsənəti sərgisi» (1926), gümüş əşyalar (1927) və s. sərgilər təşkil edildi.

İkinci Dünya Müharibəsi illərində muzey binası güclü şəkildə zədələnmiş, müharibədən sonrakı illərdə bərpa və təmir işləri aparılmışdır. Kolleksiyaların həm hədiyyə şəklində, həm də hərrac yolu ilə muzeyə daxil olması ona zənginlik gətirmiş, tezliklə əvvəlki şöhrətini özünə qaytarmışdır.

M u z e y i n m e b e l şöbəsi son illər intensiv inkişaf etmişdir. Burada italyan İntibahı dövrünün mebel əşyaları, fransız ustaları və mərkəzi Avropa ölkələri mebelçilərinin əl işləri nümayiş etdirilir. İngiltərə, Almaniya və Avstriya ustalarının əl işləri nümunələri böyük maraq doğurur. Macar ustalarının hazırladıkları mebel dəstləri və məhsulları da

yüksək sənətkarlıq nümunələri hesab edilir. Hazırda şöbə eksponatlarının sayı 4000-dən yuxarıdır.

Zərgərlik məmulatı və metalın bədii emalı şöbəsində XVI-XVII əsrlərin nümunələri-müxtəlif qablar, yeməxana əşyaları, stolüstü bəzəklər, qızıl və gümüşdən hazırlanmış daş-qaşlı eksponatlar, fil sümükləri və s. nümayiş etdirilir. Burada İkinci Dünya Müharibəsindən sonra əldə edilmiş Esterxazi toplantıları incilər sırasındadır. Macar ustaları tərəfindən müxtəlif dövrlərdə hazırlanan bürünc, mis qablar və əşyalar tamaşaçıda yüksək estetik zövq yaradır. Şöbədəki eksponatların sayı 10400 ədəddir.

Keramik və şüşə şöbəsində 26 minə qədər əşya saxlanılır ki, eksponatların sayına görə bu, muzeydə ən böyük şöbədir. XVII-XVIII əsrlərdə Macarıstan manufakturası və digər ustalar tərəfindən hazırlanmış əşyalar, Yaxın Şərq, İspan-Mavritaniya, italyan, alman, fransız, holland saxsı qabları şöbədə qorunur.

Toxunma mallar şöbəsində 25 min, kiçik kolleksiyalar şöbəsində 5100 eksponat saxlanılır. Tətbiqi incəsənət Muzeyinin elmi şöbələrinə uçot, sənədləşmə şöbələri və kitabxananın da nəzərəcarpacaq köməyi dəyir. Kitabxananın fondunda 40 mln ədəd kitab və jurnal saxlanılır.

Muzey eksponatlarını tez-tez müxtəlif beynəlxalq sərgilərdə nümayiş etdirməklə beynəlxalq inkişaf yolunu davam etdirir, elmilik, maarifçilik və muzeyşünaslıq işini yüksək səviyyədə təbliğ edir.

9.5. Budapeşt Etnoqrafiya Muzeyi.

Macarıstan Mili Muzeyi ölkədəki bir sıra muzeylərin, o cümlədən Etnoqrafiya Muzeyinin yaradılmasında əsas əhəmiyyətə malikdir. Milli Muzeyin tərkibində əvvəlcə etnoqrafiya şöbəsi fəaliyyət göstərmişdir ki, burada Yanoş Ksantusun Uzaq Şərq ölkələri toplantıları ilk eksponatlardan hesab edilir. Bu dövrlərdə etnoqrafiya bir elm kimi müstəqil fəaliyyət göstərməyə başlayırdı.

Muzeyin ilk illərində Macarıstan toplantıları əsas eksponat hesab edilirdi. 1843-1846-cı illərdə Antal Requli tərəfindən toplanmış və 1947-ci ildə Macarıstan Elmlər Akademiyasına verilmiş kolleksiyalar da muzeyə ilk illərdə daxil olmuşdur. Etnoqrafiya Muzeyinin ilk direktoru Yanoş Ksantusun rəhbərliyi dövründə muzeyin fəaliyyət dairəsi eksponatların toplanması, qorunması və nümayiş etdirilməsi ilə tamamlanırdı. 1893-cü ildə Ksantusun, Yanoş Yanko ilə əvəz edilməsindən sonra muzey materiallarının elmi tədqiqinə başlandı. Bundan sonra burada başlıca imkanlardan istifadə etmək imkanı əldə edildi.

1896-cı ildə tədqiqat məqsədilə entomoloq (Entomologiya-zoologiyanın həşarat bəhşi) Layoş Biro, Okeaniya adalarına səyahətə çıxmağa qərara aldı. Burada o, Yeni Qvineya və digər adalarda altı il tədqiqat işi ilə məşğul olmuş, bu illər ərzində zəngin etnoqrafik materiallar əldə etmişdir. O, vətənə qayıtdıqdan sonra muzeyə 3500 əşya, o cümlədən qiymətli qeydlər və fotolar təqdim etmişdir. Elə həmin illərdə Okeaniya adalarında Şamuel Fenixel də olmuşdur. Okeaniyanın digər hissəsi xalqlarının etnoqrafiyasına aid onun topladığı materiallar muzey üçün çox qiymətli hesab edilir. Bu iki başlanğıc Rudolf Fəştetiçin fəaliyyətinin davam etdirilməsinə daha da təkan vermişdir. O, nəinki Okeaniya xalqlarının maddi və mənəvi mədəniyyət abidələrini toplamış, eyni zamanda onların coğrafi əhatə dairəsini daha da genişləndirmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Emil Tordan və Şamuel Tələki muzey üçün çox qiymətli kolleksiyalar toplamışlar. İki dünya müharibələri arasındakı dövr ərzində bu material Rudolf Fusekin Liberiya kolleksiyaları ilə tamamlanmışdır. Avstraliya mədəniyyəti isə muzeydə Gez Roheymin kolleksiyaları əsasında təqdim edilir.

Keçən əsrin sonlarında Macarıstan dövləti yaranmasının min illiyinin təntənə ilə qeyd edilməsinə hazırlıq dövründə qədim tarixi dövrlərə olan maraq nəzərə çarpacaq dərəcədə artmışdı. Mənşəcə macarlara yaxın olan fin-uqor xalqlarına diqqət daha da artırılmışdı. 1889-cu ildə Karoy Papai, Requlinin kolleksiyaları, Obi hövzəsində

(Şimali-Qərbi Sibir) yaşayan Uqor qrupu xalqlarının əmək alətləri, gündəlik yaşayış, mədəni-məişət əşyalarından ibarət eksponatlarla tamamlanmışdır. 1898-ci ildə Yanoş Yanko, Ziçi ekspedisiyasında iştirak etmiş, xant, mari, mord və udmurt xalqlarının etnoqrafiyası əşyalarından ibarət zəngin kolleksiyaları muzeyə verilmişdir. 1912-ci ildə Benedek Baratoşi Baloqa Komi və nenslərin etnoqrafiyası üzrə kolleksiya toplantılarını muzeyə təhvil vermişdir. Mərkəzi Asiya xalqlarının etnoqrafiyasından bəhs edən materiallar üçün isə muzeyin kollektivi, ilk növbədə Derd Almaşa borcludur. Bütün bu kolleksiyalar muzey toplantılarının gələcək inkişafı üçün əsas təkana çevrildi. Dyulo Mesaroşun çuvaş və başqird mədəniyyəti abidələri toplantıları, türkdilli xalqlar etnoqrafiyası qrupu kolleksiyalarının əsasını təşkil edir.

Yanoş Yankonun ölümündən sonra 1902-ci ilin başlanğıcında ümumi etnoqrafiya üzrə kolleksiyaların artımı ləng gedirdi. Birinci Dünya Müharibəsinə qədər demək olar ki, zəif şəkildə olsa da hər halda inkişaf var idi.

Muzey toplantıları arasında yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Avropa xalqları-finlər və estonlar, başlıca olaraq isə Balkanlarda yaşayan xalqlar, eləcə də avstriyalılar və laplandların etnoqrafiyası materialları muzeydə geniş təqdim edilirdi. Təəssüflər olsun ki, bu dövrdə Avropada yaşayan digər xalqların etnoqrafiyasına çox az diqqət verilirdi. Ancaq ikinci Dünya Müharibəsindən sonra etnoqrafiya sahəsində toplanılan materiallar həm coğrafi cəhətdən, həm də tematika etibarilə genişləndirməyə başladı.

Muzeydə Asiya toplantılarının inkişafının əsasını Yanoş Ksantus qoymuş, B.Baratoşi Baloqa öz kolleksiyaları ilə bu işi (tinqus-mancur dil qrupuna mənsub xalqların mədəniyyəti) daha da genişləndirilmiş, sonralar isə muzey, Ziçi (Qafqaz) ekspedisiyası materiallarının hesabına zənginləşdirilmişdir.

Macar etnoqrafiyası materiallarının toplanılması, qaydaya salınması və tədqiqində XIX əsrin ikinci yarısında daha da səmərəli iş aparılmışdır. 1889-cu ildə Macarıstan

Etnoqrafiya Cəmiyyəti yaradıldı və bir ildən sonra bu cəmiyyətin orqanı olan «Etnoqrafiya» jurnalı çap edilməyə başladı. Artıq ilk illər ərzində jurnal vasitəsilə muzeyin materiallarına, yeni əldə edilmiş eksponatlar və tplanma fəaliyyətinə həsr edilmiş maraqlı məqalələr çap olunurdu.

Keçən əsrin axırlarında etnoqrafiya fəaliyyətinin elmi və toplantılıq mənbəyini nəinki macarların, həm də o dövrdə Macarıstanda yaşayan digər xalqların həyat və məişətinə aid materiallar təşkil edir. Azlıq təşkil edən xalqların mədəniyyətinin öyrənilməsi məsələləri Macarıstan Etnoqrafiya Cəmiyyəti qanununda göstərilmişdir. Bu prinsiplərin ardıcılıqla həyata keçirilməsi haqqında materiallar. Etnoqrafiya Muzeyində saxlanan «Etnoqrafiya» jurnalının səhifələrində dərc edilmiş məqalə və yazılarda öz əksini tapmışdır.

Muzeyin İnkişafı problemləri sahəsində öz dövrünün elmi məqsəd və metodlarının əla bilicisi Yanoş Yankonun böyük köməyi olmuşdur. O, muzeydə bir müddət direktor işləmiş, toplantılıq işində fəal çalışmış, elmi axtarılarla məşğul olmuşdur. Yanoş Yankonun fəaliyyəti dövründə muzey kolleksiyalarının sayı 37.000-ə çatdırılmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, Yanko muzeyin orqanı olan «Etnoqrafik xəbərlər» məcmuəsini buraxmış, «Macarıstan Milli Muzeyinin etnoqrafik toplantıları» adlı muzey kataloqunu çap etdirmişdir.

Birinci Dünya Müharibəsindən sonra macar etnoqraflarının yeni nəsli nümayəndələrinin təşkilatçılıq və elmi fəaliyyəti özünü göstərməyə başladı: JIqmond Batki, İştvan Derfi və Karoya Vişki kimi etnoqrafları misal göstərmək olar. 1924-cü ilə qədər muzey Varoşliket şəhər parkı ərazisindəki Sənaye Sərgisi Pavilionunda, sonralar isə gimnaziya binasında yerləşirdi. 1973-cü ildə isə Koşuta meydanındakı keçmiş Ali məhkəmə binası muzeyə verilmişdir. Kolleksiyanın həmin binaya köçürülməsinə 1975-ci ildən başlanılmışdı.

İkinci Dünya Müharibəsi muzeyin fəaliyyətini tam iflic vəziyyətinə salmış, daimi sərgilər bağlanmış, eksponatlar qutularda qablaşdırılaraq təhlükəsiz şəraitdə saxlanılmışdır.

1946-cı ildən ekspozisiyalann yaradılmasına başlanılmış, sonrakı illərdə bərpa emalatxanaları fəaliyyətdə olmuş və müharibə illərində zədələnmiş muzey binasının bərpası başa çatdırılmışdır.

1934-cü ildə muzeylər haqqında qanuna əsasən Macarıstan Milli Muzeyi tərkibində Macarıstan Dövlət Tarix Muzeyi fəaliyyətə başlamışdır. Etnoqrafiya Muzeyi 1947-ci ilə qədər həmin muzeyin bir şöbəsi kimi fəaliyyət göstərmişdir. 1947-ci ildən isə bu şöbə müstəqil muzey kimi təşkilati quruluşla malik olmuşdur. Muzeydə aşağıda qeyd edilən şöbələr fəaliyyət göstərir:

Macarıstan (Macarıstana aid materialların toplanılması və elmi şəkildə işlənilməsi) şöbəsi, Beynəlxalq (etnoqrafiya materiallarının toplanılması, saxlanması və elmi şəkildə işlənilməsi) şöbəsi, Etnoloji məlumat və sənədlərin saxlandığı şöbə, kitabxana, xalq musiqisi materialları toplantıları və təsərrüfat şöbələri də əsas əhəmiyyətə malikdir. Etnoloji məlumat və sənədlərin saxlanması şöbəsində əlyazmaları və fotofond nəzərə çarpacaq dərəcədə genişlənmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, muzeyin kitabxanası, ölkənin böyük kitabxanalarından biridir. Muzeyin şöbələrində qorunan eksponatların sayı 150.000- dən artıqdır, habelə əlyazma materialları 2 milyon səhifə, fotoların sayı 300 min, kinolentlərin uzunluğu isə 80 min metrə çatır.

Muzeydə xəzdən hazırlanmış kisə (Şimali-Qərbi Sibir), zəhər saxlamaq üçün ağacdən hazırlanmış qab (Konqo, Bevonqo), XIX əsrə aid ağacdən hazırlanmış maska (Afrika, Liberiya), I-IV əsrlərə aid gildən hazırlanmış heykəl (Meksika, Verakrus), XVIII əsrə aid barıt qabı (Rumıniya, Madyarsakoş kəndi), qaşınma üçün dərmanın saxlanılmasından ötrü qab (Macarıstan, 1914-cü il), 1480-cı ilə aid ağacdən hazırlanmış güzgülü qabı (Macarıstan), XIX əsrə aid güzgülü çərçivəsi (Macarıstan), 1837-ci ilə aid palıddan hazırlanmış stul (Macarıstan), Kilsə sandığı (Rumıniya, Rojonda kəndi), XIX əsrə aid ağacdən düzəldilmiş içki qabı (Çexoslovakiya, Madyarxədəmeq

kəndi), 1780-ci ilə aid dekorativ qab (Macarıstan) və s. əşyalar ekspozisiyada nümayiş etdirilir.

9.6. Budapeşt Tarixi Muzeyi.

Budapeşt Tarixi Muzeyi-Paytaxt Muzeyi 1887-ci ildə yaradılmışdır. Muzey Akvinkada (köhnə şəhər) aparılan qazıntılar zamanı əldə olunan əşyalar hesabına yaranmışdır. Akvinka Muzeyində ilk sərgi 1890-cı ildə açılmışdır. XIX əsrin sonlarında Yeni dövrə aid materialların toplanması işi sürətlə aparılırdı. 1899-cu ildə Paytaxt muzeyinin şəhərin tarixinə aid materialla ilk sərgisi açıldı. Varoşliket parkında yerləşən Paytaxt Muzeyi 1941-ci ildə «Kiştselli» Muzeyinə (köhnə Şmidt qalası) köçürüldü.

Şəhərin orta əsrlər tarixi dövrünə aid material və sənədlərin toplanılmasına 1920-ci ildə başlanılmışdır. 1932-ci ildə bu materiallar ilk dəfə nümayiş etdirilmişdir. Sonralar, 1945-ci ildə kolleksiyalar köhnə Budaysk bələdiyyə binasına köçürülmüşdür. 1968-ci ildə Budapeşt Tarixi Muzeyi Budaysk qaləsindəki köhnə kral sarayında yerləşdirildi.

Muzey kollektivi qarşısında elmi və siyasi əhəmiyyət kəsb edən Budapeşt şəhərinin tarixinin öyrənilməsi kimi başlıca bir məsələ dururdu. 10 ildən artıq bir müddət ərzində arxeoloji, tarixi və arxiv materiallarının, memuar ədəbiyyatın öyrənilməsi sayəsində gərgin iş aparılmışdır. Bu tədqiqatlar nəticəsində Budapeştin tarixinə aid beş cildlik külliyyat hazırlanmış, 1973-1980-cı illərdə Macarıstan Elmlər Akademiyası nəşriyyatı tərəfindən çap edilmişdir. Birinci cilddə qədim Budapeşt haqqında 1301-ci ilə qədərki materiallar verilmişdir. İkinci cilddə orta əsrlər və Türk hökmranlığı dövründə (1301-1686) Budapeşt tarixi haqqında materiallar verilir. Üçüncü cilddə Türklərin qovulması və mart inqilabı (1686-1848) dövründə Budapeştin tarixindən bəhs edilir. Dördüncü cilddə mart inqilabından, burjua-demokratik inqilabına qədərki dövrdə (1918-1980) Budapeştin tarixi verilmişdir. Beşinci cilddə ölkənin azad edilməsinə qədərki dövrdə (1918-1980)

Budapeştin tarixindən bəhs edilir. Beləliklə, 3289 səhifə, 1705 illüstrasiya və 17 şəkildən ibarət bu külliyyatda qədim dövrlərdən tutmuş, əshimzin 80-cı illərinə qədərki dövrdə Budapeştin keçdiyi tarixi yoldan bəhs edilmişdir.

Muzeyin binasında 100 kvadrat metrlik bir sahədə «Budapeştin 2000 yaşı» mövzusu altında daimi sərgi nümayiş etdirilir. Sərginin ekspozisiyasında Budapeştin yaranma tarixi, müxtəlif mərhələlərlə verilir. Burada 1686- 1790-cı illərdə Buda və Peştin inkişaf edərək iqtisadi, inzibati və mənəvi mədəniyyət mərkəzləri kimi fəaliyyət göstərmələri aşkarlanır.

XVIII əsrin axırlarında Buda və Peşt nəinki inzibati, hətta ticarət mərkəzinə çevrilirlər. 1790-1848-ci illərdə isə həm də bu şəhərlərdə siyasi və mənəvi həyat inkişafının yüksək mərhələsinə çatdırdı. Bu və digər məsələlərlə əlaqədar sənəd və materiallar ekspozisiyasının zəngin materialları arasında əks edilir. Sənəd və materiallar vasitəsilə təsdiq olunur ki, Avstriya tərəfindən böyük təzyiqlərə baxmayaraq, Peşt və Buda getdikcə macar mədəniyyətinin mərkəzinə, xalq hərəkatlarının qaynar nöqtəsinə çevrilir.

Buda və Peştin birləşməsi dövründən (1873) burjuademokratik inqilabına qədərki dövrlər (1918) ekspozisiyada geniş işıqlandırılmışdır. 1918-1919-cu illərdə Budapeştin inzibati bir mərkəz kimi fəaliyyət göstərməsi, geniş inkişaf mərhələləri də ekspozisiyada zəngin materiallarla verilmişdir.

Muzeyin salonlarında tarixi sənəd və materiallarla zənginləşdirilmiş «Orta əsrlər Buda Kral sarayı və qotik heykəltəraşlıq» (bu daimi sərgi 1968-ci ildən nümayiş etdirilir), «Akvinkada həyat» adlı sərgi ekspozisiyaları fəaliyyət göstərir.

Ümumiyyətlə, muzey eksponatlarının sayı 65.000-ə qədərdir. Çox təqdirəlayiq haldır ki, həftədə iki dəfə-şənbə və istirahət günlərində Muzeyin salonlarında konsertlər və ədəbiyyat gecələri təşkil edilir ki, bu tədbirlər nümayiş etdirilən sərgilərlə əlaqələndirilir.

Budapeşt Tarixi Muzeyində aparılan elmi-tədqiqat işləri mütəmadi olaraq, Muzeyin rəqları olan «Qədim Budapeşt» (1889-cu ildən çıxır) və «Budapeştin tarixinə aid əsərlər» (1932-ci ildən çıxır) məcmuələrində geniş oxucu kütləsinə çatdırılır.^

9.7. Budapeşt muzeylərində Azərbaycan sənətkarlığı nümunələri

Hazırda Azərbaycana aid bir çox sənət nümunələri Budapeşt şəhərində yerləşən «Dekorativ sənətlər» və «Şərq incəsənəti» Muzeyində mühafizə olunur. Bu sənət nümunələrinin cəmlənməsi və nümayişində Muzeyin direktoru sənətsünas Korol Qomboşun böyük əməyi olmuşdur. Bu məqsədlə o, 1969-cu ildə Bakıya gəlmiş, sonra Azərbaycanın sənət ocaqlarını-Şamaxı, Göyçay, Lahıc, Şəki, Zaqatala və s. yerləri gəzmiş, qocaman ustaların düzəltdiyi sənət nümunələrinin adını öyrənmiş, bədii və texnoloji xüsusiyyətlər haqda təsəvvürə malik olmuşdur. Budapeştə qayıtdıqdan sonra isə xalq sənətimizə aid həm yerli, həm də bir çox xarici ölkə mətbuatlarında maraqlı məqalələrlə çıxış etmişdir.

Hazırda Budapeştde yerləşən «Dekorativ sənətlər» və «Şərq incəsənəti» Muzeyində Azərbaycanın 200-dən artıq xalq sənəti nümunəsi mühafizə olunur. Bunların içərisində Xalça, parça, tikmə, metal və taxtadan düzəldilmiş bir çox bədii sənət nümunələri vardır. Muzeydə saxlanılan Bakı, Quba, Şamaxı, Şuşa, Qazax və Təbriz Xalçaları öz bədii və texnoloji xüsusiyyətlərinə görə ənənəvi xarakter daşısa da, onların hər birində onu yaradan ustanın fərdi yaradıcılıq üslubu özünü açıq-aydın biruzə verir.

Budapeşt muzeylərinin qiymətli incilərindən birini də müxtəlif vaxtlarda Azərbaycanda toxunmuş tikmələr təşkil edir. Burada saxlanılan tikmələrimiz ayrı-ayrı örtük, balişüzü, süfrə, yəhərüstü və bədii pərdələrdən ibarətdir.

' Бах: Будапештские музеи. Будапешт. Издательство «Корвина». 1985, стр.77.

Bu növ sənət nümunələrindən biri olan XVI əsrdə Təbriz ustaları tərəfindən bəzədilmiş pərdə xüsusi bir maraq doğurur. Amerika alimi Fillis Akerman onu Azərbaycan sənətkarlığının ən gözəl nümunələrindən sayır. Bu tikmədə Səfəvi zadəganlarından birini güllü-çiçəkli bağçasında keçirilən dəbdəbəli ziyafət təsvir olunmuşdur. «Kompozisiyanın əsas hissəsində hündür və gözəl bir taxt üstündə oturmuş gənc surəti təsvir edilir. Gənc əyninə gödək qollu xalat geymiş, başına isə «qızılbaşlara» məxsus uzun qülləli başlıq qoymuşdur. Başlığın sağ yan hissəsinə onun yüksək rütbəyə mənsub olduğunu bildirən nişanə-ləlk sancılmışdır. Gəncin qarşısında diz çökərək ona nimçədə nar və şərab təklif edən iki qız təsvir olunmuşdur. Bədii tikmənin aşağı hissəsində bir-biri ilə bağlı olan bir neçə süjetli epizodlar əks etdirilmişdir. Həmin epizodlardakı musiqiçilərin, süfrəçilərin və şərab içənlərin təsvirləri xüsusilə canlı verilmişdir.^

Tikmənin yuxarısındakı sağ və sol künclərdə simmetrik şəkildə əjdaha ilə simurq quşunun mübarizəsi səhnəsi təsvir olunmuşdur. Xeyirlə (simurq) şərin(əjdaha) mübarizə simvoluna çevrilmiş bu təsvirlərə biz müxtəlif sənət nümunələrində hər dövrün üslub xüsusiyyəti, sənətkarın zövqü və bacarığından asılı olaraq müxtəlif səpgilərdə tez-tez rast gəlirik. Tikmə üzərində bu təsvirlər XVI əsrin bədii üslub xüsusiyyətlərinə müvafiq olaraq rəngarəng və dinamik bir hərəkət şəklində təsvir edilmişdir.

Bədii tikmə üç hissəsindən ibarət olan yelənlə tamamlanır. Yelənin ortadakı enli haşiyəsində ardıcıl yerləşdirilmiş 52 mələikə rəsmi verilmişdir. Tikmədə təsvir olunan fiqurlara ümumi diqqət yetirsək, burada 180 insan, heyvan, quş rəsminin olduğunu miniətür sənətimiz sahəsində də çox əlamətdar bir hadisədir.^

' Bax: Rasim Əfəndiyev. Azərbaycanın bədii sənətkarlığı dünya muzeylərində. Bakı. «İşıq». 1980. səh,40-41.

^ Bax: Yənə orada.

Çox güman ki, bu bədii tikmənin eskizini XVI əsrin görkəmli rəssamlarından biri sayılan Soltan Məhəmməd vermişdir.

Muzeydə metaldan düzəldilmiş sənət abidələrinin əksəriyyətini silahlar (qılınc, xəncər) və bəzi məişət əşyaları (məcəmyi, satıl, çıraq) təşkil edir. XVIII-XIX əsrlərdə düzəldilmiş bu əşyalar Şirvan ustalarının əl işlərini xatırladır.

Qink Korol və Turanski İlonanın 1976-cı ildə Budapeştdə Avropada məşhur sayılan Korvin nəşriyyatında çap etdirdiyi Azərbaycanın memarlıq, təsviri və tətbiqi sənətinə həsr edilmiş nəfis kitabı, sənətşünas Korol Qomboşun Macarıstan Elmlər Akademiyası tərəfindən çap edilən «Azərbaycan incəsənəti» adlı əsəri macar xalqının Azərbaycan mədəniyyətinə və incəsənətinə olan məhəbbətinin canlı timsalıdır.^

X FƏSİL. METROPOLİTEN BƏDİİ MUZEYİ.

NYU-YORK

Nadir incəsənət nümunələrinin saxlanıldığı və nümayiş etdirildiyi dünyanın ən böyük muzeylərindən biri də Nyu-Yorkun Metropolitan Bədii Muzeyidir. Faktiki olaraq bir neçə muzeyi birləşdirən bu muzey, hazırda öz sürətli inkişafını davam etdirir. Burada demək olar ki, bütün dünya sivilizasiyası nümayiş etdirilir: XIII-XX əsrlər çox gözəl Avropa rəngkarlığı nümunələri, qədim Misir tabutları, bizim eradan əvvəl I əsrə aid Pompey yazıları, XV-XIX əsrlər Avropa interyerləri, qədim Yunan qablarının kolleksiyaları, qədim və orta əsr sənətkarlığı nümunələrindən ibarət xüsusi filial, Afrika, qədim Amerika xalqları incəsənəti nümunələri, çox gözəl silah kolleksiyaları, ən nümunəvi ABŞ İncəsənəti kolleksiyaları və s. Bizim eradan əvvəl IV minillikdən başlayaraq bizim eraya, eləcə də bu günlərədək dünya incəsənəti tarixinin belə geniş məsşabda nümayişi, bu planda Metropolitan Muzeyini dünyanın ən nadir, zəngin muzeylərindən birinə çevirmişdir.

Metropolitan Muzeyi-ABŞ-in ən qədim muzeylərindən biridir. Muzeyin inkişafı ilə əlaqədar çoxlu bərpa işləri aparılmış, bina bir neçə dəfə yenidən qurulmuşdur. Beləliklə, Muzeyin yeni binaları qurulur, köhnə otaqlar yenidən tikilir, gətdikcə müasir prinsiplərə cavab verə biləcək şəkildə salınır.

Muzey şəhər hakimiyyəti tərəfindən ayrılan sahəni çoxdan layiqincə zinətləndirmişdir. Mərkəzi parkda yerləşən bu muzeylə bərabər, orada heykəltəraşlıq abidələri, yay teatrı vardır. Bununla belə Metropolitan Muzeyi Nyu-Yorkun böyük mədəniyyət mərkəzlərindən biri hesab olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu muzeyə başqa muzeylər-bir az cənubda, iki kvartal uzaqlıqda Frnk Muzeyi, bir az şimal tərəfdə isə Uitni və Solomon Huqqenheym muzeyləri qonşuluq edirlər.

M u z e y i n t a r i x i . Metropolitan Muzeyi Amerika kontinentində ilk bədii muzeylərdən biri olmaq etibarilə

1870-ci ildə yaradılmışdır. Bu muzeylə bərabər həmin ildə Bostonda Təsvisi İncəsənət Muzeyi və Vaşinqtonda Korkoran Qalereyası yaradılmışdır.

Amerika Birləşmiş Ştatlarında Vətəndaş müharibəsi (1861-1865) qurtardıqdan sonra ölkə sürətli inkişafı davam etdirmək üçün dünya arenasında siyasi və iqtisadi münasibətlərdə üstünlük qazanmağa səy göstərirdi. Həmçinin Nyu-York da iqtisadi böhran içərisində idi.

1860-cı illərin sonu, 1870-ci illərdə ölkənin bu böyük şəhəri çoxlu kapital qoyuluşuna məruz qaldı və dəmiryolu, bank sahəsində sürətli inkişafa başladı. Şəhərin mədəni həyatı isə hələlik böhran içərisində idi. 1870-ci ildə Nyu-Yorkda bir neçə xüsusi rəsm qalereyası var idi ki, bunlardan ancaq biri-dəmiryolu maqnatı Con Teylor Consona məxsus (Metropolitan Muzeyinin ilk prezidenti) qalereya kütlənin üzünə açıq idi. Həftədə bir gün, ancaq həftənin cümə günləri muzey öz otaqlarını xalqın üzünə açırdı. Doğrudur, hələ 1850-ci ildə Lyumlin Ridin qalereyasından nadir hallarda istifadə edilərsə də, maliyyə çətinliyi ucbatından tənəzzülə uğradı.

Nyu-Yorkun mədəni həyatının inkişafında 1864-cü ildə keçirilmiş rəsm auksionu əhəmiyyətli rol oynadı. O xeyriyyə yarmarkası çərçivəsində keçirildi və «Metropolitan Fair» adlanmaqla, hələ davam edən Vətəndaş müharibəsində yaralanan və əlil əsgərlərə kömək məqsədilə təşkil edilmişdi. Auksionun keçirilməsində Muzeyin bir neçə təşkilatçısı, başlıca olaraq İttifaq Liqası Klubunun üzvləri yaxından iştirak edirdilər. Bu klub Nyu-Yorkda öz liberal istiqamətinə görə fərqlənirdi. Klubun Fransada olan bir çox üzvləri 1866-cı il iyulun 4-də Parisdə Müstəqillik Gününün 90 illiyinə həsr olunmuş banketdə iştirak edirdi. Bu banket Metropolitan Muzeyinin əsasının qoyulmasının ilk hadisəsi hesab edilir. İştirakçılar arasında ABŞ-in ictimai həyatında görkəmli rol oynayan bir çox Amerikalı da var idi. Klubun fəal üzvü hüquqşünas və diplomat Con Ceyn təşəbbüsü ilə

' Бах: Корнелия Ивановна Панас. Художественный музей Метрополитен. Изд-во «Искусство». Москва. 1982, стр. 9-10.

Nyu-Yorkda bədii Muzeyin yaradılması məsələsi həmin günkü çıxış və danışıqların əsas məzmununu təşkil edir.

Muzeyin yaradılması işində növbəti etapi 1869-cu il noyabrın 23-də İttifaq Liqası Klubunun Nyu-Yorkda keçirilmiş iclası təşkil etdi ki, burada bədii komitə tərəfindən Muzeyin gələcək təşkili işinin nizamlanmasına baxıldı.

1870-ci il yanvarın 31-də 27 nəfərdən ibarət Muzeyin idarə heyəti seçildi. Bu idarə heyətinə sədr başçılıq edirdi, sonralar sədr prezidentlə əvəz olundu.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi Metropolitan Bədii Muzeyi tarixində ilk prezident dəmiryolu maqnatı və bankir Con Teylor Conson seçilmişdir. Uilyam Brayant ük vitse- prezident seçilmişdir.

Nəhayət, 1870-ci il aprelin 13-də Nyu-York ştatının hakimiyyəti idarə heyətinə göstəriş verdi ki, rəsmi surətdə Muzeyin yaradılması haqqında aktın tərtib edilməsi tez bir zamanda başa çatdırılsın. Lakin buna baxmayaraq 1870-ci ilin aprelinde bina üçün sahə, muzey binası yox idi. Muzeyin yaranmasının ancaq hüquqi əsası var idi. Maliyyə çətinliyinin olması hər işdə əngəl törədirdi. Muzeyin idarə heyəti xalqa müraciət edərək Muzeyin yaradılması üçün vəsait toplamağa başladı. İlk xərclərin 250 min dollar olacağı dəqiqləşdirildi. Bu qədər məbləğ 1871-ci ilin may ayınadək toplanıldı və ilk dəfə muzey üçün 174 ədəd XVII- XVIII əsrlər Avropa sənətkarlarının rəsm əsərləri alındı. Bu əsərlər Londonda 116 min dollara idarə heyətinin üzvü Blodjett tərəfindən alınmışdı. İlk dəfə alınmış sənət nümunələri içərisində Xalsın, Pussen və Udrinin, Qvardinin və başqa sənətkarların əsərləri var idi.

Nəhayət, 1872-ci ildə Nyu-Yorkun mərkəzi parkında, şərq hissəsində Muzeyin tikilməsi üçün sahə ayrıldı. Lakin binanın tikilib başa çatdırılması işi uzun çəkən bir proses olduğundan muzey üçün başqa münasib bir binanın müvəqqəti olaraq icarəyə götürülməsi planlaşdırıldı. Elə bu məqsədlə yaxınlıqdakı Alen Doduortun rəqs məktəbi icarəyə götürüldü və otaqların tərtibinə başlanıldı. Beləliklə, 1872-ci il fevralın 17-də Doduortun məktəbinin böyük zalında Muzeyin tarixində ilk ekspozisiyanın təntənəli açılışı

oldu. İlk açılışda Blodgett tərəfindən alınmış əsərlər, Amerika səfirliyi tərəfindən Türkiyədən alınmış sənət nümunələri, xüsusi kolleksiyalar və başqa sənət əsərləri nümayiş etdirilirdi. Əlbəttə, ilk sərginin nəinki Amerika mətbuatında, hətta Paris qəzetlərində də geniş şərh edilərək, böyük müvəffəqiyyət qazandığı qeyd edilirdi.

Lakin 1873-cü ilin sonlarında muzey Duqlasın iqamətkahına köçürüldü. İlk dəfə olaraq sərgilərin təşkili, həmçinin təkrar nüsxəli əsərlərin satışına başlanıldı ki, əldə olunan vəsaitdən Muzeyin tikintisi, eyni zamanda başqa qiymətli əsərlərin alınmasına sərf edilirdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, muzey hal-hazırda da öz kolleksiyalarının təkrar nüsxələrinin satışını bədii qalereya, yaxud Muzeyin mağazası vasitəsilə həyata keçirir və bu vəsaiti muzey üçün xərcləyir. ^

Artıq özünün fəaliyyətinin ilk illərindən Metropolitan Muzeyi Nyu-Yorkun, eləcə də bütün ölkənin ictimai həyatında görkəmli rol oynamağa başladı. Bu, özünün 1876-cı ildə ABŞ-ın 100 illik yubileyi tədbirləri və sərgilərinin təşkilində göstərdi., eyni zamanda bu sərgilərdə ABŞ-ın texniki, iqtisadi və mədəni yüksəlişinə həsr edilmiş əsərlər böyük sensasiyaya səbəb olmuşdu.

Nyu-Yorkda Metropolitan Muzeyi və Rəssamlıq Akademiyasının birgə nümayiş etdirdiikləri böyük təsviri incəsənət əsərləri sərgisində 580 sənət nümunəsi nümayiş etdirilir ki, başlıca olaraq bunlar müasir Amerika və Avropa rəngkarlığı nümunələri, Nyu-Yorkun xüsusi kolleksiyalarından ibarət idi. Demək olar ki, artıq bu dövrdə Duqlasın iqamətgahı ağzına qədər əsərlə dolu idi. Hamı Muzeyin yeni binasının tikilib başa çatmasını səbirsizliklə gözləyirdi. Nəhayət, 1880-cı ilin martında ABŞ prezidenti R.Xeysin iştirakı ilə arxitektolar Kolver Vo və Rey Mauldun layihələri əsasında tikilib başa çatmış muzey binasının tənənəli açılışı oldu. İlk bina bu günə qədər saxlanılır. Bu bina iki mərtəbəli olmaqla, 12 ekspozisiya zalından

ibarətdir. Sonrakı illərdə Muzeyin tikintisi davam etdirilmiş, 1970-ci ildə isə «İslam incəsənəti», qədim Misir incəsənəti zalları, sərgi salonunun istifadəyə verilməsi bir növ tikinti işlərinin yekunu kimi hesab edilir.

M u z e y i n e k s p o z i s i y a s ı . Metropoliten Muzeyinin ən görkəmli bölmələrindən biri dünyada məşhur olan Qədim Misir incəsənəti toplusudur. Bu bölmənin yaradılması XIX əsrin sonlarına təsadüf edir. 1996-cı ildən etibarən Muzeyin xüsusi arxeoloji ekspedisiyası Mislrdə-əvvəlcə Liştdə, sonralar isə Laxunda tədqiqat işləri aparmağa başladı. 1920-ci ildə (Metropoliten Muzeyinin yaranmasının 50 illiyi təntənə ilə qeyd olunmuşdur) muzey ekspedisiyası Deyr Əl-Bəhridə işləyərkən çox böyük nailiyyətlər əldə etdi.

1976-cı ildə Qədim Misir ekspedisiyasının birinci hissəsinin açılışı oldu. Burada bizim eradan əvvəl III minilliyə aid nümunələr və Qədim Misir memarlığından bəhs edən eksponatlar çox maraqlıdır. Doğrudur, onlar Misir fironlarının məşhur ehramları kimi nəhəng olmasa da, dünya şöhrətli Misir memarlığı haqqında geniş fikir yaradır.

Qədim Misir incəsənəti toplantıları bölməsində ən qiymətli hissə-Orta və Yeni çarlıqlar dövrü abidələri nümunələridir. 1920-ci ilin sonlarında Deyr el-Bəhridən muzeyə gətirilmiş Xatşepsut abidəsi Yeni çarlıq dövrünün sənət nümunəsidir (bizim eradan əvvəl 1580-1085-ci illər). Oradan belə abidə nümunələri çox aşkar edilmiş, lakin yalnız 14-ü Metropoliten Muzeyinə gətirilmişdir. Bizim eradan əvvəl VIII-VII əsrlər İran incəsənəti nümunələri, b.e.əvvəl II minilliyə aid Həmədan Elam çarının bürüncdən hazırlanmış baş hissəsi, bizim eradan əvvəl IV əsrə aid Sasani çarının baş hissəsi, VII əsrə aid II Şapur əsəri və başqa İncilər şedevrlər sırasındadır.

Birinci mərtəbənin cənub hissəsi-antik şöbə adlanır. Burada antik heykəltəraşlıq nümunələri nümayiş etdirilir. Şöbədə həmçinin Qədim Kipr heykəltəraşlıq əsərləri böyük maraq doğurur.

1978-1979-cu illərdə bərpa edilmiş ikinci mərtəbədəki zallarda antik dövrün qiymətli zinətləri bürüncdən, şüşədən,

keramikadan ayrı-ayrı dövrlərdə Yunanıstanda yüksək sənətkarlıqla hazırlanmış eksponatlar ekspozisiyanı bəzəyir. Ekspozisiyanın ən qədim eksponatları-Egey dünyası incəsənəti əsərləridir. Bunlar arasında b.e.ə. III-II minilliyin Kiklad adalarının xırda heykəltəraşlıq nümunələri maraqlıdır. Əsasən qab kolleksiyası tez nəzərə çarpır ki, bu da antik qab sənətkarlığı nümunəsi olmaq etibarilə b.e.ə. II və I minilliklərin nadir nümunəsidir. Ümumiyyətlə, qədim Yunan keramika sənətkarlığının inkişafı ayrı-ayrı tarixi dövrlərdə müxtəlif səviyyələrdə olmuşdur ki, bu nümunələr bir neçə şedevr olmaqla, Metropoliten Muzeyini bəzəyir. Bu cür çox nadir eksponatlardan biri də b.e.ə. 515-ci ilə məxsus qabdır. Qabın kənarları ilə çox böyük ustalıqla çəkilmiş rəsmlər tez diqqəti cəlb edir. Bu rəsmdə Zevsin oğlu Sarpedanın ölümcül yaralanması səhnəsi çox incə işlənmişdir, çox həyati çəkilmişdir. Sarpedanın yaralanmış yerindən qırmızı cizgilərlə qanın sızması göstərilir.

Muzeydə qədim Roma heykəltəraşlığı, orta əsr Avropa incəsənəti nümunələri. Bizans sənəti, Kipr sənətkarlığı, orta əsr İspaniya və Fransa incəsənəti. Flamand sənətkarlığı nümunələri ilə bərabər, Yaxın və Orta Şərq, Şimali Afrika, Hindistanın orta əsrlər sənətkarlığı nümunələri nümayiş etdirilir. Muzeydə İslam incəsənəti şöbəsi daha zəngin və daha zövqlə tərtib edilmişdir. Çox incə və sənətkarlıqla, gözəl ornamentlərlə müxtəlif əsrlərdə bəzədilən daş, ağac, şüşə. Xalça və başqa nümunələr, yaradıcıların çox gözəl əsərləri Metropoliten Muzeyində nümayiş etdirilir.

Ən maraqlısı isə İslam incəsənəti bölməsində nümayiş etdirilən, tədqiqatçı marağına səbəb olan çox zəngin Şərq əlyazmaları nümunələri (IX-X əsrlərə aid), o cümlədən yüksək şəkildə miniatürlərlə və illüstrasiyalarla bəzədilmiş Firdovsinin «Şahnamə» əsəri də saxlanılır.

Uzaq Şərq incəsənəti şöbəsində Çin, Yaponiya ölkələrində müxtəlif dövrlərdəki sənət nümunələri əhəmiyyətli yer tutur. Əlbəttə, Metropoliten Muzeyinin Şəkil Qalereyasında qorunub saxlanılan çoxsaylı, bədii cəhətdən

zəngin, dünyada tanınmış əsərlərin nümayişi dünya incəsənətinə böyük hədiyyədir.

10.1. Şəkil Qalereyası

XIX-XVIII əsrlər İtalyan rəngkarlığı Muzeyin ikinci mərtəbəsindəki qalereya İtalyan rəngkarlığı ilə açılır. Doğrudur, şedevrlərin sayı və ümumi keyfiyyət dərəcəsinə görə bu muzey Avropanın ən məşhur bədii muzeylərindən və Vaşinqtondakı Milli qalereyadan heç də geri qalmır. Burada XIII-XVIII əsrlər İtalyan rəngkarlığının nadir nümunələri, Covanni di Paolo, Sasseti, Karlo Krivelli («Francesko Sassetin oğlu Teodorla portreti»), Antonio Polayoio («Gənc qadın portreti»), Fra Filippo Lippi («Kişi və qadının pəncərə qarşısında portreti») və başqa sənətkarların şedevrləri nümayiş etdirilir.

XV əsrin gözəl nümunələri içərisində Oltman toplantıları İtalyan zalında Kozimo Turun, Francesko Françin, Tisianın gözəl portretləri qorunub saxlanılır. Sandro Bottiçelli (1445-1510), Antonio Rosselino, Pyero di Kozimo, Benotso Qotsoli, Andrea Mantenye, Andrea del Sarto kimi sənətkarların əsərləri dünya sənətkarlarının böyük marağına səbəb olmuşdur.

Monumentalist Andrea Mantenyenin (1431-1506) «Çobanların baş əyməsi» əsəri kompozisiya baxımından çox keyfiyyəti olmaqla, XV əsr İtalyan rəngkarlığının şedevri hesab edilir. Əsər kəskin həyatı əhəmiyyət kəsb edir. O, peyzajın dinamik panoramı, həm də çobanların çox dəqiq, aydın, təsviri baxımından diqqəti cəlb edir. Bu əsər 1450-ci ilə qədər işlənildiyindən, rəssamın ilk əsərlərindən hesab edilir. Oltman toplantıları zalında rəssamın «Mariya Maqdalina ilə müqəddəs ailə həyatı» əsəri isə son yaradıcılıq nümunələrindəndir.

Şəkil Qalereyasında dahi Venesiya rəngkarı Vittor Karpaççonun (1455-1526) «Qorxu haqqında düşüncələr» əsəri İtalyan bölməsinin şedevri hesab edilir. Əsər həm fəlsəfi baxımdan, həm də dini-məişət baxımından dəyərlidir. Peyzaj çox incə detallarla verilmişdir. Ayrı-ayrı adamların.

peyzajın böyük ustalıqla verilməsi, şəhərin uzaqdan ümumi görünüşü kompozisiyanın dəyərliliyini qat-qat artırır. Ümumiyyətlə, müəllif təbiət və cəmiyyətdəki hadisələri-inkışafı ustalıqla verməklə dərin fəlsəfi dünyagörüşə malik olduğunu sübut edir.

Məlum olduğu kimi Karpaççonun əsərləri 1506-cı ilə qədər çəkilmişdir. XV əsrin axırları, XVI əsrin əvvəlləri İtaliyada incəsənətin yüksək dirçəlişi illəri olmuşdur. Bu illərdə italyan renessansı dahi ustalarının məşhur şedevrləri yaradılmışdır. Leonardo da Vinçi, Mikelancelo, Rafaelin dünya şöhrətli əsərləri məhz bu illərin məhsuludur. Metrpoliten Muzeyində Leonardo və Mikelancelonun əsərləri yalnız rəsm bölməsində toplanılmışdır. Rafael yaradıcılığı isə altarda verilmişdir. Doğrudur, Rafaelin bu yaradıcılıq işi əvvəlki hesab olunur, 1504-cü ildə rəssamın 21 yaşı olmuş, gənclik illərinin əsərləri olduğundan, şedevr sayılmırlar.

Altar yuxarı hissəsində yarım dairəvi tamamlanmış kompozisiya ilə nümayiş etdirilir. Bu yuxarı hissədə Allah- ata və iki mələikə təsvir edilir. Pannonun mərkəzində (şəkil ağac üzərində çəkilmişdir) madonna və körpəsi, balaca loanna Krestitel və dörd müqəddəs təsvir edilmişdir. Burada altar kompozisiyasının təntənəliyi dərin insani xarakterə malik Mariya obrazı vasitəsilə çatdırılır. Rafael öz madonna obrazları ilə Dirçəliş dövrünün idealları, gözəllik İlahələrinin arzularını göstərə bilmişdir.

XVI əsr İtalyan rəngkarlığı ekspozisiyasında Venesiya rəssamlıq sənətkarlığı məktəbinin nümunələri verilir. Venesiya dirçəlişi dövrünün üç məşhur ustası-Tisian, Tintoretto və Veronezin əsərləri ke^yyət baxımından şedevrlər sırasındadır. Tisianın «Venera və Adonis», Tintorettonun «Moiseyin yerləşməsi», «Çörək və balığın möcüzəsi» əsərləri Muzeyin zallarını bəzəyir.

Qeyd etmək lazımdır ki, XVI əsr Venesiya rəngkarlığı zalında nümayiş etdirilən əsərlərin heç biri görkəmli sənətkar Paolo Veronezin (1528-1588) «Mars və Veneranın bir-birinə məhəbbətlə bağlılığı» əsəri ilə yarışa bilməz. Əsərə verilən intensiv göy rəng, qızıl bəzək-düzəyin ətrafda

təsviri Veneranın gözəlliyini birə-min artırır. Onunla yanaşı duran Marsın yaşının çiçəklənməsi dövrünü keçirən kişi obrazı kimi verilmişdir. Bu obraz Veronezin müasirlərindəndir. Balaca Amur İlahə Veneranın ayağına lent bağlamaqla bu iki həyatın birləşməsi simvolu kimi verilir. Venera və Marsın mimika və hərəkətlərində əsrarəngiz dahi bir gözəllik görünür. Onların yanında dayanmış at, dinamikani sanki tamamlayır. Əsərə verilmiş ümumi ton çox xoşagələn çəhrayı, göy, qızılı işıq qammalarını birləşdirir. Deyilənə görə bu məşhur əsər 1576-cı ildə Roma imperatoru I Rudolf tərəfindən rəssama sifariş verilmiş, onun Praqadakı Şəkil Qalereyasını bəzəmişdir. Sonralar bu əsər İsveç şahzadəsi Xristinanın məşhur toplantıları arasında olmuşdur ki, bu 1648-ci ildə İsveç ordusu tərəfindən qarətlər də aparılmışdır. Beləliklə, Veronezin bu əsərinin Stokholmda olması ehtimalı vardır. Şahzadə Xristinanın ölümündən sonra əsər Orlean hersoqluğunun toplantılarının arasında olmuşdur. Metropoliten Muzeyi isə bu nadir şedevri 1910-cu ildə əldə etmişdir.

XVI əsr rəngkarlığı bölməsində Meretto da Brehşna, Covanni Batist Moroni, Anolo Bronzinonun əsərləri də nümayiş etdirilir. Qalereyanın şedevrləri sırasında Bronzinonun (1503-1572) çox məşhur əsəri-«Cavan oğlan portreti» diqqəti cəlb edir. Bu əsər rəssamın ən yaxşı nümunələrindən biridir. Əsərdə Urbin hersoqu II Qvidobaldo təsvir edilmişdir. Rəssam bu əsərində gəncin alicənablığını özünəməxsus sənətkarlıq boyaları ilə vermişdir. Fonun arxitektur gözəlliyi, koloritin düzgün seçilməsi əsərə daha da gözəllik verir.

XVII əsr italyan incəsənətində realist sənətkarlardan Koravacconun (1673-1610) əsərləri də qalereyada saxlanılır. Onun «Musiqiçilər» əsəri muzeyə 1952-ci ildə daxil olmuşdur. Bu əsər 1594-cü ildə işlənmişdir.

XVIII əsr italyan rəngkarlığı əsərləri arasında zalda bu dövrün sənət nümunələri müvəffəqiyyətlə nümayiş etdirilir. Cambattist Tepolonun dekorativ əsərləri, Belotto, Kanaletto və əsasən Qvardinin peyzajları, Petro Lonqinin janrlı

səhnələri, Aleksandro Manyaskonun fantastik peyzajları ekspozisiyalarda nümayiş etdirilir.

102 XIV-XVI əsrlər Niderland, Fransa və Almaniya rəngkarlığı.

Metropoliten Muzeyində məşhur dünya rəsm qalereyaları səviyyəsində XIV-XVI əsrlər Niderland rəngkarlığı nümayiş etdirilir, bu məktəbin bir çox əsərləri əvvəllər Amerika başlıca olaraq Nyu-York şəxsi toplantılarına cəmlənmişdir. Amerikada, Niderland rəngkarlığına marağın tarixi kökləri vardır. Metropoliten Muzeyinin Niderland sənətkarlığı bölməsində bir çox dünya şöhrətli sədevrlər saxlanılır. Qalereyanın çox zəngin Niderland sənətkarlığı bölməsinin olması onunla izah edilir ki, Amerika kolleksiyacıları və Metropoliten Muzeyi hələ beynəlxalq bazarda məşhurlaşmadığı dövrdə Niderland sənətkarlarının əsərlərini almağa başlamışdır. Əsərlərin bir hissəsi Niderland rəngkarlığının çiçəklənməsi dövründə-XV əsrdə yaranmışdır. Burada Yan van Eykin XV əsrin birinci yarısında çəkilmiş «Dəhşətli məhkəmə» əsəri çoxhəyati əhəmiyyətlidir. Bu əsər bütün Avropa rəngkarlığında öz təsirliyinə görə başlıca rol oynamışdır.

XV əsr Niderland rəngkarlığının inkişafında başlıca yeri məşhur Niderland rəssamı Roqir van der Veyden (1399-1464) tutur. Onun «Xrist Mariyanın görünüşü», «Xaçdan çıxarılma» kimi əsərləri muzeydə nümayiş etdirilir. Veydenin Metropoliten Muzeyində saxlanılan «Frañçesko d'Estenin portreti» əsəri də çox məşhur bir ustalıqla işlənmişdir. Muzeydə Niderland portret sənətkarlığı nümunələrindən Roqir van der Veydenin əsərlərindən başqa XV əsr digər gözəl rəssamların-Petrus Kristus, Hüqo van der Qus, Memling, Boutsun sənət nümunələri qorunub saxlanılır. Hüqo van der Qusun (1440-1482) «Kişi» portreti, Dirk Boutsun (1415-1475) «İlahi ana körpə ilə», Herard

Davidin «Misir yolunda istirahət» kimi şedevrlər qalereyada nümayiş etdirilir.

XVI əsr Niderland rəssamlarından İoaşim Patinir, Kventin Massis, Yan Hossart, İos van Klevenin əsərləri dünya sənətsevrələrinin diqqətini cəlb etmişdir.

Metropolitan Muzeyində ən gözəl şedevrlər içərisində XVI əsr dahi Niderland rəssamı böyük qardaş Piter Breygelin (1525-1569) «Məhsul yığıcı» əsəri «Aylar» seriyasının seriyasının (1565) biridir ki, bu əsər tədqiqatçıların böyük marağına səbəb olmuşdur. Bu nadir və məşhur seriyanın beş şəkli məlumdur. Bunlardan üç məşhur əsər hazırda Vena Bədii-Tarix Muzeyində, bir əsər isə Praqada Milli Qalereyada saxlanılır. Bu seriyada Breygel ilin müxtəlif aylarında insanın əmək fəaliyyətindən bəhs edir. Təsdiq edilmişdir ki, bu mövzuya hələ orta əsr sənətkarlığında müraciət edilmişdi. Əsasən minlətür sənətində buna çox rast gəlinir. Breygelin əsərlərində əmək səhnələri təbiətdə harmonik şəkildə böyük ustalıqla verilmişdir.

Breygel yaradıcılığı XV-XVI əsrlər Niderland rəngkarlığında realizmdəki nailiyyətə bir növ yekun vurdu və XVII yüzilliyin Flandriya və Hollandiya incəsənətinə yol açdı.

Zalların birində Niderland rəssamlarının əsərləri ilə bərabər XV-XVI əsrlər fransız və alman rəngkarlıq ustalarının sənət nümunələri də nümayiş etdirilir. Ən maraqlı ekspozisiya XV-XVI əsrlər fransız portret əsərləridir. Əsərlər arasında fransız karandaş-portret nümunələri çox maraqla işlənmişdir. Buna XV əsr rəssamı Jan Fukenin (1420-1481) əsərlərini misal göstərmək olar. Ekspozisiyada XVI əsr fransız ustaları tərəfindən yağlı boya ilə çəkilmiş əsərlər də nümayiş etdirilir. Məşhur ustalar Kiçik Jan Klue və Kornel de Lionun əsərləri buna misal ola bilər. Bu əsərlər ölçülərinə görə böyük olmasalar da, işlənmə incəliyinə görə çox fərqlənirlər. Dünya muzeylərində Jan Kluenin rəngkarlıq nümunələri çox azdır. Bu rəssam tərəfindən işlənmiş və Metropolitan Muzeyinə məxsus «Kilom Byudenin portreti» şedevr hesab edilir.

Alman rəngkarlığı nümunələri. Almaniya və Avstriya muzeylərindən başqa dünya muzeylərində nümayiş etdirilmir. Metropoliten Muzeyində isə müəyyən qədər XVI əsr alman xarakterik incəsənət kolleksiyaları nümayiş etdirilir. Üç məşhur rəssam-Dürer, Kranax və Qolbeynin əsərləri muzeydə saxlanılır. Şöbənin ən başlıca əsəri-Albrext Dürerin (1471-1528) «Madonna körpə və müqəddəs Anna ilə» gözəl sənət nümunəsidir. Dürer uşaqları çox sevirdi, lakin onun Aqness ilə evlənməyi bir nəticə verməmiş, onlann uşaqları olmamışdır. Bu əsərdə isə körpə obrazı çox böyük ustalıqla, məhəbbətlə yaradılıb.

XVI əsrin başqa dahi rəssamı Lukas Kranaxın (1472-1553) çox maraqlı, düşündürücü əsərləri vardır. Bunlar həm portretlər-«Hersoq Saksonskinin portreti», «Kişi portreti», həm mifoloji süjetləri-«Paris məhkəməsi», həm Biblia mövzusunda əsərləri-Yudif Olofernanın başı ilə» əsərləri çox dərin məzmunlu həyati əhəmiyyətə malikdir. Bu əsərlərdən hər biri obraz və mövzu baxımından çox təəccüb, həm də maraq doğursa da, tamamlanmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, həm Kranax, həm də Dürer mahir portret ustalarıdır. XVI əsr rəssamlığında dahi bir portret janrında yaradan sənətkar-Kiçik Hans Qolbeyn (1497/98-1543) qeyd olunmalıdır. Metropoliten Muzeyində bu rəssamın 10-a yaxın əsəri nümayiş etdirilir.

Muzeydə XVII əsr Avropa rəngkarlığı geniş və təntənəli şəkildə nümayiş etdirilir. Xüsusilə, Hollandiya və ispan şöbələri diqqəti cəlb edir. Holland və Flamand məktəbləri XVII əsr sənətkarlığı çərçivəsində böyük zövqlə nümayiş etdirilir, ispan məktəbi nümunələri XIX əsrə əhatə edir, fransız bölməsi isə XVII-XIX əsrlər milli incəsənətini nümayiş etdirir.

103 **Hollandiya. XVII əsr Flandriya rəngkatiği.**

Metropoliten Muzeyində Flamand rəngkarlığı nümunələri həddindən çox olmasa da, kifayət qədər olmaqla XVIII əsr rəssamlarının birinci dərəcəli əsərlərindən ibarətdir. Burada əsas yeri Rubensin «Venera və Adonis»

(1638) əsəri tutur. Əsər Rubens yaradıcılığının son dövr şedevrlərindən biridir. Bu əsərdəki Venera obrazı son dərəcə gözəl, lirik, cəlbedici bir tərzdə verilmişdir və başqa qadın obrazlarından köklü surətdə öz cazibədarlığı ilə fərqlənir.

XVII əsr digər dahi Flamand rəngkarı parlaq portretçi Antonio Van Deykdir (1599-1641). Muzeydə sənətkarın birinci dərəcəli əsərləri nümayiş etdirilir. Bu əsərlər içərisində iki kişi portreti çox zövqlə işlənmişdir. Bunlardan biri Riçard Uorvikin portretidir. Digəri əsər isə «Ceyms Stuart, Hersoq Riçmond və Lennoksun portreti»dir.

Metropoliten Muzeyinin XVII əsr Holland rəngkarlığı zalı əsil şedevrlər toplantılarından İbarətdir. Burada dahi Rembrandtın, Vermeyer və Xalsın əsərləri çox cazibədarlıq. Qeyd etmək lazımdır ki, natürmort istənilən səviyyədə deyil. Peyzaj janrının mahir ustası Yakob Reysdalın «Çörək tarlası» əsəri zövqlə işlənmişdir.

Peyzajlar arasında Qobbemin üç əsrarəngiz əsəri çox gözəldir. «Kənd yolu» əsəri çox yüksək ustalıqla işlənmişdir. Piter de Hox, Yan Sten, Terborx, Metsyu kimi rəngkarlıq ustalarının əsərləri içərisində Metsyunun «Musiqi dərəsi» (1659) zövqlə çəkilmişdir.

Muzeydə Frans Xalsın yaradıcılığı geniş nümayiş etdirilir. Rəssamın müxtəlif illərdə yaratdığı əsərlər burada saxlanılır. O, yaradıcılığının ilk dövrlərində «Şən ictimaiyyət», «Kavalər Ramp» (1623) əsərlərini yaratmaqla Flamand rəngkarlığının xarakterik cizgilərini ustalıqla vermişdir.

Yaradıcılıq baxımından yüksək keyfiyyətə malik əsər olan, Xals rəngkarlığında ən yüksək zirvənin məhsulu kimi nümayiş etdirilən «Malle Babbe» («Dəli Babbe») 1635-ci ildə yaradılmışdır. Əsərin ikinci variantı Berlin Rəsm Qalereyasında saxlanılır.

Frans Xals kişi portretlərinin mahir ustası kimi məşhur olmuşdur. Onun ən yaxşı portretlərindən biri olan və 1650- ci ildə yaradılan «Kişi portreti» Xals şedevri kimi yüksək yer tutur.

Metropoliten Muzeyində nümayiş etdirilən Rembrandtın əsərləri dünya incilərindən hesab edilir. Burada nümayiş etdirilən Rembrandt əsərlərinin yaradılması 1630-cu illərin əvvəllərinə təsadüf edir. Gənc Rembrandt Amsterdamda məşhur rəssamlardan birinə çevrilir. Onun öz emalatxanası və şəraiti olmuşdur. Şəhər sakinləri həvəslə rəssama sifarişlər vermişlər. «Gənc qadın portreti» buna misaldır. O, nəinki kənar adamların sifarişlərini, həmçinin yaxın dost və qohumlarının portretlərini yaratmışdır. Onun 1640-cı ildə yaratdığı dostu Herman Doomerin portreti Rembrandt rəngkarlığının dünya şöhrətli nümunəsi hesab edilir. Həmçinin burada Rembrandt demokratizmi aşkar şəkildə nəzərə çarpır.

1650-ci ilin əsərləri arasında «Gənc oğlanın kitabla birlikdə portreti», «Titusun portreti» (rəssamın cavan yaşlarında ölmüş oğlunun portreti) əsərlərində dərin emosionallıq xarakterik cizgilərlə verilir. Onun 1657-ci ildə yaratdığı «Flora» əsəri də emosionallıq baxımından təsirlidir və əsər öz həyat yoldaşı Hendrikeyə həsr edilmişdir.

1653-cü ildə Rembrandt Metropoliten Muzeyinin ən məşhur əsərlərindən birini-«Aristotel Homerin büstü qarşısında» incisini yaradır. Sənətkar elə bil ki, iki fəlsəfi baxışı qarşı-qarşıya qoyur və bunlara öz münasibətini bildirir. İnsanın daxili mənəvi aləmi, daxili dünyası, intellektual həyatının dolğun cizgilərlə verilməsi, Rembrandt sənətkarlığının müqayisə edilməz dərəcədə dərin olmasını bir daha sübut edir. Bu əsərin yaranma tarixi çox maraqlıdır. Əsər Siciliyalı Antonio Ruffonun sifarişi ilə çəkilmişdir. Ruffonun məktublarından belə məlum olmuşdur ki, o, Rembrandtın bu əsərinə o dövrə görə böyük məbləğdə-beş yüz florin pul vermişdir. Məlumdur ki, Rembrandt Antonio Ruffo üçün daha iki rəsm əsəri hazırlamışdır. Artıq Rembrandtın şöhrəti İtaliyada çox yayılmışdı, 1667-ci ildə hətta Toskan hersoqu Kozimo Medici rəssamın yanında

' Вах: К.И.Панас. Художественный музей Метрополитен. Москва, Изд-во Искусство, 1982. стр. 146.

olmuş və onun avtoportretini almışdır (hazırda bu əsər Uffiti Qalereyasında saxlanılır).

Metropolitan Muzeyində Rembrandt yaradıcılığının hər dövründən bir şedevr saxlanılır. 1660-cı illər yaradıcılığının əsərləri ekspozisiyası çox maraqlıdır. Buradakı Rembrandtın «Avtoportret», «Böyüdücü şüşə qarşısındakı kişi portreti», «Əlində qərənfil tutmuş qadın portreti» əsərləri belə şedevrlərdəndir.

Daha bir məşhur sənətkar-Yan Vermeyerln dünyada heç bir əsərlə müqayisəedilməz 35 sənət nümunəsindən 4-ü

Metropolitan Muzeyinin ekspozisiyasında nümayiş etdirilir. Belə şedevrlərdən «Yatmış qız», «Qadın su bardağı ilə» çox böyük zövqlə işlənilmişdir.

104. XVI-XIX əsrlər İspan rəngkarlığı

Metropolitan Muzeyi İspan rəngkarlığının zəngin nümunələrini nümayiş etdirir. İspaniya sənətkarlarının əsərləri həm də Vena, Budapeşt muzeylərində, eyni zamanda Vaşinqton Milli Qalereyasında saxlanılır. İki dahi sənətkarın-El Qreko və Fransisko Qoyanın əsərləri ekspozisiyaları bəzəyir.

El Qreko (onun həqiqi adı Domeniko Teotokopulosdur, 1541-1614) ilk rəssamdır ki, İspaniyadan kənarlarda şöhrət qazanmışdır. O, öz dövrünün ən parlaq və mürəkkəb rəngkarlıq stilində yaradan sənətkarı

olmuşdur. El Qreko Yunanıstanda Kritdə doğulmuş, Kriti tərk edərək Venesiya və Romaya gəlmişdir. 1576-cı ildə El Qreko qədim İspan şəhəri olan Toledoya gəlmişdir ki, bu şəhər onun ikinci vətəni sayılır.

El Qrekonun muzeydə nümayiş etdirilən ilk əsərlərindən portretlər çox gözəl təsir bağışlayır. Bu portretlər içərisində məşhur «Kardinal Nino de Qevarın portreti» 1600-cü ildə çəkilmişdir. Rəssamın «Toledonun görünüşü» peyzajı nadir yaradıcılıq əsəridir. Toledo İspaniyanın paytaxtı olmuş, sonralar isə II Filipp Madrid şəhərini paytaxt etmişdir. Buna baxmayaraq, Toledo İspan mədəniyyət mərkəzi olaraq qalmışdır. El Qreko bu əsərini

qədim tarixə və ecazkar arxitektura quruluşuna malik Toledoya həsr etməkdə heç də yanılmayıb.

El Qreko incəsənəti XVII yüzilliyi ispan rəngkarlığında «qızıl əsr» kimi kəşf edir. Bu dövr dünyaya Ribera, Murilo, Surbaran, dahi Velaskes kimi rəssamlar yetirmişdir. Velaskesin 1971-ci ildə Metropoliten Muzeyinə daxil olan «Xuan Parexin portreti» əsəri şedevr olmaqla çox zəngindir.

Muzeydə Qoya sənətkarlığının nümunələri-«Hersoq Altamiranın qızı ilə portreti», «Don Manuel Osorionun Suniqa ilə portreti», «Popito Kosta və Bonelsin portreti», «Öküzlərin döyüşü» və başqa əsərlər nümayiş etdirilir.

10.5 XVIII-XIX əsrlərin İngilis rəngkarlığı

Amerika ilə İngiltərə arasında tarixi, ənənəvi əlaqələrin olmasına baxmayaraq, ingilis rəngkarlığı digər Avropa məktəblərindən gec Amerika kolleksiyaçılarının diqqətini cəlb etmişdir, ingilis sənətkarlığı bölməsində gözəl təntənəli ton yaradılmışdır. XVIII əsrin axırları və XIX əsrin əvvəllərində tanınmış ingilis portret janrının iki nümayəndəsi-Coşua Reynolds və Tomas Heynsboro tərəfindən yaradılan əsərlər çox cazibədardır. Həmin sənətkarların hər birinin 10-dan çox əsəri muzeydə nümayiş etdirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Heynsboro əsas etibarilə qadın portretləri yaratmışdır. Poetiklik, qadın gözəlliyini əks etdirən cizgilər onun sənətkarlıq nümunələrində çox həssaslıqla işlənmişdir. Onun «Xanım Elliotun portreti» (1778) əsərində obrazın emosionallığı, forma ahəngliyi, rəngkarlıq gözəlliyi kimi keyfiyyətlər sənətkarın xüsusi qabiliyyətə malik olduğunu bir daha sübut edir. Lakin onun Avropada tanınması XIX əsrdə baş verdi ki, buna da səbəb Tomas Lorens (1769-1830) idi. Reynoldsdan sonra Lorens Kralın ilk rəssamı və Akademianın prezidenti oldu. Onun «Xanım Farren portreti» (1790) əsəri yaradıcılıq baxımından fərqlənirdi. Əsərdə böyük ustalıqla təsvir edilən gələcək Derbi qrafinyası-xanım Farren çox romantik taleli məşhur aktrisa qadındır. Onu «komediyaların şahzadəsi»

adlandırıldılar. O, Şekspjr, Şeridan, Qoldsmitin pyeslərində oynayırdı. Bu portret gənc Lorensin taleyində çox vacib əhəmiyyət kəsb etmişdir ki, bu əsəri yaradarkən onun 21 yaşı olmuş və əsər sənətkara böyük şöhrət gətirmişdir. Rəssamın sonrakı illərdəki əsərləri də çox məharətlə yaradılmışdır. Lorensin əsərləri ilə bərabər muzeydə onun müasirlərinin portretləri də qorunub saxlanılır. XIX əsr şotland rəssamı Henh Roberinin (1756-1823) «Drammond ailəsi uşaqlarının portreti» əsərində uşaq obrazının poetik və ürəkdən işlənməsi, rəssamın yüksək yaradıcılıq qabiliyyətinə malik olduğunu sübut edir.

Metropolitan Muzeyində XIX əsr ingilis peyzaj rəngkarlığı ustalarından Con Konstenbl (1776-1837), Uilyam ternerin də əsərləri qorunub saxlanılır.

10.6. XVII-XIX əsrlər Fransanın sənəti

XVII-XIX əsrlər Fransa incəsənətinə həsr olunmuş ən böyük Şəkil Qalereyası bölməsi Qərbi Avropa rəngkarlığı ekspozisiyasını tamamlayır. Burada XIX yüzilliyin ikinci yarısı çox gözəl şəkildə təqdim olunmuşdur. Zalda bir sıra tanınmış sənətkarların-Nikola Pussen, Klod Lorren, Jorj de Laturun əsərləri nümayiş etdirilir. Lakin təəssüf ki, Lenen qardaşları kimi XVII əsr realist rəngkarlığı ustalarının kifayət qədər sənət nümunələri muzeydə yoxdur.

Ekspozisiyada Jorj de Latur (1593-1652) obrazlarının həyati cizgiləri çox aydın verilir. Laturun adı çox haqsız olaraq yaddan çıxarılmış və XX əsrdə artıq yenidən yad olunmağa başlamışdır. O, öz dövrünün tanınmış rəssamı kimi tanınmışdır, qeyd etmək lazımdır ki, XVII əsrə aid bir sıra sənədlərdə Latur, «kral rəssamı» kimi də qeyd edilir. Bu rəssamın yaradıcılığı XVII əsr Avropa incəsənətində realist istiqamətlə - Karavadjizmlə (XVII əsr italyan rəssamı Karavacconun adı ilə) bağlıdır. Bu istiqamətin xarakterik cəhəti - evangel mövzusunun təsvirində həyati konkretlik, fiqurların geniş masştablı verilməsi, parlaqlığı, əşyaların reallığından ibarətdir. Onun «Maqdalina şamlarla» (1639-1643), «Falabaxma» (bəzi mütəxəssislərin fikrincə bu əsər

1616-1620-ci illərdə yaradılmışdır, digər mənbələrə görə isə 1630-cu illərin əsəridir) nümunələri çox ustalıqla işlənmişdir.

XVI i əsr Fransız rəngkarlığında klassizmin əsasını qoyan Nikol Pussen (1594-1665) əsərlərinin ekspozisiyası müxtəlif dövrlərdə rəssamın zəngin yaradıcılığı haqqında fikir yürütməyə imkan yaradır. 1630-cu ildə onun ilk yaradıcılıq nümunəsi olan «Rinaldonun dostları» əsəri 1977-ci ildə Raytsmanın həyat yoldaşı tərəfindən muzeyə hədiyyə edilmişdir. Əsər əvvəlcə Pussenin italyan dostlarından biri, sifarişçi Kardinal Françesko Barberininin katibi Kassiano dal Potsonun toplantılarının arasında olmuşdur. Əsərdə Torkvato Tassonun «Azad edilmiş Yerusəlim» poemasının epizodlarından biri təsvir edilmişdir. Əsərdə bədii obrazın yüksək emosionallığı, gözəl Venesiya rəngkarlığının nümunəsi kimi ustalıqla verilmişdir. Burada kolorit böyük rol oynayır. O intensivliyi ilə fərqlənir. Əsas etibarilə gənclərin geyimlərinin açıq göy və gızılı rənglərlə ustalıqla seçilməsi yüksək yaradıcılıq qabiliyyətinin mövcudluğundan xəbər verir. Buludların təbii şəkildə təsviri bunu bir daha sübut edir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, Pussenin «Azad edilmiş Yerusəlim»in süjetlərə həsr edilmiş iki gözəl-«Rinaldo və Armida», «Tankrad və Erminya» əsərləri Moskvadakı A.S.Puşkin adına Dövlət Təsviri İncəsənət Muzeyində və Sank-Peterburqda Dövlət Ermitajında nümayiş etdirilir.

«Kor Orion» əsəri (1658) rəssamın sonrakı dövrlərinin yaradıcılıq nümunəsidir. Bu əsər onun «qəhrəmanlıq peyzajları»ndan biridir. Təbiətdəki harmonik birlik Pussen yaradıcılığının nümunəsi kimi bu əsərdə verilir. Qeyd etmək lazımdır ki, əsər ancaq 1924-cü ildə Dyurlaker firmasının London şöbəsi vasitəsilə Metropoliten Muzeyinə satılmışdır.

Muzeydə XVIII əsr Fransız rəssamları Antuana Vatto (1684-1721; «Metseten»-1719-cu il; «Fransız komediyasının aktyorları»), Jan Batist Simeon Şarden (1699-1779; «Sabun köpükləri»-1730-cu il, «Nahardan sonra ibadət»), J.O.Fraçonar («Məhəbbət məktubu»), Jak Lui David (1748-1825; «Sokratın ölümü», «Lavuazın arvadı

ilə portreti»-1788-ci il), Jan Oqyüst Dominik Enqrin (1780-1867; «Moltonun portreti», «Cənab Leblanın portreti», «Şahzadə de Brolin portreti», «Xanım Leblanın portreti», «Bertenin portreti») zövqlə işlənmiş əsərləri müxtəlif dövrlərdə tamaşaçı ixtiyarına verilmişdir.

Metropolitan Muzeyində XIX əsr Fransız romantizm rəngkarlığı nümayəndələri Jeriko və Delakruanın əsərləri də qorunur. Delakrua yaradıcılığı XIX əsr bir çox Fransız rəssamları üçün həqiqət uğrunda mübarizə bayrağına bənzəyir, soyuq sənətkarlığa qarşı olan bir sənətdir. Bu mübarizədə əsas iştirakçılardan Russo, Diaz, Dobini, Koro realist yol tutan peyzaj ustalarıdır. Impressionistlərə gədər peyzaj janrı incəsənətdə yüksəliş qazanmış, mürəkkəb yaradıcılıq axtarışları janrı olmuşdur. Hətta Fransız peyzajı Moskva və SanW-Peterburqun muzeylərinin toplanmalarında zirvə təşkil edir ki, burada, Kamil Koro (1796-1875) sənətkarlığında insanı dərinləndirən təbiət gözəlliyinin poetikliyi başlıca yer tutur. Kamil Koronun «Oxuyan qadın», «Məktub» yaxud «Emma Dobinin yunan kostyumunda portreti» əsərləri çox dərin məzmun kəsb edir, insanı düşündürür.

Onore Dome (1808-1879) rəngkarlığının bir çox nümunələri ABŞ və Kanada muzeylərində saxlanılır. Metropolitan Muzeyində onun birinci dərəcəli əsərləri saxlanılır. Fransız realist rəngkarlığı nümayəndələri-Fransua Mille və Qustav Kurbenin əsərləri muzeydə qorunur. Kurbenin burada 30 əsərləri nümayiş etdirilir.

Eduard Mane (1832-1883) yaradıcılığının geniş şəkildə göstərilməsi sübut edir ki, onun sənətində novatorluq hiss edilir, həqiqətə doğru addım, irəliləyiş motivləri nəzərə çarpır. Metropolitan Muzeyinin zallarında Mane yaradıcılığının 20-dən artıq nümunəsi nümayiş etdirilir. Burada nümayiş etdirilən bütün əsərlər demək olar ki, məşhurdur. Bu əsərlər arasında «Qadın tutuquşu ilə», «Ölmüş Xristos mələkələrlə», «Aktyor Forum Hamlet rolunda portreti», «Qayıqda», «Corc Murun portreti»ni qeyd etmək olar.

Eduard Mane yaradıcılığı, gələcəyin gənc, talantlı rəssamları üçün sanki yolgöstərici ulduza bənzəyir. Bunlardan bir çoxu - Renuar, Bazil, Pissarro, Mane, Sisley, Deqa-gələcəyin İmpressionistlər qrupunun özəyini təşkil edəcəkdir.

Neoimpressionizm muzeydə Pol Sinyak və Jorj Serin əsərləri ilə təmsil edilmişdir. Serin (1859-1891) «Grand-Jatt adasında bazar günü» (1884) və «Nümayiş» əsərləri əhəmiyyətli yer tutur.

Fransız rəngkarlığı ekspozisiyası bölməsi Anri Tuluz-Lotrekin (1864-1901) yaradıcılıq əsərləri ilə tamamlanır. Rəssamın «İngiltərəli Mullen-Ruj kafesində» və «Divanda» xarakterik əsərləri dövrünün müasirliklərini nümayiş etdirməklə, onda yüksək rəssamlıq bacarığı və psixoloji dəqiqliyin olmasını bir daha sübut edir.

10.7. XVII-XIX əsrlər ABŞ incəsənəti

Amerika Birləşmiş Ştatları incəsənəti ilə təcrübi olaraq yalnız Amerika muzeylərində, bu ölkədən hüdudlarda isə müəyyən qədər ancaq İngiltərə və Kanada muzeylərində tanış olmaq olar. Metropoliten Muzeyində Amerika incəsənəti toplanılan-rəngkarlıq, heykəltəraşlıq, qrafika, eyni zamanda sənaye incəsənəti nümunələrini əhatə edir. XVIII-XIX əsrlər rəngkarlığı nümayəndələrindən Con Smaybert, Cozef Bedneer («Nənə portreti»-1760), Rufus Xeteueyin («Qadın və onun sevimliləri») yaradıcılığı çox rəngarəngdir. Edvard Xiksin «Niaqara şələəsi» əsəri xüsusilə fərqlənir. Doğruçuluq, kompozisiyanın intuitiv hissə malik olması, koloritin yeniliyi sanki birləşərək böyük yaradıcılıqdan xəbər verir.

Amerika peşəkar incəsənətində portret janrının ilk sənətkarlarından biri, XVIII əsrin ikinci yarısı və XIX əsrin əvvəllərində yaranan Con Sinqiton Korli (1738-1815) olmuşdur. Muzeydə onun yaradıcılığının müxtəlif dövrlərinin nümunələri saxlanılır. «Cozef Şerbernin portreti», «Oqastes Braynın portreti» və s. əsərləri bu qəbildəndir

Amerika rəngkarlığının nailiyyətləri XVIII əsrin axırları və XIX əsrin birinci yarısında ən gözəl yaradıcılığı ilə şöhrət tapmış Hilbert Stüart (1755-1828) kimi portret ustalarının əsərlərində əks olunmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, Stüartın yaratdığı Corc Vaşinqtonun portreti şedevr kimi şöhrət qazanmışdır.

Tarixi rəngkarlığa müraciət edən XVIII əsrin ikinci yarısı, XIX əsrin əvvəllərinə aid rəssamlar içərisində Bencamen (Jestin adı qeyd olunmalıdır. Bencamen Uest (1738-1820) hələ sağlığında öz zəngin yaradıcılığı ilə Amerikadan kənarlarda da məşhurlaşmışdı. Uestin «La Xoq yaxınlığında döyüş» əsəri onun yaradıcılığı üçün xarakterikdir. Bir çox Amerika rəssamları kimi, Uest də uzun müddət İngiltərədə yaşamış və işləmişdir, sonralar o, Londonda Kral Rəssamlıq Akademiyasının prezidenti olmuşdur. Onun şagirdi Mettyu Prett (1734-1805) sənətkara həsr etdiyi «Uestin emalatxanasında» əsərində dostluq münasibətlərindən bəhs edir.

Muzeydə XIX əsr peyzaj rəngkarlığı toplantıları geniş şəkildə nümayiş etdirilir. Burada «Qudzon çayı məktəbi» adlandırılan sənətkarların əsərləri diqqəti cəlb edir: T.Koul, T.Dauti, A.Dürend və başqa bu qəbildən olan rəssamlar ABŞ-ın müxtəlif regionlarında, hətta ABŞ-dan kənar da belə işləyib fəaliyyət göstərmişlər.

1830-1860-cı illərin yaradıcıları Uilyam Maunt, Corc Kaleb Binkem, Riçard Fuller, Uilyam Xant, Tomas Sailinin əsərləri muzeydə saxlanılır. Uistler, Iqins, Homerin dünya incəsənəti tarixində əhəmiyyətli rolu olmuşdur. Ceyms Uistlerin (1834-1903) adı nəinki Amerika, eləcə də Avropa rəngkarlığında özünə müvafiq, yüksək yerlərdən birini tutur. O, Amerikalı olmaqla, Fransız impressionistləri ilə sıx əlaqədə olmuşdur, uzun müddət İngiltərədə yaşamışdır. Doğrudur, Metropoliten Muzeyində onun əsərləri az miqdardadır, Nyu-Yorkda Frik Muzeyində, Vaşinqtondakı Frir və Filipp qalereyalarında rəssamın kifayət qədər əsərləri nümayiş etdirilir. Bu Muzeyin zallarında onun portret şedevrlərindən birini-1880-cı illər Uistler yaradıcılığının nadir nümunəsini - «Tənqidçi Teodor Dürenin

portreti»ni görmək olar. Portret 1883-cü ildə Çelsidə Uistlerin emalatxanasında hazırlanmışdır. Əsərdə Düre fiqurası işıqlı fonda böyük ustalıqla verilmişdir.

Muzeydə nümayiş etdirilən Robert Henri (1865-1916) yaradıcılığı nümunələri - «Maskarad paltarı» (1911), «Holland qızının portreti» (1907) əsərləri XX əsrin əvvəlləri rəssamlığında dərin izlər buraxmışdır.

10.8. XX əsrin rəssamı

XX əsr rəngkarlığı ekspozisiyası birinci onilliyin Fransız rəssamlarının əsərləri ilə açılır. Burada Bonnar, Vyuyar, Odilon Redon, Anri Russo, heykəltəraş Roden və Mayolun əsərlərini görmək olar.

XX əsrin digər məşhur rəssamı Pablo Pikasso (1831-1973) yaradıcılığı nümunələri Amerika muzeylərində və xüsusi toplantılarda saxlanılmaqla bərabər, yaradıcılığının ilk illərinin də bir sıra gözəl əsərləri muzeydə nümayiş etdirilir. Burada Pikassonun «Kor», «Aktyor», «Gertrud Staykin portreti» və s. əsərləri nümayiş etdirilir.

Metropoliten Muzeyinin ekspozisiyasında mərkəzi yerlərdən birini də çox gözəl zövqlə işlənmiş, ABŞ abstrakt incəsənətinin klassiki, abstrakt ekspresionizmin əsasını qoyan Cekson Pollokun (1912-1950) məşhur «Payız ritmiəri» əsəri tutur. Həmin əsərlə yanaşı bu istiqamətli rəssamların - Mark Tobi, F.Klayn, Pol Nyumenin sənət nümunələri də nümayiş etdirilir.

10.9. Amerika Birləşmiş Ştatlarında Azərbaycan sənətkarlarının nümunələri

Azərbaycan sənətkarlarının əl işlərinə xüsusilə Amerika Birləşmiş Ştatlarında daha çox təsadüf edilir. Hazırda ABŞ-ın Vaşinqton, Nyu-York, Los-Ancelos, Filadelfiya, Hyuston, San-Fransisko, Klivlend, Detroyt, Boston və başqa şəhərlərindəki muzey, bədii qalereya və şəxsi kolleksiyalarında yüzlərlə xalq ustalarımızın nadir əsərləri vardır. Burada saxlanılan sənət nümunələrinin

əksəriyyətini xalça, parça, bədii metal və saxsı kolleksiyaları təşkil edir.

Ən qədim metal sənəti nümunələrimiz hazırda ABŞ-ın Nyu-York şəhərindəki Metropoliten və San-Fransisko şəhərindəki Asiya incəsənəti Muzeyindədir.

Metropoliten Muzeyində saxlanılan bədii metal sənəti əsərləri İçərisində ən maraqlısı Urmiya gölü ətrafında Zivlya mahalından tapılmış b.e.əvvəl VIII-VII əsrlərə aid zərgərlik nümunələridir. Bu nümunələr içərisində qızıldan düzəldilmiş bir biləzik öz bədii xüsusiyyətinə görə çox maraqlıdır. Üç min illik tarixi olan bu gözəl nümunə üzərində real xüsusiyyət daşıyan bir neçə təsvirlər vardır. Onlar biləriyin iki uc hissələrində və yan üst tərəfində verilmiş şir təsvirlərindən ibarətdir. Qarşı-qarşıya durub elə bil ki, sıçrayıb bir-birini parçalamaq istəyən bu şir fiqurlar həm dəqiq işlənməsi, həm də dinamikası ilə diqqəti cəlb edir.

Orta əsrlərə aid metal sənəti nümunələrimiz ABŞ muzeylərində xüsusilə çoxdur. Bunlara Nyu-Yorkda Piyerpont Morqanın şəxsi kolleksiyasında saxlanılan XII-XIII əsrlərə aid Naxçıvanda düzəldilmiş bürünc qabı. Cənab Hararinin şəxsi kolleksiyasında saxlanılan 703-cü il Hicri tarixli (yəni 1304-cü il) və üzərində «Olçayt Xudabəndə» sözləri yazılmış bürünc qabı və yenə həmin kolleksiyada saxlanılan istirlabı, Klivlend incəsənət Muzeyində saxlanılan zəngin ornamental bəzəkli XII əsrə aid bürünc qabı və başqa nümunələri aid etmək olar. Bürünc istirlabın üzərində onun nə vaxt, kim tərəfindən kimin üçün düzəldiyini göstərən yazılar vardır. Astronomiyada istifadə edilən bu cihazın üzərindəki yazılardan məlum olur ki, o, 1486-cı ildə məşhur Şirvan ustası Şükürullah Müxlis tərəfindən hazırlanmışdır. Cihazın üzəri, xüsusən onun qulp hissəsi çox zərif və bədii ornamentlə bəzəldilmişdir. Burada tətbiq olunan ornamentlər içərisində xüsusilə şaxələnmiş çox yarpaqlı nelufər gülü və qıvrımdal geniş yer tutur.

İstirlabın arxa tərəfi bədii cəhətdən ön tərəfə nisbətən az maraqlıdır. Onun qulpa yaxın yuxarı hissəsində şaquli və üfqlə istiqamətdə astronomik bölgülər çəkilmiş.

aşağısında isə yazılmışdır: «Sabit və Səyyarə ulduzların uzaqlığı və yaxınlığı asanlıqla müşahidə ilə, əgər əzəmətli Sultan Bəyazidin nəzəri diqqəti olsa, elmi və əməli Şükürullah Müxlis Şirvani sənə 891... (bizim eranın 1486-cı ili)»\ Hazırda ABŞ-da yurdumuzun əsas sənət mərkəzlərində toxunmuş minlərlə xovlu və xovsuz, ornamental və süjetli əla növlü Xalça sənəti nümunələrimiz vardır. Ən qədim Azərbaycan Xalçaları Nyu-Yorkun Metropoliten Muzeyində nümayiş etdirilir. Belə Xalçalardan birincisi XVI əsrdə Ərdəbildə toxunmuşdur. Eni 178 sm., uzununu isə 333 sm. olan bu Xalçanın arasahəsində ot yeyən heyvanlarla yırtıcı heyvanların mübarizəsi səhnəsi təsvir edilmişdir. Bunların içərisində şir, pələng, qurd, maral təsvirləri xüsusən həyati verilmişdir.

Xalçada şirlə pələng böyük bir xallı maralı parçalayan, o biri heyvanlar isə elə bil ki, dairə qurub bu hadisəni izləyən vəziyyətdə təsvir edilmişdir. Bu faciəli səhnə təbiətin güllü-çiçəkli qoynunda baş vermişdir. Xalça üzərində verilmiş gül-çiçək rəsmləri xüsusi bir gözəllik yaradır.

İkinci - «Namazlıq» xalça birincidən həcm etibarilə kiçikdir. Eni 107 sm., uzununu 161 sm. olan bu Xalçanın arasahəsində mehrab tağını andıran böyük bir bəzək elementi verilmişdir. Bu bəzəklərin arasında gül-çiçək naxışları və bulud rəsmləri vardır. Bu bulud rəsmlərinin ortasında verilmiş nəbati bəzək elementi öz forması və məzmununa görə məscidlərdəki qəndilləri xatırladır. Bu Xalça həm də öz zərif toxunuşu ilə də diqqəti cəlb edir. Xalçanın toxunuşunda külli miqdarda qızıl-gümüş saplardan istifadə olunmuşdur.

ABŞ-da XVIII-XIX əsrlərdə Qarabağda, Qazaxda, Qubada, Bakıda və Şamaxıda toxunmuş Xalçalarımız xüsusilə çoxdur. Bu sənət nümunələrinin əksəriyyəti Kolumbiyadakı Tekstil muzeyində, Filadelfiyadakı Pensilvaniya Muzeyində, bundan başqa Nyu-York,

' Bax: Rasim Əfəndiyev. Azərbaycanın bədii sənətkarlığı dünya muzeylərində. Bakı, «İşıq». 1980, səh. 52.

Vaşinqton, Çikaqo, San-Fransisko, Nort və s. şəhərlərdə şəxsi kolleksiyalarda saxlanılır.^

' Yənə orada, səh. 53.

11.1. *Ermitaj*

Dünyanın bir sıra ölkələrində qədim dövrlərdə yaşamış və yaratmış incəsənət ustalarının əsərləri qorunub saxlanılan muzeylər fəaliyyət göstərir. Belə muzeylərdən biri də Rusiyada - Sankt-Peterburq şəhərində öz bədii zənginliyi ilə məşhur olan, müxtəlif xalqların iki milyondan artıq mədəniyyət və incəsənət abidələrinin saxlanıldığı Ermitajdır.

Ermitaj həm bədii, həm də tarixi-mədəni muzeydir. Muzeyin Şərq, Yunanıstan, Roma bölmələri qədim dövrlərin tarixini öyrənməyə bizə imkan verir. Digər sərgilərdə feodalizm və kapitalizm dövrünün mədəniyyəti və incəsənətinin inkişafı canlandırılır.

Hələ 300 il bundan əvvəl çarın öz yaxın adamları ilə birlikdə istirahəti üçün Rusiyada saray parklarında təmtəraqlı pavilyonlar yaratılmağa başladı. Belə bir pavilyon ilk dəfə olaraq I Pyotrun dövründə tikildi və Fransada olduğu kimi «Ermitaj» adlandırılırdı.

XVIII əsrin ikinci yarısında Qış sarayı - Ermitaj yaradıldı. Ermitaj bir neçə otaqdan ibarət olmaqla yaradılmışdı. Tərtibati cəhətdən həddindən çox gözəl olan otaqlarda rəsm əsərləri, heykəltəraşlıq, qiymətli daşqaş, çini, gümüş işləmələr çar ailəsinin şəxsi əmlakı idi.

Qış sarayı - XVIII əsrin ortalarında Rus memarlığı yüksək yaradıcılıq nailiyyətləri ilə fərqlənirdi. Belə ki, 40-50- ci illərdə Moskvada, Peterburqda və digər şəhərlərdə valehedici ansambla malik saraylar yaranırdı. Həmin illərdə quruculuqda V.V.Rastrelli görkəmli rol oynamışdır. O, hələ 16 yaşında olarkən Petrovski dövründə öz atası-talantlı və məşhur heykəltəraş Karlo Bartolomeo Rastrelli ilə birlikdə Fransadan Rusiyaya gəlmişdi.^

¹ Ermitajda XVIII əsrin əvvəllərində Rus mədəniyyəti bölməsinin sərgisində nümayiş etdirilən I Pyotrun bürünc büstü 1723-1729-cu illərdə Karlo Bartolomeo Rastrelli tərəfindən hazırlanmışdı.

V.V.Rastrellinin ən yaxşı əsərlərindən biri Peterburqdakı Qış sarayı idi. Saray-paytaxdakı dördüncü qış çar iqamətkahı idi. I Pyotrun birinci qış evi - iki mərtəbəli, yüksək, görkəmli bina olmaqla, 1711-ci ildə tikilmişdir, on il sonra, 1720-ci ildə memar I.S.Mattarnovinin layihəsi əsasında ikinci Qış sarayı ucaldıldı. Bu, birincidən bir neçə dəfə böyük idi. İkinci saray hazırki Ermitaj teatrı yerləşən sahədə tikilmişdi. 1725-ci ilin yanvarında I Pyotr həmin sarayda vəfat etdi.

1727-ci ildə arxitektör Domeniko Trezini binanı genişləndirdi. 1732-1736-cı illərdə hələ gənc memar V.V.Rastrel hətmin evə 3-cü Qış sarayını əlavə tikdi. 1755- ci ildə dördüncü Qış sarayı da tikildi. Bu sarayın tikilişində Rusiyanın hər tərəfindən bir neçə min müxtəlif peşəli yaxşı ustalar iştirak edirdi. Bundan əlavə buraya 3 min əsgər də gətirilmişdi. Lakin usta və qulluqçular səhərdən axşamacan iş görmələrinə baxmayaraq, onlara adi yemək belə doyunca verilmirdi. Sarayın tikintisinə 2 milyon yarım pul xərclənmişdi ki, o dövrdə bu məbləğ çox böyük pul idi. Bu pul xalqdan vergilərin artırılması hesabına yığılmışdı. 1762- ci ilin əvvəllərində sarayın tikintisi demək olar ki, başa çatmışdı, həmin ilin aprelinde buraya çar ili Pyotr köçdü. Tikintinin sonunda sarayın qarşısı və ətrafı tikinti materialları və zibillə dolu idi. Təcili təmizlik işləri aparmaqdan ötirü Sankt-Peterburqun general-polismeysteri şəhər kasıblarına bu material qalıqlarını öz mənzillərinə aparmağa icazə verdi. Elə həmin günün sonunda sarayın həm qarşısındakı meydanı və həm də ətraf sahə zibillikdən təmizləndi.

Sarayın damında 100-dən artıq əzəmətli heykəllər qoyulmuşdu. Bunların arasında Herakl, döyüşçülər və başqa sənət əsərləri binanın əzəmətini qat-qat artırır.

Qış sarayı həm xarici, həm də daxili gözəlliyi, yığcamlığı ilə Avropanın ən gözəl sarayları ilə yarışdı. Lakin III Pyotr burada az yaşadı. 1762-ci ilin yayında saray çevrilişi zamanı onu hakimiyyətdən devirərək iqamətgahda öldürdülər. Qış sarayının sahibəsi II Yekaterina təyin edildi.

Kiçik və Böyük (Köhnə) Ermitaj 1764-cü il Ermitajın yaranması ili kimi qəbul edilmişdir. Bu ildə Berlin taciri

Qotskovskidən alınmış 225 rəsm əsəri Peterburqa gətirildi. Qotskovski həmin incəsənət əsərlərini Prussiya kralı II Fridrix üçün toplamışdı. Lakin 7 illik müharibə kral xəzinəsini elə müflisləşdirdi ki, II Fridrix kolleksiyaları almaqdan imtina etdi və rus imperatoru II Yekaterina həmin əsərləri əldə etməyə müvəffəq oldu.

Bu əsərlərin ardınca Peterburqa Qərbi Avropadan yeni kolleksiyalar gətirilməyə başladı. Artıq bir neçə otaq bu kolleksiyalar üçün azlıq edirdi və 1767-1769-cu illərdə memar Depamotun layihəsi əsasında Qış sarayı ilə yanaşı bədi, qiymətli əsərlərin saxlanması üçün birinci xüsusi bina tikildi ki, sonralar bu. Kiçik Ermitaj adlandırıldı.

Lakin bir neçə ildən sonra bu pavilyonda da yeni kolleksiyalar-rəsm əsərləri, qravüra, medallar, müxtəlif pul sikkələri, fil sümüyü və daşdan düzəldilmiş müxtəlif əşyalar yerləşdirildi.

1770-1787-ci illərdə memar Felten Kiçik Ermitaja ikinci bir bina tikərək birləşdirildi ki, bu bina Böyük, yaxud Köhnə Ermitaj adlandırılmağa başladı.

ikinci Böyük Ermitajın tikilib qurtarması ilə Nevanın sahili ilə saray tikinti işi tamamladı. 1783-1787-ci illərdə memar Kvarənqi başqa istiqamətdə Ermitaj teatrını tikdi və Böyük Ermitajla bu bina birləşdirildi. Kvarənqi italyan olduğuna görə öz tikintisində antik Roma memarlığı xüsusiyyətlərindən istifadə etmişdir. Rusiyadakı bu saraylar dünya incəsənəti abidələrinin nadir incilərindən hesab olunur. Burada II Yekaterinanın qonaqları, xarici ölkə səfirləri üçün gecələr, konsertlər və tamaşalar təşkil edilirdi. Saray həm daxili, həm də xarici əzəməti ilə çoxlarını valeh edirdi. Öz məktublarının birində II Yekaterina yazırdı: «Mənim həddindən çox otaqlarım var, lakin buna baxmayaraq mən tənhayam...bu qarışıq otaqlara düşən çətin ki, özünə yol tapıb oradan çıxsın...»[^]

Qış sarayında yanğın XIX əsrin birinci yarısında bədbəxt hadisə nəticəsində az qala Ermitajın qiymətsiz

' Любовь Владимировна Антоновна. Когда и как построен Эрмитаж. Ленинград. «Лениздат». 1973, стр. 16.

incilərinin məhv olması baş verəcəkdi. 1837-ci II dekabrın 17-də Qış sarayında yanğın baş verdi. Yanğın söndürənlər və hərbi hissələr yanğını söndürmək üçün təcili mübarizəyə qalxdılar. Yanğın get-gedə şiddətlənirdi. Əmr edilmişdi ki, heykəltəraşlıq nümunələri, rəsm əsərləri, mebel və qab-qacaq-hər şey sarayın qarşısındakı meydana çıxarılsın.

Yanğın artıq bütün Ermitajı bürüyürdü. Muzeyi xilas etmək üçün əsgərlər keçidləri, qapı və pəncərələri kərpiclə kəsərək, bir sıra başqa tədbirlər görürdülər. Damı və tavanı bir neçə dəfə su ilə sulamışdılar.

Ermitaj xilas edildi, lakin yanğına üçüncü günədək Qış sarayından qara hissə bürünmüş divarlar, daşlar qaldı. Yanğın hər şeyi məhv etmişdi, həddindən artıq maddi ziyan dəymişdi.

Bir neçə gündən sonra sarayın bərpası üçün komissiya təşkil edildi. Komissiyanın tərkibinə daxil olan memar və rəssamlara XIX əsr Rus memarlığının nümayəndəsi Vasili Petroviç Stasov başçılıq edirdi. V.P.Stasov öz yaradıcılığında rus xalqının mərdlik və qəhrəmanlığını təcəssüm etdirirdi.

Qış sarayının bərpası illərində memarın artıq 70 yaşı vardı. Lakin qarşıda çox çətin və görülməsi vacib bir iş dururdu-nəyin bahasına olursa olsun, məqsədə q nail olmaq lazım idi. İnşaatçıların səyi və gərgin əməyi nəticəsində bir ildən sonra saray bərpa edildi. Təmirdən sonra açılışa dəvət olunan qonaqlar yenə sarayın gözəlliyinə heyran oldular. Lakin nəzərə almaq lazım idi ki, bu bərpa işləri nə qədər insan həyatının bahasına başa gəlmişdi.

Fransız səyyahı markiz de Kyustin Peterburqda olmuş, Parisə qayıdarkən «Rusiya 1839-cu ildə» adlı kitabını yazmışdı. O, Qış sarayının bərpasından bəhs edərək yazırdı: «İmperatorun göstərişi ilə bərpa işinin verilən vaxtda başa çatdırılması üçün hədsiz dərəcədə güc sərf edilmişdir... Şaxtalı günlərdə 25-30 dərəcədə 6 min

naməlum bədbəxt zallarda məcburi zəhmət çəkirdi... Saray nə qədər belə əzabkeşin həyatı bahasına başa gəldi» \

I Nikolay de Kyustinin bu kitabını Rusiyada yaymağa qadağan etmişdi.

Yeni Ermitaj XIX əsrin ortalarında Peterburqda yeni bədii muzey binası tikildi ki, bu da Yeni Ermitaj adlandırıldı. Yeni Ermitajın layihəsi alman memarı L.Klentse tərəfindən hazırlanmış, tikintiyə isə V.P.Stasov rəhbərlik etmişdir. Onunla bərabər tikintidə memar N.Yefimov da işləyirdi. Yeni Ermitaj Qış sarayının bir növ davamı idi. Burada rəsm, heykəltəraşlıq əsərləri, XIX əsrin birinci yarısında başqa ölkələrdən gətirilmiş incəsənət əsərləri və başqa kolleksiyalar toplanmış, sarayın zənginliyi və gözəlliyi qat- qat artmışdı.

Muzeyin açılışı münasibətilə təşkil edilən bayramlar çox maraqlı idi. Ermitaj teatrında tamaşa gedirdi, şam yeməyi, dahi incəsənət ustalarının rəsm əsərləri nümayiş etdirilən muzey zallarında təşkil edilmişdi. Gözəl zövqlə bəzədilmiş otaqlarda çıl-çıraqların parlaq işığı adamı sanki nağıllar dünyasına aparırdı.

Rəssamlar üçün muzey rəngkarlıq və heykəltəraşlıq məktəbinə çevrilmişdi. Tələbələr-gələcəyin rəssam və memarları fasad və interyerin şəkilini çəkir, onu öyrənirdilər. Yazıçı-puplisist və tənqidçilər geniş kütləni ən yaxşı dünya incəsənəti əsərlərindən xəbərdar etməyə çalışırdılar. XIX əsrin axırlarında muzeylə tanış olmaq üçün çətinlik artıq yox idi. Lakin yoxsul kəndli və fəhlələr üçün bu iş bir az çətinlik törədirdi.

1917-ci ildə Muzeyin ən gözəl kolleksiyaları Moskvaya, Kremlə aparıldı. 1918-ci ildə muzey açılmadı. Yalnız 1919-cu ilin yazında Ermitaj açıldı, zallarda Rusiyanın müxtəlif şəhərlərindən, knyazlıqlar və varlıların mənzillərindən gətirilən eşyalarla zənginləşdirilmişdi.

⁴ J1,В,Антоновна. Когда и как построен Эрмитаж. Ленинград. 1973, стр. 18.

1920-ci ilin payızında Vətəndaş müharibəsi sona yetdikdən sonra bədii incilərin Peterburqa qaytarılması prosesi həyata keçirilməyə başladı. Xüsusi qatarlar vasitəsi ilə kolleksiyalar Ermitaja gətirildi. 1920-ci ildə Şəkil Qalereyasının açılışı Rusiyada incəsənət əsərləri də abidələrinin məhv olmadığını bir daha sübut etdi. İmperator Muzeyində 600 min eksponat olduğu halda, 1920-ci ildə isə eksponatların sayı 1 milyon 600 minə çatırdı.

Muzey özünün köhnə Ermitaj adını saxlamış, köklü dəyişikliklər əmələ gəlmişdir. Yeni bölmələr yaranmışdır: antik və Qərbi Avropa incəsənəti. Şərq xalqları incəsənəti, köhnə ittifaq respublikalarını incəsənət abidələri və həm də Rusiya mədəniyyəti tarixi abidələri fəaliyyət göstərir.

Əgər İmperator Ermitajına gələn tamaşaçıların sayı 1914-cü ildə 180324 nəfər idisə, 1971-ci ildə isə muzeyə 3331218 nəfər gəlmişdir.

1941-1945-ci illərdə Ermitaj təhlükə qarşısında idi. Bu ağır günlərdə Ermitajın köməyinə onun dostları-rəssamlar, memarlar, pedaqoqlar, tələbələr, şagirdlər əsgərlər gəldilər. Zallarda qoyulmuş böyük qutularda Rubensin, Rembrantın, Tisianın və başqa dahi rəssamların əsərləri səlqə ilə yığılırdı. Ümumiyyətlə, qablaşdırılma üçün 16 km-lik kimyəvi örtük(klyonka), 3 tondan artıq pambıq, bir neçə ton papiros kağızı və s. sərf edilmişdir. Bütün eksponatlar arxaya göndərildi. Enrmitajın binasına bomba zərbəsindən çoxlu ziyan dəymişdi. 33 mərmə və iki aviasiya bombası binanı çox zədələmişdi. 20 min kvadrat metrlik şüşə sınımışdı. Ümumiyyətlə, binaya milyonlarla manatlıq ziyan dəymişdi.

Nəhayət, 1945-ci il noyabrın 6-da Ermitajın çıraqları yenidən işıqlanmağa başladı və Muzeyin işə başlaması bütün Sankt-Peterburqluları ürəkdən sevindirdi.

112 Sankt-Peterburq muzeylərində

Azərbaycan sənət katəğni nümunələri

Müxtəlif dövrlərdə Azərbaycan sənətkarları tərəfindən yaradılmış ayrı-ayrı sənət nümunələrinin mühafizəsi və nümayişində Sankt-Peterburq muzeyləri görkəmli yer tutur.

Belə muzeylər sırasında ilk növbədə Sankt-Peterburq Dövlət Ermitajını, müxtəlif xalqların etnoqrafiya Muzeyini, Kazan kilsəsi və s. yerləri aid etmək olar.

Dünya mədəniyyəti incələrinin saxlanılmasında Dövlət Ermitajının əsaslı əhəmiyyəti vardır. Dövlət Ermitajı dünyanın ən böyük muzeylərindən biri sayılır. Ermitajda toplanmış abidə nümunələri ən qədim dövrlərdən tutmuş ta bu günlərə qədərki dövrü əhatə etməklə, Avropa və Asiya xalqlarının bədii yaradıcılığı haqda tutarlı məlumat verir. Hazırda Muzeyin ekspozisiya və ehtiyat fondlarında iki milyondan artıq bədii sənətkarlıq nümunələri mühafizə edilir.

Ermitajdakı Şərq incəsənəti şöbəsi 1920-ci ildə təşkil olunmuş, bu şöbədə hazırda yüz mindən çox müxtəlif sənət əsəri mühafizə olunur. Bu şöbədə İran, Türk, Çin, Yapon və ərəb xalqlarının mədəniyyət və incəsənət nümunələri ilə yanaşı, Azərbaycan sənətkarlarının müxtəlif dövrlərlə yaratdıqları bir çox əsərlər nümayiş etdirilir. Bu əsərlər içərisində ən qədim dövrlərdən tutmuş, əsrimizin əvvəllərindəkə ustalarımız tərəfindən düzəldilmiş zərgərlik, saxsı, taxta üzərində oyulmuş sənət əsərləri və müxtəlif növlü nümunələr vardır. Muzeydə yığılan bürüncdən düzəldilmiş zərif formalı qablar, xəncərlər, baltalar, kəmərlər və s. zinət əşyaları qədim dövr sənətimizin maraqlı bir səhifəsini təşkil edir. Qarabağ ərazisində müxtəlif vaxtlarda aparılmış qazıntılar zamanı əldə edilmiş belə nadir sənət nümunələri sənətkarlarımızın hələ eramızdan əvvəl II minillikdə mahir usta olduqlarını sübut edir.

Burada nümayiş etdirilən bu dövrə aid abidələrimiz içərisində Qarabağın dağlıq hissəsində aparılan axtarışlar zamanı tapılmış bürüncdən hazırlanmış öküz başı fiquru daha maraqlıdır. Onun böyük qoşa buynuzu, yuxarı baxan gözləri və yarımçıq təsvir edilmiş uzunsov çənəsi güclü təsir bağışlayır.

Bu dövrdə metal çox çətin şəraitlərdə və az miqdarda icra edildiyindən ondan çox nadir hallarda məişət məmulatları düzəldirdilər. Elə bu baxımdan yuxarıda qeyd

etdiyimiz fiqurun həyatda daha çox dini xarakter daşıyan predmet olduğu inandırıcıdır^

Ermitajda tunc dövrünə aid edilən sənət əsərləri içərisində kəmə, biləzik, müxtəlif formalı və rəngli muncuq kimi zərgərlik sənəti nümunələrinə də rast gəlinir. Vaxtı ilə Qarabağın Xocalı kəndində aparılan qazıntı işləri zamanı tapılmış 3000 illik tarixi olan bu zərgərlik sənəti nümunələrinə öz orijinal forması ilə diqqəti cəlb edir. Hazırda Dövlət Ermitajında saxlanılan tunc dövrünə aid bəzi qızıl zərgərlik sənəti nümunələri də elə buradan tapılmışdır. Maraqlısı budur ki, bütün Zaqafqaziyada tunc dövrünə aid edilən qızıl zərgərlik sənəti nümunəsi hələlik təkə buradan tapılmışdır. Bu sənət nümunələrini forma və məzmununa görə iki böyük qrupa bölmək olar;

1. Plastik sənət xarakteri daşıyan abidələr.
2. Məişət əşyaları.

Birinci qrupa aid olan sənət abidələri sırasına ilk növbədə burada saxlanılan V-VIII əsrlərin bürüncdən tökülmüş quş, heyvan və insan fiqurlarını daxil etmək olar. VII əsrə aid olan bir fiqur hələ XIX əsrin axırlarında Naxçıvandan tapılmışdır. 35,6sm. hündürlükdə olan bu fiqur alimlərin fikrincə Qafqaz Albaniyasının hökmdarı Cavanşiri (638-670) təsvir edir. Cavanşir dəbdəbəli bir geyimdə vüqarla atın üstündə oturmuş vəziyyətdə təsvir edilmişdir. Atın əzəmətliyi Cavanşirin gücünü, məğlubedilməzliyini tərənnüm edir. Burada at, qüdrətli dövlətin rəmzi kimi təsvir olunur. Fiqurun dördkünc altlıq hissəsində iki şir və dağ keçisi təsvir edilmişdir. Yan tərəfdə ovçunun şirlə mübarizəsi səhnəciyi, fil, tülkü və bitki ornamentləri vardır. Əlbəttə, fiqurla altlıqda verilmiş təsvirlər vəhdət təşkil edir. Akademik Rasim Əfəndiyev göstərir ki, «...Cavanşirin başındakı tac, qiymətli kəmə, qolbağ, qızıl sırgalar və gözəl paltar vaxtilə ona Sasani hökmdarları tərəfindən bəxş edilmişdir.

Bax: rasim Əfəndiyev, Azərbaycan bədii sənətkarlığı dünya muzeylərində. Bakı, «İşıq», 1980, səh. 20.

Bundan başqa altlıqda olan şirlərin təsviri Cavanşirin herb bayrağında da var idi. Bu bayraq ona Sasani hökmdarı III Yezdegird (632-651) tərəfindən bağışlanmışdı. Altlığın yan tərəfində təsvir olunan fil isə Cavanşirin ərəb xilafəti ilə siyasi ittifaqının rəmzidir. Çünki ərəblər ona fil bağışlamışlar»¹

Metaldan düzəldilmiş plastik sənəti nümunələri içərisində 1206-cı ilə aid Şirvan lüləyi Ermitajın ən nadir eksponatlarından hesab edilir. Bürüncdən tökülmüş bu sənət nümunəsi kiçik heyvan heykəllərindən ibarətdir. Bu qabın üzərində inək, onun üstündə qabın qulpunu əvəz edən şir və kompozisiyanın aşağı hissəsini tamamlayan kiçik dana təsvir edilmişdir. Lüləyin üst hissəsi çizma və xətəmkarlıq üsulunda gümüşlə bəzədilmişdir. Bu bəzəklər əsasən stilizə olunmuş nəbatəti naxışlardan və onların arasında çızılmış insan, heyvan və quş fiqurlarından ibarətdir. Bəzək motivləri arasında süjet xarakterli kompozisiyalara da rast gəlmək olur. Burada ziyafət, nərd oynayanlar, ov səhnəsi, mövzulu kompozisiyalar təsvir edilmişdir. Maraqlısı odur ki, bu lüləyin bəzəkləri arasında müxtəlif yazılar da vardır. Yazıların birində bu sənət nümunəsini yaradan sənətkarın adı - «Əli Məhəmməd oğlu» həkk olunmuşdur.

Ermitajda nümayiş etdirilən VI-VIII əsrlərə aid bürünc məcməilər daha maraqlıdır. İlk orta əsrlərə aid bu üç məcməinin ikisi süjet xarakterli təsvirlərlə bəzədilmiş, üçüncüsü isə sırf ornamental bəzəklidir. Diametri 73,5 sm. olan üçüncü məcməi forma etibarilə sonralar məişətimizdə geniş yayılmışdır. Bu məcməinin üzərində döymə üsulu ilə həkk edilmiş gül, çiçək, budaq rəsmləri verilmişdir. Məcməinin ortasında böyük medalyonda verilən nəbatəti ornament motivləri xüsusilə diqqəti cəlb edir. Altı ədəd üç şaxəli yarpaq rəsmi həkk edilmiş bu təsvirlər ilk orta əsrlərdə «Müqəddəs ağacın» rəmzi olmuşdur. XII-XIII əsrlərdə belə sənət nümunələrimizin üzərində «Sasani

¹ Bax: Rasim Əfəndiyev. Azərbaycanın bədii sənətkarlığı dünya muzeylərində. Bakı. «İşıq». 1980, səh. 20-21

incəsənəti»nə xas olan süjet və kompozisiya priyomlarına rast gəlmək olar.

Metaldan düzədilmiş məişət əşyaları sırasına XIII-XIV əsrlərə aid müxtəlif və bəzəkli bürünc qazanları da aid etmək olar. Bu nəhəng qazanlardan biri xüsusilə maraqlıdır. O, 1399-cu ildə Təbrizdə Əbdül Əziz Şərəfəddin oğlu tərəfindən düzədilmiş qazandır. Ağırlığı 2000kq və diametri 2,45 m-ə yaxın olan bu nəhəng qazan Şərqi aləmində düzədilmiş ən böyük qazanlardan sayılır. Qazanın şöhrəti əsasən onun bəzəklərindədir. Qazan üç tərəfdən dairəvi gözəl nəbati naxışlarla bəzədilmişdir. Naxışlar arasında nəsx xətlə bu qazanın Teymurləngin sifarişi ilə Qoca Əhməd Yasəvi məscidi üçün 1399-cu ildə Təbriz sənətkarı Əbdül Əziz Şərəfəddin oğlu tərəfindən düzəldiyi qeyd olunmuşdur. Bundan başqa burada bir-birinin ardınca qazan boyu 22 dəfə təkrar olunan «Dünyanın hökmdarı Allahdır» sözləri də yazılmışdır. Qazanın 10 ədəd qulpu vardır ki, bu qulplar gülü xatırladır. Bu qazan 500 ildən artıq keçmiş Türkünstanın Yası şəhərinin (hazırkı Qazaxıstanın Türkünstan şəhəri) məscidində qaldıqdan sonra Sankt- Peterburqa gətirilmiş və hazırda Dövlət Ermitajında nümayiş etdirilir.

Keramika Orta əsr Azərbaycan bədii sənətkarlığında ən inkişaf etmiş sahələrdən biri olmuşdur. Dövlət Ermitajında saxlanılan keramika sənəti nümunələrimiz həm istifadə edilməsinə, həm də bir çox bədii xüsusiyyətlərinə görə iki qrupa bölünür:

1. Məişətdə istifadə edilən saxsı məmulatları.
2. Memarlıqda tətbiq olunan kaşılar.

Muzeydə saxsı məmulatlarından küp-nimçə, kasa və sürəhilər nümayiş etdirilir. Bu qabların bəzilərinin üzərində qiymətli mənbə hesab edilən yazılara da təsadüf edilir. Bu yazılarda ustanın, emalatxana sahibinin, saxsının düzəldiyi yerlərin adlarını oxumaq mümkün olmuşdur.

Ermitajda nümayiş etdirilən kaşı nümunələri içərisində Qazıməmməd rayonunda Pirsaatçay üzərindəki Pırhüseyn xanəqahının kaşıları əsas yer tutur. Bu sənət

nümunələri Ermitaja müxtəlif vaxtlara və müxtəlif yollarla daxil olmuşdur.

Dövlət Ermitajında saxlanılan toxuculuq sənətimizin əksəriyyətini xovlu Xalçalar təşkil edir. Burada XVI əsrdən tutmuş XIX əsrə qədər Azərbaycanın məşhur Xalça məntəqələrində toxunmuş sənət nümunələrimiz saxlanılır.

Təbriz və Şirvanda toxunmuş gözəl Azərbaycan Xalçaları Muzeyin qiymətli incilərindən hesab edilir. Qubanın Pirəbədil, Şamaxının Mərəzə kəndlərində toxunmuş Xalçalar öz rəngi və zəngin bəzək ünsürləri ilə diqqəti daha çox cəlb edir.

Ermitajda XIX əsr Azərbaycan rəssamı Mirzə Qədim İrəvaninin çox nadir bir qovluq şəkilli əsəri saxlanılır. Qovluğun daxilində sağda güzgü bənd edilmişdir, sol tərəfinə isə bir kişi portreti çəkilmişdir. Portretin altındakı yazıdan («General Karvilin üçün») məlum olur ki, Mirzə Qədim irəvani bu əsərlərini o vaxtlar Qafqazda bir rus generalına hədiyyə etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, milli ornamental sənətimizin ən gözəl nümunələrindən olan ornamental bəzəklər qovluğun alt və üst qabığında yerləşərək dəbdəbəli bir Xalça kompozisiyasını andırır. Bu kompozisiyanın ən gözəl hissəsini onun geniş ara sahəsində yerləşən bəzəklər təşkil edir. Burada şəffaf boyalarla nərgiz, süsən və gızılgüldən böyük bir dəstə, onun da üzərində bülbül təsvir edilmişdir. Daha sonra qovluqda nəsx xətlə fars dilində Sədinin şerlərindən götürülmüş hissələrə və latın əlifbası ilə fransız dilində «Qədim bəy çəkmişdir» sözlərinə də rast gəlinir.

Ermitajda 1430-cu illərə Aid Nizami Gəncəvinin «Xəmsə»si və digər çox qiymətli əlyazmaları, başqa sənət nümunələri saxlanılır.

11.3. TRETyakov QALEREYASI

Dövlət Tretyakov Qalereyası - inqilabaqədərki rus və başqa xalqların təsviri incəsənət əsərləri Muzeyidir. Özünün birəsrlik tarixi ərzində qalereya dünyanın ən böyük muzeylərindən birinə çevrilmişdir.

Muzey XIX yüzilliyin ikinci yarısında rus mədəniyyətinin məşhur nümayəndəsi Pavel Mixayloviç Tretyakovun (1832-1898) şəxsi toplanmalarından əmələ gəlmişdir. P.M.Tretyakov rus incəsənəti nümunələrinin toplanması üçün təbliğat işi aparmış, rus milli rəngkarlıq məktəbinə qızğın maraqla rəhbərlik edirdi.

1856-cı ildə o, B.Q.Xudyakov və N.Q.Şilderin əsərlərini əldə edir və bununla da Tretyakov qalereyasının işə başlamasının əsası qoyulur. Buna görə də 1856-cı il Muzeyin yaranması ili hesab olunur.

P.M.Tretyakov bu illərdə bədii sərgilərdə nümayiş etdirilən ən yaxşı əsərləri seçib toplayırdı. Onun kolleksiyalarının əsasını V.Q.Perov, İ.N.Kramskoy, İ.İ.Şişkin, V.I.Surikov, V.N.Vasnesov, İ.E.Repin və başqa rəssamların əsərləri təşkil edirdi. Bundan başqa P.M.Tretyakov gənc rus rəssamları İ.İ.Levitan, V.A.Serov, K.A.Korovinin əsərləri ilə maraqlanırdı və onları əldə etməyə çalışırdı.

O, bütün ömrü boyu rus rəngkarlıq məktəbinin çiçəklənməsini arzulamış, bu işə hədsiz məhəbbət bəsləmişdir. Rus incəsənətinə bu cür inam və məhəbbət, 28 yaşlı fabrikantın 1860-cı ildə öz kapitalından Moskvada bədii Muzeyin və yaxud ictimai Şəkil Qalereyasının yaranmasına ayırmasını sövq etdi. O, yazırdı: «...Məndən ötrü, bundan yaxşı arzu ola bilməz...».[^]

P. M.Tretyakovun rus mədəniyyətinin yüksəlişinə qızğın inamı, onda məşhur rus yazıçılarının portretlərinin yaradılması istəyini oyatdı. 70-ci illərdə Tretyakovun topladığı əsərlər artıq 500-ü keçmişdi. 1882, 1885, 1892 və 1897-ci illərdə yeni kolleksiyaların əldə edilməsi ilə əlaqədar olaraq qalereyada ardıcıl olaraq dəyişikliklər edilirdi. 1881-ci ildə P.M.Tretyakov öz kolleksiyalarının ümumxalq nümayişinə başladı. Həmin ildə 8 mindən artıq tamaşaçı Tretyakov Muzeyinin zallarında oldu. Bu rəqəm həmin dövr üçün yüksəkdir.

* Л.А.Большакова. Государственная Третьяковская галерея. Москва. Изд- во «Изобразительное искусство». 1978. стр.3.

70-80-ci illər ərzində Muzeyin zənginləşdirilməsi ilə bərabər, o, muzey işinin də əsasını qoydu: eksponatların qorunmasını təşkil edir, ilk kataloqları tərtib edir və eyni zamanda əsərləri bərpa edirdi. P.M.Tretyakov rus incəsənətinin geniş ictimai kütlə arasında populyarlaşdırılmasından ötrü ürəkdən çalışır, bu işdə həddindən artıq güc sərf edirdi. Onun kolleksiyasının nümunələri nəinki Rusiya sərgilərində, həmçinin xarici ölkələrdə də nümayiş etdirilirdi. Artıq, 1862-ci ildə Londonlqı Beynəlxalq sərgidə Tretyakov Muzeyinin üç əsəri nümayiş etdirilmişdir.

1892-ci ildə Tretyakov qalereyanı aktla Moskva şəhərində dövlətə təhvil verdi. Bundan bir qədər əvvəl isə xarici ölkə və rus rəssamlarının, heykəltəraşlarının əsərlərindən ibarət çoxlu kolleksiyanın sahibi, P.M.Tretyakovun qardaşı Sergey Mixayloviç vəfat etdi.

1892-ci il avqustun 31-cə P.M.Tretyakov öz qardaşı ilə topladığı 3500-dən artıq əsəri dövlətə təhvil etdi. Əsərlər təhvil verildikdən sonra qalereya qardaşların adına - Moskva şəhər Pavel və Sergey Mixayloviç Tretyakovlar qalereyası adlandırılmağa başladı. Pavel Mixayloviç isə ömrünün sonuna qədər, yəni 1898-ci il dekabrın 4-dək öz qalereyası ilə fəxr etmiş, sevinmişdir.

Elə bu zamandan etibarən muzeyin idarə edilməsi funksiyası məhşur rəssam və kolleksiyaçılar daxil olan Şuraya tapşırıldı. Bu Şuranın üzvləri V.A.Serov, İ.S. Ostrouxov, İ.E.Svetkov və eləcə də P.M.Tretyakovun qızı Aleksandra Pavlovna Botkina-Tretyakova İdilər. 1913-cü ildə Şuranın sədri İ.E.Qrabar seçildi.

1918-ci ildə qalereya milliləşdirildi, dövlət əhəmiyyətli muzey elan edilərək Dövlət Tretyakov qalereyası adlanılırdı. Sonralar Muzeyin eksponatları getdikcəartmağa başladı. Qalereya elmi və mədəni mərkəz olmaqla, müxtəlif formalı tədbirlərlə kütlələrin böyük marağına səbəb olmuşdur.

Qalereyanın 28 və 29-cu zallarında qədim rus incəsənəti nümunələri nümayiş etdirilir. 28-ci zalda XI-XVI əsr rus ustalarının əsərləri diqqəti cəlb edir. Əsasən Rostov, Tver, Novqorod, Pskov rəssamlıq məktəbləri

nümayəndələrinin əsərləri zalları bəzəyir. 29 №-li zalı isə Moska rəssamlarının əsərləri (1370-1430) bəzəyir.

1 №-li zalda XVIII əsr rəssamlıq nümunələri nümayiş etdirilir. Bundan başqa zalda portret ustaları İvan Nikitiç Nikitin (1680-1742), A.M.Matveev, xaricdən dəvət olunmuş rəssam Lui Karavakk (1684-1754), onun şagirdi İvan Yakovleviç Vinşnyakovun (1699-1761) əsərləri yüksək məharətlə işləndiyi üçün zövq oxşayır.

XVIII əsrin 40-50-ci illərində rus portret janrının inkişafında əsaslı əhəmiyyət kəsb edən rəssamlar - Aleksey Petroviç Antropov (1716-1796), Alman rəssamı Georoq Qrot (1716-1749), Petro Rotari - italyan rəssamı (1707- 1762), Fyodr Stepanoviç Rokotov (1735-1808) gözəl portretlər yaratmış və bu əsərlər 2 №-li zalda nümayiş etdirilir. Rəssam Anton Pavlovlç Losenko (1733-1773), Petr İvanoviç Sokolov (1753-1791), İvan Akimoviç Akimov (1754-1814), heykəltəraş Fyodr Qordeyeviç Qordeyev (1744-1810), rəssam İvan Prokofyeviç Prokofyev (1758- 1828), Fedoroviç Şedrin (1751-1825) kimi ustaların əsərləri 2 №-li zalı bəzəyir.

Tretyakov qalereyasının başqa zallarında nümayiş etdirilən əsərlər rəssamlar - Dmitri Qriqoryeviç Levitskiy (1735-1822), İvan Petroviç Arqunov (1722-1802), Fedot İvanoviç Şubin (1740-1805), Vladimir Lkiç Borovikovskiy (1757-1825), İvan Petroviç Martos (1754-1835), Semyon Fedoroviç Şedrin (1745-1804), Fyodr Yakovleviç Alekseyev (1753-1824), Mixail İvanoviç Kozlovskiy (1753-1802), Orest Adamoviç Kiprenskiy (1782-1836), Sivestr Feodosiyeviç Şedrin (1791-1830), Mixail İvanoviç Lebedev (1811-1837), Nikolay Stepanoviç Pimenov (1812-1864), Aleksandr Andreyeviç İvanov (1806-1858), Aleksey Qavriloviç Venetsianov (1780-1847), Pavel Andreeviç Fedotov (1815-1852), Vasiliy Dmltriyevlç Polenov (1844-1927), Valentin Aleksandroviç Serov (1865-1911), Viktor Mixayloviç Vasnetsov (1848-1926), İsaak İlylç Levitan (1860-1900), Vasiliy İvanoviç Surikov (1848-1916), İlya Yeflmoviç Repin (1848-1930), Nikolay Petroviç Knmov (1884-1958), Nadir Əbdürrəhmanov, Toğrul Nərimanbəyov (1930), Tahir

Teymur oğlu Salahov (1928) kimi dünya şöhrətli sənətkarların olmaqla, qalereyaya şöhrət gətirmişdir.

11.4. A.S.PUŞKINADÖVLƏTTƏSVİRİİNCƏSƏNƏT MUZEYİ

1858-ci ildə Moskva Universitetinin incəsənət tarixi kafedrasının ilk müdiri, professor K.K.Qerts tərəfindən tədris Muzeyinin yaradılması ideyası irəli sürüldü. Bu ideya 40 ildən artıq bir müddət ərzində Moskvanın elmi və bədii intellekti tərəfindən mütəmadi və əsaslı surətdə təbliğ edilir. XIX əsrin 70-ci illərin sonları, 80-ci illər və 90-cı illərin əvvəllərində Muzeyin yaradılması üçün imkanlı şəxslər tərəfindən vəsait toplanmışdı. Nəhayət, 1898-ci ildə Volxonka küçəsində əldə olunmuş vəsait hesabına Muzeyin tikintisinə başlandı.

1912-ci ildə Muzeyin açılışı oldu və Moskva dünyada nadir Qədim Yunan, Qədim Roma, orta əsrlər və renessans heykəltəraşlığı nümunələrinin təkrar kolleksiyalarının nümayişinin təşkilinə başladı. Bundan başqa muzey Qədim Misir heykəltəraşlıq və tətbiqi incəsənəti abidələrinin çox nadir kolleksiyalarını, həm də XIII-XIV əsrlər italyan ustalarının bir neçə əsərlərini əldə etdi. Muzey Universitetin tədris Muzeyi kimi 1923-ci ilədək fəaliyyət göstərdi. 1923-cü ildə muzeyə dövlət statusu verildi. Və onun strukturunun daha da təkmilləşdirilməsi haqqında qərar qəbul edildi.

20-ci illərin birinci yarısında muzeydə rəsm qalereyası təşkil edildi, burada əvvəlcə holland, fransız ustalarının, sonralar isə Flamand rəssamlarının əsərlərinin nümunələri gətirildi. Muzey 20-ci illərin axırlarında, milliləşdirilmiş Şuvalovlar, Yusupovlar, Şeremetivlər Sarayından gətirilmiş XVIII əsr italyan ustalarının və XIX əsr fransız romantiklərinin nümunələri ilə zənginləşdirilmişdir. Kolleksiya nümunələrinin təkrar nüsxələri ilə zənginləşdirilən muzeyə 1937-ci ildə A.S.Puşkinin adı

verildi və A.S.Puşkin adına Dövlət Təsviri İncəsənət Muzeyi adlandırıldı.

1948-ci ildə muzeyə XIX və XX əsrlər fransız sənətkarlarının əsərləri verilmiş, eləcə də müasir fransız heykəltəraşlığı nümunələri onun xronoloji əhatəsini daha da genişləndirmişdir.

Muzeyin qravüra kabinetini öz eksponatlarının tərkibinə görə çox zəngindir. Bu kabinet 1924-cü ildə muzeyə verilmiş və elə həmin vaxtdan bu günə qədər zənginləşməkdə davam edir.

Qədim Misir kolleksiyaları məşhurların rus şərqşünası V.S.Qolenişev tərəfindən yığılmış və müxtəlif illərdə ayrı-ayrı alim və həvəskarlar tərəfindən daha da zənginləşdirilmişdir. Qədim Misir ekspozisiyası zalındakı nümunələr üç min illik bir dövrü əhatə edir. Burada b.e.əvvəl XXI-XVII əsrlər orta çarlıq dövrünə aid Misir faraonu III Amenemxet-in büstündə Misir abidələrinin özünəməxsus cizgiləri verilmişdir.

B.e.əvvəl XIV əsr Yeni çarlıq dövrünü əks etdirən, əzab və izzətlər içərisində ağlamsınanların təsviri relyefi çox maraqlıdır. Bu abidədə 16 fiqurun dramatik şəkildə ağlamsınaraq yalvarışları böyük ustalıqla verilmişdir. Bu səhnənin kulminasiyası isə relyefin sağ tərəfində verilmiş qadın fiquru ilə tamamlanır. Ağlamsınanların bu qadının qohumu, dostu və s. olduqları bizə məlum deyil, lakin hadisələrin o dövrdə Memfis şəhəri ətrafında cərəyan etdiyi ehtimalı vardır.

Bizim eradan əvvəl XVI əsrə aid (Yeni çarlıq dövrü) Rannai fiquru çox maraqlıdır.

B.e.əvvəl 440-cı ilə aid müxtəlif rəsmlərlə bəzədilmiş, ikitərəfli tutacaqlı qab «Krater» adlanır. Bu qabda monumental rəngkarlıq nümayiş etdirilir. Qara lakla əhatə edilmiş qabın üzərindəki fiqurlara qırızı-qəhvəyi fon verilmişdir. Adətən belə qablar qara fiqurlu adlanır. Bizim eradan əvvəl V əsrin ilk illərində qırmızı fiqurlu rəngkarlıq nümunələri yayılmağa başlamışdır. Muzeydə nümayiş etdirilən «Krater» qədim yunan qırmızı fiqurlu qablara aiddir. «Krater»in üzərində allahlar tərəfindən göndərilmiş Hermes

körpəni-şərabçılıq allahı Dionisi böyüdüb tərbiyə etmək üçün miflərə verilməsi təsvir edilir ki, burada klassik yunan incilərinin özünəməxsus ştrixləri yüksək zövqlə verilmişdir.

Muzeydə b.e.əvvəl III əsrə aid yunan ilahəsinin baş hissəsi nümayiş etdirilir. Bu əsər b.e.əvvəl III-II əsrlər İsgəndəriyyə məktəbinin heykəltəraşlıq nümunəsidir.

11 əsrə aid Skirosa adasında Axillanın təsviri olan mərmər abidə qədim Roma mədəniyyətinə qədim Yunan mədəniyyətinin güclü təsiri dövründə yaradılmışdır. Burada «Iliada»nın nümunə göstərilməklə, fiqurların xarakteri, eyni zamanda kompozisiyanın özü yunan nümunələrinə oxşadılır. Rəssam Odissey, Axilla, çar Likomedin qızları arasındakı münasibəti özünəməxsus yüksək səviyyədə vermişdir.

Muzeydə N1 əsrlərə aid Bizans incəsənəti nümunəsi olan saqqallı kişi portreti, X əsrə aid qızılı fonda çəkilmiş «Müqəddəs Panteleymon» əsəri, XIV əsr İtalyanın sien rəngkarlıq məktəbinin nümayəndəsi Lippo Memminin «Müqəddəs Mariya Maqdalena» yarım fiquru, XV əsr məşhur italyan sənətkarı Sandro Bottičellinin, Petro Peruccino (1446-1523), Covanni Boltraffio (1467-1516), Sebastiano del Pombo, Ancelo Bronzino («Müqəddəs ailə»), digər rəssamlar-Bernardo Strotsi (1581-164), Alessandro Manyasko (1677-1749), Covanni Batista Tepelo (1696-1770), Mixel Sittov (1469-1525), İoaxim Bekkeler, Yan van Qoyen, Abraham van Beyeren (1621- 1690), Herard Terborx, Rembrandt van Reyn, Piter Paul Rubens, Frans Sneyders (1579-1657), Yakob İordans, El Qreko, Antonio Pereda (1608-1678), Nikola Pussen, Klod Lorren, Antuan Vatto, Jan-Batist-Simeon Şarden (1692- 1779), Fransua Buşe (1703-1770), Jak-Lui David (1748- 1825), Jyul Dyupre (1811-1889), Kamil Koro, Klod Mone, Pyer-Oqyust Renuar, Edqar Deqa (1834-1917), Pol Sezann (1839-1906), Vinsent Van Qoq (1853-1890), Anri Matise (1869-1954), Aristid Mayol (1861-1944), Pablo Pikasso və başqalarının əsərləri nümayiş etdirilir.

Muzeydə həmçinin XIX əsrin axırları və XX əsrin əvvəllərinə məxsus heykəltəraşlıq nümunələri saxlanılır ki.

Oqyust Roden, Antuan Burdel və başqa heykəltəraşları buna misal göstərmək olar.

11.5. ŞƏRQ XALQLARIN İNCƏSƏNƏTİ/ DÖVLƏT MUZEYİ (Moskva)

XX əsrin əvvəllərində Moskvada fəaliyyətə başlayan ilk muzeylərdən biri də «Ars Aziatika» olmuşdur ki, bu da milliləşdirilmiş xüsusi kolleksiyalardan ibarət Şərq incəsənəti əşyalarının bazasında yaradılmışdı. 1918-ci ildə Moskvada Dövlət Tarix Muzeyində «Ars Aziatika»nın açılışı oldu. Açılış zamanı ekspozisiya cəmi iki zaldə yerləşdirilmişdi. 1925-ci ildə muzeyə Obuxov küçəsində yeni bina verildi. 1962-ci ildə isə ona Şərq Xalqları İncəsənəti Dövlət Muzeyi adı verildi. 1983-1984-cü illərdə muzey Suvorov bulvarında yeni binaya köçürüldü.

Muzey Şərq dünyası toplantılarının sistemli şəkildə yığılmasında köhnə ittifaqda yeganə idi. Burada Qafqaz, Orta Asiya, Sibir və Uzaq Şərq, ərəb ölkələri və İran, Türkiyə, Hindistan, Çin, Yaponiya, Cənubi Şərqi-Asiya və Afrika ölkələri xalqları incəsənəti nümunələri nümayiş etdirilir.

XIX əsrin 70-ci illərin sonlarına qədər rus ictimaiyyətinin geniş dairələri orta Asiya xalqlarının bədii mədəniyyəti və incəsənəti ilə demək olardı ki, tanış deyildilər. 1867-1870-ci illərdə rəssam V.V.Vereşaqen o vaxtkı Türküstan diyarının şəhər və kəndlərini gəzmiş və ilk dəfə olaraq təkrar olunmaz gözəllik nümunələrinə malik olan Orta Asiya incəsənəti-fantastik ornamentlər, dekorlar. Xalçalar, parça məmulatı, məişət əşyalarını toplamış, məlumat əldə etmişdir.

Orta Asiya xalqların incəsənəti əsərlərinin kolleksiyalaşdırılması XIX əsrin axırlarında ili isgəndər Muzeyində (hazırkı Rus Dövlət Muzeyi) təşkil edilmişdir. Buradakı nümunələr rus feodal nümayəndələri tərəfindən vassallığa görə Çara hədiyyə edilmişdi.

Türküstan incəsənəti haqqında elmin inkişafında XIX əsrin 900-cü illərində kartoqrafik çəkilişlərə malik rus mühəndisərinin əsas rolu olmuşdur. Onlar tərəfindən karvan yollarından çox-çox uzaqlarda, səhra və yarımsəhralarda çoxsaylı qədim abidələr haqqında yazılar, qeydlər aparılmışdır.

XX əsrin əvvəllərində akademiklər V.V.Bartold və S.F.Oldenburq tərəfindən ilk elmi-tədqiqat müəssisəsi-Orta Asiya və Şərqi Asiyanın öyrənilməsi üzrə Rusiya Komitəsi təşkil edildi. Komitənin işində coğrafi və iqtisadi problemlərlə yanaşı, mədəniyyət məsələləri də əsas yer tuturdu. Komitənin ən əhəmiyyətli işlərindən biri də arxitektor-arxeoloq B.N.Zasıpkinin Səmərqənddə Teymurun qəbri ilə əlaqədar tədqiqatçı olmuşdur.

Rusiya Komitəsinin işində Muzeyin gələcək baş məsləhətçisi (1925-ci ildə Muzeyin direktoru olmuş) professor Boris Petroviç Denike fəal iştirak edirdi. B.P.Denike hesab edir ki, muzey kolleksiyalarının qiymətliliyi nəinki ayrı-ayrı eksponatların bədii əhəmiyyətliliyindəndir, eyni zamanda xalqın mədəniyyəti tarixinin tam şəkildə əks etdirilməsindəndir. Buna görə də 20-ci illərdə muzey o dövrdə təşkil edilmiş Türküstan mədəniyyəti və incəsənəti abidələrinin qorunması komitəsinin köməyi ilə ekspozisiya materialları ilə zənginləşdirilməyə başladı. Muzeyin ilk ekspedisiyası 1923- 1924-cü illərdə Uzgenə göndərildi. Ekspedisiya Orta Asiyanın arxeoloji cəhətdən tam elmi tədqiqatın başlanğıcını qoydu.

1926-1928-ci illərdə B.P.Denikin rəhbərliyi altında Asiyanın qədim şəhərlərindən biri olan Termezdə böyük arxeoloji işlər davam etdirildi. Sonrakı ekspedisiyaların fəaliyyəti Şərq mədəniyyəti və incəsənəti haqqında biliklərin inkişaf etdirilməsi və Orta Asiyanın şəhərlərində ilk muzeylərin yaranması ilə nəticələndi.

30-cu illərin arxeoloji tədqiqatları Respublika elmi müəssisələri və institutların, o vaxtkı SSRİ Elmlər Akademiyasının nəzdində keçirildi və muzey öz növbəsində yeni fəaliyyətə qoşuldu: muzeylərin əməkdaşları Orta Asiya

Respublikaları milli rəngkarlıq və qrafika əsərlərinin ilk nümunələrini toplamağa başladılar. 30-cu illərdə muzeyə Özbəkistandan Ural Tansıkbayev, Türkmənistandan Byaşım Nurəli, Qazaxıstandan Abılxan Kasteyev və digər şəxslərdən nümunələr daxil olmağa başlamışdı.

Muzeydə Orta Asiyanın minillikləri əhatə edən tarixi, mədəniyyət və incəsənəti nümayiş etdirilir, bu xalqların yüksək bədii mədəniyyətə malik olduqları buradakı eksponatlar vasitəsilə bir daha sübut olunur.

Muzeydə b.e.əvvəl III-II minilliklərə aid Orta Asiyanın qədim incəsənət abidələri nümayiş etdirilir. Türkmənistanda qazıntılar zamanı 30-cu illərdə aşkar olunmuş 9 ədəd mərasim üçün nəzərdə tutulmuş qab gözəl ornamentlərlə bəzədilmişdir, bu qablar üzərindəki müxtəlif heyvan təsvirləri cəlbedicidir. Bu məmulatın aşkar edildiyi hazırkı Qaraqum səhrasında hələ 6 min il bundan əvvəl müxtəlif peşələrin inkişaf etdiyi sübut edilmişdir.

Qədim Xarəzm dövlətinin ərazisi hesab edilən Qızılqumun dərinliklərində, Gavur-qaiadan tapılan b.e.əvvəl II əsrə aid döyüşçü başı fiquru ekspozisiyanı bəzəyir. Döyüşçü dodaqlarını bir-birinə sıxmış və gözlərini geniş açmışdır. Heykəltəraş insanın daxili vəziyyətini verməyə səy göstərmişdir.

IX-XII əsrlərə aid Əfrasiab kaşılarının nümunələri çox maraqlıdır. Səmərqənd, hələ antik dövrdə peşə sənətkarlığı mərkəzi olmaqla çox məşhur idi. Səmərqənd kaşı ustalarının düzəltdikləri müxtəlif əşyalar bütün Orta Asiyada məşhur olmaqla heç bir rəqiblə üzleşmədi. Şərqi Xalqları İncəsənəti Dövlət Muzeyinin kolleksiyaları öz tərkib və keyfiyyətinə, həm də kəmiyyətinə görə fərqlənir. Belə ki, 150-dən artıq belə müxtəlif qab məmulatlarının muzeydə nümayişi məlumdur ki, bunlar IX-XII əsrləri əhatə edir. X əsrə aid iki ədəd qab çox unikal at və balıq rəsmləri ilə bəzədilmişdir. At günəş simvolu, balıq isə su simvolu olmaqla qədim mədəniyyət ənənələrindən xəbər verir. Quş və başqa heyvan rəsmləri ilə bəzədilən qablar ayrı-ayrı simvolları nəzərə çapdır.

Muzeydə nümayiş etdirilən, XVIII əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərinə aid türkmən Xalçaları çox gözəl ornamentlidir, inkişaf rəmzi olan Xalçalar üzərində türkmən ilk dəfə ayaq açmış. Xalça üzərində yerləşmiş, yatmış, dincəlmiş, şenlənmiş, toy və yas mərasimləri keçirmiş, nəhayət son mənzilə də Xalçaya bükülərək yola salınmışdır. Buna görə də Xalça-Qafqaz və Orta Asiya xalqlarının çox zəngin dekorativ-tətbiqi incəsənətini əks etdirməklə yaşatmış, XVIII əsrdən bu günlərədək böyük bir dövrü əhatə edir. XVIII-XX əsrlər türkmən xalçalarının açıq qırmızı, qırmızı-qıhvəyi, açıq göy, göy, tünd-qırmızı rəngləri, üzərindəki bəzəkləri, müxtəlif rəsmləri, fiqurları, işarələri sanki ümumi ansambl təşkil edir. Xalçalar həm ölçülərinə, həm də bəzəklərinə görə müxtəlif məqsəldərə üçün toxunmuşdur. Məsələn, döşəmə üçün, divarlardan asılmaq üçün toxunan Xalçalar, Xalça-çantalar, namaz Xalçaları, dəvənin belinə salmaq üçün qotazlı Xalçalar və s. nümunələr Muzeyin ekspozisiyasını bəzəyir.

B.e.əvvəl I minilliyə aid bürüncdən hazırlanmış qadın fiquru Dağıstan bədii mədəniyyət nümunəsidir. Dağıstanda qadınların zəhmətkeş olduqları, yerli şəraitə uyğun heyvandarlıqla məşğul olmaları bu fiqur vasitəsilə verilir. Bürüncdən düzəldilmiş müxtəlif heyvan fiqurları da muzeydə nümayiş etdirilir.

Dağıstan tikmələrinin müxtəlif növləri ekspozisiyanı bəzəyir. XVIII-XIX əsrlərə aid bu tikmələrdə müxtəlif rəsmlər həkk edilmişdir.

Dağıstan kaşığı nümunələri arasında XI əsrə aid müxtəlif ölçülü küplər diqqəti cəlb edir. Əvvəllər belə küplər Aul Qalada düzəldilmişdir. Aul Qala dağıldıqdan sonra İspik kəndi kaşığı qabların istehsalı mərkəzinə çevrilir. İspik qabları XVII-XIX əsrlərə aid olmaqla, əsasən qırmızı-qəhvəyi, tünd sarı və tünd göy rəngdədir. Belə qabların üzərində günəş, at rəsmləri çəkilmişdir. Bu qəbildən olan qablar içərisində Balxar məmulatı çox zövqlə bəzədilmişdir. Belə qablardan müxtəlif mərasimlərdə istifadə edilərmiş. 50-ci illərdən başlayaraq bu cür qabların kənarlarında müxtəlif heyvan rəsmləri çəkilmişdi. Təsədüfü deyil ki, 1958-ci ildə

Ostendə Beynəlxalq keramika sərgisində Balxar ustaları «Qran-pri» mükafatına layiq görülmüşdür^

XVII əsrin ortalarında Rusiya ilə Çin arasında diplomatik və ticarət əlaqələri əmələ gəlmişdir. Çin yun məmulatı Rusiyada geniş yayılmağa başladı. XVIII əsrdə Çindən Rusiyaya gətirilmiş çini qablardan istifadə edilməyə başlayırdı. XIX əsrin 80-ci illərində artıq Rusiyada Çin rəngkarlığı nümunələri yayılırdı. İlk kolleksiyaçılarından biri rəssam I.S.Ostrouxov idi. Ticarət mərkəzi Nijeqorod yarmarkası idi ki, buraya Orta Asiyadan, Qafqazdan, İrandan müxtəlif yun məmulatları, parçalar, Xalçalar çox nadir qədim əlyazmaları, müxtəlif qiymətli əşyalar gətirilmişdi. Beləliklə, S.I.Şukln tərəfindən kolleksiyalar toplanıldı, bunların arasında Çin və Hind miniatürləri əsas yer tuturdu.

Muzeydə Çin İncəsənəti nümunələri-b.e.əwəl II minilliyə aid müxtəlif formalı qablar. Su Xançen («Oynayan uşaqlar»), Çjao Menfu (1234-1322; «Monqol-atlı»), Çou İn (1500-1560; «Atılmış qadın haqqında poema»), Syuy Vey (1521-1593; «Çiçəklər və İnkışaf»), Çə Şıbao (1615-1658; «Peyzaj»), Van Tsenln əsərləri və başqa nümunələr muzeydə nümayiş etdirilir.

Muzeydə qorunan XV əsrə aid feodal Yaponiyasının məişətinə daxil olan çay mərasimləri üçün qablar maraqlıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, Yaponiyada təşkil edilən çay mərasimləri, ayrı-ayrı adamları bir-birinə yaxınlaşdırır, dostluğu, mehribançılığı artırır, münasibəti daha da yaxşılaşdırmaq vasitəsinə çevrilir. Əlbəttə, belə mərasimlər ayrı-ayrı xüsusi pavilionlarda, evlərdə, mənzillərdə də təşkil edilir. Mərasim zamanı mühitin uyğun şəkllə salınması, qabların gözəlliyi, paltarların mərasimə uyğun, zövqlə seçilməsi, ev yiyəsinin xoş, gülərlüz münasibəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Yaponiyada çay mərasimləri üçün dekorativ-tətbiqi incəsənətin nümunələri olan qədim qablar muzeydə nümayiş etdirilir.

Вах; Борис Бродски. Сокровища Москвы. Москва, «Изобразительное искусство», 1985, стр. 331.

Muzeydə dahi Azərbaycan şairi, mütəfəkkir Nizami Gəncəvinin «Xəmsə»sinin əlyazması qorunub saxlanılır. Bu əlyazmaya 56 miniatür çəkilmiş, müsəlman Şərqiinin miniUlklər ərzində əbədi-bədii yaradıcılıqla zəngin mədəniyyəti bir daha sübut edilmişdir.

11.6. Moskva muzeylərində Azərbaycan sənətkarlığı nümunələri

Rusiyanın qədim şəhərlərindən biri olan Moskvada Azərbaycan xalqının əsrlər boyu yaratdığı sənət nümunələrinin böyük bir qismi saxlanılır. Bu nümunələr əsasən Kremlin Silah palatasında, Şərq xalqları incəsənəti Muzeyində, Moskva və onun ətrafında yerləşən kilsələrdə (Savvo-Strojevski, Sergievo kilsələri, Kirill-Belozerski monastırı və s.) cəm olunmuşdur.

Kremlin Silah palatası XV əsrdə Rusiya torpaqlarının Moskva ətrafında birləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq keçmiş rus knyazlarının xəzinələri əsasında təşkil edilmişdir. Burada türk, İran, Hind, Fransa, İngiltərə, alman xalqları sənəti nümunələri ilə yanaşı müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda yaradılmış bir çox orijinal sənət nümunələri də nümayiş etdirilir.

Silah palatasında Azərbaycana aid qiymətli daş-qaşla bəzədilmiş başlıqlar, qalxanlar, qılınc, xəncər bir sıra bəzək nümunələri nümayiş etdirilir. Burada saxlanılan XVI əsrə aid qalxan xüsusilə qeyd edilməlidir. Güman edilir ki, bu qalxan rus çarı Mixail Fyodoroviç Romanovun müharibə vaxtı özünü qoruduğu silahlardan olmuşdur. Bu qalxan 1622-i ilin aprel ayından daimi olaraq rus çarlarının xəzinəsinə verilmişdir. Qalxanın diametri 50,8 sm. olmaqla, qırmızı poladdan döyülmüş, üst hissəsi qızilla bəzədilmişdir.

Qeyd etmək vacibdir ki, qalxanın üzərində olan 12 ədəd dairəvi çığırın içərisi müxtəlif ov, müharibə səhnələri və heyvanat aləmindən götürülmüş rəsmlərlə bəzədilmişdir. Bu çığırın doqquzunda ayrı-ayrı 25 növlü 71 heyvan təsviri, 3-də isə müxtəlif kompozisiyalarda 18 insan fiquru və s. rəsm əsərləri vardır.

Qalxanın üzərindəki rəsmlər içərisində Nizami Gəncəvinin «Leyli və Məcnun» əsərindən götürülmüş kompozisiyalar çox maraqlıdır. Burada Leylinin səhraya, Məcnunun görüşünə gəlməsi səhnəsi çox həyati verilmişdir. Qalxanı düzəldən ustanın adı onun üzərində həkk olunmuşdur. Burada yazılmış «Zərgər Məhəmməd Mömin» sözləri bir daha sübut edir ki, müxtəlif dövrlərdə Azərbaycanda çox yüksək bacarığa və zövge malik yaradıcı sənətkarlar olmuşdur. Bundan başqa burada döyüş zamanı istifadə edilən zirehli baş geyimi və bir cüt dirsəklik də nümayiş etdirilir. Lakin bu sənət nümunələrinin nə vaxt və Kim tərəfindən Moskvaya gətirildiyi haqqında heç bir məlumat yoxdur. Lakin sənədlər vasitəsilə yəqin edilmişdir ki, bu zirehli başlıq və dirsəkliklər XVI əsr Şamaxı ustaları tərəfindən düzədilmişdir.

Silah palatasında saxlanılan belə nümunələrin Kim tərəfindən sifariş verilməsi, nə vaxt düzədməsi və s. məlumatlar bəzən «Quran»dan götürülmüş kəlmələrlə verilir, yaxud burada klassik Şərq şairlərinin şeirləri də bəzi hallarda elə həkk olunur ki, ümumi kompozisiyaya heç xələl gəlmir. Məsələn, akademik Rasim Əfəndiyev yazır ki, «Cəsarətlə demək olar ki, XVII əsrdə yaşamış məşhur rus sərkərdəsi knyaz Fyodor İvanoviç Mstislavski bilsəydi ki, başına geyib xristian dini uğrunda müharibəyə getdiyi başlıqda «Qadir və mərhəmətli Allah naminə» sözləri yazılmışdır, onu geyməzdi». ^ Həddindən çox maraqlı faktdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, belə məlumatlara və faktlara sənətkarlarımız tərəfindən müxtəlif dövrlərdə hazırlanmış parça məmulatlarında da rast gəlirik. Silah palatasında, kilsələrin zəngin kolleksiyaları arasında vaxtı ilə Azərbaycanda toxunmuş, Rusiyada «qızılbəş» parçaları adı ilə məşhur olan yazılı və gözəl təsviri! bir çox dini geyimlərin nümayişi də buna misal ola bilər.

IX-XII əsrlərin məxəzlərində göstərilir ki, Şamaxıya, Təbrizə mal almağa gəlmiş rus tacirləri hələ o vaxt bu

' Bax: Rasim Əfəndiyev. Azərbaycanın bədii sənətkarlığı dünya muzeylərində. Bakı, «İşıq». 1980, səh. 10.

parçaların gözəlliyinə heyran qalmışdılar. Əvvəllər Azərbaycan parçaları rusiyaya təsadüfən gətirildiyi halda, sonralar bu, kütləvi xarakter alır. Moskvada, Kremlin Silah palatasında Azərbaycandan alınan parçalar haqqında çox maraqlı yazılı mənbələr vardır. Həmin mənbələrdə 1663-cü ildə Rusiyada ilk dəfə Demidov başda olmaqla Şamaxıya və Təbrizə 176 769 manatlıq parça almağa göndərilən ekspedisiyadan, habelə 1667-ci ildə Şamaxı ipəyindən rus çarı Aleksey Alekseyeviç Romanov üçün paitar tikilməsindən və şairədən bəhs edilir.

Burada nümayiş etdirilən süjetli parçalar daha orijinal və qiymətlidir. Çünki bu tipli parçalarımız üzərində biz Şərq klassiklərinin əsərlərindən və Azərbaycan xalq yaradıcılığından götürülmüş müxtəlif mövzulu səhnəciklərə rast gəlirik. Mavi və qızılı rəngli saplarla toxunmuş belə bir parça çox gözəldir. Parça üzərində icra olunmuş rəsmlər ardıcıl olaraq bir neçə dəfə təkrar olunan orijinal bir süjeti təsvir edir. Parça üzərində təsvir olunmuş kompozisiyanın məzmununu Nizaminin «Yeddi gözəl» poemasında Bəhram Gurun əjdahanı öldürülməsi və ya «Məlik Məmməd» nağılında Məlik Məmmədin əjdahanı öldürüb Simurq quşunun balalarını xilas etməsi epizodları ilə bağlaya bilərik. Belə rəsmlər, bəzəklər dünyanın başqa muzeylərində nümayiş etdirilən nümunələrdə təkrar olunur (Türkiyənin İzmir şəhərindəki açıq və mavi rənglər vəhdətində boyanmış fiqurlu vazda da eyni ilə bu təsvir verilir).^

XII FƏSİL

AZƏRBAYCAN MUZEYLƏRİ.

Xalqımızın qədim tarix və mədəniyyətini əks etdirən, müxtəlif nəsillərdən olan adamların estetik tərbiyəsinin inkişafına təsir göstərən mədəniyyət müəssisələri içərisində muzeylərin özlərinə məxsus rolu, dəst-xətti vardır. Elminəzəri, metodik ədəbiyyatdan məlum olduğu kimi Azərbaycanda müxtəlif profillər üzrə fəaliyyət göstərən muzeylər, Azərbaycanın gözəl təbiətini, zəngin tarixini və mədəniyyətini, milli adət və ənənələrini, yaradıcılıq nümunələrini nümayiş etdirməklə onların mənəvi-estetik fəaliyyətini xalq kütlələrinə çatdırır.

Təbiyyət, tarix, maddi və mənəvi mədəniyyət abidlələrini, ayrı-ayrı obyektləri komplektləşdirmək, təsviri eksponatlar vasitəsilə nümayiş etdirmək vəzifələrini öz üzərinə götürən, tədqiqatçılıq və tədris məqsədlərindən asılı olaraq fəaliyyət göstərən muzeylər, profillərinə görə tarix, təbiyyət, maarif, mədəniyyət, incəsənət, ədəbiyyat, texnika, hərbi-vətənpərvərlik və s. adlarda təşkil olunmuş, çox geniş miqyasda tərbiyəvi iş aparmışlar. Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, həmin muzeylərin işinin mühüm bir istiqaməti də orta ümumtəhsil, peşə-texniki, ali və orta ixtisas, habelə incəsənət təmayüllü məktəblərlə əlaqədardır. Respublikamızda zəngin ənənələri ilə tanınan muzeylərin - Azərbaycan Tarixi Muzeyinin, R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyinin, Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin, L.Kərimov adına Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyinin, C.Cabbarlı adına Azərbaycan Dövlət Teatr Muzeyinin, Azərbaycan Dövlət Musiqi Mədəniyyəti Muzeyinin xalq kütlələrinin hərtərəfli formalaşmasında apardıqları kütləvi tədbirlər təqdirəlayiqdir. Müxtəlif illərdə ayrı-ayrı bölgələrdə aparılan qazıntılar nəticəsində əldə olunan qiymətli tapıntılar, ayrı-ayrı dövrlərdə təcrübəli sənətkarlar tərəfindən toxunmuş dünya şöhrətli Xalçalar, müxtəlif silahlar, sikkə və medallar, kəmərlər və toqqalar.

Xalçalar, rəssamlar tərəfindən çəkilmiş rəngarlıq nümunələri, illüstrasiyalar və s. abidələr Azərbaycan muzeylərini bəzəyir.

121. AZƏRBAYCAN TARİXİ MUZEYİ

Qədim tarixdə malik Bakı şəhərinin mərkəzində, inşası 1897-ci ildə tamamlanmış, öz xarici görünüşü və gözəlliyi ilə diqqəti cəlb edən, üç mərtəbəli böyük bir bina ucalır. Bu bina XIX əsrin sonlarında Bakıda neft sahibkarlarından biri olan, milyonçu Hacı Zeynalabdin Tağıyevə məxsus olmuşdur, öz əzəməti ilə kapitalın gücünü və qüdrətini təcəssüm etdirən bu dəbdəbəli imarətdə, hazırda kolleksiyalarının zənginliyi və miqdarı etibarilə respublikamızın ən böyük muzeylərindən biri olan Azərbaycan Mili Elmlər Akademiyasının Azərbaycan Tarixi Muzeyi yerləşir.

Hələ 87 II əvvəl Azərbaycan xalqının qədim tarixə malik mədəni irsi, onun keçmişinin maddi-mədəniyyəti ayrı-ayrı şəxslərin kolleksiyalarında topladığından, bu abidə nümunələri geniş xalq kütləsi üçün qaranlıq qalırdı, tədqiqatçı-alimlərimiz tərəfindən araşdırılmırdı, müxtəlif eksponat və əşyaların yaranma tarixi, məqsədi bəlli deyildi, tədqiq edilmirdi. İlk Azərbaycan ölkəşünaslarından görkəmli alim, yazıçı və ictimai xadimlərimiz Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundov, Əhməd bəy Cavanşir, Mirzə Adıgözəl bəy. Rəşid bəy Əfəndiyev, Cəlil Məmmədquluzadə və başqaları bu sahədə səy göstərirdilər.

XX əsrin əvvəllərində xalqımızın zəngin mədəni irsinin nümunələri Qafqaz canişinin Tbilisidəki Muzeyində toplanıldı, həmin kolleksiyalar «İran» və «Türkiyə» mədəniyyəti nümunələri kimi qələmə verilirdi.

1920-ci ilin iyun ayında Xalq Maarif Komissarlığı nəzdində «Muzekskurs» adlı muzey-ekskursiya şöbəsi təsis olundu. O zaman respublikada muzeylərin təşkili və zəhmətkeşlər arasında geniş kütləvi iş aparmaq kimi məqsəd qarşıya qoyulmuşdu. Xalqın maddi və mənəvi

mədəniyyət abidələrinin, onun keçmişindən xəbər verən tarixi əşyaların toplanılması üçün tədbirlər hazırlandı.

O dövrdə muzey fondlarını zənginləşdirən mənbələrdən biri də şəxsi kolleksiyalar idi.^ Muzey əməkdaşları tərəfindən respublikanın rayonlarında müxtəlif dövrlərə aid maddi-mədəniyyət abidələri toplanılır, əhalidən pul vasitəsilə etnoqrafik materiallar satın alınır. Bir sıra məqsədyönlü, müxtəlif tədbirlər nəticəsində 1920-ci ilin oktyabr ayında «Muzeykurs» əsasında çoxprofilli Azərbaycan Dövlət Muzeyi təşkil olundu.^ 1921-ci ilin may ayında isə Azərbaycanın ilk Muzeyi öz qalıqlarını geniş xalq kütlələri üçün açdı. Muzeydə arxeologiya, tarix, etnoqrafiya və biologiya şöbələri var idi.

Respublikanın müxtəlif bölgələrindən müxtəlif tarixi dövrləri əks etdirən ayrı-ayrı sənətkarlara, ustalara məxsus, böyük tarixi əhəmiyyətə malik, dəyərli maddi-mədəniyyət abidələri, qiymətli incilər muzeyə bağışlanırdı. Xalq öz tarixi köklərini yaşatmaq, gələcək nəsillərə çatdırmaq, eyni zamanda dünya mədəniyyəti və incəsənətinə qovuşdurmaq kimi çox şərəfli bir işi müvəffəqiyyətlə davam və nümayiş etdirmək işinə həvəslə qoşulur, bu sahədə səy və bacarığını əsirgəmirdi.

Xalq kütlələri içərisində o dövrdə ilk Azərbaycan Muzeyinə maraq get-gedə artdığından tamaşaçıların sayı 1922-ci ildə artıq 12 min nəfərə çatırdı.^ Qeyd etmək lazımdır ki, tamaşaçılar içərisində Balaxanı neftçiləri və Qara şəhər fəhlələri, Dəvəçi kəndliləri və İçəri şəhər sənətkarları və digər zümrələrdən adamlar var idi.

1924-cü ildə Moskva, Petroqrاد, Tbilisi muzeylərində saxlanılan Azərbaycan xalqının tarixi və məişətinə aid bir sıra qiymətli eksponatlar Muzeyə gətirildi.

Hazırda 180.000-dən çox eksponatı olan bu muzey, xalqın çoxəsrlik maddi və mənəvi tarixinə aid son dərəcə nadir kolleksiyalara malik bir xəzinədir. Azərbaycan öz

' Bax: Azərbaycan Tarixi Muzeyi. «Eim» nəşriyyatı. Bakı, 1973, səh.6. ^ Yene orada.

^ Yene orada, səh. 7.

tarixi, mədəniyyəti, qədim dövr abidələri və ümumiyyətlə, zəngin maddi mədəniyyəti ilə məşhurdur. Bunu 28 salonda təşkil olunmuş elmi ekspozisiyanın qiymətli və nadir eksponatları əyani şəkildə sübut edir.

Ekspozisiyada Azərbaycan ərazisində ibtidai icma quruluşuna aid salonlarda nümayiş etdirilən eksponatlar böyük maraq doğurur. Burada respublikanın müxtəlif bölgələrindən tapılmış qədim daş dövrünə aid son dərəcə qiymətli materiallar-əmək alətləri, məişət əşyaları, Bakı yaxınlığındakı məşhur Binəqədi gölündən tapılmış paleontoloji materiallar nümayiş etdirilir.

Tunc dövrünə aid çox zəngin materiallar arasında arxeoloqların Şəmkir və Mingəçevirdən tapdıqları tunc əşyaların istehsalı üçün istifadə edilən iki daş qəlib sübut edir ki, Azərbaycan ərazisində tunc, gətirilmə deyil, elə öz ərazilərimizdə istehsal edilmiş və tökmə üsulu ilə də hazırlanmışdır.

Ekspozisiyanın tunc dövrünə aid bölməsində Qazax rayonu ərazisindən tapılmış daş çömçə, Mingəçevir şəhəri ərazisindən tapılmış müxtəlif ölçülü qılınclar, təbəzin baltalar, üzərində ağız qapaqlı qab təsvir olunmuş, boz gildən hazırlanmış at fiquru, Xanlar rayonu ərazisindəki Zurnabad kəndindən tapılmış, müxtəlif məqsədlər üçün istifadə edilən naxışlı qırmızı saxsı qab. Mingəçevir ərazisinə məxsus üzəri gümüş mıxlarla bəzədilmiş tuf vaza, üzəri gümüş mıxlarla bəzədilmiş tuf badə, boz gildən ayaqqabı formalı qablar, Xanlar şəhərindən tapılmış üzərində pasta ilə ov təsviri həkk edilən boz gildən hazırlanmış qab və digər əşyalar sübut edir ki, ərazilərimizdə tunc dövrünə aid sənətkarlığın inkişafı nəzərə çarpacaq dərəcədə olmuş, bütün şəhər və kəndlərimizdə yüksək şəkildə inkişaf etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, tunc dövrü abidələri içərisində Xocalı kurqanından tapılmış Assuriya muncuğu xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Köhnə İttifaq üçün yeganə mixi yazılı abidə olan muncuq əqiq daşından hazırlanmış, üzərində Assuriya padşahı Adadniraninin adı yazılmışdır. Çox maraqlıdır haldır ki, bu muncuq və ekspozisiyadakı Aralıq

dənizi sahillərindən gətirilmiş kauri bairıqulaqları Azərbaycan ərazisində yaşayan xalqların digər ölkələrlə ticarət əlaqələrinin olmasını sübut edir.

Ekspozisiyada nümayiş etdirilən əmək alətləri və müxtəlif silahlar ayrı-ayrı rayonlarımızda aşkar edilmiş, eramızdan əvvəl V-IV əsrlərə aid qəbirlərdən tapılan materiallar olub, Azərbaycan ərazisində təşəkkül tapmış qədim dövlətlərdən Manna, Midiya, Atropatena və Albaniyaya aiddir.[^]

Şamaxı rayonu ərazisindəki Xınıslı kəndindən tapılmış, hündürlüyü iki metrə yaxın olan daş heykəl böyük maraqlı doğurur. Büt-pərəstlik dininin nümunəsi olan bu heykəl bütöv daşdan yonulmuş və təxminən eramızın I əsrinə aiddir. Bu heykəl Azərbaycanın çox qiymətli qədim heykəltərəşliq nümunəsidir.

Hamımıza məlumdur ki, Azərbaycan əsrlər boyu yadelli işğalçıların hücumlarına məruz qalmış, müxtəlif hakimiyyət dairələrinin təsiri altında yaşamış, buna baxmayaraq dulusçuluq, digər sənətkarlıq növləri inkişaf etmiş, ayrı-ayrı peşələr üzrə ustalar yetişmişdir. Azərbaycana skiflər, assuriyalılar, romalılar və s. istilaçılar müxtəlif tarixi dövrlərdə həmlələr etmiş, ölkəni dağıdıb talamışlar. Qobustanda tapılmış latın kitabəsi Roma qoşunlarının bu ərazidə olmasından xəbər verir. Yeri gəlmişkən qeyd edilməlidir ki, Qobustan qaya rəsmlərinin böyük elmi və mədəni əhəmiyyəti vardır. Bakının 60 kilometrliyində olan bu sahədə qədim insanların təbiətin qoynunda yaratdığı çox zəngin açıq muzey bizə qədər gəlib çatmışdır. Daş dövründən orta əsrlərə qədər Azərbaycan tarixini, mədəniyyətini və insanların dini baxışlarını əks etdirən bu qaya təsvirlərinin sayı 4000-ə yaxındır.

Ekspozisiyanın sonrakı salonlarında ilk orta əsrlər dövründə istehsalın inkişafından, xalqın xarici işğalçılara qarşı apardığı qəhrəmanlıq mübarizəsindən bəhs edən çox maraqlı tarixi sənədlər nümayiş etdirilir. Üzərində nadir

[^] Bax: Azərbaycan Tarixi Muzeyi. «Elm» nəşriyyatı, Bakı, 1973, səh. 8. [^] Yene orada, səh. 9.

alban yazıları olan, Mingəçevirdən tapılmış V-VI əsrlərə aid qədim məbəd qalığı, ekspozisiyanın görkəmli yerində son dərəcə nadir bir eksponat kimi nümayiş etdirilir. Qəbələ rayonunda aşkar edilmiş V-VII əsrlərə aid, qulpunda yunan tipli incə qadın başı təsviri olan tunc çıraq, müxtəlif dövrlərə aid sikkələr də nadir abidələr hesab edilir.

Ekspozisiyada X-XII əsrlər dövrü orta əsr Azərbaycan sənətkarlığının nümunələri, epigrafik abidələr, memarlıq inciləri, orta əsr şəhərlərinin tarixinə aid maraqlı materiallar əsasında nümayiş etdirilən eksponatlar tarixilik və bədilik baxımından böyük maraq doğurur. Buradakı Örenqala arxeoloji ekspedisiyasının materialları da diqqəti gəlb edir. Salonda Azərbaycan elm və mədəniyyətinin görkəmli xadimləri-XII əsrin dahi şairi, dünya şöhrətli mütəfəkkir Nizami Gəncəvinin, məşhur memar Əcəmi İbn Əbubəkr oğlu Naxçıvanının büstləri qoyulmuşdur. Burada Əcəminin inşa etdiyi Möminə xatun və Yusif ibn Kuseyr türbələrinin təsvirləri əks etdirilmişdir. Salonun qiymətli materiallarından biri də Bakı şəhəri qala divarlarının bərpası zamanı aşkara çıxarılmış, XII əsrə aid çox nadir daş kitabədir. Bu kitabədən məlum olmuşdur ki, hələ XII əsrdə Bakı şəhəri xarici həmlələrdən müdafiə olunmaq üçün möhkəm qala divarları ilə əhatə edilmiş qala Şirvanşah Mənuçöhr Kəsrinin əmri ilə tikilmişdir.[^]

Beyləqan ərazisindən tapılmış, XII əsrə aid üzərində süvari təsviri olan nəbati və həndəsi naxışlı şirli qab, XII-XIII əsrlərə aid digər şirli qab, XII əsrə aid üzərində insan təsviri olan nəbati və həndəsi naxışlı şirli küzə, XII-XIII əsrlər aid nəbati ornamentlə bəzədilmiş şirli dövrə, XII-XIII əsrlərə aid göyərçin təsviri olan altibucaqlı şirli qab, XII-XIII əsrlərə aid üzərində möhürlə şir təsviri salınmış qırmızı saxsı küpdən iki parça, XII-XIII əsrlərə aid Bakı şəhərindən tapılmış öküz təsvirli çox rəngli şirli qab, Bərdə ərazisindən tapılmış, Saci ustaları tərəfindən buraxılmış 879-941-ci illərə məxsus, müxtəlif ölçülü qızıl və gümüş dirhəmlər, Ərdəbildən tapılmış, Azərbaycan əmirələrinə məxsus 338-

950-ci illərə aid gümüş dirhəm, Salarilər, Şəddadilər sülalələrinə aid müvafiq dövrlərə məxsus gümüş dirhəmlər, XII əsr Eldəgizlərə məxsus mis sikkə, XIII əsrdə Eldəgizlər tərəfindən döyülmüş mis dirhəm, XII əsr Əhər mülüklərinə aid mis sikkə, XII əsr Dərbənd mülüklərinə aid mis sikkə. Şirvanşahlara məxsus gümüş dirhəm (X əsr). Şirvanşahlara məxsus mis sikkələr (XII-XIII əsrlər) və s. kolleksiyalar tariximizin nadir yadigarları kimi qorunur.

Ekspozisiyada Mingəçevir şəhəri ərazisindən tapılmış, XIII-XIV əsrlərə aid qəbirdən tapılmış monqol xalatlari nümayiş etdirilir ki, bu da Azərbaycan xalqının monqol işğalçılara qarşı apardığı qəhrəmanlıq mübarizəsini bir daha sübut edir.

XV-XVII əsrlərə aid Şirvanşahlar və Səfəvilər dövlətinə məxsus materiallar, epigrafik abidələr, müxtəlif dövrlərdə Azərbaycan sənətkarlarının-həkkakların daş və metal üzərindəki işləri adamı heyran qoyur, müxtəlif illərdə ayrı-ayrı ustalar tərəfindən toxunmuş parçalar, müxtəlif dövr sənətkarları tərəfindən işlənmiş gümüş nimçələr, Azərbaycan dövlətlərinin zərb etdikləri sikkələr, elm və mədəniyyətə aid materiallar və əşyalar xüsusilə nəzəri cəlb edir, böyük maraq yaradır.

Azərbaycan tarixinin XVIII əsrini əhatə edən Bakı, Quba, Şəki, Şamaxı, Gəncə və başqa xanlıqlara aid materiallar valehedicidir. Bu əsrin əvvəllərindəki ictimai-iqtisadi vəziyyətə uyğun kənd təsərrüfatı alətləri, müxtəlif sənətkarlıq məmulatı, tətbiqi incəsənət nümunələri, memarlıq, tikmə növləri, ipək parça məmulatı, ayrı-ayrı illərə aid musiqi alətləri və s. tamaşaçıda dərin maraq oyadır.

Ekspozisiyada XIX əsrin birinci yarısına aid qiymətli silah növləri, ayrı-ayrı xanlıqlara aid materiallar, Azərbaycan şəhərinin açarları, müxtəlif pul, sikkə və medal nümunələri, digər əşyalar nümayiş etdirilir. XIX əsrin əvvəlləri və ortalarına aid qiymətli etnoqrafik materiallar, Azərbaycan məişətini əyani surətdə nümayiş etdirməyə imkan yaradır. Ekspozatlar arasında xalq qəhrəmanı Qaçaq Nəbiyə aid, Azərbaycan mədəniyyətinin ən görkəmli nümayəndəsi, böyük maarifpərvər, filosof, Azərbaycan dramaturgiyasının

banisi Mirzə Fətəli Axundova aid materiallar, xalqımızın digər xalqların mədəniyyəti ilə qarşılıqlı əlaqədə olmasını göstərən kolleksiyalar əhəmiyyətlidir.

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mədəniyyətini əks etdirən salonda xalqımızın görkəmli maarifçiləri, yazıçıları, şairləri, alimləri, aktyorları, rəssam və bəstəkarlarının-Nəriman Nərimanovun, Cəlil Məmmədquluzadənin, Məmməd Səid Ordubadinin. Həsən bəy Zərdabinin, Mirzə Ələkbər Sabirin, Üzeyir Hacıbəyovun, Müslüm Maqomayevin, Hüseyn Ərəblinskinin, Hüseynqulu Sarabskinin və başqalarının fəaliyyətinə dair materiallar diqqəti cəlb edir.

Muzeyin ən maraqlı eksponatlarından biri də bütün Şərqdə məşhur olan «Molla Nəsrəddin» jurnalının 1906-cı ildə çapdan çıxmış ilk nömrəsidir. Əsası Cəlil Məmmədquluzadə tərəfindən qoyulan «Molla Nəsrəddin» jurnalı bilavasitə onun redaksiyası altında nəşr edilmişdir.

Ekspozisiyada Azərbaycan xalqının müxtəlif illərdə sənaye, kənd təsərrüfatı, elm və mədəniyyət sahəsində əldə etdikləri nailiyyətlərini əks etdirən eksponatlar nümayiş etdirilir.

ikinci dünya müharibəsinə həsr edilən bölmədə cəbhələrdə hadisələrin gedişi, Azərbaycan xalqının arxa cəbhədəki fədakar əməyini tərənnüm edən materiallar maraqlıdır. Divar və vitrinlərdə müxtəlif illərdə Azərbaycan dilində buraxılmış döyüş vərəqələri, Azərbaycan diviziyaları haqqında müxtəlif materiallar, 416-cı Taqanroq atıcı diviziyasının bayrağı və s. əşyalar saxlanılır.

Müharibədən sonrakı dinc quruculuq illərində Xəzər neftçilərinin qəhrəmanlığı. Sumqayıt kimyaçılarının və metallurqlarının. Mingəçevir energetiklərinin. Daşkəsən dağ-mədənçilərinin fəaliyyətini əks etdirən sənədlər, elm xadimləri, tanınmış ustalar, əmək qəhrəmanlarının rəşadəti, yaradıcılıq qabiliyyətindən bəhs edən sənəd və materiallar salonu bəzəyir. Respublikanın təhsil, elm, mədəniyyət səhiyyə işləri sahəsindəki müvəffəqiyyətləri böyük xəritədə əks etdirilir. Salonda respublikamızda elmin inkişafını və çiçəklənməsini əks etdirən sənədlər nümayiş etdirilir.

Burada Azərbaycan alimlərindən Y. Məmmədəliyev, H.Hüseynov, F.Məlikov, A.Qarayev, I.Hüseynov və başqalarının şəxsi əşyaları qoyulmuşdur.

Kino, teatr və təsviri incəsənət sahəsindəki xalqımızın əldə etdikləri nailiyyətlər də nəzərdən qaçmamışdır. Xalq yaradıcılığına-xalçaçılığa, bədii kəsmə və tikmə işinə, mozaikaya, zərgərliyə xüsusi bölmə həsr edilmiş, bu sahələr haqqında müvafiq məlumatlar verilmişdir.

Müəyyən sayda elmlər doktorları, elmlər namizədlərinin çalışdığı elmi işçilər kollektivdən ibarət muzey ekspozisiyasının elmi əsaslar üzrə hazırlanması, fondun və ekspozisiya eksponatlarının öyrənilməsi və elmi təsviri, nəşrə hazırlanması üçün müntəzəm və ətraflı elmi- tədqiqat işləri aparır.

Muzeydəki elmi-tədqiqat şöbələri-qədim və orta əsrlər tarixi, yeni tarix, sovet dövrü tarixi, numizmatika və epiqrafika, etnoqrafiya, elmi-kütləvi və məktəb şöbələri, eləcə də muzey texnologiyası, laboratoriyası və bədii bərpa emalatxanası böyük elmi, təşkilat! və mədəni-maarif işləri aparır.

Qədim və orta əsrlər tarixi şöbəsinin ekspozisiya və fondlarında öz zənginliyi və tarixi dəyərinə görə çox mühüm əhəmiyyətə malik olan 23 mindən artıq maddi-mədəniyyət abidələri saxlanılır. Bu şöbənin materialları daş dövründən başlayaraq Azərbaycan xanlıqlarının maddi tarixi-mədəni hadisələrini əks etdirir.

Numizmatika kabinetinin kolleksiyasında 85 minə yaxın esonat saxlanılır. Buradakı sikkə kolleksiyası pulun meydana gəldiyi ən qədim zamanlardan (b.e.ə. VI əsr) müasir zamanlaradək böyük bir dövrü əhatə edir. Azərbaycan feodal dövlətləri-Məzyədilər (IX-X əsrlər), Sacilər (IX-X əsrlər), Salarilər (X-XI əsrlər), Şaddadilər (X- XI əsrlər), Azərbaycan əmirləri (X əsr), Eldəgizlər və onların vassalları (XI-XIII əsrlər), Qaraqoyunlu və Aqqoyunlu (XV əsr), Səfəvilər (XVI-XVIII əsrlər), xanlıqlara (XVIII-XIX əsrlər) məxsus nadir pul kolleksiyaları xüsusilə qiymətlidir

ki, bu eksponatlar geniş xalq kütləsi tərəfindən çox maraqla qarşılanır.^

Azərbaycan pul dövriyyəsi tarixi ilə əlaqədar olan antik və Şərq sikkələri, Qərbi Avropa dövlətlərinin, Rusiyanın, Hindistanın, Çinin və dünyanın bir çox ölkələrinin maraqlı sikkə kolleksiyaları kabinetdə saxlanılır. Eyni zamanda qızıl, gümüş, mis, digər metal sikkə nümunələri ilə yanaşı çoxlu medal, döş nişanı (foleristika), kağız pul (bonistika), poçt markası (filateliya), möhür (qliptika) və s. nadir kolleksiyalar mühafizə olunur.^

Muzeyin Yeni tarix şöbəsinin fondu materialların xüsusiyyətinə görə aşağıdakı kolleksiyalara ayrılır: hərbi-tarixi, memorial, kapitalist sənayesi müəssisələrinin tarixinə dair təsviri materiallar.

Bayraqlar, döş nişanları. Şərq və Avropa silahlarından İbarət olan hərbi-tarixi materiallara, Şərq və Avropa sənətkarlarının müxtəlif illərdə hazırladıkları qılınclar, xəncərlər, bıçaqlar, fitili olan Şərq tüfəngləri, çaxmaqdaşlı Şərq və Avropa tüfəngləri, tapancalar, XX əsrin birinci yarısına aid digər silahlar aiddir. Bunların içərisində əlbəttə, Azərbaycan ustalarının hazırladıkları nümunələr də vardır. Şöbədə Şərq və rus topları, bomba və qumbaralar da saxlanılır. Burada həmçinin Şərq müdafiə silahları-qalxan, dəbilqə, sinəbənd, zireh, XIX əsr rus qoşunu alaylarında xidmət edən əskərlərin geyimləri və s. qorunur.

Muzeyin etnoqrafiya fondunda 7 minə yaxın eksponat saxlanılır. Bu eksponatlar arasında hazırlanma xüsusiyyətlərinə görə böyük əhəmiyyət kəsb edən milli geyimlərin, naxışlı tikmələrin, parçaların, Xalçaların, döymə üsulu ilə hazırlanmış mis qabların və onların istehsal vasitələrinin, saxsı məmulatının, dəri, çini, fayans və şüşədən hazırlanmış əşyaların, Azərbaycanın digər məişət avadanlıqlarının nümunələri vardır.

Təqdirəlayiq haldır ki, şöbə nəzdində 1957-ci ildən qiymətli metallar fondu yaradılmışdır. Burada saxlanılan

‘ Azərbaycan Tarixi Muzeyi. «Elm» nəşriyyatı. Bakı. 1973, səh. 17. ‘
Yenə orada, səh. 17.

Azərbaycan zərgərlərinin nadir gözəlliyə, zərifliyə və orijinal formaya malik məmulatları zövq oxşayır. Fondada qızıldan və gümüşdən hazırlanan nadir zərgərlik məmulatları müxtəlif bəzəklərdən ibarətdir.

Muzeyin məktəb işləri şöbəsi qarşıya qoyduğu məqsədi həyata keçirmək, onu daha da genişləndirmək üçün Bakı şəhərindəki orta ümumtəhsil məktəbləri. Müəllimləri Təkmilləşdirmə institutu və Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri institutu ilə sıx əlaqə saxlayır. Şöbə əməkdaşlarının gərgin işi sayəsində Bakı məktəblərində 60-a yaxın məktəb muzeyi və 120-yə yaxın muzey güşəsi təşkil olunmuşdur. Muzeyin özündə fəaliyyət göstərən tarixi, arxeoloji, etnoqrafik dərnəklər məktəbliilər arasında böyük iş aparır.

Muzeyin elmi fəaliyyətindən danışarkən neqativ fondunu qeyd etmək yerinə düşərdi. Həmin fondada böyük əhəmiyyət kəsb edən 12 minə yaxın neqativ toplanmışdır.

Müasir avadanlıqla təchiz olunmuş bərpa laboratoriyası 10.000-ə yaxın eksponatı bərpa etmişdir.

Azərbaycan Tarixi Muzeyi fəaliyyət dövrü ərzində ABŞ, Hollandiya, Kanada, Rumıniya, Əlcəzair və Bolqarıstanda təşkil edilmiş beynəlxalq sərgilərdə iştirak etmiş. Muzeyin elmi əməkdaşları isə dünyanın bir sıra ölkələrində maraqlı məruzələrlə çıxış edərək, Azərbaycan tarixinin daş dövründən tutmuş bu günə qədərki inkişafının dünya əhəmiyyətli problemlərindən bəhs etmiş, Azərbaycan bədii sənətkarlığının zənginliyinə toxunmuşlar, eyni zamanda Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənətinə təsir aspektlərindən qeyd etmişlər.

*122 R.MUSTAFA YEVADINA AZƏRBAYCAN
DÖVLƏT İNCƏSƏNƏT MUZEYİ.*

R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyi əsası 1920-ci ildə qoyulmuş diyarşünaslıq Muzeyi bazasında yaradılmışdır. 1936-cı ildə muzeydə təsviri incəsənət əsərlərindən ibarət artıq üç min eksponat olmuşdur ki, bunların da əksəriyyəti şəkil qalereyalarında

nümayiş etdirilmişdir. O vaxtdan keçən neçə onilliklər ərzində Muzeyin fondları, ayrı-ayrı bölmələri xeyli zənginləşmişdir. Hazırda Muzeyin 12 min daimi eksponatı vardır. Bunlar Azərbaycan və dünya xalqlarının dekorativ- tətbiqi və təsviri sənət yaradıcılığını parlaq şəkildə nəzərə çatdıran nümunələrdir.

Görkəmli Azərbaycan sənətkarları: Mirzə Qədim İrəvani (1825-1875), Mir Möhsün Nəvvab Qarabaği (1833-1923), Bəhruz Kəngərli (1892-1922) və Əzim Əzimzadənin (1880-1943) yüksək bədii hiss-həyəcan oyadan əsərləri Muzeyin daimi eksponatları sırasında zövq oxşayan nadir incilərdir.

Azərbaycan realist təsviri sənətinin əsasını qoyan görkəmli xalq sənətkarları Əzim Əzimzadənin, Bəhruz Kəngərlinin biri-birindən dəyərli əsərlərinə də muzeydə geniş yer verilir.

Naxçıvanda dünyaya gəlmiş, cəmi 30 il ömür sürmüş Bəhruz Kəngərli qısa, lakin çox mənalı yaradıcılıq dövründə peyzaj, mənzərə, natürmort janrlarında 2 minə yaxın çəkdiyi rəsm və eskizlər, onun qaynar ilhamından, fitri istedadından xəbər verir. Rəssamın daimi eksponatları sırasında olan «Payız peyzajı», «Yol», «Yatmış uşaq», «Avşar kəndindən olan oğlan», «Avtoportret» əsərlərində üslub orijinallığı, rəng çalarları daha parlaq şəkildə nəzərə çarpır.

B. Kəngərli peşəkar rəssamlıq təhsili olan ilk Azərbaycanlı rəssamdır. 1812-1817-ci illərdə o, Tbilisidə rəssamlıq məktəbində təhsil almış, realist sənət prinsiplərinə yiyələnmişdir. Bundan sonra gənc, olduqca istedadlı rəssam cəmi 5 il yaşamışdır, lakin bu az müddətdə çox məhsuldar işləmişdir. Onun «Naxçıvan», «Dağ», «Şəlalə», «İlanlı dağ», «Ədil ağa körpüsü» və s. əsərləri Azərbaycanın qədim və zəngin diyarı olan Naxçıvanın bənzərsiz təbiətini əks etdirir. Naxçıvanın zirvəsi buludlara toxunan dağları, axarlı-baxarlı, nəğməli şəlalələri digər gözəl mənzərələri rənglərin dili ilə cazibədar, hiss-həyəcan oyadan bir tərzdə əks etdirilir. Rəssamın təbiətdə baş verən dəyişiklikləri real tərzdə əks etdirən, naturaya əsaslanan

əsərləri, onun Vətənə-təbiət gözəlliklərinə olan məhəbbətindən yaranır.

Rəssamın ilhamla yaratdığı həyat lövhələrinin hər birində onun parlaq istedadı, həssas müşahidəçilik qabiliyyəti doğma yurda məhəbbəti olduqca parlaq şəkildə nəzərə çarpır.

B.Kəngərlinin mənzərə rəsmlərinə Azərbaycan təbiətinin bənzərsiz gözəlliyi-başı qarlı uca dağlar, içməli şəlalər, çiçəkli çəmənliklər, kənd yolu, aylı gecələr, yaz çağları, qızıl payız səmimi, lirik hisslərlə tərənnüm edilir.

B.Kəngərli əsərlərinin bir qismi müxtəlif qəbildən olan insanların həyat və taleyinə, onların başına gələn müsibətlərə həsr edilmişdir. Görkəmli sənətsünas alim, sənətsünaslıq doktoru, professor Nurəddin Həbibovun bu məsələ ilə bağlı fikirlərini xatırlatmaq yerinə düşər.

«Gəngərlinin portretlərində yurdsuz uşaqların, qaçqınların, öz həmyerlilərinin surətləri verilmişdir. Budur,oğlan uşağı boynunu əyərək ifadəli qara gözlərini tamaşaçıya zilləmişdir. Cəfəda kəndindən qaçqın düşmüş bu oğlanın kədərli nəzərlərində bir növ yalqızlıq və şikayət hissi oxunur. Başına araxçın qoymuş gənc bir oğlan surətində milli cizgilər olduqca inandırıcıdır. Qaçqın bir qızın saçları dağınıq, gözləri qüssəlidir. Həmin portretdə o dövrün «ictimai hadisələrini» «oxumaq» mümkündür.

«Naxçıvanda xarabə qalmış evlər». «Baxımsız ev» mənzərələri ilə yurdsuz uşaqların portretləri arasında fikir uyğunluğu vardır.^

Əlbəttə, əsil realist sənət həyatdakı gözəlliklərin, ülviliklərin əks tərəfi olan eybəcərliklərin, rəzilliklərin təsvirini də verməlidir. Bu mənada ölməz sənətkarların əsrin əvvəllərindən başlayaraq erməni daşnaqlarının törətdiyi qırğınların, istilaların hədəfi olan insanları, o cümlədən gənc oğlan və qızları təsvir obyektinə çevirməsi, tamamilə təbii sayılmalıdır.

¹ Bax: N.Həbibov. Rəssamlıqdan söhbət. Azərbaycan Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı Nəşriyyatı. Bakı, 1961, səh. 86.

Əgər Bəhrüz Kəngərli sağ olsaydı, o, erməni cəlladlarının faşistlərdən də betər əməllərini bütün dəhşətləri ilə təsvir edərdi. Lakin elə, rəssamın yuxarıda adlarını çəkdiyimiz əsərlərinə indi də sərgi salonlarında, müxtəlif təlim-tərbiyə ocaqlarında geniş yer verilməsi vətənpərvərlik hissələrini qüvvətləndirir, düşmənlərə nifrət hissini daha da alovlandırır.

Tamaşaçılar həmçinin İncəsənət Muzeyində olarkən Azərbaycan təsviri incəsənətində tənqidi realizmin və realist qrafika sənətinin banisi Əzim Əzimzadənin həyatı, yaradıcılığı haqqında da lazımi nəzəri məlumata yiyələnirlər. Öyrənirlər ki, o, satirik qrafika, illüstrasiya, siyasi plakat, tarixi-inqilabi və məişət janrlarında, habelə teatr-dekorasiya sənəti sahəsində geniş geniş, səmərəli fəaliyyət göstərmişdir.

Ə.Əzimzadə 1906-cı ildən «Molla Nəsrəddin» jurnalında satirik rəsmləri, habelə siyasi karikaturaları ilə çıxış edərək təsviri incəsənətin həyatı əhəmiyyətini daha da artırmışdır.

İncə yumora, kəskin satira aləminə, geniş bədii fantaziyaya malik olan rəssam o dövrdə eyni zamanda Bakıda nəşr olunan «Zənbur», «Kəlniyyət», «Baraban», «Məzəli», «Tuti», «Babayi-Əmir» jurnalları üçün də çox maraqlı və təsirli karikaturalar, rəsmlər çəkmişdir.

Əzim Əzimzadənin bu istiqamətdə böyük satirik şair M.Ə.Sabirin «Hophopname»sinə çəkdiyi illüstrasiyalar çox təsirli alınmışdır. Bu görkəmli sənətkar bir sıra musiqili teatr tamaşalarının bədii tərtibatını və geyim eskizlərini vermişdir.

Ü.Hacıbəyovun «Leyli və Məcnun», «Əsli və Kərəm» operalarına, «Arşın mal alan», «O olmasın bu olsun» operettalarına, Z.Hacıbəyovun «Aşiq və Qərib» operasına verdiyi bədii tərtibat uzun müddət tamaşaçıların zövqünü oxşayıb.

O, öz peşəkarlıq bacarığı ilə 1922-1931-ci illərdə M.Ə.Sabirin, Ə.B.Haqqverdiyevin, N.Nərimanovun, C.Məmmədquluzadənin, A.Şaiqın, V.Çəmənzəminlinin və başqa sənətkarların əsərlərinə bədii tərtibat vermiş, onlara bir-birindən dəyərli illüstrasiyalar çəkmişdir. Həmin dövrdə

çəkilən rəsmlərin mövzu dairəsi, əhatə etdiyi sosial məsələlər də çox geniş olmuşdur.

Rəssam «Varlı evində oruculuq bayramı», «Kasıb evində oruculuq bayramı», «Yüz tip» silsiləsi, «Köhnə və təzə arvad», «Var-yoxun bölüşdürülməsi», «Kişi arvadını döyür», «Evdə qız doğulmuşdur», «Qızın qocaya ərə verilməsi», «Pir», «Şəbih», «Məsciddə», «Ay tutulanda» və digər əsərlərində dövrün çatışmamazlığından, avamlıq və cəhaləti məharətlə ifşa etmişdir.

Ə.Əzimzadə yaradıcılığında «Yüz tip» adlı seriya çox məşhurdur. Bu seriyaya daxil olan rəsmlər mövzusuna, karakterinə görə çox müxtəlifdir. Böyük sənətkar hər tipi özünəməxsus mimik vəziyyət və jestlərlə təsvir etməyə xüsusi diqqət yetirmişdir. Elə ilk baxımdan acgöz tacir- tamahkar milyonerdən, xırda alverçi-yoxsul kəndlidən səciyyəvi təsvir vasitələrinə görə fərqlənir. Hər tipin, hər surətin psixologiyasını onun sifətində görmək olur. Budur, varlılar öz təkəbbürlü vəədəbaz görünüşü ilə seçilir, tacirlər, alverçilər haray salıb malını tərifləyir, silahlı qoçular isə iyrenc, vahiməli sifətləri ilə özlərini öyür, «ov» axtarırlar.

Ə.Əzimzadə böyük satira ustası M.Ə.Sabirin şerlərinə ilk dəfə 1914-cü ildə müraciət etmiş, 24 rəngli litoqrafiya çəkmişdir. 1922-ci ildə isə bunların əsasında 50-dən çox illüstrasiya yaratmışdır. Bu əsərlər Azərbaycan təsviri sənətində qrafika janrının nadir inciləridir, kitab qrafikası sənətində müstəsna yer tutur. Bədii-estetik dəyəri, milli rəsm sənətimizin təşəkkülü, inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ə.Əzimzadənin «Hophopnamə» əsasında yaratdığı illüstrasiyalardan biri də «A Şirvanlılar» rədifli satiraya çəkilmiş rəngli litoqrafiya rəsidir. Bu əsər dərin psixoloji- estetik təsiri ilə seçilir. Şəklin sol tərəfində böyük Sabirin təsviri, əzəmətli heykəl kimi ucalır. Onun qarşısında isə bir dəstə tacir, molla və mərsiyəxan təsvir olunub. Bunlar Sabirin ..ipləri-düşmənləridir. Böyük şair ömrü boyu qorxunc, simasız düşmənlərlə mübarizə aparmış, onların təqib və hədəflərindən heç zaman qorxmamışdır.

Ə.Əzimzadə Böyük Vətən Müharibəsi illərində yaratdığı karikaturaları ilə alman faşizmini-Hitleri, onun çirkin əməllərini öldürücü bir satira ilə ifşa etmişdir. «Şir və pişik balası» (1941), «Tovuz lələkli qarğa», «Vurulmuş kartlar», «İmperializmin zəncirli köpəkləri», «Fünerin qənimətləri». «Berlin muzeyi», «Yaz məşvərəti» (bunların hamısını rəssam 1942-ci ildə çəkmişdir.) karikaturaları ilə düşmənlərin iç üzünü açmış, xalqımızda qələbəyə böyük inam oyatmışdır.

Hələ 1940-cı ildə Bakıda Ə.Əzimzadənin bədii sərəgisi açılarkən orada rəssamın 1200-dən çox əsəri nümayiş etdirilmiş, yaradıcılığının mənəvi-estetik qayəsi, təsir istiqamətləri tamaşaçı kütləsinə çatdırılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Ə.Əzimzadənin əsərləri təkcə R. Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyində deyil, eyni zamanda C. Cabbarlı adına Azərbaycan Dövlət Teatr Muzeyində, Azərbaycan Tarixi Muzeyində, Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyində, həmçinin Moskvada, Sank-Peterburqdakı dövlət muzeylərində nümayiş etdirilir, dəyərli sənət inciləri kimi qorunub saxlanılır.

R. Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyinin daimi ekspozatları arasında rəssamlıq sənətimizin görkəmli və müasir nümayəndələri

M. Abdullayev, K. Kazımzadə, T. Salahov, B. Mirzəzadə, S. Salamzadə, Ə. Məmmədov, T. Tağıyev, S. Bəhlulzadə, N. Əbdülrəhmanov, V. Səmədova, Ə. Fətəliyev və başqalarının müxtəlif janrlı əsərləri də xüsusi yer tutur. Muzeydə nümayiş etdirilən Səttar Bəhlulzadə yaradıcılığı doğma diyarımızın ülvi təbiətini tərənnüm edir. Onu yaxından tanıyanlar deyirlər ki, rəssamlıq Səttarın qanına, canına hopmuşdur, elə bil ki, anadangəlmə rəssam idi. O, saatlarla müxtəlif çalarlı təbiət lövhələrini müşahidə etməkdən doymur, ayrı-ayrı lövhələri kətana köçürür, işləyəndə hətta yeməyi, içməyi də unudarmış. Şübhəsiz, sənət doğma təbiətə vurğunluq onu rəngkarlıq sənətinin mahir tərənnümü, gözəl mənzərə ustası kimi nəinki doğma

Azərbaycanda, keçmiş SSRİ-də, hətta dünyanın bir sıra ölkələrində də tanıtılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 50-ci illər S.Bəhlulzadənin yaradıcılığında daha əlamətdar olmuşdur. Muzeyin daimi eksponatları içərisində özünə möhkəm yer tutan «Qudyalçayın sahili», «Qız bənövşəyə gələn yol» (1953), «Bağlar arasında» (1954) əsərləri də məhz həmin illərdə yaradılmışdır. Maraqlıdır ki, rəssamın Azərbaycan təbiətinin ayrı-ayrı lövhələrini ilhamla tərənnüm etdiyi «Gölməçədə ördəklər» (1955), «Xəzər üzərində axşam» (1958), «Xəzər gözəli» (1960), «Bülbül baharı». Füsunkar torpaq», «Laləzarlıq» (1959-1960), «Muğanda bahar», «Kür üzərində axşam» (1961), «Torpaq, su, günəş və zəhmət» (1961) əsərləri də 50-ci və 60-cı illərin əvvəllərinin məhsuludur. Həmin sənət inciləri, mənzərə nümunələri rəssama əbədi şöhrət gətirmişdir. Əbəs deyil ki, bu cür əsərlərin müəllifini qədərbilən tamaşaçılar böyük məhəbbətlə «Azərbaycan təbiətinin nəğməkan» adlandırmışlar.

Azərbaycan təbiətinin gözəlliyi, ülviliyi S.Bəhlulzadənin digər əsərlərində də sənətkar-vətəndaş məhəbbəti ilə tərənnüm olunur. Onun hələ 1955-ci ildə yaratdığı «Doğma düzənliklər» mənzərəsi də bu cəhətdən qiymətlidir. Budur, çayın sahilində qamışlıqlar arasındakı gölməçənin səthi ayna kimi parıldayır. Maraqlıdır ki, rəssam əsərin bədii-estetik təsirini artırmaq üçün gördüyü, müşahidə etdiyi epizodları, ayrı-ayrı detalların kompozisiyasına bacarıqla nail olmuşdur. Gölməçəyə hər yandan uçub gəlmiş müxtəlif quşlar, yaşılbaş sonalar, qu quşları qürub zamanı günəşin son şüaları ilə nurlanan səmadakı quşların qatan bu ucsuz-bucaqsız düzənlikləri cana gətirmiş, eyni zamanda gölməçədə qürubun qızılı boyaları əks etdirilmişdir. Rəssam qamışlığın yaşıl və havanın qızılı-boz rəngləri arasında yaranan zərif ahəngdarlığı məharətlə nəzərə çatdırmışdır.

Təbiətin rəngarəngliyi və ahəngdarlığı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən həmin cəhətlər, rəssamın mövzu cəhətdən bir-birinə yaxın olan digər

mənzərələrində-o cümlədən «Gölməçədə ördəklər», «Qızıl payız». «Bahar axşamı», «Qızıl axşam», «Cıdır düzü», «Çiçəklənən torpaq», «Dumanlı dağlar» və digər əsərlərində öz əksini tapır.

S.Bəhlulzadənin bənzərsiz təbiət vurğunu, ecazkar fırça ustası olmasını müxtəlif qəbildən olan tamaşaçılar onun əsərlərinin Moskvada-Məşhur Tretyakov Qalereyasında, habelə Çexiyada-Praqa şəhərində nümayiş etdirilməsi zamanı da dönə-dönə qeyd etmişlər. Belə bir fakt da fərəh doğurur ki, S.Bəhlulzadənin Praqada 1971-ci ildə nümayiş etdirilən fərdi sərgisi Azərbaycan rəssamının Avropada təşkil olunan ilk sərgisi kimi yadda qalmışdır.

S.Bəhlulzadənin xalqımız üçün çox dəyərli olan mənalı əməyi dövlətimiz tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. O, Azərbaycan Respublikasının xalq rəssamı və Respublika Dövlət Mükafatı Laureatı adına layiq görülmüşdür.

Muzeyin rus təsviri incəsənəti bölməsində isə məşhur rus rəssamları V.Tropinina, A.Venesianov, I.Ayvazovski, İ.Şişkin, V.Levitan, M.Antokolski və başqalarının orijinal əl işləri, bir-birindən dəyərli əsərləri nümayiş etdirilir.

Muzeydə həmçinin Avropa incəsənətinin-İtaliya, Hollandiya, Fransa, alman rəssamlıq məktəblərinin ənənələrini parlaq şəkildə nəzərə çatdıran orijinal və yüksək səviyyədə surəti çıxarılmış əsərlər müxtəlif nəsilərdən olan tamaşaçıların diqqətinə çatdırılır.

R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyinin fonduna daxil olan sənət incilərinin böyük bir qismini xalq yaradıcılığı nümunələri təşkil edir. Respublikanın ayrı-ayrı regionlarında yaşayan xalq sənətkarlarının dekorativ-tətbiqi sənət növündə yaratdıqları saysız-hesabsız sənət inciləri xalqın həyat və məişəti ilə sıx bağlı olmaqla yüksək estetik hiss oyadan bədii təsvir vasitələrinə malikdir. Xalqın həyatında, məişətində daha geniş istinad olunan zərgərlik, xalçaçılıq, kaşu məmulatları, xalq tikmələri, milli geyimlər, musiqi alətləri, silahlar və digər əşyalarda əks etdirilən qədim və müasir dekorativ-tətbiqi sənət nümunələri, rəngarəng naxışlar, ornament şəbəkələri

bədii təfəkkür, bədii mədəniyyət səviyyəsini nəzərə çatdırmış, nəsilərdən-nəsilərə ötürülmüşdür.

Əsasən yun iplərdən toxunan və muzeyin Azərbaycan xalq incəsənəti salonunda nümayiş etdirilən xalçalara və xalça məmulatlarına həyəcansız baxmaq olmur. Bakı, Naxçıvan, Gəncə, Qazax, Qarabağ, Quba, Şamaxı, Şəki xalçalarında və xalça məmulatlarındakı dekorativlik, bəzək, naxış şəbəkələri göz oxşayır. Müxtəlif çeşidli kilimlər, cecimlər, xurcunlar, corablar və s. məmulatlarda xalq sənətkarlarımızın bədii təfəkkürü çox aydın şəkildə nəzərə çarpır.

Muzeydə nümayiş etdirilən xalq dekorativ-tətbiqi sənəti nümunələrinin bir çoxu bədii toxuma sənətilə Azərbaycanda müxtəlif çeşidli parça istehsalı ilə sıx bağlıdır.

«Azərbaycan xalqının qədim sənət və peşələrindən biri bədii toxuculuq işi ilə əlaqədar olan bədii parça istehsalıdır. Zəngin naxışlı və rəngarəng çeşidli toxumalar xalq ustalarının bədii fikir və yaradıcılıq təxəyyülünü özündə təcəssüm etdirməklə ümumilikdə xalqın bədii-estetik tərbiyəsinin inkişafında mühüm rol oynayır. Bədii parçalar həmçinin dövrün inkişaf tarixini özündə əks etdirən əyani nümunələrdir.

Bədii parça istehsalı yun, pambıq, ipək, kətan və s. lifli materialların, həmçinin boyaq bitkilərinin bol olduğu yerlərdə inkişaf tapmışdır. Toxuculuq bütün dünya xalqlarının məişəti və yaşayışı üçün zəruri olan sərəvlərdən biridir. Çünki hər bir mədəni insanın geydiyi müxtəlif geyimlərin və ya məişətdə işlətdiyi əşyaların bir qisimini məhz bədii parçalar təşkil edir.⁴

Maraqlı cəhət budur ki, Dövlət İncəsənət Muzeyində nümayiş etdirilən bədii tikmə nümunələrinin əksəriyyəti XVIII-XIX əsrlərə aiddir. Azərbaycan bədii tikmə sənətinin həmin əsərlərdə daha da inkişaf etməsi, geniş şöhrət qazanması ayrı-ayrı əl işlərinin orijinal texniki icrası ilə sıx bağlı idi. O dövrdə təkəlduz, güləbətın, diləcülmə.

⁴ Bax: Gülsüm Əliyeva. Azərbaycan bədii xalça və tikmələri (XI-XX əsrlər). Bakı, «Elm», 1990. səh. 3.

muncuqlu, qurama və oturma (qondarma) kimi bədii tikmə növləri daha geniş yayılaraq xalqımızın məişətində özünə geniş yer tutur.

R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyində saxlanılan bədii tikmə nümunələrinin hər biri indinin özündə də buraya gələnlərin zövqünü oxşayır, onların heyrətinə səbəb olur. Vaxtilə Şamaxıda hazırlanan və hazırda muzeyin Azərbaycan xalq incəsənəti bölməsində nümayiş etdirilən quş rəsmləri ilə bəzədilmiş bədii tikmə də zövq oxşayır. Ənənəvi xalça kompozisiyasını xatırladan bu tikmə daha aydın nəzərə çarpan nəbati haşiyədən və bədii rəsmlərlə bəzədilmiş geniş sahədən ibarətdir. Tikmənin kompozisiyasının mərkəzi hissəsində böyük sərv ağacının təsviri verilmişdir. Onun aşağı hissəsində simmetriya şəklində üz-üzə durmuş iki tovuz quşu, üzərində isə qoşa bülbül rəsmləri təsvir olunmuşdur. Olduqca təsirli alınan bu kompozisiyanın yuxarı hissəsində isə qızılı saplarla toxunmuş, «ağızlarından od püskürən» iki əjdaha rəsmi verilmişdir. ÇoK güman ki, bədii tikmələrdən belə rəsmlər estetik mahiyyət daşısa da keçmişdə ulu babalarımızın dini etiqadları ilə sıx bağlı olmuşdur. Muzeyin daimi eksponatları sırasında geniş yer tutan xalq dekorativ- tətbiqi sənəti inciləri içərisində bədii-qiymətli metaldan hazırlanmış nümunələr də xüsusi yer tutur.

Bakı, Naxçıvan, Lahıc, Gəncə, Ordubad, Şəki, Şuşa sənətkarlarının hazırladıqları ev avadınlıqları və ziynət əşyaları indi də çox böyük marağa və heyrətə səbəb olur. Lakin belə bir cəhət xüsusilə nəzərə çarpır ki, keçən əsrdə misgərliklə daha çox məşğul olmuş Lahıc sənətkarlarının ev avadanlığı üzrə hazırladıqları əl işləri həm bədii, həm də texnoloji xüsusiyyətlər baxımından daha yüksək qiymətləndirilmişdir.

Lahıcda hazırlanan dolça, aftafa, sərnici, samovar, məcməi, sərpuş və s. yüksək keyfiyyəti ilə geniş şöhrət qazanmışdır.

XVIII əsrdə Lahıcda düzəldilmiş samovar öz bədii-texniki xüsusiyyətləri ilə daha çox diqqəti cəlb edir. Bu samovar formasının gözəlliyi, dekorativ bəzəkləri ilə adamı

heyran qoyur. Samovarin üzərində gül-çiçək rəsmləri ilə yanaşı balıq, quş və insan fiqurları da həkk edilmişdir. Maraq doğuran cəhətlərdən biri də budur ki, canlı təsvirlər samovarin gövdəsində enli qurşaq arasında təsvir olunmuş, nəbati və hündəsi naxışlar isə aşağı və yuxarı səthləri tutmuşdur. Həmin qurşaqlar arasında uzun donlu, qol-qola verib dayanmış üç qız, habelə əlində tapanca tutmuş uzun biğli gəmi oğlan fiquru təsvir olunmuşdur. Samovarin üzərindəki qurşaq arasında başını arxaya döndərib iti hərəkətlə qaçan ceyran, qaz və saçaqlı dairə içərisində isə qadın surətini əks etdirən günəş şəkli də verilib. Ustad həmin təsvirləri daha parlaq şəkildə nəzərə çatdırmaq üçün çox incə, zərif nəbati naxışlarla haşlyələnmiş tağlar içərisində əks etdirmişdir.

Azərbaycan xalq dekorativ-tətbiqi sənəti nümunələrinin yarandığı inkişaf yolunu çox məharətlə araşdıran alim-tədqiqatçı, sənətşünaslıq doktoru, akademik Rasim Əfəndiyev Lahic sənətkarlığının bədii xüsusiyyətlərindən belə bəhs edir:

«...Lahıcdan alınıb gətirilmiş bir qrup ev avadanlığı respublikamızın incəsənət və tarix muzeylərində saxlanmaqdadır. Bunlar gözəl məişət əşyaları olmaqla bərabər, həm də o dövrdə Azərbaycanda rəsmi, naxışın nə vəziyyətdə olduğunu bildirən nadir sənət nümunələridir. Bunların əmələ gətirdiyi düz, əyri (ilan yolu), sınıq xətlərdən və onların əmələ gətirdiyi «üçbucaq» «paxlava»dan ibarət olan qədim hündəsi naxışlarla bərabər müxtəlif formalı «buta»lar, quş, heyvan və insan təsvirlərinə təsadüf edilir. Bu qab-qacaqların bədii tərtibatında epigrafiq ornamentlərdən də məharətlə istifadə edilmişdir. Ərəb əlifbasının çətin hərfləri Lahic ustalarının əlində adi ornament elementlərinə çevrilərək, hər hansı qabın bəzəyində istifadə edilmişdir. Bəzəkdən başqa bu yazılar həm də qiymətli məxəzdir.

XIX əsrdə Lahıcdə düzəldilmiş və hazırda Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyində saxlanılan incə naxışlı şərbət

qabında isə əşyaların hansı ildə, kimin üçün və kim tərəfindən yaradıldığı qeyd olunmuşdur. ^

Azərbaycan xalq dekorativ-tətbiqi sənətində qızıldan, gümüşdən, misdən düzəldilmiş ziynət əşyaları, habelə digər ev-məişət şeyləri üzrə hazırlanan və muzeydə nümayiş etdirilən nümunələri onlar haqqında verilən nəzəri məlumatlar da tamaşaçıda bədii-estetik biliklərin, dünya görüşlərinin genişlənməsində müsbət təsir bağışlayır.

Qeyd etmək lazımdır ki, R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyinin yaradıcı kollektivi ümumtəhsii məktəbi şagirdlərinin bədii-estetik təhsilinin artırılması işinə xüsusi diqqət yetirmiş və indi də fəaliyyətini davam etdirməkdədir. Heç şübhəsiz ki, digər muzeylərdən fərqli olaraq R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyi əməkdaşlarının ümumtəhsii, texniki peşə, ali və orta ixtisas məktəbləri ilə yaxından əlaqə saxlamasında, sistemli tədbirlərin, müvafiq məşğələ formalarının həyata keçirilməsində 1983-cü ildən fəaliyyətə başlayan məktəb bölməsinin də mühüm rolu vardır. Bu bölmə öz işlərini ekskursiya-kütləvi şöbəsi ilə üzvi şəkildə əlaqələndirərək məktəblilərin estetik tərbiyəsində əhəmiyyətli təsir göstərən rəngarəng iş formalarına istinad edir. Muzeyin məktəb bölməsi bir qayda olaraq ibtidai, orta və yuxarı siniflər, habelə peşə-texniki, orta ixtisas məktəbləri üçün hər tədris ili üzrə mühazirə və söhbətlərin mövzusunu qabaqcadan müəyyənləşdirərək «Məktəbə kömək» («В помощь школе») adı ilə çap etdirir, təhsil müəssisələrinə göndərir. Maraqlı cəhət budur ki, təsviri incəsənətin müxtəlif sahələrini əhatə edən tematikada ibtidai, V-VIII və IX-XI siniflərin maraq dairələri, bədii qavrama səviyyələri nəzərə alınır.

Mövzu üzrə və icmalvari ekskursiyalar, mühazirələr, sərgilər, problem lektoriyalar, ayrı-ayrı rəssamlarla görüşlər, yaradıcılıq gecələri məktəblilərlə aparılan maraqlı və təsirli iş formalarıdır. Bakıdakı 6, 23, 56, 57, 132, 134, 158, 160,

^ Bax: Rasim Əfəndiyev. Azərbaycan dekorativ-tətbiqi sənətləri. Bakı, «İşıq», 1976, səh. 103.

173, 189, 190, 193, 199, 203, 248, 268, 278 sayılı və digər ümumtəhsil məktəbləri ilə həyata keçirilən sistemli tədbirlər, şagirdlərin mənəvi-estetik hissələrinin inkişafında, zənginləşməsində mühüm rol oynayır. Bütün bunlar bir daha göstərir ki, R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyinin yaradıcı kollektivi məktəblilərin bədii-estetik tərbiyəsi sahəsində qarşıya qoyulan mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsi sahəsində pedoqoji kollektivlərin yaxın köməkçisinə çevrilərək, bu sahədə öyrənilməyə, təqdir olunmağa layiq iş-fəalliyət sistemi yaratmışdır.

*123 LƏTİFKƏRİMOVADINA AZƏRBAYCAN XALÇASI VƏ
XALQ TƏTBİQİ SƏNƏTİ DÖVLƏT MUZEYİ*

1967-ci ildə yaradılmış L.Kərimov adına Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyi Azərbaycan milli mədəniyyətinin zəngin xəzinəsi hesab edilir. Bütün dünyada məşhur olan bu muzey xalqımızın əsrlər boyu yaratdığı əvəzsiz sənət nümunələrinin mühafizə məskəni olmaqla bərabər xalq yaradıcılığının yüksək nəliyyətləri və müasir ustaların ən yaxşı əsərlərini öyrənən, eləcə də tətbiq edən özünəməxsus elmi mərkəzə çevrilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan incəsənəti, xüsusilə də dekorativ-tətbiqi ornament sənəti xeyli zəngin bir irsə malik olmaqla böyük bir tarixi dövrü əhatə edir. Uzun illər boyu xarici qəsbkarlara tab gətirən, dözümlü, iradəli Azərbaycan xalqı, ayrı-ayrı tarixi dövrlərdəki çətinliklərə, məhrumiyətlərə çatdırmışdır. Elə bunun bariz nümunəsidir ki, Azərbaycanın bədii sənətkarlıq nümunələri, o cümlədən müxtəlif sənətkarlar tərəfindən gözəl işlənilmiş xalçalar əsrlər boyu yalnız Azərbaycan və Qafqazda deyil, bir çox ölkələrdə şöhrət qazanmış, dünya sənətsevərləri tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Azərbaycan xalça sənətinin inkişaf tarixinin öyrənilməsi və bu günki tədqiq olunmuş şəkildə xalqa çatdırılması görkəmli Azərbaycan sənətkarı xalqımıza, həmçinin sənətsevərlərə zəngin tədqiqat xəzinəsi qoyan

Lətif Kərimov tərəfindən həyata keçirilmişdir. Lətif Kərimov nəinki çox dəyərli tədqiqatlar aparmış, həmçinin Azərbaycanda çox zəngin və böyük bir xalça muzeyi yaratmış, gələcək nəsillər üçün böyük bir tədqiqat məktəbi yaratmışdır ki, bu məktəbdən nəinki xalqımız, eləcə də bütün dünya tədqiqatçıları bəhrələnirlər. O, İndiyə qədər bu sahədə tədqiqatların düzgün aparılmasından çox haqlı olaraq qeyd edir: «Azərbaycan xalçaçılıyl öz yüksək inkişaf mərhələsinə xarici şərqşünasların və sənətşünasların iddia etdikləri kimi XVIII əsrdə deyil, ondan xeyli əvvəl çatmışdır, indi artıq məlumdur ki, hələ eradan əvvəl Azərbaycanda müxtəlif sənətlərin və ticarətin inkişafı ilə əlaqədar olaraq, tətbiqi sənətlər və o cümlədən xalçaçılıq sənəti də yüksək səviyyədə olmuşdur. Bunu həm şifahi, həm də yazılı ədəbiyyatın və habelə arxeoloji qazıntılardan tapılmış nümunələrdən aydın görmək olur. Çoxdan bəri, «Palaza bürün, el ilə sürün», «Xalça saxlayan özü oturur» və s. bu kimi atalar sözləri azərbaycanlıların dilinin əzbəri olmuşdur»\

Ayrı-ayrı tarixi dövrlərdə dünyanın məşhur tədqiqatçıları, tarixçiləri Azərbaycan sənətkarlığı ilə maraqlanmış, maraqlı faktlarla çıxış etmişlər. Məşhur yunan tarixçisi Ksenofont (b.e.əwəl V əsr) qeyd edir ki, geyim və ziynətləri midiyalılardan iqtibas etmiş iranlılar midiyailinn xalçalarını də işlədirdilər.^ Professor S.I.Rudenko da bu mənbəyə öz əsərlərində müraciət etmişdir.^

Şərqin ən məşhur tarixçilərindən biri olan Əbu Cəfər Məhəmmədi Təbəri (839-923) özünün «Tərcüməyi tarixi Təbəri» əsərində Azərbaycanın Şimal-Şərqində hicri ilə 22- ci (=642) ildə əla növü xalçaların istehsal olunduğunu göstərmişdir."

' Bax: Lətif Kərimov. Azərbaycan xalçası. Bakı-Leninqrad. 1961, səh. 4. ^ Bax: Ksenofont. Kirpediya. VIII. 8. 15. 16.

^ Bax: С.И.Руденко. «Культура населения горного Алтая в скифское время», М.П., 1953, səh. 352.

^ Bax: Tərcüməyi tarixi Təbəri. III cild, səh. 120.

X əsrin ikinci yarısına (982-ci il) aid olan «Hüdüdil-ələm» əsərində göstərilmişdir ki, «Muğan öz çuval və palazları, Naxçıvan, Xoy və Səlmas şəhərcikləri zili, xalça və Şirvan isə ipək və yundan toxunmuş rəngli parçaları ilə şöhrət qazanmışdır.»[^]

Lətif Kərimov bununla əlaqədar olaraq yazır: «...qeyd etmək lazımdır ki, bu dövrlərdə toxunan Qarabağ xalçaları (xüsusilə xovsuz xalçalər-ipək, cecim, vərni, gilim-palazO və məişətdə işlənən xalça məmulatı (məfrəş, çuval, heybə və xurcun) həm bədii, həm də texniki cəhətdən yüksək səviyyədə idi. X əsrdə yaşamış Əl-Müqəddəsi, Bərdə şəhərini və onun məşhur bazarını təsvir edərək belə yazır: «...bu bazarda ipək və paltarlar satılır. Burada toxunan xalçalərin bərabəri.. .yoxdur...»[^].

Lətif Kərimovun əsərlərində Nizaminin Azərbaycanın xalça sənətkarlığına münasibəti də çox gözəl verilmişdir:

«Böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi (XII əsr) özünün ölməz poemalarında xalq sənətlərinə və xüsusən xalçaçilik sənətinə, sarayları bəzəyən gözəl xalça təsvirlərinə geniş yer vermişdir. Nizami «Şərəfnamə»də İsgəndərin Bərdə şəhərinə-Nüşabənin sarayına qonaq getməsi haqqında belə yazır:

*Birçox peyimiş toxunsun palaz,
Palaz yerini tapmışdır atas.*

Nizami «Xosrov və Şirin »də Xosrovun Şirinin qəsrinə getməsini təsvir edərkən yazır:

*Şahmyolərnə göndər bədam,
Xaçal-ə, palazla bəzədi tamam.*

[^] Bax: «Xududil-Ələm» (Tumanskinin əlyazması). Leningrad, 1930, səh. 32b, 33a.

[^] Bax: Lətif Kərimov. Azərbaycan xəlçəsi. Bakı-Leningrad, 1961, səh. 4. 240

Azərbaycanda çox geniş yayılmış xalça məmulatı növlərindən biri olan heybə haqqında «Yeddi gözəl»də bu misralara rast gəlirik:

*Yeməyə azu çe göürüb hərə
Qayub heybəsinə qıdsəfərə ^*

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, Lətif Kərimov XII-XIX əsrlərdə fəaliyyət göstərmiş Azərbaycan xalça ustaları haqqında çox dəyərli məlumat vermiş, hətta keçmiş zamanlarda Avropa şəhərlərində xalqımızın sənətkarlıq nümunələrinin geniş yayıldığını göstərmişdir:

«Şirvan, Qarabağ və Təbriz-Ərdəbil xalça məktəblərinin orta əsrlərdə istehsal etdiyi xalçələrin yüksək texniki və bədii keyfiyyətini nəzərə alaraq, iddia etmək olar ki, həmin xalçələrin bədii tərtibatında Naxçıvanlı Əcəmi Əbubəkr oğlu (XII əsr)», Ədbülmömin nəqqaş Şərəfşah oğlu Təbrizli (XIII əsr), Əhməd Əyyub oğlu Naxçıvanlı və Nizam Bəndgir (XV əsr), Mirəli Təbrizi və məşhur rəssam Kəmaləddin Bəhzadın müəllimi olan Pir Seyid Əhməd Təbrizi (XV əsr), Ağamirək, Soltan Məhəmməd və xüsusilə Sadiq bəy Əfşari (XVI əsr), Qarabağ ustalarından İsmayıl nəqqaş Ərdəbili (XVII əsr), Əvəzəli Muğanlı (XVIII əsr), Nəvvab, usta Qəmbər Qarabaği, Mir Qaffar nəqqaş, usta Rəsul, Uzun Həsən, usta Bağır, Hacı ağa. Məhəmməd Bağır (XIX əsr) və başqaları kimi görkəmli Azərbaycan sənətkarları yaxından iştirak etmişlər.

Azərbaycan xalçələrin! dünya sənətinin bəzi görkəmli nümayəndələrinin əsərlərində də görmək olur. Məsələn, Niderland rəssamı Hans Memlinq (1433-1494) «Məryəm öz körpəsi ilə» əsərində Azərbaycanın «Şirvan» xalçasını təsvir etmişdir. Bu kimi xalça təsvirləri Hans Holbeynin (1497-1543) «Səfirələr» əsərində, Gəncə-Qazax növündən olan xalça təsviri XV əsr Venesiya rəssamı Karlo Krivellonun (1430-1493?) «Müjdə» əsərində və İntibah dövrünün başqa rəssamlarının əsərlərində görünür. Bu

¹ Bax; Lətif kərimov. Azərbaycan xəlçəsi. Bakı-Leninqrad. 1961, səh. 4.

misallar bir də onu sübut edir ki, Azərbaycan xalçaları keçmişdən çox geniş yayılmışdı.»[^]

Görkəmli sənətkar, tədqiqatçı alim Lətif Kərimovun bu və digər əvəzounmaz tədqiqatları nəticəsində zəngin xalça sənətimizin bədii və texniki xüsusiyyətləri öyrənilmiş, aydınlaşdırılmış, gələcək nəsillər üçün böyük bir məktəb yaradılmışdır. Hazırda fəaliyyətini gündən-günə genişləndirən Lətif Kərimov adına Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyi ölməz sənətkarın əməyinin bəhrəsidir ki, xalqımız bu sənət məbədi ilə dünyada fəxr edir.

Xalçaların öyrənilməsi, mühafizəsi və nümayiş etdirilməsi məqsədi ilə ilk dəfə təşkil olunan ixtisaslaşdırılmış muzey müəssisəsi kimi o, dünyada Azərbaycan xalçaçılığının bütün növlərini, texnikasını, materialını nümayiş etdirən ən iri və əhəmiyyətli xalça kolleksiyasıdır.

Çoxsaylı xovlu və xovsuz xalçalar, xalça məmulatı, zərgərlik, bədii tikmə, bədii metal, saxsı və şüşə məmulatlarından ibarət 12 minə yaxın muzey eksponatları böyük bədii əhəmiyyət kəsb edir.

Mühafizə fondunun geniş diapazonu, çoxşaxəliliyl xalçaçılığın digər Azərbaycan dekorativ-tətbiqi sənəti növləri ilə sıx və üzvi əlaqəsi ilə şərtlənir. Muzeyin yaranması ağır zəhmət bahasına başa gəlmişdir. Belə ki, 6 ilə yaxın müddətdə Azərbaycanın müxtəlif rayonlarından ən yaxşı xalça nümunələri toplanmış, onların toxunma texnikası və boyanması öyrənilmiş, ən yaxşı xalça dəzgaqları və alətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Mövcud olduğu 31 il ərzində kolleksiyaları ilə respublikanın bir çox mütəxəssisləri üçün bir mənbə olan muzey iri elmi müəssisəyə çevrilmişdir.

Muzeyin daimi ekspozisiyası 1993-cü ilə qədər Bakının qədim hissəsi olan «İçəri şəhər»də, XIX əsrin arxitektura abidəsi olan məscid binasında yerləşmişdir.

[^] Bax: Lətif kərimov. Azərbaycan xəlçəsi. Bakı-Leningrad. 1961, I cild, səh. 5.

Ekspozisiya dekorativ-tətbiqi sənətin öyrənilməsinə xidmət etməklə bərabər, burada xalq sənətinin bədii əhəmiyyəti, onun tarixlə, Azərbaycan xalqının qədim mədəniyyəti ilə dərin əlaqəsi açıb göstərilir.

Ekspozisiyada Azərbaycan xalçaçılıq sənətinin əsas istiqamətləri daha aydın şəkildə nəzərə çarpır. Bu nadir sənət inciləri olan xalçalar sistemli səpkidə, ənənəvi xalçaçılıq zonaları üzrə sıralanmış, ölçülüb-biçilmiş şəkildə nümayiş etdirilir.

Son illər respublikamızın sənət mərkəzləri olan Gəncə, Şuşa, Quba, Şamaxı, Lənkəran və Naxçıvanda yeni şöbə və filialların yaranması hesabına muzeyin fəaliyyəti daha da genişlənir.

Muzeyin sərgi fəaliyyəti öz həcminə görə, bütün dekorativ-tətbiqi sənət növlərini əhatə edir. Ekspozisiya ilə yanaşı, Azərbaycanda və Avropada, Asiyanın şəhərlərində açılan sərgilər ABŞ, İngiltərə, Fransa, İtaliya, Almaniya və başqa ölkə tamaşçıları Azərbaycanın dekorativ-tətbiqi sənəti ilə tanış edir.

Muzey bazasında 1983-cü ildə Bakıda keçirilmiş Şərq xalçaçılığı üzrə Beynəlxalq Simpoziumunda dünyanın ən görkəmli xalça mütəxəssisləri iştirak etmişlər.

Bakının bir çox yerlərində muzey tərəfindən kompleks sərgilər təşkil edilmişdir. Həmin sərgilərdə xalçaçılığın bütün növləri, texnikası nümayiş etdirilmişdir. Muzey həmçinin bir çox el sənətkarlarının, tətbiqi sənət ustalarının fərdi və nümunəvi sərgilərini təşkil etmişdir.

Muzey bu qədim el sənəti üzrə xalq istedadının həqiqi əhəmiyyətini, onun tarixi və sosial təcrübəsini üzə çıxararaq özünün yeni-ikinci ömrünü yaşayır, geniş fəaliyyəti ilə diqqəti cəlb edir.

Muzeyin əməkdaşları müxtəlif növ fəaliyyətləri ilə tamaşaçıya belə bir məlum həqiqəti çatdırmaq istəyirlər ki, hələ XVI-XVII əsrlərdə geniş yayılan Azərbaycan xalçaları görkəmli el sənətkarlarının sayəsində çox böyük bədii-estetik məzmun kəsb etmişdir.

Maraqlıdır ki, XVI-XVII əsrlərdəki Azərbaycan xalçaları forma və məzmun, toxunma üsullarına görə rəngarəng

olmuşdur. Həmin xalçaların üzərində insan, heyvan rəsmləri, gül-çiçək naxışları ilə yanaşı süjetli kompozisiyalar da əks olunmuşdur.

Görkəmli xalq sənətkarları ilə yanaşı, rəssam xalçaşünaslar da bu sənəti böyük məhəbbətlə inkişaf etdirmişlər. Rəssam xalçaşünaslardan Lətif Kərimovun cəsarətlə qeyd etmək olar ki, bu muzeyin yaradılmasının ilk təşəbbüskarı Lətif Kərimov olmuş və yalnız onun gərgin əməyinin nəticəsində belə bir zəngin xəzinə yaradılmışdır. «Şəbi Hicran», «Bahar», «Əsrlərin nəğməsi», «Şuşa», «Əcəmi», Kamil Əliyevin «Tirmə», «butal», «Xonça», «Nəsimi», «Atatürk», Cəfər Mücirinin «Füzuli», «Saib Təbrizin» və digər sənət inciləri –xalçasevərlərini heyran qoyub.

Xalq rəssamı, görkəmli sənətkar Lətif Kərimovun olduqca orijinal, süjetli tematik xalçaları bütövlükdə Azərbaycan bədii mədəniyyətini dünyanın bir çox sərgilərdə nümayiş etdirmişdir. Belə bir fakt xüsusi olaraq maraq doğurur ki, 1986-cı ildə Londonda Lətif Kərimovun xalçalarından ibarət fərdi sərgisi geniş əks-səda vermiş, yüksək qiymətləndirilmişdir, rəssamın «Əcəmi» süjetli xalçası YUNESKO-nun Parisdəki daimi sərgisinin kolleksiyasına daxil edilmişdir. L.Kərimovun «Əsrlərin nəğməsi» adlanan digər nadir xalçası isə «Kolaki» (Böyük Britaniya) firmasının nadir sənət incilərindən ibarət olan xüsusi kolleksiyasında saxlanılır.

Azərbaycan xalçaları özünəməxsus bədiiyyətə, gözəlliyə malikdir. Bu əvəzsiz sənət nümunələrində bəzək vasitəsi kimi ən çox nəbati ünsürlərdən istifadə edilmişdir. Müxtəlif növ gül-çiçəklər, ağac ünsürlərinin birləşməsindən əmələ gələn ornamentlər, ənənəvi nəbati bəzəklərindən olan sərv, nar, ərik ağaclarının, lalə, qızılgül, qərənfil, nərgiz və güllərin, çiçəklərin təbii rənglərdə təsviri ayrı-ayrı xalçaların parlaqlığını, toxunma texnikasının incəliyini daha aydın şəkildə nəzərə çatdırır.

Azərbaycan xalçaçılıq sənətinin nəzəri əsaslarını diqqətlə öyrənmiş Lətif Kərimov, görkəmli xalçaşünas alim kimi milli xalçaçılıq sənətimizin digər xalqların sənətindən

əsaslı şəkildə fərqlənən spesifik çəhətləhni öz əsərlərində inandırıcı dəlillərlə sübut etmişdir. Rəssamın dörd cildlik «Azərbaycan xalçası» monoqrafiyası Azərbaycan, rus və ingilis dillərində nəşr edilərək geniş yayılmış, çox zəngin ixtisas ensiklopediyasına çevrilmişdir.

L. Kərimovun elmi əsərləri, habelə muzeydə nümayiş etdirilən dəyərli sənət nümunələri göstərir ki, Azərbaycan bütün dünyanı heyran qoyan zəngin xalça sənəti diyarıdır. Həmin nəzəri məlumatların verilməsi prosesində tamaşaçılar öyrənirlər ki, dünyada dövlət xalça və xalq tətbiqi sənəti muzeyi də ilk dəfə Azərbaycanda yaradılmışdır. YUNESKO-nun köməyi ilə Şərq xalçaları sənətinə dair «Beynəlxalq simpozium» da ilk dəfə Azərbaycanda - 1983-cü ilin sentyabrında Bakı şəhərində keçirilmiş, bu sahədə xalqımızın zəngin yaradıcılıq ənənələri yüksək qiymətləndirilmişdir.

124. NİZAMİ GƏNCƏVİ ADINA AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI MUZEYİ

Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi 1945-ci ilin may ayında açılmışdır. Muzeyin 23 salonunda zəngin folklorumuzun janr xüsusiyyətlərinin, ədəbiyyat tariximizi. Xaqani, Nizami, Füzuli, Vaqif, M.F.Axundov, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, C.Cabbarlı, S.Vurğun və başqa görkəmli sənətkarların, söz ustalarının həyat və yaradıcılığını, bədii irsini əks etdirən eksponatlar saxlanılır.

«Muzeyin zallarında müxtəlif çeşidli rəngarəng və qiymətli eksponatlar nümayiş etdirilir. Azərbaycan və başqa Şərq ölkələri sənətkarlarının, şair və alimlərinin nadir əl yazmaları, məşhur xəttatların işləri, klassiklərin əsərlərinə çəkilmiş nəfis miniatürlər, nadir çap kitabları... qəzet və jurnallar, müasir Azərbaycan yazıçılarının əsərləri. Şərqlin və Avropanın bir çox dillərində elmi əsərlər, təsviri sənət əsərləri və sənədli foto şəkillər, yazıçıların şəxsi xatirə şeyləri, xalq yaradıcılığı nümunələri, Azərbaycan ərazisində tapılmış müxtəlif dövrlərə aid sikkələrin kolleksiyası, qədim bədii mündəricəli xalçalar, saxsı və bürünc qablar, xalqın

çoxəsrlik inkişafı ilə bağlı digər maddi-mədəniyyət abidələri muzeyimizdəki zalları bəzəyir. Ekspozisiyanı zənginləşdirən və onun məzmunu haqqında tam təsəvvür yaranmasına kömək edən eksponatlar isə əsasən bizim günlərdə yaranmışdır» \

Muzeyin salonlarında tamaşaçılar xalqımızın milli mədəniyyətinin çiçəklənməsi naminə yorulmadan çalışan yeni, mütərəqqi fikirləri ilə xalqın tərəqqisini göstərən N.B.Vəzirovun, C.Məmmədquluzadənin, Ə.Haqverdiyevin, S.S.Axundovun, M.S.Ordubadinin, A.Şaiqın, T.Ş.Simurqun, Y.V.Çəmənəminlinin, B.Talıbzadənin, Ə.Cavadın yaradıcılığı, çətinliklərlə keçən ömür yolu ilə maraqlı faktlar, illüstrasiyalar əsasında yaxından tanış olurlar. Bütün nəsillərdən olan tamaşaçı-uşaqlar, yeniyetmə gənclər və yaşlılar üçün ayn-ayn yazıçı və şairlərin həyat və yaradıcılığı üçün, onların keçdiyi yolun öyrənilməsi üçün geniş imkanlar vardır. «Bunlar müxtəlif əsrlərdə yaşayıb-yaratmış və şair ədiblərin obrazlarından, onların həyatından alınmış mühüm hadisələri təcəssüm etdirən və eləcə də bəzi əsərlərin mövzusunda çəkilən illüstrasiyalardan, nadir istedadlı ustalarımızın əlləri ilə toxunmuş süjetli xalçalardan, heykəltəraşlıq, tətbiqi sənət əsərlərindən, diaqram, xəritə və başqa köməkçi eksponatlardan ibarətdir... Ekspozisiyanın nümayiş etdirildiyi zallarda üç mindən artıq ədəbi-bədii eksponat toplanmışdır. Bunların içərisində Azərbaycan və rus dillərindəki bədii mətnlər xüsusi yer tutur: həmin mətnlərdə ədəbi əsərlərdən fraqmentlər, məhşur şair və alimlərin kəlamları, tərcümeyi-hallar səciyyəli məlumat... çoxlu xatirə şeyləri, müxtəlif çeşidli qiymətli xalçalar, nadir kitablar və bəzi əlyazmaları vardır»^.

Öz yaradıcılıqları ilə XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatını daha da inkişaf etdirən, ədəbiyyatı həyatla qırılmaz tellərlə əlaqələndirən S.Vurğun, S.Rüstəm, M.Müşfiq, R.Rza,

^ Bax: Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi. Qısa bələdçi. Bakı. 1986. səh.6.

^ Bax: Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi. Qısa bələdçi. Bakı. 1986. səh.6-7.

M.Cəlal, M.Rahim, Ə.Cəmil və digər görkəmli söz-sənət ustalarının siması, yaradıcılıq yolları da muzeydə həyati mövqedən tutarlı fakt və dəlillərlə işıqlandırılır. Maraqlı cəhət budur ki, ədəbiyyat muzeyində görkəmli rəssamlarımızın və bəstəkarlarımızın həmin sənətkarlara, yaxud onların bir sıra məşhur əsərlərinə həsr etdikləri sənət inciləri də nəzərə çatdırılır.

Muzeyin başdan-başa şəbəkə ilə bəzənmiş böyük qapısından içeri girəndə, Qayanı külünglə çapan bir gəncin ustalıqla yaradılmış bəlyəfi qarşısında istər-istəməz ayaq saxlamalı olursan. Bu, Nizami Gəncəvinin «Xosrov və Şirin» poemasının ölməz qəhrmanı, uzun əsrlərdən bəri əmək və məhəbbət fədakarlığını təcəssüm etdirən Fərhəddir. Elə buradaca dahi Azərbaycan şairi, muzeyin iftixarla adını daşdığı Nizami gəncəvinin heykəli ucalır. Birinci əsərin müəllifi Cəlal Qaryağdı, ikinci əsərin isə Fuad Əbdürrəhmanovdur. Muzeyin qarşısındakı bağda ucalan Nizami heykəlini də o yaratmışdır. İkinci mərtəbədə dünyanın məşhur yazıçılarının yubileyləri münasibəti ilə düzəldilmiş stendlər diqqəti cəlb edir.

Muzeyin ilk on dörd zalı (I-XIV) qədim və orta əsrlər Azərbaycan mədəniyyətinin qədim dövrü, şifahi poetik sənətin təşəkkülü haqqında məlumat verir. Folklor nümunələri toplayan tədqiqatçıların əməyi, etnoqrafik materiallar əsasında tərtib edilmiş rəsmlər, müasir rəssamlarımızın illüstrasiyaları, xalq tətbiqi sənəti əsərləri tamaşaçını möcüzəli və maraqlı bir aləm-qədim kultların, poetikləşdirilmiş tilsimlərin, teatrlaşdırılmış oyun və məzhəkələrin, rəngarəng mərasim rəqslərinin, totemik və tarixi-əfsanəvi motivlərlə aşılənmiş hakimənə və eyni zamanda sadə nağıllar dünyasına aparıb çıxarır.

Hər bir lirik folklor nümunəsi əsasında xalq sənətkarlarının və müasir fırça ustalarının yaratdığı əlvən lövhələr, rəsmlər də tarixən ədəbi növ və janrlarla qoşa, vəhdətdə inkişaf etmişdir.

Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin ayrı-ayrı salonlarında nümayiş etdirilən təsviri

sənət əsərləri, Azərbaycan xalq dekorativ-tətbiqi sənəti nümunələri bu mənada böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Azərbaycanın görkəmli fırça ustaları Mikayıl Abdullayevin «Kitabi-Dədə-Qorqud» dastanına illüstrasiya, Yusif Hüseynovun «Fatmanın inəyi», Güllü Mustafayevanın «Məhsəti xanım Gəncəvinin portreti», Nizaminin «Xəmsə»sl əsasında toxunan «İki bayquşun söhbəti» (rəssamlar Lətif Kərimov və Kazım Kazımzadə), «Fərhad dağı yarı» (rəssamlar Lətif Kərimov və Qəzənfər Xalıqov), «Məcnun vəhşi heyvanlar arasında» (rəssam Lətif Kərimov), «Bəhram Fitnə ilə ovda» (rəssam Əmir Hacıyev), «İsgəndər və Nüşabə gəzintidə» (rəssamlar Lətif Kərimov və Məmmədəli Şirinov) tematik xalçaları, habelə «Fitnə vərdişinin gücünü isbat edir» (Behzad məktəbinə yaxın, 1479), «Fərhad Xosrovun sarayında» (rəssam Kazım Kazımzadə), «Bəhram və çoban» (rəssam Elbəy Rzaquliyev) və digər süjetli, nəfis şəkildə yaradılan tablolar muzeyə gələn tamaşaçılarda xoş ovqat, zəngin estetik təəssürat yaradır.

Xalqımızın böyük sənətkarları Mikayıl Abdullayevin «İmadəddin Nəsimi edam qarşısında». Tahir Salahovun «Koroğlu döyüş ərəfəsində», rəssam C.Rəhimovun «Füzuliyə həsr edilmiş vaza», rəssam Elçin Aslanovun «Abbasqulu ağa Bakıxanov», rəssam Sadıq Şərifzadənin «Divani-Hikmət» ədəbi məclisi, rəssam Mikayıl Abdullayevin «Mirzə Fətəli Axundov», «Səməd Vurğun», «Mirzə İbrahimov», rəssam Oqtay Sadıqzadənin «Xurşud banu Natəvan», rəssam Elmir Saruxanovun «Hüseyn Cavid», rəssamlar Tahir Salahov və Toğrul Nərimanbəyovun «Cəfər Cabbarlı Neva sahilində», rəssam Ə.Babayevin «Mehdi Hüseyn», rəssam Toğrul Nərimanbəyovun «Rəsul Rza» portretləri və digər süjetli tabloları, habelə Maral Rəhmanzadənin «Ovçu Pirim nağılına çəkdiyi illüstrasiya» və rəssam İsmayıl Axundovun «Məlik Məmməd» nağılına çəkdiyi illüstrasiya muzeyə gələnlərini böyük marağına səbəb olur. Muzeyin 70 minə qədər olan eksponatları arasında digər çox maraqlı və tarixi nümunələr saxlanılır.

125. C.CABBARUADINA AZƏRBAYCAN DÖVLƏT TEATR MUZEYİ

C.Cabbarlı adına Azərbaycan Dövlət Teatr Muzeyi milli mədəniyyətimizin çox geniş yayılan və müxtəlif nəsillərin estetik tərbiyəsində çox böyük rol oynamış bir sahəyə həsr olunmuşdur. 1934-cü ildə fəaliyyətə başlayan və 1935-ci ildən ölməz dramaturqumuz C.Cabbarlının adını daşıyan Teatr muzeyinin daimi fondunda 156 minə yaxın eksponat saxlanılır.

Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında xüsusi yer tutan teatr sənətinin inkişaf yollarını ayrı-ayrı mərhələlərlə göstərən ekspozisiyalar 7 zalda nümayiş etdirilir. Həmin ekspozisiyalarda teatr tarixini əks etdirən orijinal materiallar - ilk tamaşaların afişaları (1973-cü ildən sonra), proqramlar (parça üzərində), müxtəlif sənədlər, əl yazmaları, rol dəftərləri, foto materiallar (1886-cı ildən sonra), bukletlər, tarixi əhəmiyyətli kitablar, rəsm əsərləri, tamaşalara çəkilməmiş eskizlər, teatr kostyumları, obrazla müvafiq düzəldilmiş kuklalar, tamaşalarda istifadə olunmuş rekvizitlər, aktyorların şəxsi əşyaları, dövrü mətbuatda dərc edilmiş resenziyalar, tənqidi məqalələr və s. xüsusi yer tutur.

Muzey Azərbaycan teatr sənətinin tarixi haqqında dürüst məlumatla zəngindir. Bir çox ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da teatr sənəti öz kökləri ilə çox qədimlərlə bağlıdır. Xalqımızın həyat və məişəti, əmək fəaliyyəti, şənlik və toy ənənələri, həmçinin dini adətləri ilə əlaqədar mərasim və ayinlərin əksəriyyətində hərəkət, rəqs, xor və dialoq kimi bir sıra teatr ünsürlərinə geniş yer verilmişdir.

Qədim zamanlardan bəri nəsillərin zövqünü oxşayan, xalq arasında geniş yayılan «Kosa-kosa», «Kilim arası», «Qaravəlli» kimi teatr tamaşaları Azərbaycanda xalq teatrı nümayəndələrinin mövcud olmasını, rəngarəng quruluş və ifadə vasitələrini göstərir.

«Kəndirbazlar», «Novruz bayramı», «Ayin tutulması», «Şaxsey-vaxsey» və s. səhnələri göstərən tamaşalar milli

teatr sənətinin rəngarəng janr xüsusiyyətlərindən xəbər verir.

Muzeydə belə bir tarixi fakt da xüsusi nəzərə çatdırılır ki, milli dramaturgiyamızın banisi M.F.Axundov təkcə Azərbaycanda deyil, bütün Yaxın Şərq aləmində bu sahədə çox dəyərli nümunələr yaratmış ilk ədibdir. Onun ən böyük arzularından biri Azərbaycanda öz kökləri, ənənələri üzərində qurulan milli teatr görmək idi. Belə bir faktın özü də maraqlıdır ki, M.F.Axundovun «Xırs-Quldurbasan», «Lənkəran xanının vəziri» komediyaları ilk dəfə Tiflisdə 1852-1853-cü illərdə rus dilində səhnədə oynanılmışdır.

M.F.Axundovun portreti, onun əsərlərinin ilk çap nüsxələrinin titul vərəqələrinin reproduksiyaları (1850- 1865), habelə «Kafkaz» qəzetinin məlumatlarından reproduksiyalar və s. nümunələr teatr muzeyinin nadir eksponatlarındandır.

Muzeydə 1873-cü il martın 10-una Azərbaycan professional teatrının doğulduğu, yarandığı günə aid zəngin materiallarla tanış olmaq olar. Məhz həmin gün

M. F.Axundovun «Lənkəran xanının vəziri» tamaşası ilə həm Azərbaycan milli teatrının, həm də M.F.Axundov pyeslərinin milli səhnəmizdə oynanılması tarixi başlayır. Təsədüfi deyildir ki, bundan cəmi bir ay yeddi gün sonra ədibin ikinci məşhur əsərinin «Sərgüzəşti-mərdi-xəsis»in tamaşası göstərilir. Həmin tamaşada N.B.Vəzirov qadın rolunda oynamışdır. Bundan sonra hər iki tamaşa H.B.Zərdabi və N. B.Vəzirovun təşəbbüsü ilə Bakıda «Realnı məktəb»in şagirdləri tərəfindən səhnədə göstərilmişdir.

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda teatr sənətinin inkişafı ilə bağlı muzeydə saxlanılan eksponatlar tamaşaçıda böyük marq doğurur. Qeyd olunmalıdır ki, N.B.Vəzirovun Rusiyaya təhsil almağa getməsi, habelə böyük maarifpərvər H.B,Zərdabinin «Əkinçi» qəzetinin nəşri ilə məşğul olması, yeni teatr tamaşalarının hazırlanması sahəsində müəyyən fasilə yaratmışdır. Lakin buna baxmayaraq 1887-ci ildən sonra Bakıda teatr getdikcə tərəqqi etməyə başlayır. O dövrün gənc, istedadlı qüvvələrindən, simalarından olan Sultan

Məcid Qəlizadə, Həbib bəy Mahmudbəyov və Nəcəf bəy Vəzirov öz ətraflarına həvəskarlar cəlb edərək teatr truppalarını yaradırlar.

Teatr muzeyində toplanılan sənədlər, nümayiş etdirilən eksponatlar göstərir ki, o dövrdə Həbib bəy Mahmudbəyovun truppası Azərbaycan teatrının inkişafında, yeni-yeni milli kadrların-dramaturq, rejissor və aktyorların meydana çıxmasında çox böyük rol oynamışdır,

O dövrdə Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı naminə yeni yollar axtaran və bu məqsədlə 1899-cu ildə Peterburqdan təhsildən qayıdan Əbdülrəhlm bəy Haqverdiyev müstəqil, daimi teatr yaratmaq planını həyata keçirir. İki truppa birləşdirilərək yeni bir teatr kollektivi yaranır və o, yekdilliklə həmin yaradıcı kollektivə başçı seçilir. Yeni yaranan teatrda belə bir sənət prinsipi əsas götürülür ki, repertuar ən humanist, mütərəqqi fikirləri, ideyaları əks etdirən əsərlər hesabına zənginləşsin. Həm də müxtəlif məzmunlu teatr tamaşaları təsadüfdən-təsadüfə, bayramdan-bayrama deyil, müntəzəm şəkildə hazırlansın və ən münasib forma və yollarla tamaşaçıların nəzərinə çatdırılsın. Qərb dramaturgiyasına müraciət olunmasının zəruriliyi də qeyd edilir.

XX əsrin əvvəllərində göstərilən istiqamətdə inkişaf, tərəqqi daha aydın nəzərə çarpmışdır. Ə.B.Haqverdiyevin özünün quruluş verdiyi «Dağılan tifaq», «Bəxtsiz cavan», «Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük», «Adı var özü yox», «Hacı Qara» və digər əsərlər tamaşaçıların çox böyük marağına səbəb olmuş, teatr sənətinin geniş xalq kütlələrinə yaxınlaşdırılmasında mühüm rol oynamışdır.

Teatr muzeyində yaşadığımız və başa vurmaqla XX əsrin əvvəllərində teatr sənəti sahəsində gedən proseslər və ayrı-ayrı görkəmli sənətkarların bu proseslərdə oynadığı rol haqqında da aydın təsəvvür oyadılır.

XX əsrin əvvəlində səhnəmizin ən görkəmli ustaları, gözəl komediya aktyoru kimi tanınan Cahangir Zeynalovun (məşhur gülüş ustası Nəsimə xanım Zeynalovanın atası) fəaliyyəti də dəyərli olmuşdur. Böyük sənətkar teatra bir məbəd, nəsillərin mənəvi-estetik tərbiyəsində böyük rol

oyunayan mədəniyyət ocağı kimi baxmış, aktyor dostlarından teatr sənətinə çox ciddi yanaşmağı tələb etmişdir. Aktyorun teatr sənəti haqqında qiymətli fikirləri «Teatro dəftərçəsi» adlı əlyazmasında əks olunmuşdur.

Azərbaycan teatr sənəti tarixində böyük xidmətləri olan Hüseyn Ərəblinski, Hüseynqulu Sarabski, Abbas Mirzə Şərifzadə, Əhməd Ağdamski, Sidqi Ruhulla, Bülbül Məmmədov, Rəşid Behbudov, habelə ilk qadın sənətkarlarımızdan Xurşud Qacar, Sürəyya Qacar, Həqiqət Rzayeva, Şövkət Məmmədova, Fatma Muxtarova, Nəsimə Zeynalova və başqaları ilə bağlı sənədlər, əşyalar, xatirə materialları muzeyə gələn tamaşaçıları heyətləndirir.

Azərbaycan professional opera sənətinin əsasını qoyan dahi bəstəkarımız Ü.Hacıbəyov, M.Maqomayev, Q.Qarayev, F.Əmirov, Ə.Bədəlbəyli, S.Rüstəmov, S.Ələsgərov, C.Cavanşirov və digərlərinin yaratdıqları müxtəlif janrlı musiqili səhnə əsərləri, onların tamaşaya hazırlanması, qoyulması, baş rolların ifaçıları ilə əlaqədar nəzərə çatdırılan faktlar, proqram və afişalar çox böyük maraq doğurur.

Muzeydə Bakının və respublikanın ayrı-ayrı şəhərlərində müxtəlif illərdə fəaliyyətə başlamış və indii də fəaliyyətini davam etdirən teatr kollektivləri haqqında maraqlı eksponatlar var.

126 AZƏRBAYCANDÖVLƏT MUSIQI MƏDƏNİYYƏTİ MUZEYİ

Azərbaycan xalqının musiqi mədəniyyətinin çoxəsrlik tarixə malik olduğunu və bu mədəniyyətin zəngin ənənələr, köklər əsasında qurulduğunu, görkəmli musiqişünaslar-musiqi biliciləri, habelə musiqi ifaçıları tərəfindən daha da inkişaf etdirildiyini» müxtəlif nəsillərdən olan tamaşaçılara tam tefərrüatı ilə çatdırmaq məqsədi ilə yaradılan Azərbaycan Dövlət Musiqi Mədəniyyəti Muzeyi bir-birindən dəyərli eksponatlara malikdir.

Muzeyə gələn tamaşaçıların diqqəti hər şeydən əvvəl belə bir əsas cəhətə yönəldilir ki, Azərbaycan musiqi mədəniyyəti hələ orta əsrlərdə yüksək bədii dəyərə, janr

xüsusiyyətlərinə malik olmuşdur. Bütün bunlar Nizami, Məhsəti, Füzuli, Nəsimi, Vaqif və digər görkəmli söz ustalarının, ədiblərin əsərlərində maraqlı formalarda öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan musiqi sənətinin inkişafında görkəmli sazəndələr, müğənnilərlə yanaşı, aşıqlar və xanəndələr, digər ifaçılar çox böyük rol oynamışlar. Muzeydə Azərbaycan professional musiqi sənətinin əsas mənbələrindən söhbət açılarkən müxtəlif dövrlərdə yaşamış, fəaliyyət göstərmiş Sarı Aşıq, Abbas Tufarqanlı, Aşıq Ələsgər, Aşıq Nəcəfqulu, Aşıq Əsəd, Aşıq Mirzə kimi ustad aşıqların, Səttarxan, Xarrat Qulu, Hacı Hüsü, Məşədi İsi. Cabbar Qaryağdı oğlu, Ələsgər Şəkili, Seyid Şuşinski, Zülfü Adıgözəlov, Əlövsət Sadıqov, Haşım Kələntərli, Həqiqət Rzayeva və başqaları kimi xanəndələrin, habelə ustad tarzənlər Sadıqcan-Mirzə Sadıq Əsəd oğlu. Məşədi Cəmil Əmirov, Qurban Pirimov, Mənsur Mənsurov, Əhməd Bakıxanov, Bəhram Mansurov, Hacı Məmmədov və Şamil Əhmədov, onların yaradıcılıq yolları haqqında verilən məlumatlar çox böyük maraq doğurur.

Dahi Azərbaycan bəstəkarı, musiqişünas alim Üzeyir Hacıbəyov, virtuoz bəstəkar Qara Qarayev, görkəmli müğənnilər-opera aktyorları H.Sarabski, F.Muxtarov, R. Behbudov, tarzən Əhməd Bakıxanov haqqında, habelə «Azərbaycan musiqi incəsənəti», «Azərbaycan aşıqları», «Azərbaycan qədim musiqiçiləri» mövzusunda foto sərgilər və s. kimi nümunələr Dövlət Musiqi Mədəniyyəti Muzeyinin daimi ekspozatlarıdır.

KİTABİYYAT

1. Azərbaycan Tarixi Muzeyi. «Elm» nəşriyyatı. Bakı, 1973.
2. Будапештские музеи. Будапешт. Издательство «Корвина», 1985.
3. Базельский Художественный Музеи. Москва. «Изобразительное искусство», 1987.
4. Борис Бродский. Сокровища Москвы. Москва. «Изобразительное искусство», 1985.
5. Британский музеи. Лондон. Москва. «Изобразительное искусство», 1980.
6. Галерея Уффици. Флоренция. Москва. «Советский художник». 1968.
7. Государственные музеи Берлина. ГДР. Москва. «Изобразительное искусство», 1969.
8. Корнелия Ивановна Панас. Художественные Музеи Метрополитен. Издательство «Искусство», Москва. 1982.
9. К.С.Егорова. Художественные музеи Голландии, Москва. Издательство «Искусство», 1969.
- Ю.Любов Владимировна Антонова. Когда и как построен Эрмитаж. Ленинград, 1973.
- 11 .Л .А. Большакова. Государственная Т ретяковская галерея. Москва. Издательство «Изобразительное искусство», 1978.
12. Музеи Ватикана. Рим. Москва. «Изобразительное искусство», 1974.
13. Музеи Рима. Галерея Боргезе. Национальная галерея. Москва. «Изобразительное искусство», 1971.
14. Музееведение. Москва. Высшая школа, 1988.
15. Национальный музеи в Кракове. Собрание Чарторыский. Варшава. Аркады. 1981.
16. Национальный музеи. Варшава. Москва, «Изобразительное искусство», 1977.
17. Nizami Gəncəvi adma Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi. Qısa bələdçi. Bakı. 1986.
18. N.Нəbibov. Rəssamlıqdan söhbət. Azərbaycan Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı Nəşriyyatı, Bakı. 1961.
19. Н.Н.Калитина. Музеи Парижа. Москва. Издательство «Искусство» 1986

21. Rasim Əfəndiyev. Azərbaycan bədii sənətkarlığı dünya muzeylərində. Bakı. 1980.
22. Рут и Макс Зейдевитц. Дрезденская галерея. Москва. Издательство «Искусство», 1965.
23. Т. А. Седова. Художественные музеи Бельгии. Москва. Издательство «Искусство», 1973.
- 24.0. д.НИКИТЮК. Художественные музеи Венеции. Издательство «Искусство». Москва. 1979.
25. Gülsüm Əliyeva. Azərbaycanın bədii xalça və tikmələri (XIX-XX əsrlər). Bakı. «Elm». 1990.
26. Золотое кольцо. Москва. Издательство «Советская Россия», 1978.
27. Тətbiqi kulturologiya. «Mars Print» nəşriyyatı. Bakı. 2004.
- 28.1. Hüseynov, N. Əfəndiyeva. Turizmin əsasları. «Mars Print» nəşriyyatı. Bakı. 2004.
- 29.1. Hüseynov. Azərbaycan milli adət və ənənələrinin bədii-estetik mahiyyəti. «Mars Print» nəşriyyatı. Bakı. 2002.
- SO. Muzeyşünaslıq. «Mars Print» nəşriyyatı. Bakı. 2002.
31. Beynəlxalq mədəni əlaqələr. ARMIV, Bakı. 2008.
- 32.1. Hüseynov, N. Əfəndiyeva. Xarici ölkələrdə mədəni fəaliyyətin təşkili. Bakı, ADMİU. 2007-2008.
33. Əmirxanov S.A. Muzey və məktəbli dünyagörüşü, Bakı...

MUNDƏRICAT

Giriş.....	3
Avropada müasir tipli muzeylərin yaranması və inkişafının obyektiv amilləri	7

I FƏSİL. İTALİYA MUZEYLƏRİ

1.1. Uffitsi Qalereyası. Florensiya	9
1.2. Roma muzeyləri.....	16
1.2.1. Borqeze Qalereyası	18
1.2.2. Milli Qalereya	28
1.3. Vatikan muzeyləri. Roma	32
1.4. Venesiya bədii muzeyləri	40
1.4.1. Akademiya Qalereyası	41
1.4.2. Korrer Şəhər Muzeyi	45
1.4.3. Kverini-Stampaliya Qalereyası	49

II FƏSİL. PARİS MUZEYLƏRİ

2.1. Luvr	51
2.2. Impressionizm Muzeyi	61
2.3. Roden Muzeyi	62
2.4. Burdel atelyesi.....	63
2.5. Müasir Milli incəsənət Muzeyi	64
2.6. Azərbaycan sənətkarlığı nümunələri Fransada.....	67

III FƏSİL. ALMANİYA MUZEYLƏRİ

3.1. Drezden Qalereyası.....	71
3.2. Berlin muzeyləri.....	74
3.3. Almaniya Azərbaycan sənətkarlığı nümunələri.....	80

IV FƏSİL. BRİTANİYA MUZEYLƏRİ

4.1. Britaniya Muzeyi	82
4.2. Böyük Britaniya Azərbaycan sənətkarlığı nümunələri.....	93

V FƏSİL BELÇİKA MUZEYLƏRİ

5.1. Gent Muzeyi.....	98
5.2. Bryuqqe muzeyləri.....	99
5.2.1. Memling Muzeyi.....	100
5.2.2. Qroninqe Muzeyi.....	100
5.3. Brüssel muzeyləri.....	101
5.4. Antverpen muzeyləri.....	104
5.4.1. Rubensin evi.....	105
5.4.2. Kral İncəsənəti Muzeyi.....	106
5.4.3. Middelheym.....	108

VI FƏSİL. HOLLANDİYA MUZEYLƏRİ

6.1. Amsterdam reyksmuzeumu.....	109
6.2. Haaqa Mauritsheys Muzeyi.....	113
6.3. Qarlem Frans Xals Muzeyi.....	115
6.4. Rotterdam van Byoningen-Boymans Muzeyi.....	116

VII FƏSİL. İSVEÇRƏ MUZEYLƏRİ

7.1. BAZEL BƏDİİ MUZEYİ.....	118
7.2. İsveçrədə Azərbaycan sənətkarlığı nümunələri....	126

VIII FƏSİL. POLŞA MUZEYLƏRİ

8.1. Milli Muzey. Varşava.....	129
8.2. Krakov Milli Muzeyi. Çartonskilər toplantıları.....	136

IX FƏSİL. BUDAPEŞT MUZEYLƏRİ.....

9.1. Macarıstan Milli Muzeyi.....	141
9.2. Budapeşt Təsviri İncəsənət Muzeyi.....	146
9.3. Macarıstan Milli Qalereyası.....	152
9.4. Tətbiqi İncəsənət Muzeyi.....	153
9.5. Budapeşt Etnoqrafiya Muzeyi.....	156
9.6. Budapeşt Tarixi Muzeyi.....	161
9.7. Budapeşt muzeylərində Azərbaycan	

X FƏSİL. METROPOLİTEN BƏDİİ MUZEYİ.
NYU-YORK..... 166

10.1. Şəkil Qalereyası.....	172
10.2. XIV-XVI əsrlər Niderland, Fransa və Almaniya rəngkarlığı.....	175
10.3. Hollandiya. XVII əsr Flandriya rəngkarlığı.....	177
10.4. XVI-XIX əsrlər İspan rəngkarlığı.....	180
10.5. XVIII-XIX əsrlər İngilis rəngkarlığı.....	181
10.6. XVII-XIX əsrlər Fransa incəsənəti.....	182
10.7. XVIII-XIX əsrlər ABŞ incəsənəti.....	185
10.8. XX əsr incəsənəti.....	187
10.9. ABŞ-da Azərbaycan sənətkarlığı nümunələri	187

XI FƏSİL. RUSİYA MUZEYLƏRİ

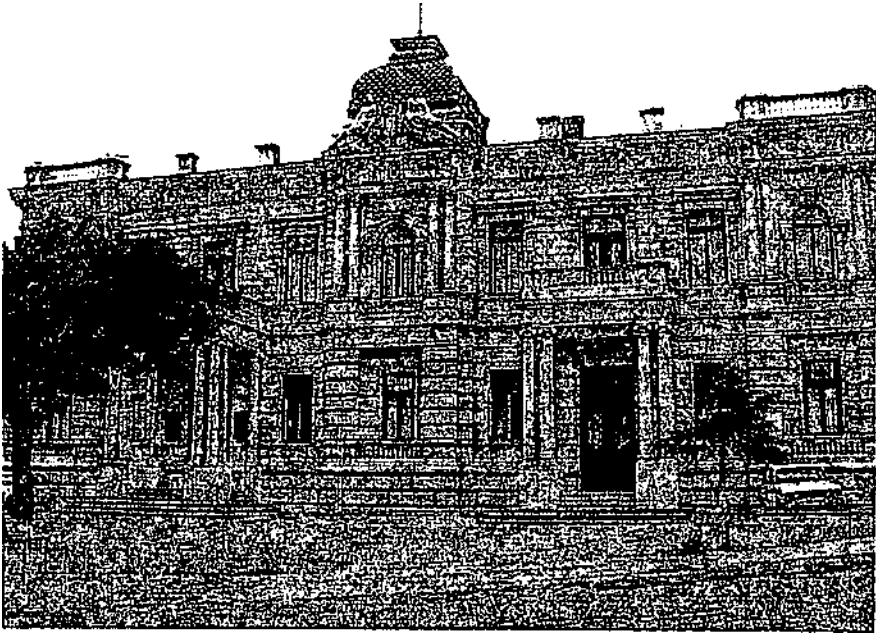
11.1. Ermitaj.....	191
11.2. Sankt-Peterburq muzeylərində Azərbaycan sənətkarlığı nümunələr.....	196
11.3. Tretyakov Qalereyası.....	201
11.4. A.S.Puşkin adına Dövlət Təsviri İncəsənət Muzeyi.....	205
11.5. Şərq xalqları İncəsənəti Dövlət Muzeyi.....	208
11.6. Moskva muzeylərində Azərbaycan sənətkarlığı nümunələri.....	213

XII FƏSİL. AZƏRBAYCAN MUZEYLƏRİ..... 216

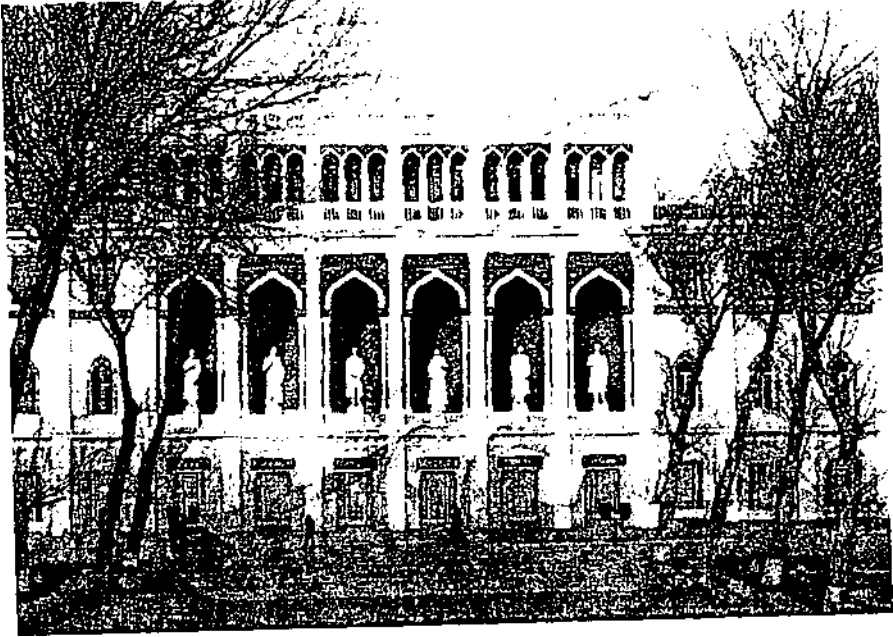
12.1. Azərbaycan Tarixi Muzeyi.....	217
12.2. R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyi.....	226
12.3. Lətif Kərimov adına Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyi.....	238
12.4. Nizami Gəncəvi adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi.....	245
12.5. C.Cabbarlı adına Azərbaycan Dövlət Teatr Muzeyi.....	249
12.6. Azərbaycan Dövlət Musiqi Mədəniyyəti Muzeyi.....	252
Kitabiyyat.....	254
Dünya muzeylərindən görünüşlər.....	259

Azərbaycan abidələri. Qız qalası

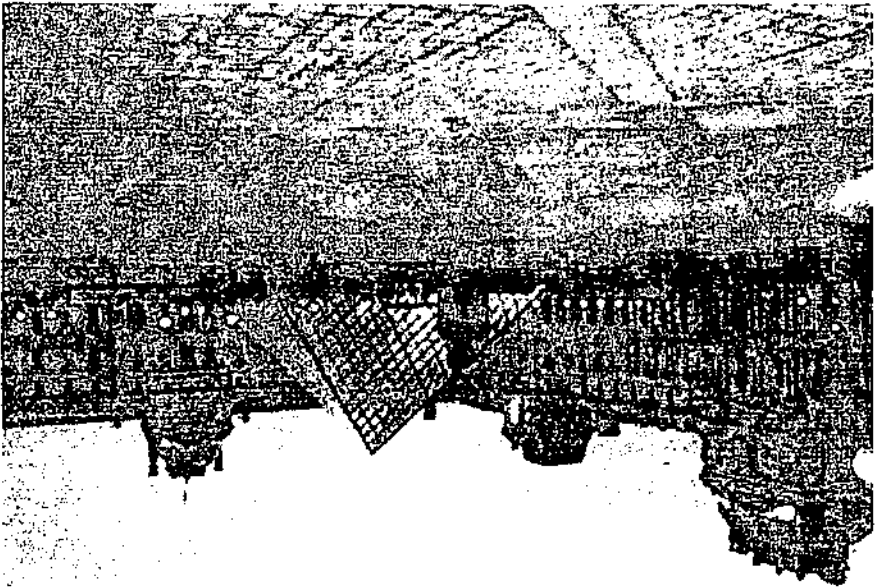

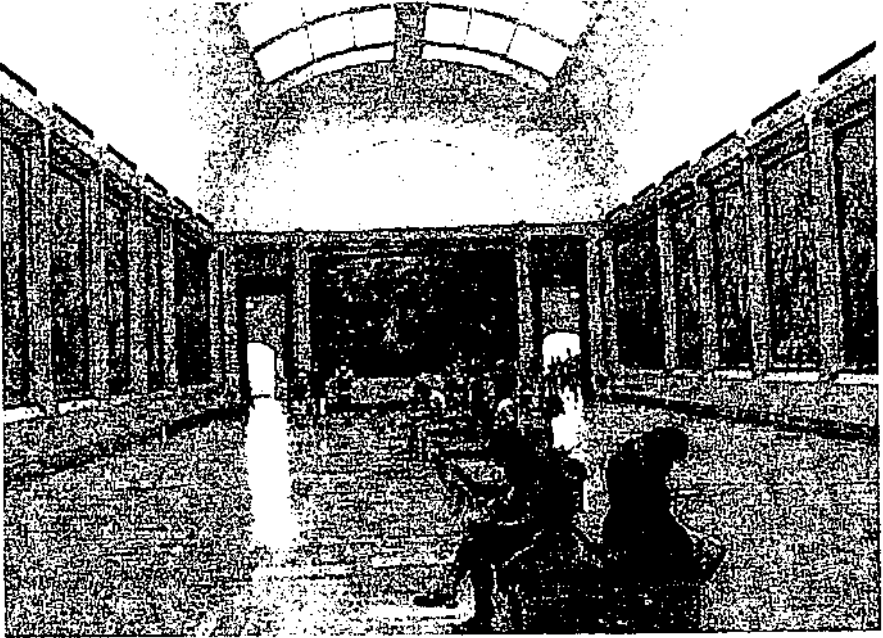
Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyi

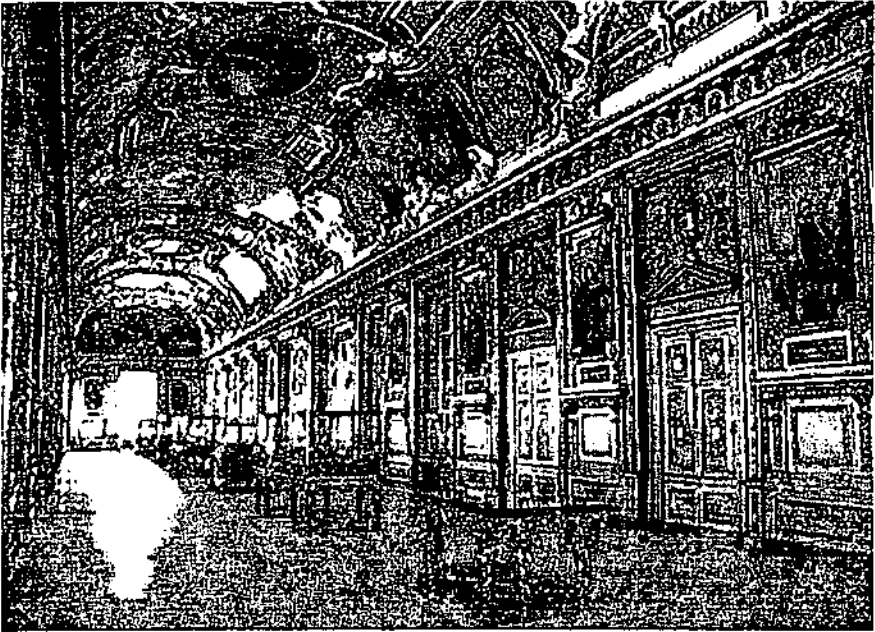
N.Gencevi adına Azərbaycan ədəbiyyat muzeyi

JAirí

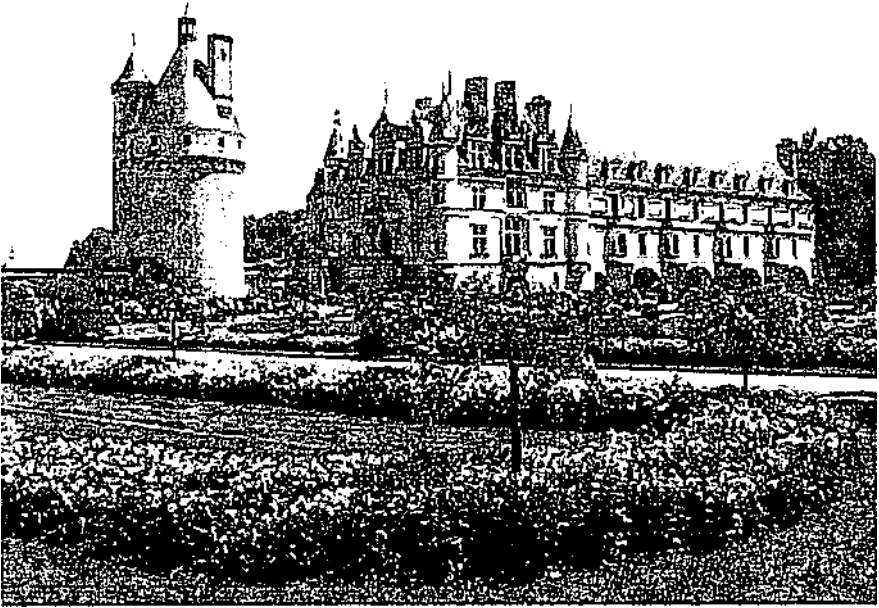

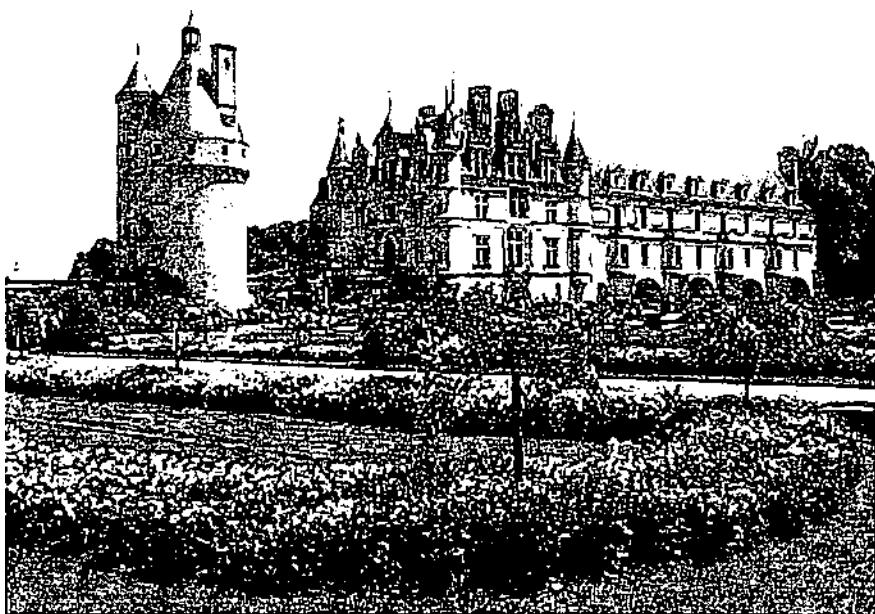
Luvr

Luvrun daxili

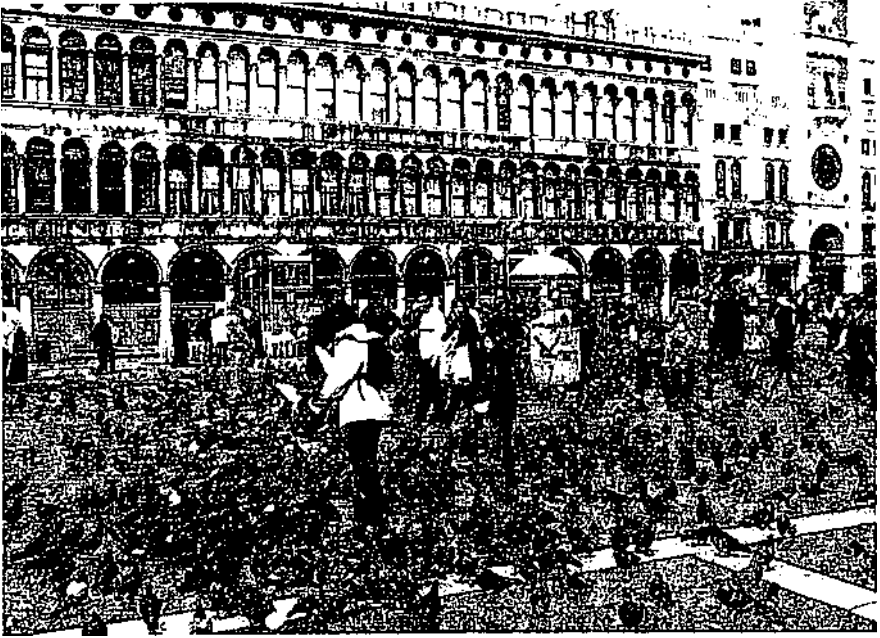
Zamok Şenso

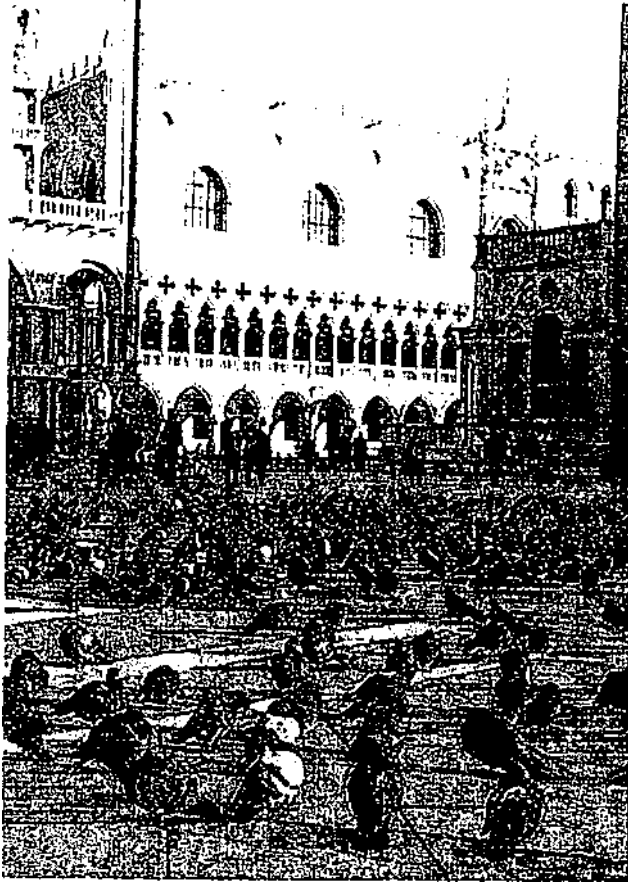
Zamok Şenso. Paris

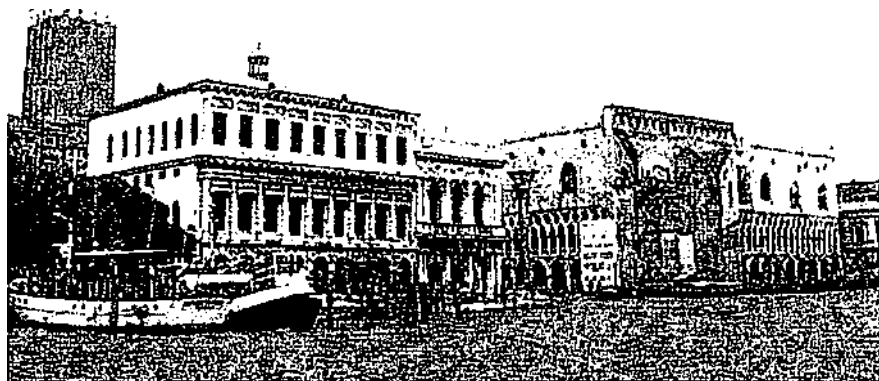
Zamok Vole Vikont. Paris

Venesiya Mark meydanı

Venesiya muzeyleri

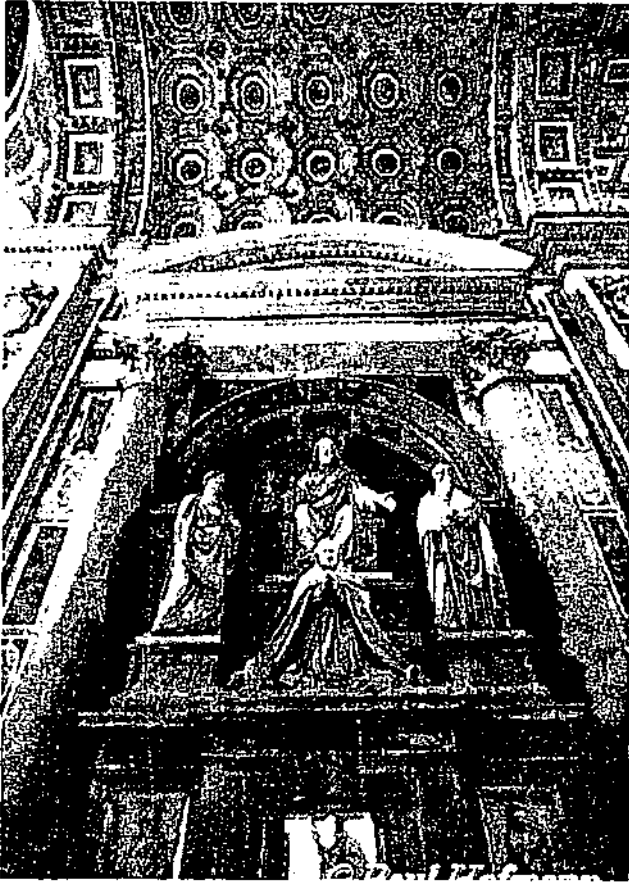

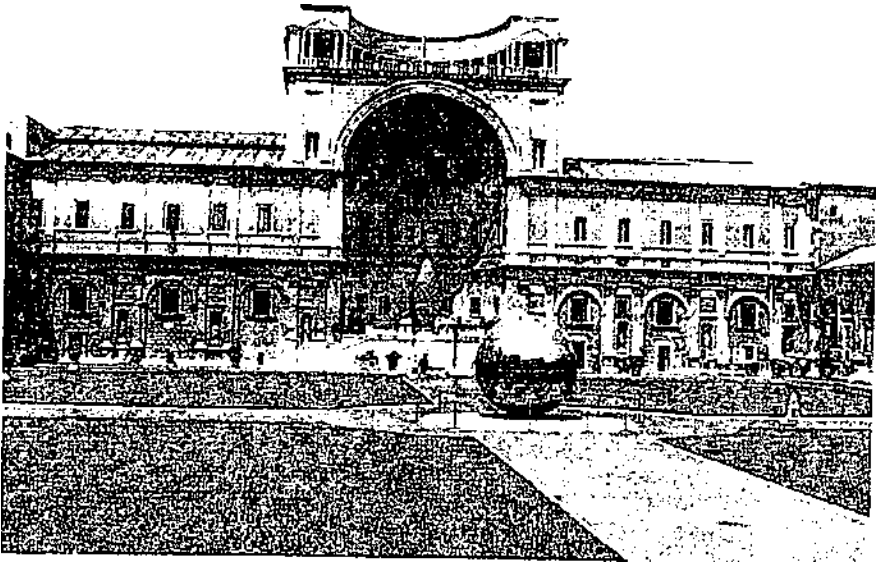
Uffitsi qalereyası

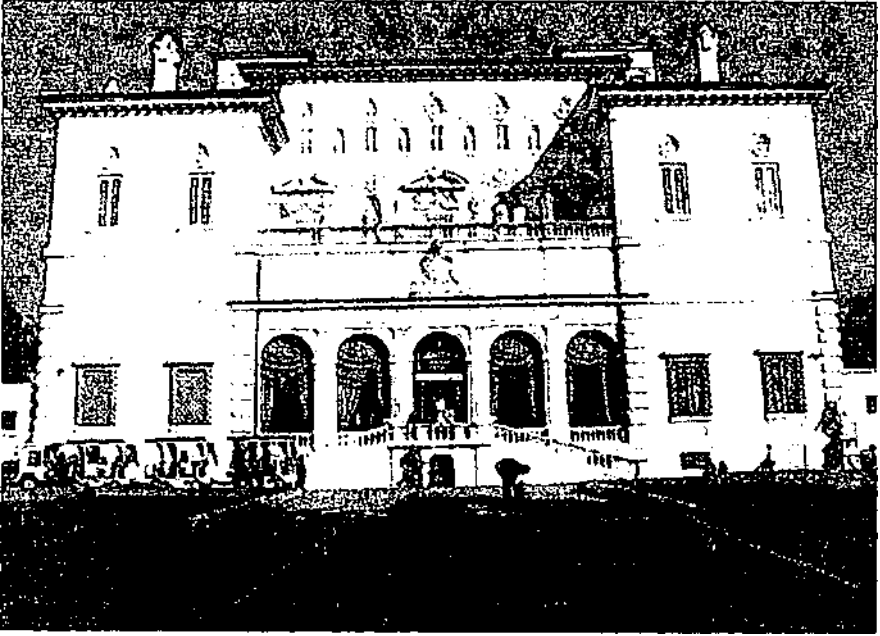
Vatikan merkezinden bir görünüş

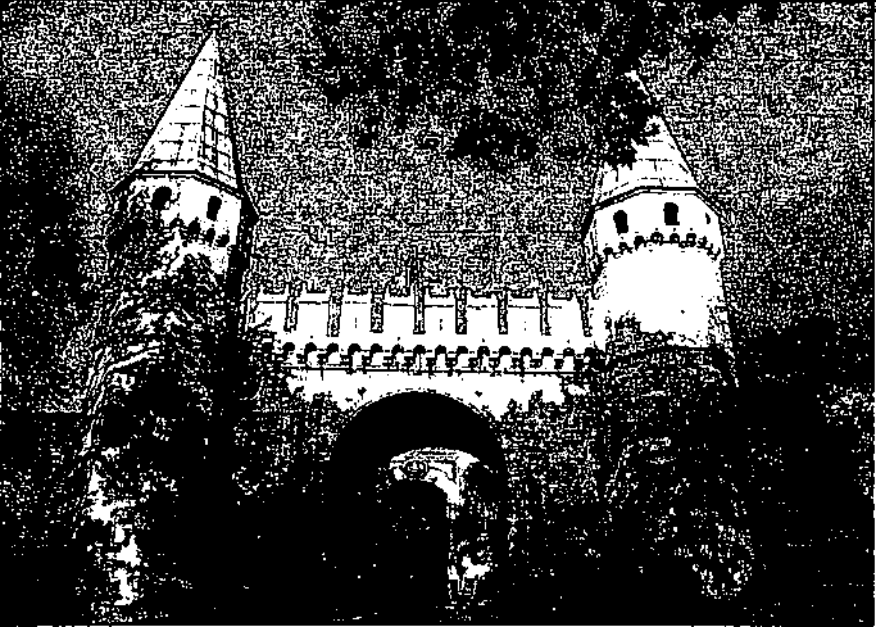
Vatikan sarayından görünüş

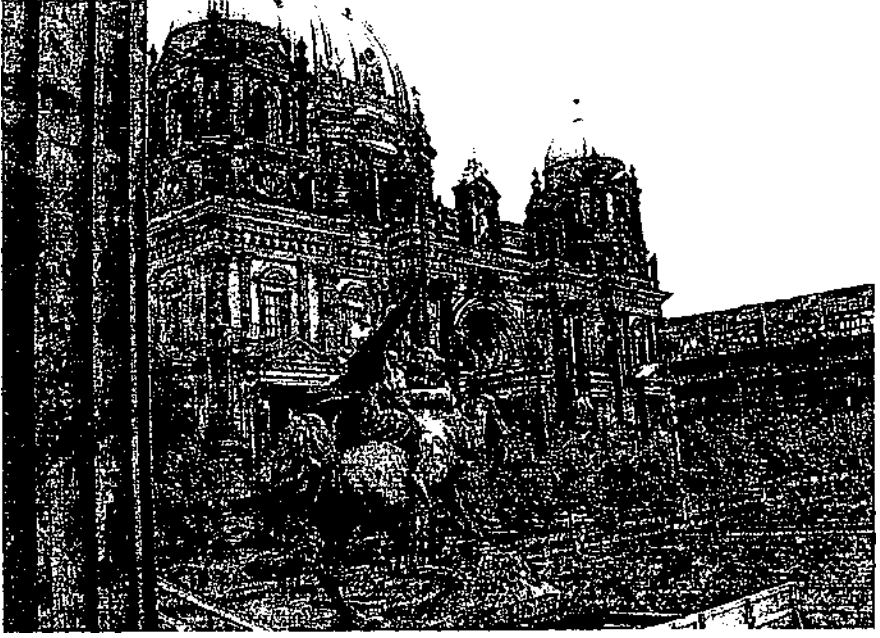
Vatikan muzeyi

Borgözə qalereyasının görünüşü

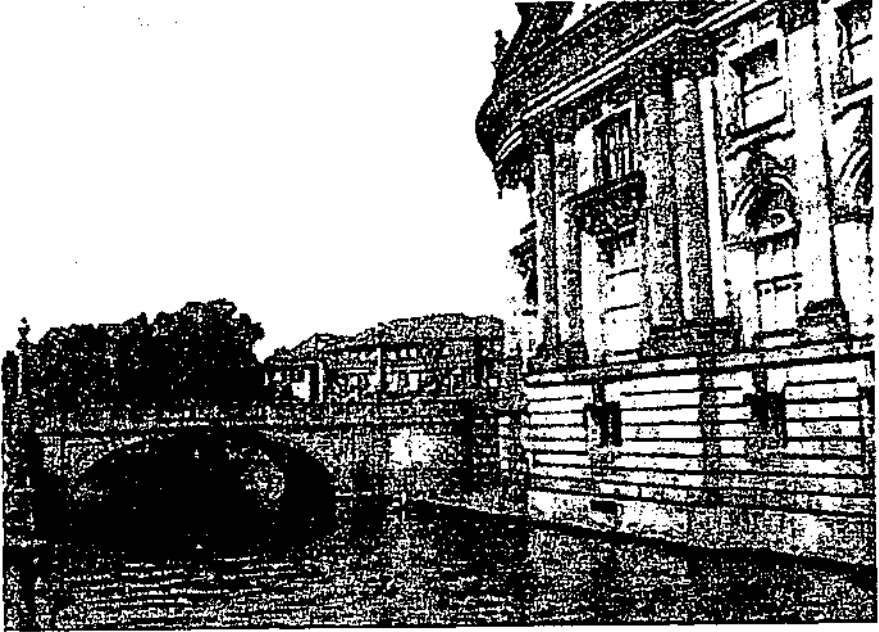
Topqapı saray girişı

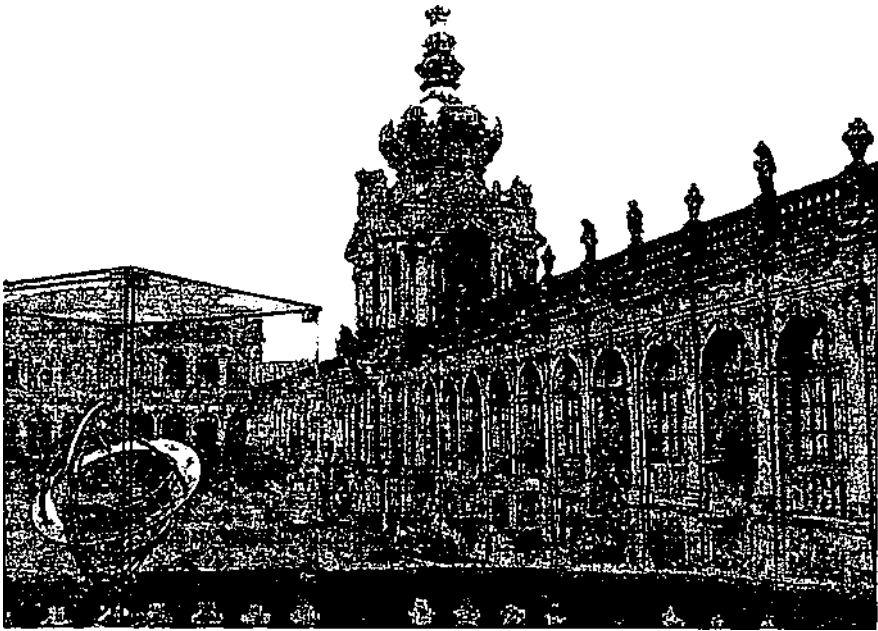
Berlin antik muzeyi

Berlin Antik Toplantılar Müzesi

Qerbi Berlin muzeyi

Dresden opera teatri

Dresden Őkil qalereyası

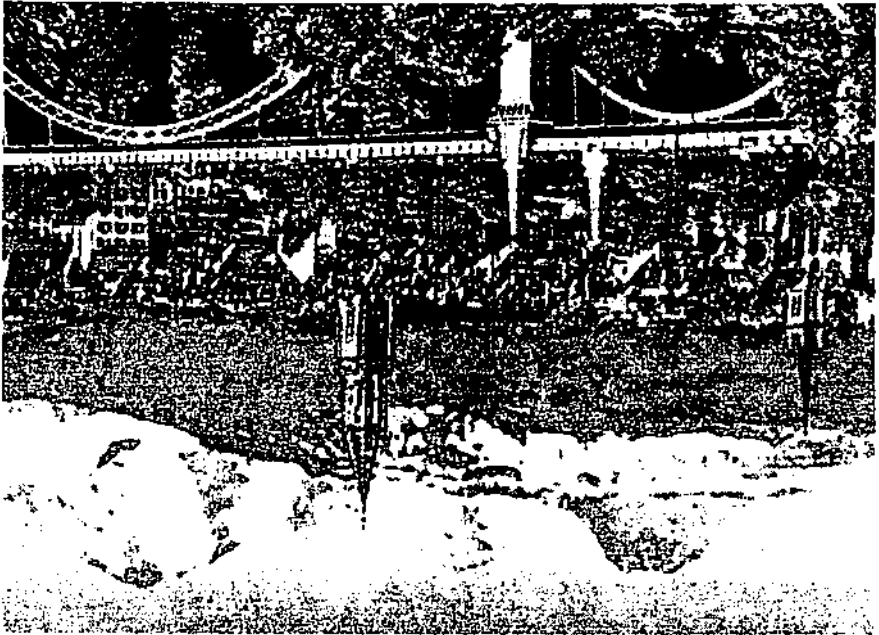

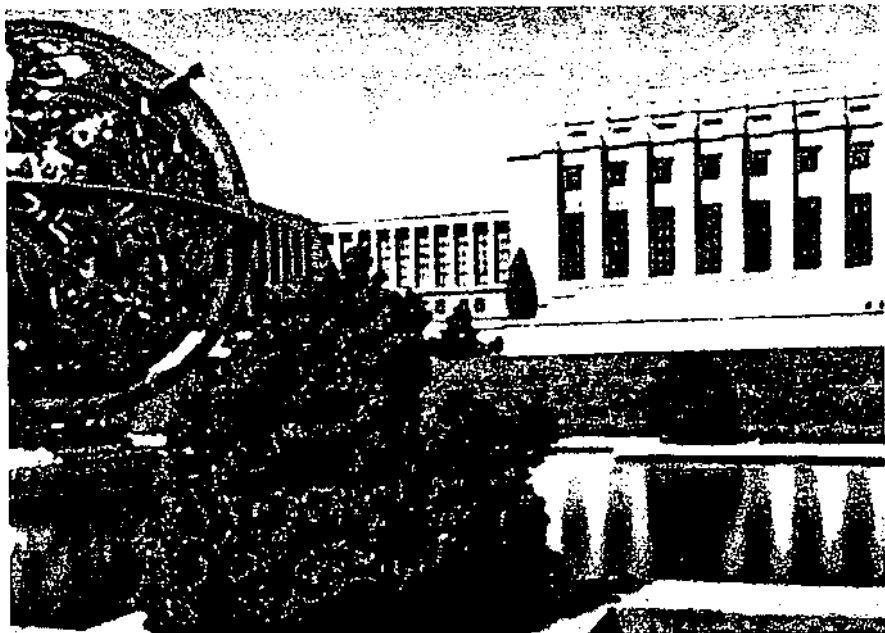
Dresden şekil qalereyası

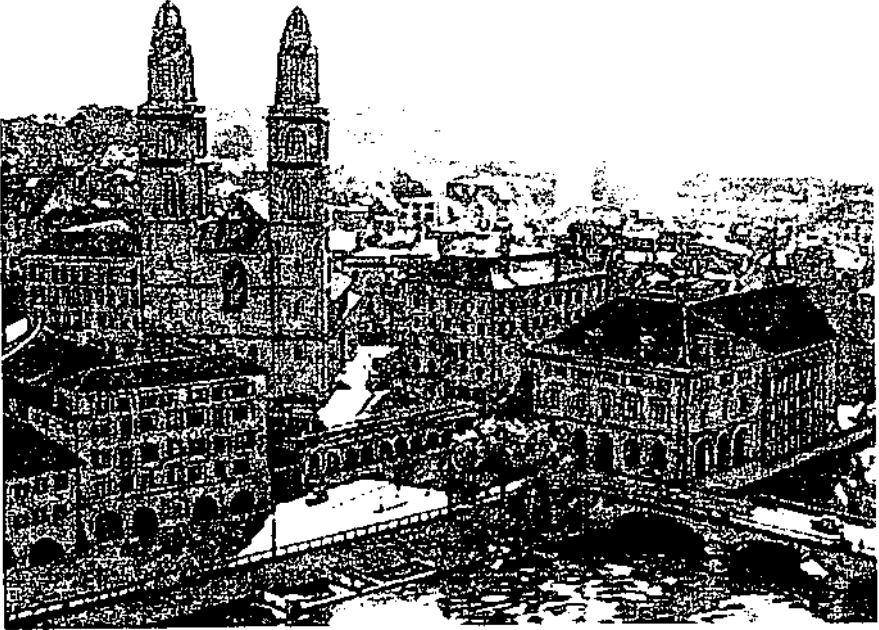
London

ujæg ejöΘASi

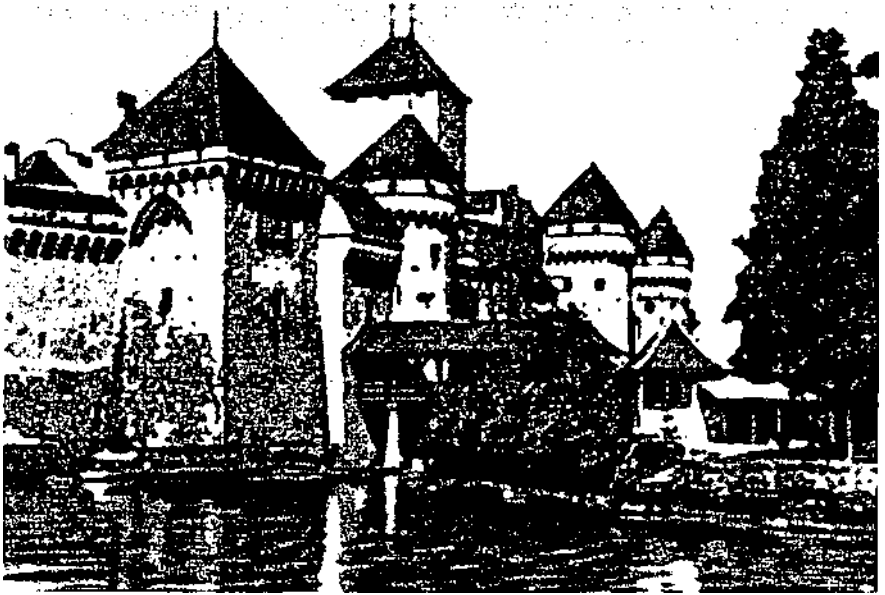

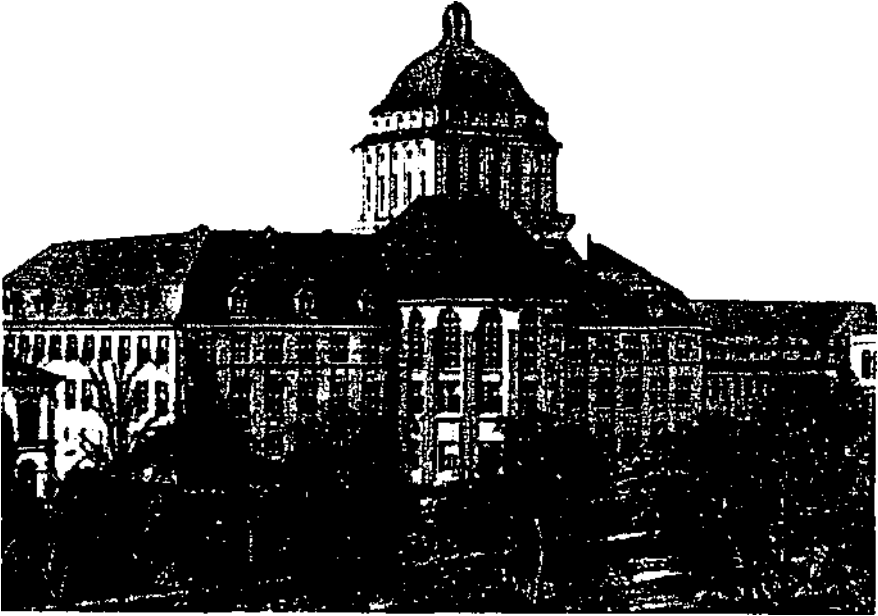
İsveçrə. Jeneva milli sarayı

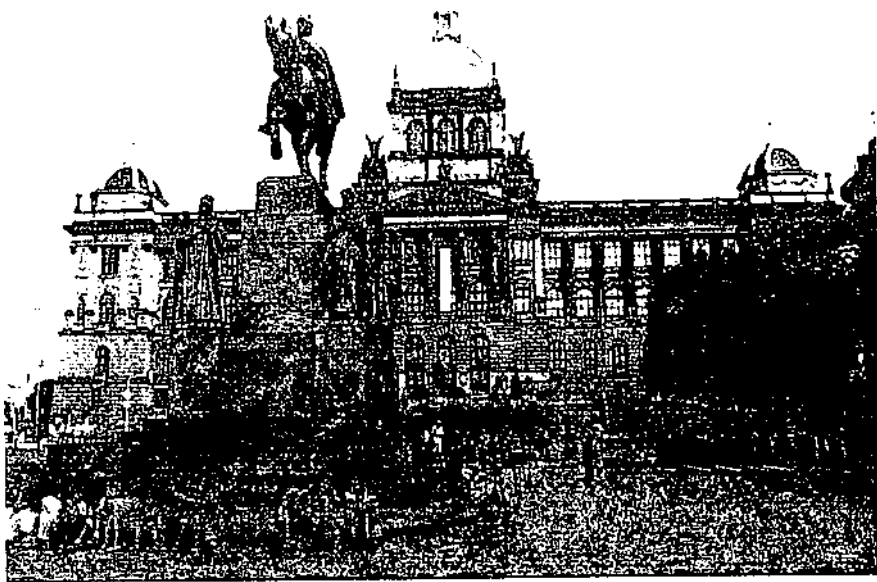
İsveçre. Sürix sarayı

Şilyon qalası. İsveçrə

Sürix universiteti. İsveçre

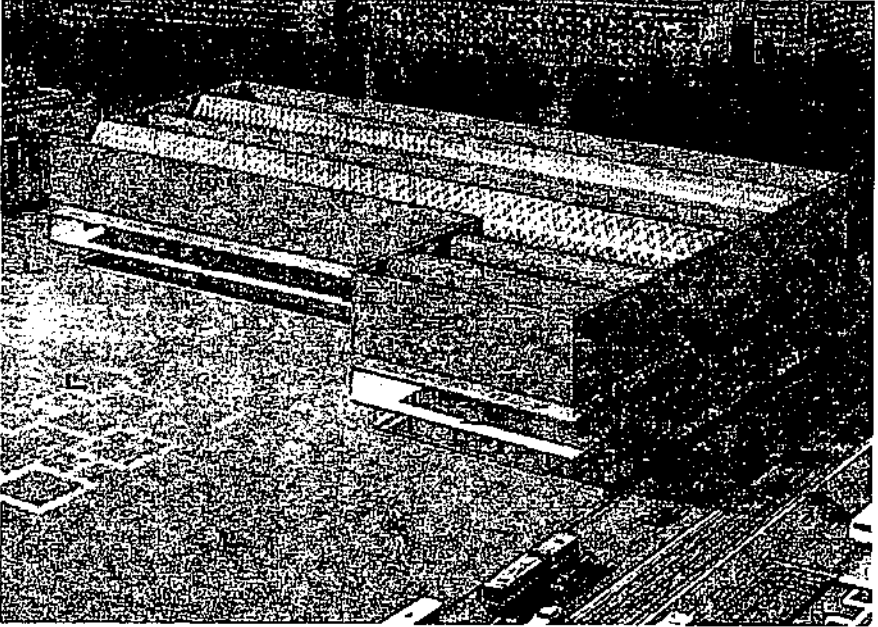
Praça abidələri

Praqadan bir görünüş

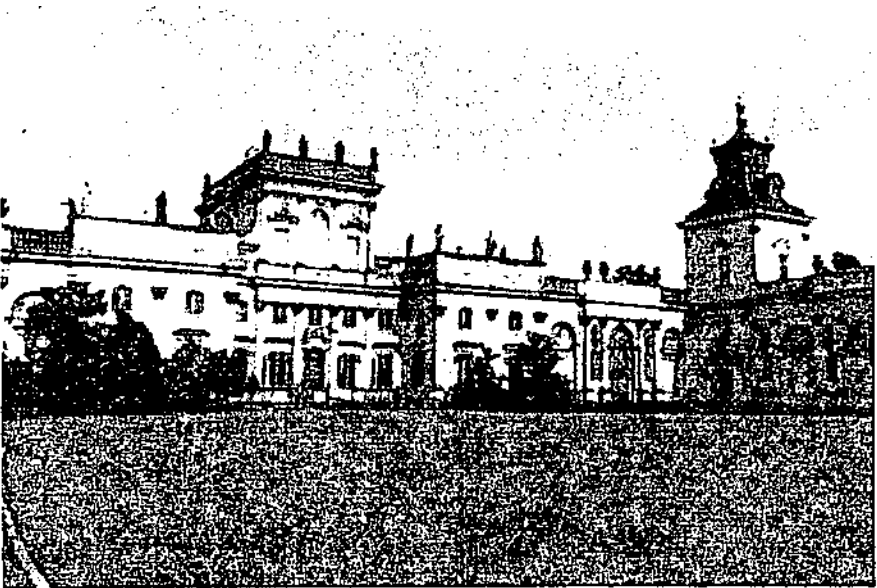
Polşa

Varşava müasir muzey

Krakov abid eleri. Vavel sarayı

Krakov abidələri. Vavel sarayı

Dövlət Ermitajı

Dövlət Ermitajı

Nəşriyyat redaktoru: Valeh Əsgərov Texniki
redaktor: Natəvan Mehdiyevə

Korrektor: Günel Kərimova
Operatorlar: Yevgeniya Aujinova
Solmaz Nəcəfova
Saray Vəliyevə

Sabir Abuzər oğlu Əmirxanov
İlqar Həsərət oğlu Hüseynov
DÜNYA MUZEYLƏRİ VƏ TARİX MƏDƏNİYYƏT ABİDƏLƏRİ
(Dərs vəsaiti)

Yığılmağa verilib 01.05.2008. Çapa imzalanıb 02.10.2008
Format 60x84/16. Fiziki ç.v. - 18,6 Sifariş 601. Tiraj 1000
«MarsPrint» nəşriyyatı